

**T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**AVRUPA BİRLİĞİ İLE BÜTÜNLEŞME SÜRECİNDE
GEÇİŞ EKONOMİLERİ VE İSTİHDAM: POLONYA VE
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

MEHMET RAUF KESİCİ

ANA BİLİM DALI: İKTİSAT

KOCAELİ, 2008

**T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**AVRUPA BİRLİĞİ İLE BÜTÜNLEŞME SÜRECİNDE
GEÇİŞ EKONOMİLERİ VE İSTİHDAM: POLONYA VE
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

MEHMET RAUF KESİCİ

**ANA BİLİM DALI: İKTİSAT
PROGRAMI: İKTİSAT POLİTİKASI**

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. AHMET SELAMOĞLU

KOCAELİ, 2008

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AVRUPA BİRLİĞİ İLE BÜTÜNLEŞME SÜRECİNDE GEÇİŞ
EKONOMİLERİ VE İSTİHDAM: POLONYA VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

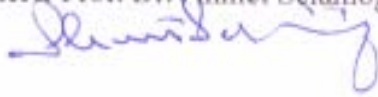
MEHMET RAUF KESİCİ

Tezi Hazırlayan: MEHMET RAUF KESİCİ

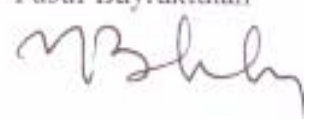
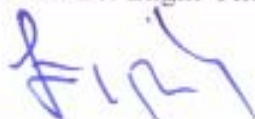
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Tarih ve No:

02 / 07 / 2008 – 2008 / 19

Tezi Değerlendiren Jüri Üyeleri: Prof. Dr. Ahmet Selamoğlu, Prof. Dr. Recep Tanı

Prof. Dr. Mustafa Aykaç, Prof. Dr. Engin Yıldırım, Doç. Dr. Yusuf Bayraktutan

SUNUŞ

Yeniden yapılanma ve Avrupa Birliği (AB) üyelik sürecinin birlikte yaşıandığı Türkiye’de emek piyasasına yönelik derin sorunların olduğu bir gerçektir. Yeniden yapılanma ve AB üyelik süreci Türkiye’den daha sonra başlamış olan geçiş ekonomilerinin AB üyeliği gerçekteşirken, Türkiye’nin üyeliği birçok faktörün etkisiyle daha da belirsiz bir konuma girmektedir.

Geçiş ekonomilerinden AB üyesi olan ülkeler ve emek piyasası açısından Türkiye ile benzer özellikler gösteren Polonya’nın yeniden yapılanma ve AB ile bütünleşme sürecinde istihdama ilişkin değişimi ortaya konulabilirse, Türkiye için yararlı değerlendirmelerin ortaya çıkacağı söylenebilir. Bundan dolayı AB üyesi geçiş ekonomileri, Polonya ve Türkiye’de yeniden yapılanma ve AB üyeliğinin istihdama etkisini ortaya koymayı amaçlayan bir doktora tezi üzerinde çalışma uygun görölmüştür.

Dünyada, en fazla tartışılan konular arasında yer alan işsizlik ve istihdam konularında ne tür sıkıntılar vardır? AB emek piyasalarının durumu ve Avrupa İstihdam Stratejisi’nin oluşturulma gerekçesi nedir? Geçiş ekonomileri ve Türkiye’nin yeniden yapılanma sürecinde, AB ile küresel kuruluşların istihdam ve işsizliğe etkisi nasıldır? AB üyesi geçiş ekonomilerinde ve bu geçiş ekonomilerinden çeşitli özellikleri ile Türkiye’ye en yakın örnek olan Polonya’da emek piyasası performansına, istihdam ve işsizliğe AB üyeliğinin etkileri nelerdir? Emek piyasası ve istihdam açısından geçiş ekonomileri ve Polonya’nın Türkiye ile karşılaştırılmasından çıkarılabilecek sonuçlar nelerdir? Bu soruların işaret ettiği unsurlar ekseninde doktora tezi şekillendirilmiştir.

Tez konusu olarak yapılan tercihte, geçiş ekonomileri, Polonya ve Türkiye’de yeniden yapılanma ve AB üyelik sürecinde, istihdama ilişkin çarpıcı sonuçların ortaya çıkması etkili olmuştur. Böylece tezde, yeniden yapılanma ve AB ile bütünleşme sürecinde geçiş ekonomileri, Polonya ve Türkiye’nin emek piyasası ve istihdama ilişkin değişimi tartışılmıştır.

Başta tez danışmanım Prof. Dr. Ahmet Selamoğlu olmak üzere tezin oluşumunda bana zaman ayıran, katkı ve destek veren Prof. Dr. Mustafa Aykaç, Prof. Dr. Mehmet Duman ve Doç. Dr. Yusuf Bayraktutan'a çok teşekkür ederim. Ayrıca tezi okuyarak değerli eleştirileri ve önerileri ile bana destek olan meslektaşlarım Derya Demirdizen ve Alırıza Kesici'ye çok teşekkür ederim.

Kocaeli, Haziran 2008

Mehmet Rauf KESİCİ

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	I
İÇİNDEKİLER	III
ŞEKİL VE GRAFİKLER.....	VI
TABLolar	VII
ÖZET.....	IX
ABSTRACT.....	XII
KISALTMALAR	XV
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE BÖLGESELLEŞME SÜRECİNDE EMEK PİYASALARI.....	6
1.1 – Küresel Düzeyde Emek Piyasalarının Yeniden Yapılanması	8
1.1.1 – Emek Piyasalarının Yeniden Yapılanmasında Neo-Liberal Anlayış	10
1.1.1.1 – Neo-Klasik İktisat ve Emek Piyasası	12
1.1.1.2 – Yeni Klasikler ve Emek Piyasası	15
1.1.2 – Küreselleşme Sürecinde Emek Piyasalarında Dönüşüm.....	20
1.1.3 – Küresel Kuruluşlar ve Emek Piyasalarının Yeniden Yapılanması	26
1.1.4 – Yeniden Yapılanma Sürecinde İstihdam ve İşsizlik	33
1.1.5 – Küresel ve Bölgesel Entegrasyonların İstihdam Stratejileri	38
1.2 – Avrupa Birliği Emek Piyasalarının Yeniden Yapılanması	42
1.2.1 – Emek Piyasasına İlişkin Hukuksal Yapı	44
1.2.2 – Yeniden Yapılanma Sürecinde İstihdam ve İşsizlik	48
1.2.3 – İstihdam Politikaları ve Avrupa İstihdam Stratejisi.....	58
1.2.4 – Avrupa İstihdam Stratejisi ve Avrupa Birliği Emek Piyasalarının Günümüzdeki Durumu.....	65

II. BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ÜYESİ GEÇİŞ EKONOMİLERİNDE EMEK PİYASALARININ YENİDEN YAPILANMASI, İSTİHDAM POLİTİKALARI VE POLONYA ÖRNEĞİ.....	75
2.1 – Geçiş Ekonomilerinde Dönüşümün Dinamikleri	76
2.1.1 – Geçiş Süreci Politikaları.....	77
2.1.2 – Geçiş Süreci Stratejileri	81
2.2 – Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Geçiş Ekonomilerinin Emek Piyasalarında Yaşanan Dönüşümler	84

2.2.1 – Geçiş Ekonomilerinin Sosyo – Ekonomik Dönüşümü	86
2.2.2 – Yeniden Yapılanma Sürecinde İstihdam ve İşsizlik	91
2.2.3 – İstihdam Politikaları ve Avrupa İstihdam Stratejisi	100
2.3 – Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Polonya Emek Piyasasında Yaşanan Dönüşümler	106
2.3.1 – Polonya’nın Sosyo – Ekonomik Dönüşümü	108
2.3.2 – Yeniden Yapılanma Sürecinde İstihdam ve İşsizlik	115
2.3.3 – İstihdam Politikaları ve Avrupa İstihdam Stratejisi	126
2.4 – Küreselleşme ve Avrupa Birliği Emek Piyasaları Açısından Geçiş Ekonomilerinin Emek Piyasaları ve İstihdam Politikaları	133
2.4.1 – Küreselleşme Çerçevesinde Geçiş Ekonomilerinin Emek Piyasaları ..	135
2.4.2 – Geçiş Ekonomileri Emek Piyasalarının Avrupa Birliği Emek Piyasalarına Entegrasyonu	145

III. BÖLÜM

GEÇİŞ EKONOMİLERİ VE POLONYA’NIN DENEYİMLERİ IŞIĞINDA TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ EMEK PİYASALARINA EKLEMLENMESİ	159
3.1 – Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Dönüşüm	161
3.1.1 – Türkiye’de Dönüşümün Dinamikleri	163
3.1.2 – Türkiye’nin Sosyo – Ekonomik Dönüşümü	168
3.1.3 – Yeniden Yapılanma Sürecinde İstihdam ve İşsizlik	177
3.2 – Türkiye’de Büyüme – İşsizlik Etkileşimi ve İstihdamın Belirleyicileri	189
3.2.1 – Büyüme – İşsizlik Etkileşiminin Ekonometrik Analizi	190
3.2.1.1 – Değişkenlerin Belirlenmesi ve Bunların Trend ve Sabit Etkisinin Araştırılması	191
3.2.1.2 – Değişkenlerin Durağanlık Analizlerinin Yapılması	192
3.2.1.3 – Granger Nedensellik Testi	193
3.2.2 – İstihdamın Belirleyicilerinin Ekonometrik Analizi	195
3.2.2.1 – Değişkenlerin Belirlenmesi ve Bunların Trend ve Sabit Etkisinin Araştırılması	196
3.2.2.2 – Değişkenlerin Durağanlık Analizlerinin Yapılması	198
3.2.2.3 – Çoklu Ekonometrik Modeller	199
3.2.3 – Reel Ücretler İstihdam Etkileşiminin Ekonometrik Analizi	202
3.2.4 – Büyüme – İşsizlik Etkileşimi ve İstihdamın Belirleyicileri Analizlerinin Sonuçlarının Değerlendirilmesi	205
3.3 – Avrupa Birliği Bağlamında Türkiye Emek Piyasasında Yaşanan Dönüşümler	213
3.3.1 – Emek Piyasası ve İstihdam Politikası Ekseninde Avrupa Birliği’ne Uyum	214
3.3.2 – İstihdam Politikaları ve Avrupa İstihdam Stratejisi	220

3.4 – Geçiş Ekonomileri ve Polonya'nın Deneyimleri Işığında, Küreselleşme ve Avrupa Birliği Emek Piyasaları Açısından Türkiye'nin Emek Piyasası ve İstihdam Politikası.....	229
3.4.1 – Küreselleşme Çerçevesinde Türkiye Emek Piyasası	229
3.4.2 – Türkiye Emek Piyasasının Avrupa Birliği Emek Piyasalarına Eklemlenmesi	244
SONUÇ	257
KAYNAKÇA	264
EKLER	293
EK 1 – Büyüme İşsizlik Etkileşiminin Ekonometrik Analizinde Kullanılan Veriler ve Elde Edilen Sonuçlar	293
EK 2 – İstihdamın Belirleyicileri Ekonometrik Analizinde Kullanılan Veriler ve Elde Edilen Sonuçlar	299
EK 3 – İmalat Sanayisinde Reel Ücretler İstihdam Etkileşiminin Ekonometrik Analizinde Kullanılan Veriler ve Elde Edilen Sonuçlar	315
ÖZGEÇMİŞ (CV)	319

ŞEKİL VE GRAFİKLER

Şekil 1.1: Emek Piyasasında Neo-klasik Denge	14
Şekil 1.2: Phillips Eğrisi.....	17
Grafik 1.1: Avrupa Birliği'nde (AB-27) Büyüme – İstihdam Etkileşimi (1997 – 2006)	57
Grafik 2.1: Polonya'da Büyüme – İstihdam Etkileşimi (1997 – 2006)	123
Grafik 3.1: Türkiye'de Büyüme – İstihdam Etkileşimi (1996 – 2006).....	206

TABLolar

Tablo 1.1: Dünya Genelinde ve Farklı Bölgelerde Emek Piyasasına İlişkin Veriler.	36
Tablo 1.2: Avrupa Birliği'nde (AB-27) Emek Piyasasına İlişkin Bazı Makroekonomik Göstergelerdeki Yıllık Yüzde Değişim	49
Tablo 1.3: Avrupa Birliği'nde İşsizlik Oranları (%)	50
Tablo 1.4: Avrupa Birliği'nde İstihdam Oranları (%)	52
Tablo 1.5: Avrupa Birliği'nde (AB-27) Cinsiyete Göre İstihdam Oranları (%)	53
Tablo 1.6: Avrupa Birliği (AB-27) Emek Piyasasına İlişkin Göstergeler	54
Tablo 1.7: Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde İstihdam Oranları (2006) ve Lizbon ve Stockholm'de Belirlenen 2010 İstihdam Hedeflerine Göre İlerleme Durumu	66
Tablo 1.8: Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Hedeflenen İstihdam Oranlarına Göre Üye Ülkelerin Performansı	68
Tablo 1.9: Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya Emek Piyasasına İlişkin Genel Görünüş	72
Tablo 2.1: Geçiş Ekonomilerinin Tasnifi	76
Tablo 2.2: Geçiş Ekonomilerinin Avrupa Birliği'ne Başvuru ve Üyelik Tarihleri	85
Tablo 2.3: Avrupa Birliği Üyesi Geçiş Ekonomileri ve Euro Alanında Reel GSYİH Büyüme Oranları (Yıllık Yüzde Ortalama)	87
Tablo 2.4: Avrupa Birliği Üyesi Geçiş Ekonomileri, AB-15, AB-27, Hırvatistan ve Türkiye'nin İşsizlik Oranları (%)	92
Tablo 2.5: Avrupa Birliği Üyesi Geçiş Ekonomileri, AB-15, AB-27, Hırvatistan ve Türkiye'de 2006 Yılında İşsizlik, Uzun Süreli İşsizlik, Genç İşsizlik Oranları ve İşgücüne Katılma Oranları (%)	93
Tablo 2.6: Avrupa Birliği Üyesi Geçiş Ekonomileri, AB-15, AB-27, Hırvatistan ve Türkiye'nin İstihdam Oranları (%)	96
Tablo 2.7: Avrupa Birliği Üyesi Geçiş Ekonomileri, AB-15, AB-27, Hırvatistan ve Türkiye'de 2006 Yılında İstihdamın Sektörel Dağılımı, Kısmi Süreli İstihdam ve Kendi İşinde Çalışanların Toplam İstihdama Oranı (%)	98
Tablo 2.8: Avrupa Birliği Üyesi Geçiş Ekonomileri, AB-15 ve AB-27 Ülkelerinde İstihdam Oranları (2006) ve Lizbon ve Stockholm'de Belirlenen 2010 İstihdam Hedeflerine Göre İlerleme Durumu	101
Tablo 2.9 (a): Polonya'nın Sosyo – Ekonomik Yapısına İlişkin Bazı Makroekonomik Göstergelerdeki Yıllık Yüzde Değişim (1992 – 2000)	110
Tablo 2.9 (b): Polonya'nın Sosyo – Ekonomik Yapısına İlişkin Bazı Makroekonomik Göstergelerdeki Yıllık Yüzde Değişim (2001 – 2008)	110
Tablo 2.10: Polonya, AB-15 ve AB-25 Ülkelerinin İşsizlik Oranları (%)	116
Tablo 2.11: Polonya'da Farklı Bölgelerde İşsizlik Oranları (%)	117
Tablo 2.12: Polonya, AB-15 ve AB-27 Ülkelerinin 2006 Yılında İşsizlik, Uzun Süreli İşsizlik, Genç İşsizlik Oranları ve İşgücüne Katılma Oranları (%)	118
Tablo 2.13: Polonya, AB-15 ve AB-27 Ülkelerinin İstihdam Oranları (%)	119
Tablo 2.14: Polonya, AB-15 ve AB-27 Ülkelerinde 2006 Yılında İstihdamın Sektörel Dağılımı, Kısmi Süreli İstihdam ve Kendi İşinde Çalışanların Toplam İstihdama Oranı (%)	121
Tablo 2.15: Polonya, AB-15 ve AB-27 Ülkelerinde İstihdam Oranları (2006) ve Lizbon ve Stockholm'de Belirlenen 2010 İstihdam Hedeflerine Göre İlerleme Durumu	127
Tablo 2.16: Geçiş Ekonomilerinde Geçiş ve Avrupa Birliği Üyelik Süreci	134

Tablo 3.1 (a): Türkiye'nin Sosyo – Ekonomik Yapısına İlişkin Bazı Makroekonomik Göstergelerdeki Yıllık Yüzde Değişim (1995-2001).....	169
Tablo 3.1 (b): Türkiye'nin Sosyo – Ekonomik Yapısına İlişkin Bazı Makroekonomik Göstergelerdeki Yıllık Yüzde Değişim (2002-2008).....	169
Tablo 3.2: Türkiye, Bazı Geçiş Ekonomileri, AB-15 ve AB-27 Ülkelerinin İşsizlik Oranları (%)	178
Tablo 3.3: Türkiye'de Farklı Bölgelerde İşsizlik Oranları (%).....	180
Tablo 3.4: Türkiye, Bazı Geçiş Ekonomileri, AB-15 ve AB-27 Ülkelerinin 2006 Yılında İşsizlik, Uzun Süreli İşsizlik, Genç İşsizlik Oranları ve İşgücüne Katılma Oranları (%)	182
Tablo 3.5: Türkiye, Bazı Geçiş Ekonomileri, AB-15 ve AB-27 Ülkelerinin İstihdam Oranları (%)	183
Tablo 3.6: Türkiye, Bazı Geçiş Ekonomileri, AB-15 ve AB-27 Ülkelerinde 2006 Yılında İstihdamın Sektörel Dağılımı (%).....	185
Tablo 3.7: Türkiye Emek Piyasasına İlişkin Genel Görünüm	187
Tablo 3.8: Değişkenler İçin Sabit ve Trend Etkisi Ölçüm Sonuçları.....	192
Tablo 3.9: Değişkenler İçin Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi (ADF) Sonuçları	193
Tablo 3.10: Granger Nedensellik Testi Sonuçları.....	194
Tablo 3.11: Değişkenler İçin Sabit ve Trend Etkisi Ölçüm Sonuçları.....	197
Tablo 3.12: Değişkenler İçin Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi (ADF) Sonuçları	198
Tablo 3.13: Regresyon Modelleri	201
Tablo 3.14: Granger Nedensellik Testinin ve Regresyon Analizinin Sonuçları.....	204
Tablo 3.15: İhracata İlişkin Bazı Göstergelerdeki Yıllık % Değişim	209
Tablo 3.16: Türkiye Emek Piyasasına İlişkin Göstergeler (Ağustos 2006 – Ağustos 2007 Dönemi)	226
Tablo 3.17: Türkiye, Bazı Geçiş Ekonomileri, AB-15 ve AB-27 Ülkelerinde İstihdam Oranları (2006) ve Lizbon ve Stockholm'de Belirlenen 2010 İstihdam Hedeflerine Göre İlerleme Durumu	228
Tablo 3.18: Polonya ve Türkiye'nin Yeniden Yapılanma Süreci.....	232
Tablo 3.19: Polonya ve Türkiye'nin AB Üyelik Süreci.....	246

ÖZET

Dönüşüm sürecinde sosyo-ekonomik açıdan neo-liberal yaklaşıma göre yapılandırılan geçiş ekonomileri ve Türkiye’de emek piyasası açısından sonuçların olumsuz olduğu görülmektedir. Bu süreçte işgücüne katılma oranı ve istihdam azalmış, işsizlik artmıştır. Geçiş ekonomileri ve Polonya’da ortaya çıkan sorunlardan daha çok uzun dönemli işsizler, eğitim düzeyi düşük olan işçiler ve genç işçiler etkilenmiştir. Türkiye’de ise ortaya çıkan olumsuz sonuçlar daha çok uzun dönemli işsizleri, eğitilmiş genç işçileri ve kadın işçileri etkilemiştir.

Yeniden yapılanma sürecinin ilerleyen aşamasının AB üyelik süreci ile çakışmış olduğu geçiş ekonomilerinde, olumsuzluklar içeren istihdam ve işsizliğe ilişkin göstergelerin düzelmeye başladığı görülmektedir. Dolayısıyla bu ülkelerde ekonomik ve sosyal dönüşümünden dolayı emek piyasasında ortaya çıkmış olan olumsuzlukların giderilebilmesi noktasında 2004 ve 2007 yıllarında gerçekleşen AB üyeliğinin çeşitli katkılarının söz konusu olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Geçiş ekonomileri için ekonomiyi geliştirmek, istihdamı artırmak ve işsizliği azaltmak açısından doğrudan yabancı yatırımlar ve ihracatın önemli katkılar sağladığı bilinmektedir. Geçiş ekonomilerinin yönelmiş olduğu serbest piyasa ekonomisi açısından oldukça önem arz eden doğrudan yabancı yatırımlar, AB üyeliğinden dolayı önemli düzeyde artış göstermiştir. Dış ticaretin önemli bir kısmını AB üyesi ülkeler ile yapan geçiş ekonomileri, katılım sürecinde ve tam üyelik gerçekleştikten sonra daha rahat dış ticaret olanaklarına kavuşarak dış ticaret hacmini ve ihracatı artırmışlardır.

Geçiş ekonomileri, AB’deki serbest dolaşımdan dolayı kısa dönemde işsizlik oranlarını azaltma, uzun dönemde ise işgücünün bilgi ve niteliklerini artırma fırsatı yakalamışlardır. Ayrıca bu ülkeler, dönüşüm maliyetlerinin bir kısmını hem üyelikten önce hem de üyelik gerçekleştikten sonra AB’nin ilgili fonlarından karşılama imkanına kavuşmuşlardır.

AB üyeliğinin geçiş ekonomilerine sağladığı olanakların en önemlisi ise, bu ülkelerin ulusal istihdam politikası oluşturma konusunda AB'den önemli oranda destek görmeleridir. Çünkü AB üyesi geçiş ekonomileri Avrupa İstihdam Stratejisi çatısı altında Açık Koordinasyon Yöntemi ile hedeflere odaklı bir ulusal istihdam politikası oluşturma sürecine girmişlerdir.

Kısaca belirtmek gerekirse AB üyeliğinden dolayı doğrudan yabancı yatırımların ve ihracatın artış göstermesi, serbest dolaşımın sağlanması, katılım öncesi dönüşümü desteklemeye dönük fonların kullanılması ve planlı bir ulusal istihdam stratejisinin oluşturulması, geçiş ekonomilerine istihdamın artırılması açısından önemli oranda katkı sağlamıştır.

AB üyesi geçiş ekonomileri ve Polonya'daki değişimler bu ülkeler ile birçok ortak noktası bulunan Türkiye açısından oldukça önemlidir. Türkiye'nin emek piyasası koşulları AB üyelik sürecinden önce Polonya'nın ve diğer geçiş ekonomilerinin durumuna oldukça benzer niteliktedir. AB üyesi geçiş ekonomileri ve Polonya'nın deneyimleri ışığında değerlendirildiğinde, geçiş ekonomileri gibi ekonomik ve sosyal yeniden yapılanma sürecinden geçmekte olan Türkiye'de, olumsuz bir görünüm arz eden istihdam ve işsizliğe ilişkin göstergelere AB üyelik süreci ve gerçekleştirilebilirse tam üyeliğin çeşitli etkileri söz konusu olacaktır.

AB üyeliğinin Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırım miktarını artıracığı ve doğrudan yabancı yatırımlar ile istihdam etkileşimini güçlendireceği düşünülmektedir.

Türkiye'nin dış ticaret hacminin ve dolayısıyla ihracatının artırılması ve ihracat ile istihdam etkileşiminin güçlendirilmesi açısından da AB üyeliği oldukça önemlidir.

Türkiye'nin emek piyasasındaki sorunlarının çözümünde AB'nin katkısının olabileceği alanlardan biri de, Türkiye ve AB arasında işçilerin serbest dolaşımının sağlanmasıdır. Bu yüzden sınırlarını süresiz bir biçimde Türkiye vatandaşlarına

kapatması söz konusu olan AB'nin, makul bir geçiş sürecinden sonra sınırlarını Türkiye'deki işçilere açmaya ikna edilmesi gerekmektedir.

Türkiye, hem üyelik sürecinde hem de gerçekleştirilebilirse tam üye olduktan sonra yeniden yapılanma sürecinin maliyetlerinin bir kısmını AB'nin ilgili fonlarından elde edilecek kaynaklarla giderebilecektir. Yapısal uyum çerçevesinde kullanılacak olan fonlarla emek piyasasına ilişkin sorun alanlarına ve tarım sektöründeki yapısal dönüşümün emek piyasasına olumsuz etkilerine müdahale edilebilir.

Türkiye'de emek piyasası, istihdam ve işsizlik açısından en önemli eksiklerin başında planlı bir ulusal istihdam politikasının olmaması gelmektedir. Polonya ve diğer AB üyesi geçiş ekonomilerinin deneyimleri göstermektedir ki, Türkiye'nin AB üyeliği ile bir istihdam politikası oluşturması durumunda, ülkede genel ekonomi ile emek piyasası arasındaki bağlantı güçlenecek ve yeniden yapılanma sürecinde oldukça zayıflamış olan büyüme – istihdam/işsizlik etkileşimi güçlenecektir.

Gelir dağılımı bozukluğu, sosyal güvencesizlik, yoksulluk, cinsiyet ayrımcılığı gibi sosyal alandaki sorunların aşılması konusunda da AB ile uyum ve eşgüdümün sağlanmasının Türkiye'ye sosyal politikalar konusunda önemli katkılar sağlayacağı, Türkiye'den önce AB'ye tam üye olan Polonya ve diğer geçiş ekonomilerinin deneyimlerinden anlaşılmaktadır.

ABSTRACT

It is seen that in the transformation process, the transition economies that are configured according to the neo-liberal approach as regards socio-economy and the results in terms of labor market in Turkey are unfavorable. In this process, labour participation rate and employment has decrease but unemployment has increased. Long-term unemployed people, low-educated workers and young workers have been much more affected from problems happened in transition economies and Poland. As for in Turkey, the results have affected long-term unemployed people, well-educated young workers and women mostly.

It is observed that in the transition economies in which the progressing phase of transformation process was overlapped with EU membership process the indicators relevant to employment and unemployment including inconveniences are started to improve. Therefore, it is needed to state that EU membership happened in 2004 and 2007 years has several contributions in order to remove inconveniences which have occurred in the labor market due to economical and social transformation in these countries.

It is known that with the purpose to develop economy, increase employment and decrease unemployment for transition economies, the direct foreign investments and exportation have made significant contributions. Foreign investments which are very important to the free market economy that transition economies are directed to have been considerably increased due to EU membership. Transition economies having most of their foreign trade with EU member countries increased their foreign trade capacity and export quantity by reaching more favorable foreign trade possibilities after the membership.

Transition economies have caught the opportunity of decreasing unemployment rates in short term and increasing the level of knowledge and qualification of labour in long term due to the free movement in EU. Besides, those countries have met a part of transformation costs from the EU funds both before membership and after getting the membership.

The most important advantage that the EU membership provides them is to have substantive support from EU in the process of constituting their national employment policies. Because EU member transition economies have entered the phase of occurring a national employment policy based on targets with Open Coordination Method under European Employment Strategy.

In summary, the facts of that due to EU Membership, the direct foreign investments and exportation have increased, free movement is provided, funds intended to support transformation before accession are used and a planned national employment strategy is established have made a great contribution to transition economies as regards increase of employment.

The changes in Poland and in EU member transition economies are very important to Turkey which has lots of common points with them. Turkish labour market conditions are closely similar to Poland and other transition economies just before the EU membership.

When it is evaluated in the light of experiences of EU Member transition economies and of Poland, EU Membership Process and the full membership if realized will have diverse effects on the indications regarding employment and unemployment having a negative view in Turkey which have passed through an economical and social reconstruction process as is in transition economies.

It is considered that EU Membership will increase the capacity of direct foreign investment to Turkey and will strengthen the interaction between direct foreign investments and employment.

The EU Membership is also very important as regards increasing foreign trade capacity and thus exportation of Turkey and strengthening interaction of exportation and employment.

One of the areas where EU shall make contribution to solve problems within labor market of Turkey is to ensure free movement of labor between Turkey and EU.

For this reason, EU which intends to close borders to Turkish Citizens permanently must be persuaded to open its borders to Turkish Labor after a reasonable transition time.

Turkey shall be able to cover a part of its costs of reconstruction process with the sources to be obtained from the relevant funds of EU both in the membership process and after having been full member. By means of funds to be utilized within structural conformity, it is possible to intervene on the problem areas related to labor market and on adverse effects of the structural transformation in agricultural sector on labor market.

The most significant shortage in Turkey as regards labor market, employment and unemployment is that there is no planned national employment policy. The experiences of Poland and of the other EU Member transition economies reveal that the connection between overall economy and labor market shall be strengthened and the growth and employment/unemployment interaction which has fairly been weakened within the reconstruction process shall be strengthened in case of that Turkey establishes a employment policy under EU Membership.

Form the experiences of Poland which has previously been full member to EU and of other transition economies it is well understood that a conformity and coordination with EU to be established with regard to solve problems in the areas such as disorder of income distribution, lack of social security, poverty and sexual discrimination shall make significant contribution to Turkey as regards social policies.

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AET : Avrupa Ekonomik Topluluğu

AİS : Avrupa İstihdam Stratejisi

AKY : Açık Koordinasyon Yöntemi

BDDK : Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

BDT : Bağımsız Devletler Topluluğu

BM : Birleşmiş Milletler

COMECON : Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi

ÇSGB : T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

DB : Dünya Bankası

DİSK : Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu

DEİK : Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu

DPT : Devlet Planlama Teşkilatı

DTM : T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı

DTÖ : Dünya Ticaret Örgütü

EBRD : Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası

EC : Avrupa Komisyonu

EFTA : Avrupa Serbest Ticaret Birliği

ESF : Avrupa Sosyal Fonu

ETUC : Avrupa İşçi Sendikaları Konfederasyonu

GATT : Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması

GEA : Küresel İstihdam Gündemi

GSMH : Gayri Safi Milli Hasıla

GSYİH : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

ICFTU : Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu

ILO : Uluslararası Çalışma Örgütü

IMF : Uluslararası Para Fonu

IPA : Katılım Öncesi Yardım Aracı

IPARD : Katılım Öncesi Kırsal Kalkınma Yardım Aracı

İGE : İnsani Gelişme Endeksi

İKO : İşgücüne Katılma Oranı

İŞKUR : Türkiye İş Kurumu
İTO : İstanbul Ticaret Odası
KADİM : Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Projesi
KİT : Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ : Küçük ve Orta Boy İşletme
KOSGEB : Küçük ve Orta Ölçekli Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
MDAÜ : Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri
MERCOSUR : Güney Ortak Pazarı
NSZZ : Dayanışma Sendikası
OECD : Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OPZZ : Tüm Polonya İşçi Sendikaları Birliği
SGP : Satınalma Gücü Paritesi
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSK : Sosyal Sigortalar Kurumu
TCMB : Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEPAV : Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TİSGLK : Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu
TİSK : Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TODAİE : Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
TÜİK : T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD : Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
UNDP : Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

GİRİŞ

Avrupa Birliği üyesi geçiş ekonomilerinde sosyalist sistemden kapitalist sisteme yönelimde emek piyasası açısından olumsuz gelişmelerin yaşandığı bir gerçektir.

Bu yapısal değişime dönemselsel olarak eşlik eden AB üyelik sürecinde ise emek piyasası göstergelerinde olumsuz yönelimlerin değişmeye başladığı görölmektedir.

Temelde istihdamın sektörel dağılımı, yüksek işsizlik oranı, yeniden yapılanma sürecinde uygulanan neo-liberal politikalar, AB üyelik süreci ile yeniden yapılanma sürecinin birlikte yürümesi gibi nedenlerle Türkiye ile benzerlikler gösteren geçiş ekonomisi Polonya, emek piyasası göstergeleri açısından diğer geçiş ekonomilerine göre olumsuz gelişmelerin görece daha derin yaşandığı bir ülkedir. 1980’li yılların sonunda birçok ülke gibi Polonya da kapitalizme yönelirken, 1994 yılında başlayan AB üyelik süreci, hızla yaşanarak 2004 yılında tam üyelik gerçekteşmiştir. Üyelik ile birlikte emek piyasası göstergelerindeki olumsuz yönelimlerin değişmeye başladığı görölmektedir.

Türkiye’nin 1959 yılında Birliğe yaptığı tam üyelik başvurusu ile başlayan ve 1995 yılında imzalanmış olan gümrük birliği anlaşması ile derinleşen Türkiye – AB ilişkileri ise, 3 Ekim 2005 tarihinde yeni bir aşama olarak adlandırılan fiili katılım müzakerelerine dönüşmüştür.

Türkiye, 1980 yılında “24 Ocak Kararları” ile geçiş ekonomilerindekine benzer bir biçimde piyasa ekonomisi yönelimli bir yapısal değişim sürecine girmiştir. Karma ekonomik sistemden serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde, Türkiye’de emek piyasası göstergelerinde olumsuz değişimler ortaya çıkmıştır. Gerçekte Türkiye’nin AB üyelik sürecinde emek piyasası göstergelerindeki olumsuz yönelimlerin değişmediği, hatta 2000 yılından itibaren daha da derinleştiği görölmektedir.

Bu olumsuz yönelimlerin en dikkate değer olanlarından biri, yüksek işsizlik oranıdır. Bir üretim faktörü olan emeğin, üretim sürecinde yeterince kullanılmıyor olması; işsizlik ve iş yaratma kapasitesinin düşüklüğüne işaret etmektedir. İşsizlik ve iş yaratma kapasitesinin düşüklüğü ise, hem sosyal sorunların, hem de ekonomik sorunların en önemli kaynaklarından biridir. İşsizlik, ekonomik açıdan ele alındığında, bir ülkede emeğin tam olarak üretim sürecine katılamamasına işaret etmektedir. Emek faktörünün, tam olarak üretim sürecine katılamamasından kaynaklanan düşük üretim, ulusal gelirin (refahın), olması gereken düzeyin (potansiyel gayri safi yurtiçi hasılanın) altında kalmasına neden olur. Ekonomik etkinsizlik ile birlikte yoksulluk ve gelir eşitsizliğinin de en önemli kaynaklarından biri işsizliktir. Bunlar ise, işsizliğin bireyi ve toplumu olumsuz etkileyen sosyal sonuçlarına işaret etmektedir.

Kuşkusuz geçiş ekonomileri ile Türkiye'nin yapısal değişim sürecinde, emek piyasasında yaşanan sarsıntıların sonuçlarının anlaşılabilmesi için küreselleşme sürecinde, emek piyasalarında ortaya çıkan değişiklikler dikkatle değerlendirilmelidir. Bu süreçte küresel kuruluşlar tarafından ilgili ülkelere önerilen neo-liberal ağırlıklı düzenlemelerin rolü de tartışmaya değerdir. Ayrıca, bu ülkelerin AB üyelik sürecinde emek piyasasında ortaya çıkan sonuçların anlaşılabilmesi için, AB emek piyasalarının durumu ortaya konulmalı ve tam üyeliğe aday ülkenin, AB emek piyasalarına entegrasyonundan dolayı emek piyasalarında meydana gelen değişimlerin neler olduğu tartışılmalıdır.

Türkiye ile AB üyesi geçiş ekonomileri ve özellikle Polonya arasında çeşitli benzerlikler vardır. Ortak noktaların en önemlisi, bu ülkelerde olduğu gibi serbest piyasa ekonomisinin gereklerine uymak amacıyla girilen yeniden yapılanma ile AB üyelik sürecinin Türkiye'de de dönemselleşmiş olmasıdır. Bu yüzden Polonya ve diğer AB üyesi geçiş ekonomilerinin küresel piyasalara açılma ve AB'ye entegrasyon sürecinin emek piyasalarında doğurduğu sonuçların ve bu sonuçların nedenlerinin ortaya konulması, Türkiye açısından önemlidir.

Bu tezde geçiş ekonomilerinin emek piyasalarında ortaya çıkan değişiklikler dışsal olarak nitelendirilebilecek iki unsurun ışığında değerlendirilmiştir. Bunlar, küreselleşme sürecinde emek piyasalarının yeniden yapılanması ve AB'ye

entegrasyon sürecinin emek piyasalarında doğurduğu sonuçlardır. Bu etkileri ortaya koyabilmek amacıyla ele alınan konular daha dar biçimde ele alınmış ve tartışılmıştır. Dolayısıyla, öncelikle küreselleşme sürecinde emek piyasalarında ortaya çıkan değişiklikler, AB’de istihdam ve işsizlik konusundaki durum ve istihdam politikaları değerlendirilmiştir. Daha sonra, geçiş ekonomileri, Polonya ve Türkiye’nin dönüşüm süreci ve AB üyelik sürecinde emek piyasası ve istihdam konularında yaşadığı değişimler tartışılmıştır.

Bu bağlamda birinci bölümde geçiş ekonomilerinin dönüşüm sürecine ışık tutacağı varsayımıyla küreselleşme sürecinde neo-liberal politikaların ve küresel kuruluşların emek piyasalarına etkileri eleştirel bir bakış açısı ile ele alınarak, küresel düzeyde emek piyasalarının yeniden yapılanması ortaya konulmuştur. Ardından, dönemsel olarak geçiş ekonomilerinin dönüşüm süreci ile çakışmış olan AB üyeliğinin emek piyasalarına etkilerini anlayabilmek amacıyla, istihdam politikaları ekseninde AB emek piyasalarının yeniden yapılanması ve Avrupa İstihdam Stratejisi (AİS) değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde ise, geçiş ekonomilerinin sınıflandırılması ve ekonomik yapılarının dönüşümü ile ilgili genel açıklamalar yapılmış, AB üyesi geçiş ekonomilerinin emek piyasalarındaki değişiklikler ve istihdam politikaları AİS önermeleri dikkate alınarak tartışılmıştır. Bu bölümde, özellikle istihdamın sektörel dağılımı, görece düşük emek piyasası performansı, kayıt dışı istihdamın yaygınlığı, büyüme – istihdam etkileşiminin zayıflığı gibi konularda Türkiye ile Polonya arasında önemli benzerliklerin bulunması nedeniyle, Polonya ayrıca ele alınmıştır. Polonya’nın geçiş süreci ve AB üyelik sürecinde yaşadığı dönüşüm ve emek piyasasına ilişkin performansı Türkiye için özellikle önemli deneyimler barındırmaktadır. Zira AB üyelik sürecinde ve tam üyelik gerçekleştikten sonra Polonya, bu sayılan alanlardaki sorunlarını aşma konusunda önemli oranda ilerleme kaydetmiştir. Bundan dolayı, ikinci bölümde Polonya’nın geçiş sürecindeki dönüşümü ele alınmış, emek piyasasındaki değişiklikler, özellikle istihdam ve işsizlik konularında ortaya çıkmış olan gelişmeler ve istihdam politikaları tartışılmıştır.

Geçiş ekonomileri ve Polonya'nın emek piyasası, istihdam ve işsizliğe ilişkin dönüşümü tartışıldıktan sonra tezin ikinci bölümünün, birinci bölüm ile eklenmesini sağlayacak olan küreselleşme ve AB emek piyasası açısından geçiş ekonomilerinin emek piyasaları ve istihdam politikaları kısmına geçilmiştir. Böylece, ilk olarak geçiş ekonomilerinin emek piyasası, istihdam ve işsizliğe ilişkin yaşadığı dönüşüm ve elde edilen sonuçlar küresel düzeyde emek piyasalarının yeniden yapılanması çerçevesinde incelenmiştir. Daha sonra, AB üyelik sürecinin ve tam üyeliğin geçiş ekonomileri açısından etkileri tartışılarak, geçiş ekonomilerinin AB emek piyasalarına eklenmesi tartışılmıştır.

Türkiye'nin ele alındığı son bölümde ise, öncelikle 1980 yılından itibaren söz konusu olan dönüşüm süreci ve dönüşümün dinamikleri ile ilgili genel açıklamalar yapılmıştır. Dönüşümün dinamikleri ortaya konulduktan sonra, ülkenin yeniden yapılanma sürecinde sosyo-ekonomik yapısı ve istihdama ilişkin görünümü ortaya konmaya çalışılmıştır. Daha sonra Türkiye'de son dönemde fazlasıyla tartışılan büyüme – istihdam/işsizlik etkileşimi ve istihdamın belirleyicilerini ortaya koymak amacıyla ekonometrik analizler yapılmıştır. Bu çerçevede, büyüme oranları ile işsizlik oranları arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığını açıklayabilmek için ekonometrik modellerden yararlanılarak sayısal bir analiz yapılmıştır. Ayrıca, yeniden yapılanma döneminde istihdamın belirleyicilerini ortaya koyabilmek amacıyla, bir ekonometrik analiz yapılmıştır. Nihayet, imalat sanayisinde reel ücretler ile istihdam arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığını açıklayabilmek için, bir ekonometrik analiz daha yapılmıştır. Bu analizleri yapmadaki amaç; Türkiye'nin yönelmiş olduğu serbest piyasa ekonomisinde büyümenin, doğrudan yabancı yatırımların, ihracatın, AB üyeliğinin ve reel ücretlerin istihdam açısından önemini tartışmaktır. Çünkü bu faktörlerin yeniden yapılanma ve AB üyelik sürecinde geçiş ekonomileri için istihdam açısından önem arz ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye'de yeniden yapılanma süreci ve istihdamın belirleyicileri değerlendirildikten sonra, emek piyasasının günümüzdeki durumuna geçilmiştir. İkinci bölümde etraflı bir biçimde ortaya konulmuş olan AB üyesi geçiş ekonomileri ve Polonya'nın emek piyasası ve istihdam politikaları konusunda, AB üyelik

sürecindeki dönüşümünün ışığında Türkiye'nin bu alanlardaki durumu ve uygulamaları açıklanmış ve emek piyasası, istihdam politikaları ve AİS konusunda AB'ye uyum konuları tartışılmıştır.

Son olarak bölümler arasında eklemlenmeyi sağlayacak olan iktisadi yaklaşımlar ve AB emek piyasası açısından Türkiye'nin emek piyasaları ve istihdam politikaları kısmına geçilmiştir. Böylece önce geçiş ekonomileri ve Polonya'nın tecrübeleri dikkate alınarak Türkiye'nin emek piyasası ve istihdam politikaları açısından yaşadığı dönüşüm ve elde edilen sonuçlar küreselleşme çerçevesinde incelenmiştir. Daha sonra AB üyelik sürecinde, Türkiye'nin, Birliğin emek piyasalarına eklemlenmesi amacıyla uyguladığı politika ve programların olası etkileri tartışılmıştır.

I. BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE BÖLGESELLEŞME SÜRECİNDE EMEK PİYASALARI

Ekim 1917 tarihinde Rusya'da meydana gelen devrim ile sosyalizm, kapitalizm karşısında iktisadi, sosyal ve siyasal uygulanabilirliği olan bir alternatif olmuştur. Başta Rusya olmak üzere, bu süreçte birçok ülke sosyalizme geçmiştir. Sosyalist blok 1980'li yılların sonunda, Berlin Duvarı'nın yıkılmasını takip eden süreçte çökmüştür. Bu dönemde sosyalist sosyo-ekonomik yapıdan, kapitalist sisteme geçmek için belirli düzenlemeler yapmaya başlayan ülkeler ortaya çıkmıştır. Bu ülkeler, geçiş ekonomisi olarak nitelendirilmektedir.

Avrupa'da yer alan geçiş ekonomileri için "geçiş süreci" olarak nitelendirilen serbest piyasa ekonomisine dönüşüm süreci ile Avrupa Birliği'ne (AB) üyelik süreci dönemseller olarak çakışmıştır. Dolayısıyla, bu ülkelerdeki dönüşümün anlaşılabilmesi için küresel ekonomiye adaptasyon ile AB'ye entegrasyon sürecinin ve koşullarının ortaya konulması gerekmektedir.

Emek piyasaları, istihdam ve işsizlik açısından geçiş ekonomilerinin ve Polonya'nın dönüşüm sürecinin anlaşılabilmesi için küreselleşmenin, neo-liberal politikaların ve uluslararası kuruluşların emek piyasalarının yeniden yapılanmasındaki fonksiyonları değerlendirilmelidir. Emek piyasaları, istihdam ve işsizlik açısından geçiş ekonomilerinin ve Polonya'nın AB'ye entegrasyonunun anlaşılabilmesi için ise, öncelikle AB emek piyasası düzenlemeleri ve istihdam politikalarının yeniden yapılanmasının tartışılması gerekmektedir.

Dünya genelinde işsizlik oranı ve işsiz sayısı 1990'lı yıllara göre 2000'li yıllarda artmıştır. Bu işsizlerin istihdam edilebilmeleri için yaklaşık olarak 1 milyar 390 milyon yeni işin yaratılması gerekmektedir. Türkiye'nin üyelik süreci ile bağlı olduğu AB, emek piyasasının iş yaratma yönü düşünüldüğünde görece düşük bir performans sergilemektedir. Çünkü Birlik düzeyindeki işsizlik oranı, dünya ortalamasının ve gelişmiş ülkeler ortalamasının üzerindedir. 1990'lı yıllarda daha yoğun biçimde hissedilen istihdam ve işsizliğe ilişkin sorunlar, alınan önlemler sayesinde çözüm sürecine sokulmuş ve 2000'li yılların başına kadar iyi sonuçlar elde

edilmiştir. 2001 yılından sonra istihdam oranındaki artış devam etmesine rağmen işsizlik oranı tekrar yükselişe geçmiş ve bu artış süreci 2004 yılına kadar sürmüştür. 2004 yılından itibaren düşük düzeyde de olsa işsizlik oranı tekrar azalmaya başlamıştır.¹ Dolayısıyla AB, emek piyasası performansının iş yaratma yönü düşünüldüğünde, diğer gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmaktadır. 2004 ve 2007 yıllarındaki iki genişleme dalgasında (onu geçiş ekonomisi olarak nitelendirilen) on iki ülkenin Birliğe girmesi ile emek piyasası göstergeleri biraz daha bozulmuştur.

İşsizlik ve istihdam yaratımı konusunda dünyada ve AB’de yaşanan olumsuz gelişmelerden dolayı çeşitli önlemler alınmaktadır. Bu konuda uygulanan politika ve programlar incelendiğinde farklı ulusal istihdam politikalarının yanında, bölgesel ve küresel kuruluşlar tarafından önerilen çeşitli istihdam stratejilerinin de söz konusu olduğu görülmektedir. Bu politikaların içeriği incelendiğinde, aktif emek piyasası önlemlerinin ağır bastığı gözlenmektedir.

AB üyesi geçiş ekonomilerinde ve bu ülkelerden özellikle Polonya’da dönüşüm sürecindeki sıkıntılardan dolayı işsizlik ve istihdam oranları gibi emek piyasası göstergelerinde olumsuz bir tablo ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu ülkelerin dönüşüm süreci ile çakışmış olan AB üyelik sürecinde bu olumsuz tablonun, istihdam oranlarında elde edilen artışlar ve işsizlik oranlarında sağlanan azalışlarla değişmeye başladığı görülmektedir.

Geçiş ekonomilerinin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerin emek piyasalarında elde edilen sonuçların çeşitli nedenleri vardır. Dünya piyasalarına uyum sağlama çabası içindeki gelişmekte olan ülkelerin emek piyasalarına ilişkin temel yönelimler konusunda küresel kuruluşların ve AB’nin etkisi kadar, ülkelerin içsel faktörleri de etkili olmaktadır. Ülkelerin emek piyasası performansına etki eden küreselleşme ve AB üyeliği dışındaki unsurlar tezin ikinci ve üçüncü bölümlerinde tartışılacaktır.

¹ ILO (International Labour Office), **World Employment Report 2004-05: Employment, Productivity and Poverty Reduction**, Geneva, 2005, ss.24-27; European Commission (EC), **Employment in Europe 2007**, Prepared by Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities; Employment Analysis Unit, Brussels, October 2007, ss.29, 284-286.

1.1 – Küresel Düzeyde Emek Piyasalarının Yeniden Yapılanması

19. yüzyıl boyunca yaşanan bunalımlardan dolayı liberal iktisadi anlayışın teorik iddiaları ve uygulamadaki sonuçları hem sistem dışından (Marksist anlayış) hem sistem içinden (Keynesyen anlayış) yoğun eleştiriler almıştır. Marx tarafından ortaya konulan bilimsel sosyalizm anlayışı sorunların çözümü için özel mülkiyetin, dolayısıyla kapitalizmin ortadan kaldırılması gerektiğini ve bu mücadelede temel rolü proletaryanın yani işçi sınıfının oynayacağını öne sürmüştür. Buna karşılık Keynesyen anlayış ise sistemdeki arızalara, sistem içinde çözümler önererek sistemin devamını sağlama yönünde işlev görmüştür.

1929 yılındaki Büyük Bunalım'dan sonra ortaya konulan Keynesyen yaklaşım, II. Dünya Savaşı'ndan sonra uygulama alanı bulmuş ve 1970'li yılların sonuna kadar uygulamada kalmıştır. Klasiklerin ortaya koyduğu mikro çözüm ve yaklaşımlara karşılık Keynesyen anlayış, makro politikalarla sistemi tamamlamaya çalışmıştır. 1970'li yıllarda büyüme* oranlarının artışının yavaşlaması, stagflasyon olgusunun ortaya çıkması, enflasyon ve işsizlik oranlarının artmaya başlaması Keynesyen uygulamaların sonunu hazırlamış ve piyasa uygulamaları ile refah devleti uygulamaları arasında oluşmuş olan denge bozulmuştur. Böylece, hem Avrupa'da, hem de dünyanın geri kalanında liberal politikalara yönelinmiş ve sosyal politika uygulamaları durmuş, hatta gerilemeye başlamıştır.² Özellikle küreselleşme sürecinde ortaya çıkan ve diğer birçok alan gibi emek piyasaları üzerinde de önemli etkileri olan değişiklikler, standart açıklama ve yaklaşımların ortaya koyduğu olgularla piyasaları açıklama olanağını sınırlamıştır. Bununla birlikte, küreselleşmenin etkilerini, diğer gelişmelerin etkilerinden arındırarak net bir şekilde ortaya koymak ve kesin kanıtlara dayanan analizler yapmak zordur.

Küreselleşme sürecinde dünya ekonomisinde ve ülkelerin ekonomik yapısında çeşitli değişiklikler meydana gelmiştir. Buna göre uluslararası ticaret ve sermaye akımlarında büyük çapta artışlar ortaya çıkmıştır. Yoğunlaşan teknolojik

* Bu tezde büyüme nitelemesi, “ekonomik büyüme” anlamında kullanılmıştır.

² Meryem Koray, “Küreselleşmeye Eleştirel Bir Bakış ve Yeni Bir Küresel Anlayışın ve Örgütlenmenin Kaçınılmazlığı”, **2000-2003 Petrol-İş Yıllığı**, Petrol-İş Sendikası Yayını, Yayın No: 85, Eylül 2003, ss.73-74.

değişiklikler ile birlikte ekonomi politikaları da değişmiştir.³ Küreselleşme olgusu ile birlikte ekonomik politikalar için bir model olarak ortaya konulan, hem küresel kuruluşların hem de gelişmiş ülkelerin çoğunun benimsediği neo-liberalizm ya da serbest piyasa ekonomisi anlayışı tüm dünyada geçerlilik kazanmıştır. Bu modelin dünya geneli için istihdam performansı ve gelir dağılımı üzerindeki etkileri pek olumlu değildir. Zira dünya genelinde işsizlik oranları yükselmekte ve ülkeler arasındaki gelir dağılımı adaletsizliği artmaktadır.⁴ Ancak gelişmiş ülkeler incelendiğinde ödeme eşitliği, sosyal güvence gibi konularda yetersizlikler içerse de son dönemde iş yaratma konusunda neo-liberal politikaları takip eden ABD, İngiltere gibi ülkelerin başarılı olduğu gözlenmektedir.

Neo-liberal ekonomi politikaları ile ivme kazanan küreselleşme, işgücünün serbest dolaşımına izin vermeyen bir süreç olsa da, dış piyasalara yönelik üretimin önem kazanması ve sermayenin çok uluslu şirketler aracılığıyla ülkeler arasında gösterdiği büyük akışkanlık, ulusal emek piyasalarının işleyişi üzerinde önemli bir dışsal etki meydana getirmiştir. Dolayısıyla artık ulusal emek piyasaları gibi uluslararası düzlemdeki emek piyasaları da, aralarında önemli verimlilik ve kazanç farkı olan parçalardan oluşmaktadır. Ortalama verimlilik düzeyi yüksek olan, sosyal güvenlik kapsamındaki, yüksek ücretli çalışanların yer aldığı gelişmiş ülke emek piyasalarının oluşturduğu küçük merkez etrafında yer alan, çok daha büyük gelişmekte olan ülke emek piyasaları bu parçalı uluslararası emek piyasasının temel unsurlarını oluşturmaktadır.⁵

Merkezde ve çevrede yer alan iki grupta çalışanlar arasındaki temel farklılığın nedeni ise, gelişmiş ülkelerde bu gruplara sağlanmakta olan sosyal destek ve korumadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde emek piyasasının merkezinin dışında kalan kesimler, düşük kazanç getiren işlerde istihdam edildikleri ya da işsiz kaldıkları için kendi ülkelerinin görece yoksul kesimlerini oluşturmaktadır. Bu durumda emek piyasası içindeki konum, gerek ulusal ve gerekse uluslararası

³ Gordon Betcherman, "An Overview of Labor Markets World-wide: Key Trends and Major Policy Issues", **Social Protection Discussion Paper 0205**, World Bank, Washington, April 2002, ss.14-17.

⁴ Şeyma İpek Köstekli, **İstihdam Stratejileri ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi**, İstanbul Sanayi Odası (İSO) Yayını, İstanbul, Temmuz 2006, s.8.

⁵ Fikret Şenses, "Neoliberal Ekonomi Politikaları, İşgücü Piyasaları ve İstihdam", **2000-2003 Petrol-İş Yılı**, Petrol-İş Sendikası Yayını, Yayın No: 85, Eylül 2003, s.151.

düzlemde yoksulluğun en temel belirleyicilerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır.⁶ Dolayısıyla bir yandan işsizlikten kaynaklanan yoksulluk olgusu söz konusu iken diğer taraftan çevre işgücü içinde yer almaktan kaynaklanan çalışan yoksulluğundan söz etmek mümkündür.

Buna karşılık iktisadi alt yapısı büyük ölçüde neo-klasik iktisadi anlayış tarafından oluşturulan neo-liberalizme göre küreselleşmenin temelinde, dünya kaynaklarının uluslararası düzeyde daha etkin kullanımı hedefi yer almaktadır. Bu çerçevede uluslararası ticaret ve sermaye hareketleri serbestleştiği oranda rekabetin artacağı, ulusal ekonomilerin “karşılaştırmalı üstünlüğe” sahip oldukları alanlarda üretime yöneleceği ve böylece (özellikle az gelişmiş ülkelerde olmak üzere) istihdam performansının artacağı iddia edilmektedir.⁷

1.1.1 – Emek Piyasalarının Yeniden Yapılanmasında Neo-Liberal Anlayış

İktisadi teoriler, temelde ekonominin geneli için geçerli olan yaklaşımlar geliştirmektedirler. Bu teoriler çerçevesinde iktisadi sistemin emek piyasası ayağı oluşturulur. Böylece emek piyasasına ilişkin yapılanma genel sistemin bir yansımasından ibaret olacaktır. Emek piyasası performansı, istihdam ve işsizliğe ilişkin sonuçlar, iktisadi anlayışların emek piyasası yapılanmasında önemli bir yer işgal etmektedir. Çünkü istihdam ve işsizlik olguları gerek bireysel anlamda ve gerekse toplumsal düzeyde herhangi bir iktisadi anlayışın emek piyasası yapılanması aracılığıyla insan unsuruna temas ettiği iletim noktalarında yer almaktadır.

Kapitalist ekonomiler büyüme oranı, gelir dağılımı, ücret bileşimi, istihdam ve işsizlik gibi konularda birbirlerinden oldukça farklı sonuçlar elde etmektedirler. Buna örnek olarak İrlanda ve Fransa’da ortaya çıkan büyüme oranları ile İspanya ve Japonya’daki işsizlik oranları gösterilebilir. Diğer taraftan bu ülkelerdeki emek piyasası oluşumları birbirlerinden oldukça farklı özellikler göstermektedirler.⁸ Refah

⁶ Fikret Şenses, **a.g.m.**, s.151.

⁷ Nilgün Tunçcan Ongan, **Ekonomik Krizin Emek Piyasalarına Etkileri**, Birleşik Metal – İş Yayınları, No: 16 / 2005, s.53.

⁸ Richard B. Freeman, “War of the models: Which labour market institutions for the 21st century?”, **Labour Economics**, 5, 1998, s.4.

devletleri refah rejimleri temelinde üç biçimde sınıflandırılmaktadır. Anglo-Sakson ülkelerinde görülen liberal rejim, düşük sosyal koruma ve yüksek risklerin söz konusu olduğu emek piyasası mekanizması üzerine kurulu bir işleyişe sahiptir. Sosyal demokratik rejim kapsamlı risk sigortaları, geniş olanak düzeyi ve eşitlikçilik ile karakterize edilmektedir. İskandinav ülkeleri, sosyal demokratik rejimin en geniş uygulama alanı bulduğu bölge olarak nitelendirilebilir. Muhafazakar, Hıristiyan Demokrat ya da korporatist rejim olarak nitelendirilebilecek olan Kıta Avrupası ülkelerindeki rejim ise bütünsellik arz etmeyen sosyal sigorta sistemi ve aile dayanışması üzerine kuruludur.⁹ Kuşkusuz bu refah rejimleri makroekonomik anlayış ve aktif/pasif emek piyasası tedbirleri bileşimi söz konusu olduğunda emek piyasası ve istihdam politikaları açısından farklı yöntemlere sahiptirler. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde iktisadi yaklaşımlarla emek piyasası yapılanması arasında yakın bir ilişkinin söz konusu olduğu ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde refah devleti politikaları ile emek piyasası politikaları birbirleriyle ilintili olarak geliştirilmektedir. Ancak istihdam performansının azalmaya başlaması refah devletlerinin emek piyasası işleyişine ilişkin anlayışına köklü değişiklikler getirmiştir. Böylece istihdam yaratımı refah devletlerinin fonksiyonları olan gelirin yeniden dağıtımını ve gelir koruma politikalarının yerine geçmeye başlamıştır.¹⁰ Gelişmekte olan ülkeler, neo-liberal anlayışın empoze ettiği bireyselleştirici emek piyasası politikalarıyla, sendikaların örgütlü ve işgücü standartlarına dayanan baskıları arasında bir çelişki yaşamaktadırlar. Böylelikle endüstriyel ülkelerdeki emek piyasası organizasyonu geliştirmekte olan ülkelerdeki yüksek çalışma standartlarını baskı altına almakta ve neo-liberal politikalar emek piyasalarının serbestleştirilmesini telkin etmektedir.¹¹ Neo-liberal anlayışın iktisadi altyapısının ise, neo-klasik ekol ile yeni klasikler olarak nitelendirilen monetarizm, rasyonel beklentiler teorisi ve arz yanlı iktisat ile şekillendirildiği görülmektedir.

⁹ Mari Miura, "Globalization and Reforms of Labor Market Institutions: Japan and Major OECD Countries", **Institute of Social Science Domestic Politics Project**, No. 4, July 2001, s.2.

¹⁰ Mari Miura, **a.g.m.**, s.2.

¹¹ Irfan ul Haque, "Globalization, Neoliberalism, and Labour", **UNACTAD Discussion Papers**, No. 173, July 2004, s.1.

1.1.1.1 – Neo-Klasik İktisat ve Emek Piyasası

Klasik iktisadi anlayışın temel parametrelerinin analiz edildiği Adam Smith'in 1776 yılında yayımlanan *Ulusların Zenginliği* adlı eserinin yayınlanma dönemi bu iktisadi düşünce akımının dünyada geçerlilik kazandığı tarih olarak kabul edilmektedir. Bu anlayış 1929 yılında ortaya çıkan ekonomik krize (Büyük Bunalım'a) kadar geçerliliği devam eden iktisadi düşünce akımı olmuştur.¹² Klasik iktisadi anlayışta milli gelirin ortaya çıkarılması (üretim aşaması), üretilenin toplumdaki sınıflar arasında bölüşümü ve bir değer ölçüsü ile ölçülmesi politik iktisadın esas uğraş alanı olmuştur. İktisadi gelişme incelenirken yapılan analiz makro, zaman içindeki değişimler esas alındığında ise dinamiktir. Gelirin üretim girdileri arasındaki bölüşümü konusunda bölüşüm kanunları tespit edilmeye çalışılmış ve değerler değişmez ölçüsü bulunmaya çalışılmıştır. Bu teoride iktisadi liberalizmin akılcı, tündengelimci, soyutlayıcı yöntemi izlenmiştir. Klasik analizde varsayılan piyasa şekli tam rekabet (serbest rekabet) piyasasıdır.¹³

Neo-klasik iktisadi anlayış, klasiklerin değer teorisinde köklü değişiklikler yapmış, geçimlik ücret anlayışından marjinal verime bağlı ücret anlayışına geçişi sağlamış ancak bunun dışında klasik görüşleri ve liberal anlayışı devam ettirmiş bir akımdır. Bu anlayışta en temel sorun "etkinlik"tir. Böylece tüketici için fayda maksimizasyonu, üretici için kar maksimizasyonu varsayımı ile üretim kaynaklarının etkin dağılımını inceleyen fiyat ve bölüşüm teorisi niteliği arz etmektedir. Neo-klasik okulda Batı Avrupa'daki şiddetli devresel dalgalanmalardan dolayı para ve konjonktür teorileri öne çıkmıştır. Ayrıca klasik teorideki toplumsal sınıflaşma yerine toplum, çok sayıda firma ve bireyden oluşan bir topluluk olarak ele alınmıştır.¹⁴

Neo-klasik iktisadi anlayışa göre düzgün işleyen piyasa mekanizması ile tüm üretim faktörleri üretime koşulacak, yani tam istihdam gerçekleşecektir. Ekonomiyi tam istihdam dengesinden uzaklaştıran aksaklıklar geçicidir. Kendi kendine

¹² John Kenneth Galbraith, **İktisat Tarihi**, Çeviri: Müfit Günay, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, Ağustos 2004, ss.172-173.

¹³ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Remzi Kitabevi, 11. Basım, Haziran 2004, s.71.

¹⁴ Gülten Kazgan, **a.g.e.**, ss.114,119.

gerçekleşen tam istihdam, “her arz kendi talebini yaratır” biçiminde ifade edilen Say Kanunu ile açıklanmaktadır.¹⁵ Neo-klasik istihdam teorisine göre faiz haddi, tasarruf miktarı ile yatırım miktarını eşitleyen ve böylece tam istihdamı sağlayan bir işleve sahiptir.

Genel ekonomide öngörülen tam rekabet piyasası şartlarının emek piyasasındaki yansıması olan emek arz ve talebinin temel varsayımlarına göre:

- Çalışanlar ile çalıştıranlar arasında tam rekabet koşulları mevcuttur.
- İşverenler çalışanların sağlayacağı marjinal ürünü önceden tahmin edebilir.
- Emek arz ve talebine dışarıdan herhangi bir müdahale söz konusu değildir.
- Azalan verimler yasaasının kesin geçerliliği kabul edilmektedir.
- Çalışanlar fayda, firmalar kar maksimizasyonunu hedeflemektedirler.
- İşçiler, işler ve çalışma şartları homojendir.
- Emek piyasasında ücretleri etkilemeyecek kadar çok sayıda işçi ve işveren vardır. Yani ücretler aşağı ve yukarı doğru esnektir.
- İşçiler ve işverenler hiçbir maliyete katlanmaksızın piyasa ile ilgili tam bilgiye sahip olabilmektedirler.
- Ayrıca emek mobilitesinin önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır.¹⁶

Bu çerçevede neo-klasik iktisadi anlayış, tüm ekonomik birimlerin iktisadi hayat içinde ekonomik faaliyetlerden elde edecekleri faydayı maksimize etmeleri üzerine kuruludur. Emek piyasasında dengenin sağlanmasının ön koşulu ise reel ücretlerin aşağı ve yukarı doğru tam esnek olmasıdır.

Bu anlayışın emek piyasasında üç temel elementi söz konusudur. Bunlar emek talep eğrisi, emek arz eğrisi ve ücret düzeyidir.¹⁷ Şekil 1.1’de görüldüğü üzere emek piyasasında denge, emek arz ve emek talep eğrilerinin kesiştiği “D” noktasında gerçekleşmektedir. Bu noktada oluşmuş olan ücret ve istihdam düzeyi emek piyasasındaki en ideal durumu yansıtmaktadır. Herhangi bir nedenle bu noktadan

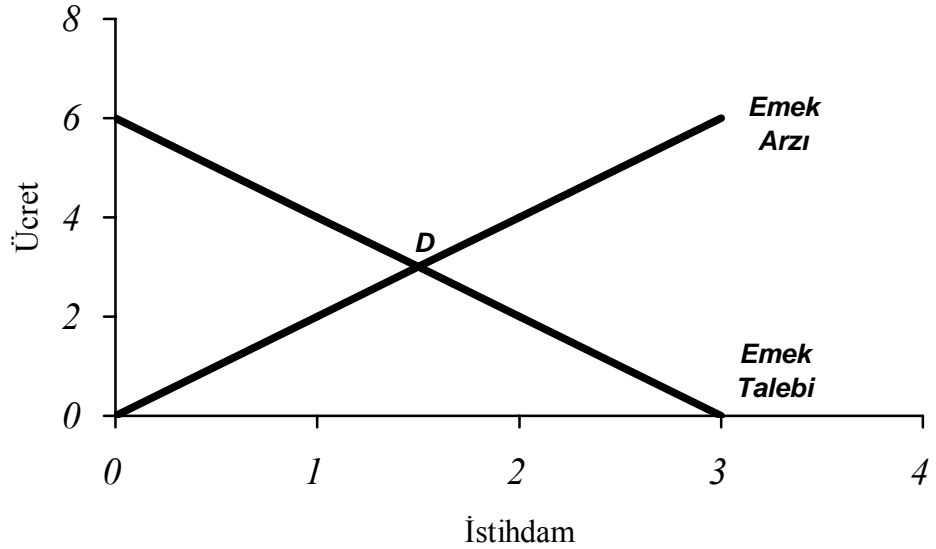
¹⁵ Zeynel Dinler, **İktisada Giriş**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2004, s.448.

¹⁶ Lloyd G. Reynolds, Stanley H. Masters, Colletta H. Moser, **Economics of Labor**, Prentice-Hall, Inc., New Jersey, 1987, ss.16-17.

¹⁷ Tuncer Bulutay, **Employment, Unemployment and Wages in Turkey**, ILO Publications, Ankara, 1995, s.21.

uzaklaşma olduğunda piyasada işleyecek olan mekanizmalarla tekrar *D* noktasındaki denge düzeyine geri dönecektir. Bu yüzden neo-klasiklere göre piyasaya dışarıdan devlet, sendikalar vb. tarafından herhangi bir müdahale yapılmamalıdır. Gerek ülkelerin içinde gerekse uluslararası düzeyde serbest piyasa ekonomisinin önündeki her türlü engelin kaldırılması gerekmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşım aynı zamanda dış ticarete ilişkin gümrük vergileri ve buna benzer engellerin de ortadan kaldırılması gerektiğine işaret etmektedir.

Şekil 1.1: Emek Piyasasında Neo-klasik Denge

Bu modele göre firmalar kar ve işçiler fayda maksimizasyonuna yönelmişlerdir. Firmalar ve işçiler için sözleşme özgürlüğü söz konusudur. Dolayısıyla piyasadaki şartlar değiştiği zaman hem firmalar hem de işçiler sözleşmelerini değişen şartlara uyarlama konusunda serbesttirler. Bu da emek piyasasında ücretlerin aşağı ve yukarı doğru esnek olduğunu göstermektedir.¹⁸ Emek piyasasında arz ve talep fazlalığının olmadığı yani piyasanın dengede olduğu

¹⁸ Gary S. Fields, "A Guide to Multisector Labor Market Models", **The World Bank Social Protection Discussion Paper Series**, No: 0505, April 2005, ss.9-10.

durumda var olan işsizleri gösteren işsizlik oranına ise doğal işsizlik oranı adı verilmektedir.¹⁹

Böylece emek piyasasında eğer doğal işsizlik oranının üzerinde işsizlik söz konusuysa, neo-klasiklere göre bunun iki temel nedeni olabilir; ya kişi gönüllü (iradi) işsizdir ya da piyasaya dışarıdan müdahale söz konusudur.²⁰ Emek piyasasında istihdamın artış göstermesi için ya emek arzının artması (bu durumda ücretler düşecektir) ya da emek talebinin artması (bu durumda hem ücretler hem istihdam artacaktır) gerekmektedir.

Bu anlayışın aldığı en önemli eleştirilerin başında iktisadi yapıyı oldukça basit bir mekanik mekanizma biçimine indirgemesi gelmektedir. Marks'a göre sermaye sınıfının kararları kapitalist iktisadi sistemin işleyişinde esas etkili olan unsurdur. Dolayısıyla birey olarak ne tüketicilerin ne de işçilerin kararları önemli değildir. Hızlı büyüme potansiyeli, üretim fazlası ve düşme eğilimindeki kar oranları kapitalizmin istikrarsızlığına işaret eder. Bunların yanında esas istikrarsızlık kaynağı ise artı değer üretiminin sürekliliği için reel ücretlerin olabildiğince aşağı çekilmesi sürecinde ortaya çıkan işsizlik baskısıdır.²¹ Ayrıca kapitalist mülkiyet ilişkileri ve iktisadi krizler sosyalist eleştirinin diğer eleştiri alanları olmuştur.

1.1.1.2 – Yeni Klasikler ve Emek Piyasası

Geçiş ekonomilerinin dönüşüm süreci politikalarının özünü oluşturan neo-liberal politikaların alt yapısında yer alan ekonomik anlayışın anlaşılabilmesi için yeni klasik yaklaşımların da ortaya konulması gerekmektedir. Bu yaklaşımlar neo-klasik genel denge kuramının temel yapısını muhafaza ederek çeşitli analizler geliştirmişlerdir. Bu analizler “klasiktir”. Çünkü ücret ve fiyat esnekliği ile ekonominin daima tam istihdam ve potansiyel üretim durumuna geri geleceği

¹⁹ Ronald G. Ehrenberg, Robert S. Smith, **Modern Labor Economics: Theory and Public Policy**, Pearson Education, Inc. (The Addison-Wesley Series in Economics), Eighth Edition, 2003, s.531.

²⁰ Tuncer Bulutay, **a.g.e.**, s.22.

²¹ Karl Marx, **Ekonomi Yazıları**, Çeviri: Ahmet Fethi, Hil Yayın, Aralık 2004, ss.206, 211.

varsayılmaktadır. Bu analizler aynı zamanda yenidir. Çünkü ücret ve fiyat esnekliğinin anlık olduğu varsayılmaktadır.²²

Günümüze kadar neo-klasik iktisadi anlayış ile birlikte kısmen uygulama alanı bulmuş olan bu iktisadi yaklaşımların ve analizlerin emek piyasasının düzenlenmesine ve işleyişine ilişkin de çeşitli varsayımları vardır. Emek piyasalarının yönelimlerinin anlaşılması noktasında önemli katkıları olan bu yaklaşımlar, aşağıda incelenecek ve AB üyesi geçiş ekonomilerinin emek piyasası yönelimleri konusunda ipuçları yakalanmaya çalışılacaktır.

Monetarizm: Monetarist anlayışa göre ekonomide fiyatlar aşağı ve yukarı doğru esnektir. Dolayısıyla bu yaklaşımda milli gelir potansiyel-reel GSYİH seviyesinin altına düştüğü zaman fiyatlar genel düzeyinin hızlı bir biçimde düşmeye başlayacağı ve böylece arzın artarak ekonomiyi tam istihdam seviyesine yükselteceği iddiası mevcuttur. Monetaristlere göre üretim ve enflasyondaki dalgalanmaların önemli bir nedeni para arzındaki dalgalanma olduğu için para politikası, ekonomiyi istikrar kazandırmak amacıyla kullanılmamalıdır. Bu yaklaşıma göre hem işsizlik ve hem de düşük kapasite (eksik istihdam) iradidir.²³ Ayrıca ekonomik sistemdeki sendikal faaliyetler, lisans sözleşmeleri gibi bağlayıcı düzenlemeler, asgari ücret uygulamaları ve sosyal politika uygulamaları kapsamındaki çeşitli düzenlemelerden oluşan katılıklardan dolayı da işsizliğin ortaya çıkabileceği monetaristler tarafından öne sürülmektedir.²⁴

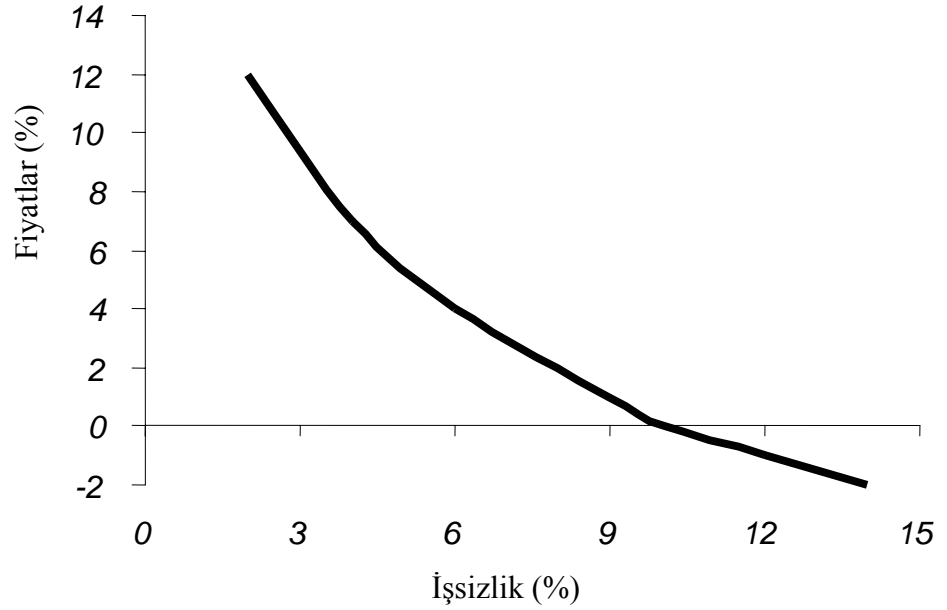
Orijinal Phillips Eğrisi analizine göre, herhangi bir ekonomide işsizliğin düşürülmesi ancak ücretlerin yükselmesi ile olanaklıdır. Ücretler ile fiyatlar arasındaki etkileşim göz önüne alındığında, ücretler ile fiyatların analiz aracı olarak yer değiştirmesi mümkündür. Böylece işsizliğin azaltılabilmesi ancak fiyatlar genel düzeyinde artış (enflasyon) ile mümkün olabilmektedir. Şekil 1.2’de görüldüğü üzere fiyatlar genel düzeyi ile işsizlik oranı arasındaki bu ters yönlü ilişkiyi veren eğriye değiştirilmiş Phillips Eğrisi adı verilmektedir.

²² David Begg, Stanley Fischer, Rudiger Dornbusch, **Makro İktisat**, Bölüm Çevirisi: Mustafa Aykaç, Editör: Vildan Serin, Alkım Yayınları, 2001, s.560.

²³ Richard G. Lipsey and the other, **İktisat**, Çeviri: Ahmet Çakmak, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 1990, s.398.

²⁴ Osman Z. Orhan, Seyfettin Erdoğan, **İktisada Giriş**, Baskı: Avcı Ofset, 2. Baskı, 2006, s.490.

Şekil 1.2: Phillips Eğrisi

Ancak 1970’li yıllarda ortaya çıkan, enflasyonun ve işsizliğin birlikte artması olarak ifade edilen “stagflasyon” olgusu Phillips Eğrisi analizine ters bir durumu ifade etmektedir. Bu olgu M. Friedman ve diğer bazı ekonomistler tarafından enflasyon beklentilerinin Phillips Eğrisi analizine dahil edilmesi ile açıklığa kavuşturulmuştur. Şöyle ki analizde beklenen enflasyon oranının sabit olduğu varsayılmıştır. Ancak enflasyon oranının beklenen enflasyon oranından daha yüksek olması, enflasyon beklentilerini artıracaktır. Bu da Phillips Eğrisi’nin sağa doğru kayması yani hem işsizlik oranının hem de enflasyon oranının artması demektir.²⁵

Monetaristlere göre işsizliğin azaltılması amacıyla para arzının artırılması talebi artıracığı için ilk aşamada doğal işsizlik oranını azaltacaktır. Ekonomideki canlanma emeğe olan talebin artmasını ve böylece nominal ücretlerin artmasını sağlayacaktır. Aynı süreçte yükselen mal ve hizmet fiyatlarından dolayı firmalar kar marjlarının yükseldiğini zannedeceklerdir. Böylece ilk aşamada doğal işsizlik oranı azalmış olacaktır. Ancak belirli bir uyarlanma dönemi sonrasında fiyatlar da yükselmiş olduğu için işçiler reel ücretlerinde bir artış olmadığını fark ederek emek arzını kısıcaklardır. Firmalar da emek maliyetlerinin gerçekte düşmediğini görerek emek talebini azaltacaklardır. Yani uyarlanma süreci sonrasında doğal işsizlik oranı

²⁵ Zeynel Dinler, *a.g.e.*, ss.459-462.

uyarlanma süreci öncesindeki düzeyine dönerken daha yüksek bir enflasyon oranı ile karşı karşıya kalınmış olacaktır.²⁶

Bu anlayışta enflasyon para arzı artışının (genişletici para politikasının) sonucu olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla monetarizme göre enflasyon ile mücadele etmek diğer bir değiş ile enflasyon beklentisini kırmak amacıyla para arzı kontrol altına tutulmalıdır. Bu çerçevede uygulanacak olan politikaların ekonomiyi uzun süre doğal işsizlik oranının üzerinde bir seviyede yani yüksek işsizlik ortamında tutacağı açıktır.²⁷ Gerçekten de günümüzde birçok ülkede para politikası uygulama yetkisi hükümetlerden alınarak yasal açıdan görevi fiyat istikrarını sağlamak olarak belirlenen (siyasi müdahalelerden arındırılarak özerk hale getirilen) merkez bankalarına devredilmiştir.

Rasyonel Beklentiler Teorisi: Bu teori, ekonomideki karar birimlerinin gelecekteki iktisadi gelişmeleri tahmin ederek bu gelişmelerden zarar görmeyecek biçimde hareket edecekleri varsayımı üzerine kuruludur. Bu yaklaşımda, hükümetin uygulayacağı maliye ve para politikası sonucunda ekonomide ve özellikle enflasyon oranında ortaya çıkacak değişikliklerin, ekonomideki karar birimleri tarafından tahmin edilebileceği iddia edilmektedir. Fiyatların aşağı ve yukarı doğru hareketinin olası olduğunu ileri süren bu görüşe göre tüketiciler, işverenler ve işçiler gelecekteki beklentilerine göre ücret ve fiyatları ayarlayabileceklerdir. Örneğin gelecekteki enflasyon oranını tahmin eden işçiler bu enflasyon oranından zarar görmeyecek biçimde bugünden ücret artışı talebinde bulunacaklardır. Böylece ücretlerin ve enflasyonun artış oranı ne olursa olsun işsizlik oranı değişmeyecek ve doğal işsizlik oranına eşit kalacaktır.²⁸

Bu yaklaşımda da işsizlik sorunu, neo-klasik yaklaşımda olduğu gibi iradi işsizlikten ibaret kabul edilmektedir. Zira işsiz sayısının artması, işgücüne katılma oranındaki (İKO) artış ve kişilerin daha iyi bir iş bulabilmek amacıyla iş arama sürelerini uzatmaları ile ilişkilendirilmektedir.

²⁶ Muhsin Hesapçioğlu, **İnsan Kaynakları Yönetimi ve Ekonomisi**, Beta Yayını, İstanbul, Kasım 1994, ss.371-372.

²⁷ Muhsin Hesapçioğlu, **a.g.e.**, s.374.

²⁸ Zeynel Dinler, **a.g.e.**, ss.459-462.

Görüldüğü üzere bu teori, neo-klasik anlayışın “emek piyasasında faaliyette bulunanlar hiçbir maliyete katlanmaksızın tam bilgiye sahip olabilmektedirler” koşulunu veri olarak geliştirilmiştir. Ayrıca fiyatları esnek kabul ettiği, ekonomideki karar birimlerinin eksiksiz olarak bilgilendiklerini ve böylece rasyonel kararlar aldıklarını varsaydığı için çeşitli eleştiriler almıştır.

Keynesyen yaklaşımın günümüzdeki temsilcilerine göre (neo-klasik yaklaşımda olduğu gibi) emek talebi reel ücretlerin azalan bir fonksiyondur. Yani reel ücretler arttığında emek talebi düşer, reel ücretler azaldığında emek talebi yükselir. Emek arzı ise neo-klasik yaklaşım ve rasyonel beklentiler teorisinde öne sürülenin tersine reel ücretlerin değil nominal ücretlerin doğrusal bir fonksiyonudur. Yani reel ücretler değil nominal ücretler arttığında emek arzı artar ve nominal ücretler azaldığında emek arzı azalır. Dolayısıyla çalışanların parasal yanılığa uğrayabilecekleri yani reel ücretlerdeki değişikliklere göre değil nominal ücretlerdeki değişikliklere göre hareket edebilecekleri iddia edilmektedir.²⁹

Arz Yanlı İktisat: Arz yanlı iktisat genel ekonomide kısa ve uzun dönemde toplam arz miktarını yani toplam üretimi artıran ve azaltan unsurları analiz eden iktisadi yaklaşımdır. Bu yaklaşımda temel amaç potansiyel üretimi artırmaktır.³⁰ Arz yanlı iktisatçılara göre çalışma, tasarruf, yatırım ve üstlenilen riskler ekonomik faaliyet düzeyinin en önemli belirleyicileridir. Marjinal vergi oranları ise bu belirleyicileri etkileyen en önemli faktördür. Buna göre kişinin daha az ya da daha fazla çalışması, marjinal vergi oranının bir fonksiyonu olarak ödediği vergiden sonraki durumuna göre şekillenecektir. Ayrıca yüksek vergi oranlarının ekonomik faaliyet hacmini de daralttığı ileri sürülmektedir.³¹

Bu anlayışta vergileme ekonomik seyir için çok önemli bir teşvik aracı olarak kabul edilmektedir. Vergi teşviklerinden kaynaklanacak olan bütçe açıkları konusunda alınmış olan eleştiriler, vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyan “Laffer Eğrisi” ile cevaplanmaya çalışılmıştır.³² Açık ki bu iktisadi

²⁹ Osman Z. Orhan, Seyfettin Erdoğan, **a.g.e.**, ss.485-486.

³⁰ David Begg, Stanley Fischer, Rudiger Dornbusch, **a.g.e.**, s.560.

³¹ Nilgün Tunçcan Ongan, **a.g.e.**, s.45.

³² M. Kemal Biçerli, **Çalışma Ekonomisi**, Beta Yayını, İstanbul, Ekim 2000, ss.466-471.

yaklaşımında vergi teşvikleri ekonominin üretken kapasitesini ve dolayısıyla istihdamı olumlu biçimde etkileyecektir. Ancak bu yaklaşım toplam talebin gerektiği ölçüde artmasının garanti edilememesi, bütçe açıklarına neden olunabileceği gibi olumsuzluklardan dolayı eleştiriler almıştır.

1.1.2 – Küreselleşme Sürecinde Emek Piyasalarında Dönüşüm

Çeşitli anlamlarda kullanılan küreselleşme temelde malların, hizmetlerin, uluslararası sermayenin ve teknolojinin serbestçe akışı aracılığıyla, ülkelerin artan bir biçimde karşılıklı olarak bağımlı hale gelmesini ifade etmektedir. Küresel entegrasyondaki artış ise emek piyasaları ve istihdam politikaları açısından oldukça önemlidir.³³

Emek piyasalarının birbirlerine olan bağımlılığının artması ya da farklı ulusal emek piyasalarının etkileşiminin artması, emek piyasalarının küreselleşmesine işaret etmektedir. Emek piyasalarını küreselleştiren etmenlerden ilki, uluslararası ticarete DTÖ girişimleri ve bölgesel serbest ticaret anlaşmalarının etkisiyle meydana gelen serbestleşmedir. İkinci etmen, taşıma ve iletişim maliyetlerini azaltan mikro elektronik ve enformasyon teknolojilerindeki gelişmelerdir. Üçüncü etmen, DB ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kuruluşların etkisiyle dünya genelinde liberal, esnek ve deregülasyon temelli politikaların yaygınlık kazanmasıdır. Dördüncü etmen, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki işgücünün eğitim ve nitelik düzeyinin artmasıdır. Son olarak çokuluslu şirketler aracılığıyla teknolojinin küresel düzeyde yayılması emek piyasalarını küreselleştiren bir etki göstermektedir.³⁴ Bu etkiler ile uluslararası ticaret genişlemekte, çok uluslu şirketler imalatı hızla küreselleştirerek düşük ücretli bölgelere kaydırmakta ve böylece emek piyasasını küreselleştirmektedirler. Bu sürecin doğal bir uzantısı olarak yoksul ülkeler küresel sermayenin önündeki engelleri kaldırmakla kalmamakta, bu sermayeyi çekebilmek için emek maliyetlerini aşağı çekmeye dönük çeşitli uygulamalara gitmektedirler.

³³ Gordon Betcherman, **a.g.m.**, s.17.

³⁴ Birgül Şimşek, “İşgücü Piyasalarının Küreselleşmesi ve Küresel İşgücü Piyasalarında Ulusal İşgücü Piyasalarının Yeri”, **İş-Güç.Org Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2000, s.1.

Dolayısıyla bu küreselleştirici etkilerin ülkelerin istihdam performansına konu olan istihdam düzeyini ve kalitesini yakınlaştırıcı bir etki göstermediğini belirtmek gerekmektedir.

Yeni teknolojik gelişmelerin, rekabetin ve esnekliğin karşılıklı etkileşiminin söz konusu olduğu küreselleşme sürecinde emek piyasalarında çeşitli değişimler ortaya çıkmıştır.

Endüstriyel gelişme bağlamında ele alındığında, ekonomik olarak mesafenin kısılması gelişmekte olan ülkelerin dış ürün, hizmet ve teknolojilere daha hızlı ve daha ucuza ulaşması sonucunu doğurmuştur. Bu durumda bir yandan yurt içi piyasada yoğunlaşan rekabet ortamında (rekabet edebilirliğini hızlı bir biçimde sağlamış olan) yerel girişimcilerin eksikliği istihdamın düşmesine neden oluyorken diğer taraftan genişleyen ihracattan dolayı ihraç ürünleri piyasası, istihdamı artırmaktadır.³⁵

Artan uluslararası rekabetten dolayı ülkeler işgücünün maliyetlerini düşürmeye çalışmaktadırlar. Bu süreçte az gelişmiş ülkelerdeki ücretler işçilerin ürettiği katma değere oranlandığında (ortalama ücret \ ortalama katma değer) daha düşük kalmaktadır. Nüfus artış oranı yüksek seyreden bu ülkelerde emek maliyetlerinin minimizasyonu yönündeki çabalar alım gücünü azaltmakta, yoksulluğa neden olmakta ve tüketici piyasalarını olumsuz etkilemektedir.³⁶

Sanayi ve tarım sektörlerinin istihdam içindeki payı azalırken hizmet sektörünün payı artmaktadır.³⁷ Hizmet sektörünün alt iş kollarında enformasyonun elde edilmesi, işlenmesi, saklanması ve kullanılması ile tasarım, reklamcılık, bankacılık gibi alanlar oldukça gelişmiştir. Dolayısıyla küresel ekonomi içinde ağır

³⁵ Sanjaya Lall, "The Employment Impact of Globalization in Developing Countries", **QEH (Queen Elizabeth House) Working Paper Series – QEHWPS93**, Oxford University, 2002, s.11.

³⁶ Jale Yalınpala, "Küreselleşmenin Emek Piyasası ve İstihdam Üzerindeki Etkileri", **Küreselleşme \ İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar**, Derleyen: Alkan Soyak, Om Yayınevi, İstanbul 2002, ss.264-266.

³⁷ Şeyma İpek Köstekli, **a.g.e.**, s.8.

sanayi olarak bilinen klasik üretim biçimlerinin önemi azalmakta, bilgiye dayalı üretim alanları ortaya çıkmaktadır.³⁸

Yüksek teknolojinin hızla geliştiği sanayi ve hizmet sektörlerinde vasıflı emek gereksinimi artmaktadır. Yeni enformasyon ve iletişim teknolojileri, küresel etkiler ile yoğun rekabete dayalı bir sürecin ortaya çıkmasının koşullarını oluşturmuş ve bilginin ana unsur olduğu çalışma biçimlerini yaygınlaştırmıştır. Ayrıca bu süreçte ihtiyaç duyulan meslekler, bilgi toplumunun ihtiyaç duyduğu enformasyon işçisi, bilgi işçisi vb. adlarla nitelendirilen çalışanların faaliyette bulunduğu mesleklerdir.³⁹ Çünkü 1985 – 2000 yılları arasındaki dönemde dünya geneli için yapılan araştırmalar göstermektedir ki, ileri teknoloji ile yapılan ürün üretiminin yıllık büyüme hızı düşük ve orta düzeyde teknoloji ile yapılan ürün üretiminin yıllık büyüme hızından çok daha yüksektir.⁴⁰

Küreselleşme sürecinde emek piyasalarında ortaya çıkan değişikliklerin temel nedenleri uluslararası ticaretin liberalizasyonu, uluslararası sermaye akımlarının artışı, teknolojik dönüşüm ve makroekonomik politikalardaki değişikliklerdir.

Uluslararası Ticaretin Liberalizasyonu ve İstihdam: Teorik olarak ticaret artışından dolayı büyümede, teknoloji transferinde ve verimlilikte artışların ortaya çıkması muhtemeldir. Ayrıca ticaret artışının üretimi artırmaya, büyüme – istihdam etkileşimini güçlendirmeye, emek arzını emmeye ve çalışan yoksulluğunu azaltmaya yardım edebileceği düşünülmektedir.⁴¹

Uluslararası ticaretin artırılması ise, bir ölçüde gümrük vergileri, kotalar gibi ticarete ilişkin engellerin azaltılması ya da kaldırılmasına bağlıdır. 1980’li yıllara göre 1990’lı yıllarda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından dünya ticaretinin artış gösterdiği görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretindeki

³⁸ Gülşen Sarı Gerşil, “Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmelerin Çalışma İlişkilerine Etkileri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt. 6, Sayı. 1, 2004, ss.150-151.

³⁹ Şeyma İpek Köstekli, **a.g.e.**, ss.6-8.

⁴⁰ Sanjaya Lall, **a.g.m.**, s.11.

⁴¹ ILO, “Global Employment Agenda”, **ILO Discussion Paper**, Geneva, March 2002, s.17.

artış oranı gelişmiş ülkelerin dış ticaretindeki artış oranından çok daha yüksektir.⁴² Bu da uluslararası ticaretin liberalizasyonundan, geçiş ekonomilerinin de içinde yer aldığı gelişmekte olan ülkelerin daha fazla etkilendiğini göstermektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde ticari liberalizasyon sürecinde emek piyasasında farklı sonuçların ortaya çıkabildiği görülmektedir. Ticari liberalizasyon sürecinde Meksika’da nitelikli ve niteliksiz işgücü arasındaki ücret eşitsizliğinin arttığı ve yoksulluk düzeyinin değişmediği görülmüştür. Çünkü bu dönemde sadece nitelikli işgücünün ücretlerinde artış ortaya çıkmıştır. Aynı sonuçlara Kolombiya, Brezilya ve diğer Latin Amerika ülkelerinde de ulaşılmıştır. Ancak yine gelişmekte olan ülkelere Çin ve Hindistan’da bu süreçte büyüme düzeyinde artış, yoksulluk düzeyinde ise azalış söz konusu olmuştur. Bunun nedeni bu iki ülkenin uluslararası ticaret açısından çok farklı bir bölgede ve konumda olmaları olabilir. Ayrıca bu iki ülke, yoksullukla mücadele konusunda diğer gelişmekte olan ülkelere daha uzun bir geçmişe sahiptir.⁴³

Uluslararası Sermaye Akımları ve İstihdam: Herhangi bir ülkede doğrudan yabancı yatırımların makroekonomik düzeyde, yatırım artışına ve istihdam yaratımına katkı sağladığı kabul edilmektedir. Ayrıca bu sermaye akımları, çalışanların nitelik ve verimliliğini geliştirmekte ve ücretler üzerinde pozitif bir etki yapmaktadırlar.⁴⁴

Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi amacıyla (ki asıl hedef büyüme ve istihdamı artırmaktır) çok uluslu şirketlerin artan etkinliğinden yararlanılarak, sermaye hareketliliğinin önündeki engeller ortadan kaldırılmaktadır.⁴⁵ Sermaye akımları ve doğrudan yabancı yatırımlar 1980’li yıllara göre oldukça artmış durumdadır. Özel sermaye akımlarının dünyadaki gayri safi yurtiçi hasılaya

⁴² Haroon Bhorat, Paul Lundall, “Employment and Labour Market Effects of Globalization: Selected Issues for Policy Management”, **ILO Employment Strategy Papers**, Geneva 2004/3, s.2.

⁴³ Sanjay G. Reddy, “Globalization, Labour Markets and Social Outcomes in Developing Countries”, **Understanding Globalization, Employment and Poverty Reduction**, Edited by Eddy Lee and Marco Vivarelli, Publisher: Palgrave Macmillan, 2004, ss.313-314.

⁴⁴ Sanjay G. Reddy, **a.g.m.**, s.316.

⁴⁵ Brian W. Burkett, John D.R. Craig, “Labour Law and Challenges of Globalization”, **Prepared by Heenan Blaikie for the Canadian Employers Council**, (http://www.lexpert.ca/labour/files/Globalization%20Paper%20_Oct%2012_.pdf, Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2007), October 2001, ss.5-7.

(GSYİH) oranı, 1989 yılında %8.5 iken, 1999 yılında %18.3'e yükselmiştir. Aynı dönemde doğrudan yabancı yatırımların GSYİH'ye oranı, %1.9'dan, %4.6'ya yükselmiştir. Bu sermaye akımları gelişmiş ülkeler tarafından kontrol edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise sermaye giriş çıkışının, finansal krizlerden dolayı istikrarsız olduğu görülmektedir.⁴⁶ Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinin olumsuz sonuçlar doğurabileceği göz önünde tutulmalıdır. Özellikle uluslararası sermaye akımlarının düzensiz giriş çıkışı ile karşı karşıya kalan azgelişmiş ülkeler, krizler ile karşı karşıya kalmakta ve böylece reel sektör çok büyük zarar görmektedir. Reel sektörün zarar görmesi üretimin daralması, üretimin daralması ise çalışanların işsiz kalması anlamına gelmektedir. Ayrıca sermaye hareketliliği serbestleştirilirken işgücü hareketliliği çok sıkı bir biçimde kontrol altında tutulmaktadır. İşgücü hareketliliğinin kontrol altında tutulması ise ucuz emek rezervlerinin sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda kullanılması imkanını doğurmaktadır.

Teknolojik Dönüşüm ve İstihdam: İnternet erişimi ve kullanımı, kişisel bilgisayar sahibi olma ve telefon kullanımı gibi göstergelerdeki artış, teknolojik dönüşümün 1980'li yıllardan itibaren oldukça hızlandığını ortaya koymaktadır. Bu bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımındaki artış ve mikro-elektronik alanındaki ilerlemeler ile ortaya çıkan teknolojik dönüşüm sürecinde, ürün piyasalarında çok önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır.⁴⁷ Şüphesiz ürün piyasalarında yaşanan değişim emek piyasası ve istihdamda da değişikliklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Günümüzde büyüme ile işsizlik arasındaki ters yönlü etkileşim belirsizleşmektedir. Öyle ki dünyadaki üretim artışlarının büyük bir kısmı yeni yatırımlar ile değil verimlilik artışları ile elde edilmektedir. Bu da teknolojik işsizliğin yaygınlaşması anlamına gelmektedir.

Bu süreçte küçük girişimler ve kendi işini kurma yaygınlaşmakta, firmaların örgüt yapısı esnekleştirilmekte ve emek kullanımında sayısal ve fonksiyonel esneklik artırılmaktadır. Bu organizasyonel faktörler, teknolojik dönüşümün istihdam ve verimlilik üzerindeki etkilerini belirleyen başlıca değişkenlerdir. Bu çerçevede

⁴⁶ Gordon Betcherman, **a.g.m.**, ss.17-18.

⁴⁷ Haroon Borhat, Paul Lundall, **a.g.m.**, ss.4-5.

teknolojik dönüşümün istihdam üzerindeki etkileri ortaya konulabilir. Teknolojik dönüşüm (makineleşme) ile ürün üretiminin daha sermaye yoğun bir hale gelmesi, ürün üretiminde çalışan emek faktörünün kullanımını azaltacak ve böylece istihdamın azalmasına neden olacaktır. Diğer taraftan yeni ürünlerin, hizmetlerin ve daha etkin ürün üretiminin sağlayıcısı olan teknolojik dönüşümün, uzun dönemde istihdam artışı yaratabileceği göz önünde tutulmalıdır.⁴⁸

Makroekonomik Politikalar ve İstihdam: Küreselleşme sürecinde (özellikle gelişmekte olan ülkelerde) ulusal hükümetlerin makroekonomik politikalar belirleme alanı daralmıştır. Ancak ülkeler farklı gelişmişlik düzeylerinde olduğu için makroekonomik açıdan ülkelere önerilen küresel politikalar üzerinde de tam uzlaşa sağlanamamıştır.⁴⁹ Buna rağmen ülkelere küresel kuruluşlar tarafından önerilen politika ve programlar incelendiğinde, neo-liberal düzenlemelerin ağırlıkta olduğu görülmektedir.

Herhangi bir ülkede makroekonomik politikaların en önemli amaçlarından biri yüksek büyüme düzeyinin sağlanmasıdır. Neo-liberal politikaların yaygın olarak uygulamaya konulduğu 1990'lı yıllarda, 1960'lı yılların sonu ve 1970'li yılların başına göre dünya genelinde daha düşük düzeyde büyümenin söz konusu olduğu görülmektedir.⁵⁰ Daha düşük büyüme düzeyi, aynı zamanda daha düşük istihdam artışı ve işsizliğin artması anlamına gelmektedir.

İktisadi altyapısını büyük ölçüde neo-klasik yaklaşımın oluşturduğu neo-liberalizm OECD, IMF, DB gibi önde gelen uluslararası ekonomik kurumlardan destek görmektedir. Bu anlayış günümüzde dünyanın ekonomik anlamda ABD, İngiltere gibi etkili ülkelerinin çoğunda ve İngilizce konuşulan diğer ülkelerde birincil pozisyonadadır. Diğer gelişmiş kapitalist ülkelerin çoğunda bu anlayışa dönük uygulamalara yönelinmektedir. Nihayet geçiş ekonomilerinin yeniden yapılandırılması ve küresel ekonomiye entegre edilmesinde yine neo-liberalizm çok

⁴⁸ Gordon Betcherman, **a.g.m.**, ss.21-24.

⁴⁹ Amit Bhaduri, "Macroeconomic Policies for Higher Employment in the Era of Globalization", **ILO Employment Strategy Papers**, 2005/11, s.6.

⁵⁰ ILO, **a.g.r.**, (March 2002), ss.60-61.

önemli bir konuma sahiptir.⁵¹ Emek piyasası ve istihdam ile işsizliğe ilişkin neo-liberal politikaların ağırlıklı olduğu uygulamalar incelendiğinde, yaptırım gücü yüksek olan küresel kuruluşların bu uygulamaların yönü konusunda son derece etkili olduğu gözlenmektedir. Çünkü günümüz dünyasında ülkelerin çok önemli bir kısmı bu kuruluşlara üyelik bağı ile bağlı iken aynı zamanda finansman ihtiyaçlarının önemli bir kısmını bu kuruluşların kaynaklarından ve/veya bu kuruluşların aracılığı ile uluslararası finans piyasasından karşılamak durumundadırlar.

1.1.3 – Küresel Kuruluşlar ve Emek Piyasalarının Yeniden Yapılanması

Günümüzde serbest piyasa ekonomisine dayanan liberal politikaların savunucusu konumundaki küresel kuruluşların, ülkelerin gerek genel ekonomi gerekse emek piyasası uygulamaları üzerindeki etkisi oldukça önem kazanmış durumdadır.

İşlevleri genelde geliştirmekte olan ülkelere kaynak sağlamak olan küresel kredi kuruluşları DB ve IMF daha önce programlarını birbirinden bağımsız bir biçimde yürütmekte iken 1970’li yıllardan itibaren birlikte hareket etmeye başlamışlardır. IMF’nin, önerdiği programı yürütmeyi ve ilgili politikaları uygulamayı taahhüt ettiği için herhangi bir ülkeye kredi vermesi, diğer finans kurumları gibi DB için de ölçü olmaktadır. IMF’nin karar alma sürecinde üye ülkeler Fon’a yaptıkları katkı ölçüsünde söz sahibidirler. Bu yüzden IMF’yi finanse eden ve bundan dolayı yönlendiren ülkeler gelişmiş ülkelerdir. Diğer taraftan Fon’dan kredi aldığı için IMF ile sürekli temas halinde bulunan geliştirmekte olan ülkeler Fon’un aldığı kararlarda pek etkili olamamaktadırlar.⁵² Bu küresel kuruluşların makro ekonomi ve emek piyasasına ilişkin önerileri, kredi bulabilmek için geçiş ekonomileri ve Türkiye’nin de içinde bulunduğu geliştirmekte olan ülkeler tarafından uygulamaya konulmaktadır.

Örneğin DB’nin Türkiye’ye ilişkin bir raporuna göre ülkeye yapılan yardımlar karşılığında uygulamaya konulması gereken reformlar; kamu iktisadi

⁵¹ Bob Jessop, **Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet**, Derleyenler: Betül Yazar, Alev Özkazanç, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.283.

⁵² Gülten Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus Devlet – Yeni Ekonomik Düzen**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, Ekim 2002, ss.115-119.

teşebbüslerinin (KİT) açıklarının azaltılması, tarıma ilişkin sübvansiyonların ve fiyat desteklerinin kaldırılması, emeklilik sistemi açıklarının kontrol altına alınması olarak ortaya konulmuştur. Bunlara ek olarak özelleştirme programının hızlandırılması, bütçe dışı harcamaların bütçeye dahil edilmesi ve hükümet harcamalarına bütçe dışı fon sağlamak için kullanılan devlet bankalarının borç ödeyebilir hale getirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁵³ Aynı şekilde DB tarafından geçiş ekonomilerine ilişkin hazırlanan bir rapora göre emek piyasası ile ilgili olarak alınması gereken önlemlerden bazıları şöyledir:

- Emeklilik ve sağlık sistemi reformlarıyla işgücü üzerindeki vergilerin azaltılması,
- Asgari ücretlerin azaltılması ya da farklılaştırılmasıyla ücret ayarlanabilirliğinin geliştirilmesi,
- Uzun süreli sözleşmelerde istihdamın korunması ile ilgili düzenlemelerin esnekleştirilmesi,
- Düşük gelirli bölgelerde yardım seviyelerinin ayarlanması suretiyle işgücü arz teşviklerinin iyileştirilmesi,
- Ürün piyasası rekabetinin geliştirilmesi ve idari engellerin kaldırılması,
- Ücret belirlemelerinin merkezîyetçilikten uzaklaştırılması,
- İş ilişkilerinin serbestleştirilmesi ve kilit önem taşıyan iş standartlarının desteklenmesi,
- İstihdamın yeniden tahsis edilmesi için sosyal güvenlik ağının etkinliğinin iyileştirilmesi,
- Piyasa ekonomisinin kilit önem taşıyan kurumlarının geliştirilmesi ve altyapıya yatırım yapılması,
- İdari engellerin azaltılması ve
- Özellikle kayıtlı sigorta mekanizmasına erişimi olmayanlar için sosyal güvenlik ağının geliştirilmesi.⁵⁴

⁵³ The World Bank Independent Evaluation Group, **The World Bank in Turkey, 1993–2004: An Independent Evaluation Group (IEG) country assistance evaluation**, The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank Published, 2006, ss.21-23.

⁵⁴ Jan J. Rutkowski, Stefano Scarpetta and the others, **Enhancing Job Opportunities: Eastern Europe and the Former Soviet Union**, The World Bank Published, 2005, s.45.

Bu raporlarda ifade edilen görüşler dünyada küresel olarak etkili olan kuruluşların ekonomik anlamda ülkeleri nereye yönlendirdikleri hakkında ipuçları vermektedir. Getirilen önerilerin çoğu piyasaların serbestleştirilmesi ve deregülasyon uygulamalarını telkin etmektedir.

1980’li yılların başından itibaren küresel kuruluşların etkisindeki ekonomilerin ticaret dengelerine yönelik gözlemlere göre 1980’li yılların başında gelişmekte olan ülke ekonomilerinin büyük çoğunluğunda uygulamaya konulan “istikrar ve yapısal uyum” programlarının daraltıcı etkileriyle birlikte bu ülke grubunun ticaret açıkları büyük ölçüde kapatılmıştır. Bu açıkların kapatılmasında Türkiye dahil birçok ülkeye telkin edilen temel politika yurt içi talebi baskı altına alarak ihracata yönelmek olmuştur. Yurt içi talebi baskı altına alan politikaların ortak özelliği ise, emek kesiminin ücretlerinin baskı altına alınarak daraltılmasıdır.⁵⁵

IMF ve DB gibi küresel kuruluşların oluşum süreçleri incelendiği zaman belli hedefler gözetilerek meydana getirildikleri ortaya çıkmaktadır. IMF kurulduğu zaman ekonomi politikasının öncelikli temel amaçları uluslararası ticaret artışına yardım edilmesi, yüksek istihdam ve gelir seviyesinin sağlanması ve tüm üyelerin kaynaklarının verimliliğinin geliştirilmesi olarak ortaya konulmuştur. İfade edilen bu amaçlar hala Fon’un temel amaçlarını oluşturmaktadır. Bu yüzden Fon’un performansına ilişkin değerlendirmelerde ifade edilen bu amaçlara ne düzeyde ulaşıldığı ortaya konulabilir.⁵⁶ Bu temel amaçlar IMF ile ortak hareket eden DB için de geçerlidir. Bu temel amaçlardan biri olan yüksek istihdam düzeyinin sağlanması Türkiye ve geçiş ekonomileri açısından ele alındığında, amaçlananın gerçekleştirilemediği görülmektedir.

Türkiye için adı geçen raporda Bağımsız Değerlendirme Grubu emek piyasası ve istihdam/işsizlik konularında amaçlananın çok uzağında olduğunu ifade etmektedir. Buna göre İKO, oldukça düşük düzeydedir (yaklaşık %50) ve kadın

⁵⁵ Bağımsız Sosyal Bilimciler, **2005 Başında Türkiye’nin Ekonomik ve Siyasal Yaşamı Üzerine Değerlendirmeler**, (http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/BSB2005Mart.pdf, Erişim Tarihi: 31 Mayıs 2006), Ankara, Mart 2005, s.42.

⁵⁶ Frances Stewart and Valpy Fitz Gerald, “The IMF and the Global Economy: Implications for Developing Countries”, **QEH Working Paper Series**, No. 3, (<http://www2.qeh.ox.ac.uk/pdf/qehwp/qehwps03.pdf>, Erişim Tarihi: 11 Kasım 2004), s.2.

işgücüne katılma oranı, OECD ülkeleri içinde en düşük seviyededir. Ayrıca Türkiye'nin sosyal programlarına DB'nin katkısı oldukça düşük düzeyde kalmıştır.⁵⁷ Geçiş ekonomilerine ilişkin hazırlanmış olan rapora göre de ilgili ülkelerin çoğunda emek piyasası problemleri, istihdam ve işsizlik konularında sıkıntılar devam etmektedir. Örneğin 2004 yılında Polonya'nın işsizlik oranı %19 civarında ve Slovak Cumhuriyeti'nin işsizlik oranı %18 civarında gerçekleşmiştir.⁵⁸ Uluslararası ticaret konusunda bir üst örgüt olan DTÖ ise, IMF ve DB'nin yanında dünya ülkeleri üzerinde önemli etkileri olan diğer bir küresel kuruluştur.

DTÖ 1995 yılında Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (General Agreement on Tariffs and Trade – GATT) yerine oluşturulmuştur. DTÖ, GATT ile karşılaştırıldığında daha yüksek bir yaptırım gücüne sahiptir. Çünkü üye ülke sayısı daha fazladır ve daha etkili denetim mekanizmaları ile donatılmıştır. Dış ticaretin liberalizasyonu ile gelişmekte olan ülkelerin uluslararası sisteme entegrasyonunun sağlanacağına ve bu entegrasyonun ülkelerin birçok sorununun çözümüne katkıda bulunacağına dair argümanlar söz konusudur. DTÖ bu yönde tavsiyeler ile uluslararası ticaretin önündeki engelleri kaldırmaya çalışmaktadır. DTÖ'nün gelişmekte olan ülkeler söz konusu olduğunda bu konuda oldukça etkin olduğunu belirtmek gerekmektedir. Çünkü bu örgüte üye olan ülkelerin büyük bir kısmı gelişmekte olan ülkelerdir.⁵⁹ Yapılan araştırmalar göstermektedir ki gelişmekte olan ülke grubu içinde yer alan 129 ülkede ortalama tarife oranları (dış ticarete ilişkin vergiler) 1990 yılına göre 1999 yılına gelindiğinde %51.6 oranında düşürülmüştür. Bu dönemde tarife oranlarını en az düşüren ülke %9 ile Meksika iken en fazla düşüren ülke %80 ile Uruguay'dır.⁶⁰ Dış ticarete ilişkin vergilerin düşürülmesi, özellikle gelişmekte olan ülkeler için bir vergi kaybına işaret etmektedir. Çünkü ülkelerin vergi gelirleri ayrıntılı olarak incelendiğinde dış ticarete ilişkin vergilerden elde edilen gelirin, vergi gelirleri içindeki oranının, gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere göre çok daha fazla olduğu gözlenmektedir. Dış ticaret vergilerinin Gayri Safi Milli Hasıla'ya (GSMH) oranı incelendiğinde bu oran gelişmiş ülke

⁵⁷ The World Bank Independent Evaluation Group, **a.g.r.**, s.13.

⁵⁸ Jan J. Rutkowski, Stefano Scarpetta and the others, **a.g.r.**, s.2.

⁵⁹ Aileen Kwa, "WTO and Developing Countries", **Foreign Policy in Focus**, Vol. 3, No. 37, November 1998, s.1-3.

⁶⁰ Haroon Borhat, Paul Lundall, **a.g.m.**, s.10.

grubunda %0.72 iken gelişmekte olan ülkelerde %5.13'tür.⁶¹ Dolayısıyla dış ticarete ilişkin vergilerin azaltılması kamu gelir-gider dengesizliği yaşayan gelişmekte olan ülkelerin bütçe dengesini daha da bozmaktadır. Borçlarının çevrilebilirliğini sağlayabilmek için bu ülkeler (içeride sermaye kesiminden, dışarıda IMF gibi küresel kredi kuruluşlarından) tekrar borçlanma yoluna başvurumaktadırlar.

Kamu kesiminin ekonomideki rolünün salt düzenleyici konuma getirilmesi noktasından hareket eden uluslararası kuruluşlar özel piyasa yanında kamu kesimi ile ilgili düzenlemeler üzerinde de etkilidirler. DB tarafından 1980'li yıllara kadar genel olarak reel sektördeki somut işler kredilendirilirken, bu kurumun kredileri, 1980'li yıllardan bu yana doğrudan devlet örgütlenmesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Devlet reformu konusuna eğilmiş bir başka etkili örgüt OECD'dir. Bu örgüt, 1990'lı yıllarda özellikle eski sosyalist ülkelerde yani geçiş ekonomilerinde piyasa sisteminin yeniden yaratılması için kapitalizme dönüş sürecini güvence altına alacak devlet örgütlenmesini tasarlama işini üstüne almıştır. Ancak ilgi alanı yalnızca geçiş ekonomisi denen bu ülkelerle sınırlanmamış, aynı zamanda azgelişmiş kapitalist ülkeleri de içerecek biçimde geniş tutulmuş ve Türkiye üzerinde de doğrudan etkileri olmuştur.⁶²

Gelişmekte olan ülkeler söz konusu olduğunda IMF, DB ve DTÖ gibi küresel kuruluşların önerdikleri ekonomik reçeteler çoğunlukla benzerlik göstermektedir. Bu kuruluşlar zikredilen ülkelere dış ticaretin önündeki engelleri kaldırmak ve sermaye akımlarının sınırlardan kısıtlamalar olmaksızın geçmesini sağlamak gibi politikaları içeren neo-liberal ekonomi politikaları ve makroekonomik istikrar önlemleri önermektedirler. Bu yöndeki politika uygulamaları ekonomisi zayıf olan ilgili ülkeleri aşırı derecede dış etkilere açık duruma getirmekte ve yüksek dış açıklarla karşı karşıya bırakmaktadır.

İşte bu süreçte sekizinci GATT kongresi olan Uruguay Kongresi'nin son devresinde gelişmiş ülkeler DTÖ aracılığıyla kendilerini sosyal dampingden

⁶¹ John Toye, "Fiscal Crisis and Fiscal Reform in Developing Countries", **Cambridge Journal of Economics**, 24, 2000, ss.25-27.

⁶² Birgül Ayman Güler, "Devlette Reform", **3 Mart 2003 Mimarlar Odası Sunuşu**, Ankara 2003, ss.2-3.

korumak amacıyla “sosyal şart” konusunu gündeme getirmişlerdir.⁶³ Sosyal şart, tüm dünya genelinde ILO çekirdek sözleşmesinde belirtilen minimum işçi haklarının garanti altına alınmasıdır. Ortaya atılmasındaki temel neden DTÖ tarafından desteklenen liberalizasyon önlemlerinin bu tarz bir şartın yokluğu halinde işçi haklarını zedeleyeceği iddiasıdır. Bu iddiaya göre, şartın olmaması durumunda yatırım kaçınılmaz olarak işçi haklarının (dolayısıyla maliyetlerin) en düşük olduğu yere yönelecektir. Bu da mallarını rekabetçi hale getirmek ve topraklarını yatırım için cazip hale getirmek isteyen ülkeleri işçi haklarını baskı altına almaya mümkünse aşındırmaya itecektir.⁶⁴

ILO'nun çekirdek emek standartlarından yani kurumun en yüksek standartlarından oluşturulmuş olan sosyal şartın yanında yer alan görüşler Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu'nun (ICFTU) konuya ilişkin görüşleri ile özetlenebilir. Buna göre şartın herhangi bir maddesi korumacı değil koruyucudur. Ekonomik rekabetin önemini azaltmayı değil, rekabetin adil olmayan yanlarını ayıklayarak rekabeti yükseltmeyi amaçlamaktadır. Çokuluslu şirketler karşısında politikalar belirleyerek gücün kötüye kullanılmasını engellemeyi hedeflemektedir. Dünyadaki ticaret sistemi içinde ayrımcılığı cezalandırmayı öngörmektedir. Kayıt dışı sektör kapsam dışı olmak üzere çocuk emeğinin sömürülmesiyle oluşan ihracat rekabetçiliğinin önüne geçilmesi hedeflenmektedir. Şarta uymayan ülkelerin çoğunluğun çıkarları doğrultusunda cezalandırılması öngörülmektedir. ILO ile DTÖ arasındaki eşgüdüm ile işçi haklarının geliştirilmesi ve serbest ticaretin artırılması amaçlanmaktadır. Dönemsel gözlemler uyumsuzluğa işaret ederse ILO, DTÖ yaptırımlarını uygulamaya başlamadan önce uyumun sağlanmasına yardımcı olmayı üstlenmektedir. Sosyal şartın ihlal edilmesi, ahlaki değerleri hiçe sayan hükümetlerin veya şirketlerin işçi haklarını kötüye kullanarak kısa vadeli karlar kazanmalarına izin veren ticaret sisteminin meşruiyetinin sorgulanmasına yol açacaktır. Çekirdek emek standartları için çok yönlü bir yapının oluşturulması, işlerini kaybetmekten korkan işçilerin korumacılığa dönük popülist çağrılar yapmalarını engelleyecektir.⁶⁵ Bu

⁶³ Bernhard May, “Serbest Ticaret İçin Yeni Talepler”, **Yeni Yüzyılda Yeni Dünya Politikası**, Karl Kaiser, Hans-Peter Schwarz, Çeviri: Müjdat Kayayeri, Sinemis Yayınları, Ankara 2005, ss.236-238.

⁶⁴ Ronaldo Munck, **Emeğin Yeni Dünyası / Küresel Mücadele, Küresel Dayanışma**, Çeviren: Mahmut Tekçe, Kitap Yayınevi, İstanbul, Ocak 2003, s.157.

⁶⁵ Ronaldo Munck, **a.g.e.**, s.159.

sayılanlar sosyal şartın tüm dünya ülkeleri tarafından benimsenip uygulamaya konulması gerektiğine inanan ICFTU'nun sosyal şarta ilişkin görüşleridir.

Sosyal şartın karşısında da bazı görüşler mevcuttur. Buna göre kadınların çalışma şartlarının erkeklerinki ile aynı olmadığı bir dünyada sosyal şart temelde kadın işçilerin az sayıda bulunduğu üst düzey uluslararası forumlarda cinsiyetlere pek vurgu yapılmadan belirlenmektedir. Dolayısıyla içerik olarak emek piyasasında kadın-erkek eşitsizliğini azaltacak öneriler getirmemektedir. Ayrıca DTÖ'nün diğer alanların dışında bu alanda da etkin uygulayıcı konumunda olması rahatsız edici görünmektedir. Bu yüzden küresel düzeyde işçi haklarının korunması ve geliştirilmesinde bütünsel bir kampanya oluşturulması için yeni bir uluslararası dayanışma anlayışının geliştirilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan sosyal şartta çocuk emeğinin yasaklanması, üzerinde en fazla fikir birliğine varılmış konulardan biridir. Ancak tazminat ödemedi çocukların çalışmasını yasaklamanın zaten oldukça yoksul olan bu insanların yaşam standartlarını düşüreceği bilinmektedir. Yani çocuk işçi olmaktan kurtulan çocukların, fahişeliğin ya da yoksulluğun içine düşecekleri ifade edilmektedir.⁶⁶

Küresel rekabet içinde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin rekabet avantajına sahip olduğu ender alanlardan biri (düşük ücretlerden dolayı) emek maliyetleridir. Sosyal şartın uygulanması ile gelişmekte olan ülkelerin bu rekabet avantajlarını kaybedecek olmaları sosyal şarta karşı çıkmalarının diğer bir nedenidir.⁶⁷ Bunun yanında Hindistan gibi bazı ülkelerde sosyal şarta milliyetçi tepki ve karşı duruşların varlığı söz konusudur. Özünde himayeci olan bu uygulamanın gelişmiş ülkelerin yararına olduğu ifade edilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler ihracat mallarını, gelişmiş ülke piyasalarına sokmakta çeşitli engeller ile karşı karşıyadırlar. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin ekonomik anlamda koruma gerektiren alanları ile ilgili alınacak kararlarda, söz hakkı ellerinden alınmaktadır. Dolayısıyla sosyal şart

⁶⁶ Ronaldo Munck, **a.g.e.**, ss.158-163.

⁶⁷ Ronald Dore, "Global Markets and National Employment Systems", **Work in the Global Economy**, (Papers and Proceedings of an International Symposium, University of Tokyo, Tokyo, 1-3 December 2003), Edited by Jean-Pierre Lavié, Mitsuko Horiuchi, Kazuo Sugeno, Geneva, 2004, ss.148-149.

gelişmekte olan ülkelerin emek piyasasına artılar kazandırmayacak buna karşılık gelişmiş ülkelerdeki işletme ve hükümetlere güç kazandıracaktır.⁶⁸

1.1.4 – Yeniden Yapılanma Sürecinde İstihdam ve İşsizlik

Emek piyasasına ilişkin temel göstergelerin başında istihdam ve işsizlik gelmektedir. Ekonomik açıdan olduğu kadar, sosyal açıdan da ele alınması gereken bu göstergelerin anlamı ortaya konulduğunda genelde ekonomik anlayış, özelde ise emek piyasasına yönelik algılayış biraz daha berraklaşacaktır.

Herhangi bir ülkede nüfus miktarı içinde 15-65 yaş arasındaki insanlar aktif nüfus ya da çalışma çağındaki nüfus olarak nitelendirilmektedir. Diğer bir deyişle aktif nüfus, işgücüne dahil olmayanlar ile işgücünün toplamından oluşmaktadır. İşgücüne dahil olmayanlar grubunda öğrenciler, ev hanımları, iş aramayanlar gibi kesimler yer alır. İşgücü ise istihdam edilenler ve işsizlerin toplamından meydana gelmektedir. İş aramayanlar ve\veya iş bulma ümidini yitirmiş olanlar işgücüne ve dolayısıyla işsiz tanımına girmemektedirler. Bu gruplar ekonomik durgunluk vb. nedenlerden dolayı iş bulma konusunda karamsarlığa düşen ve böylece aktif olarak iş arama faaliyetinden vazgeçen kesimi oluşturmaktadır.⁶⁹ Bu gruptakiler cesareti kırılmış işsizler, iş bulma ümidini yitirmiş olan işsizler ya da iradi işsizler olarak nitelendirilmektedir.

İstihdam kelime anlamı olarak bir bireyin hizmetini almak ve kullanmak demektir. İstihdam, geniş anlamda tüm üretim faktörlerinin üretim sürecine dahil edilmesi iken dar anlamda emek faktörünün üretim sürecine dahil edilmesi anlamına gelmektedir.⁷⁰ Çalışanlar açısından herhangi bir işte bir ücret, maaş vb. karşılığı emek gücünün o işverenin işine tahsis edilmesi, işverenler açısından bir bedel karşılığı çalışana çalışma imkanı sağlanması istihdam olgusuna işaret etmektedir. İstihdam oranı, istihdam edilen kişi sayısının işgücüne bölünmesi ile elde edilir.

⁶⁸ Ronaldo Munck, **a.g.e.**, ss.158-163.

⁶⁹ Morley Gunderson, W. Craig Riddell, **Labour Market Economics – Theory, Evidence and Policy in Canada**, McGraw-Hill Ryerson Limited, 2nd Edition, 1988, ss.72-73.

⁷⁰ Sabri F. Ülgener, **Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme**, Der Yayınevi, Altıncı Baskı, İstanbul, 1980, ss.73-83.

İşsizlik genel olarak piyasadaki ücret düzeyinde çalışma arzu ve gücünde olup iş arandığı halde iş bulunamaması hali olarak tanımlanabilir.⁷¹ İşsiz ise cari ücret düzeyinde çalışmak istediği ve iş aradığı halde iş bulamayan kişi diye tanımlanabilir. Dolayısıyla herhangi bir kişinin işsiz sayılabilmesi için bir işte çalışmıyor olması, iş arıyor olması ve cari ücret düzeyinde kendisine bir iş teklif edildiğinde bu teklifi kabul edecek olması gerekir. İşsizlik oranı ise herhangi bir ekonomide var olan işsiz sayısının, işgücü sayısına oranlanması ile elde edilir. Yani toplam işsiz sayısının, işgücünü oluşturan grubun sayısına bölünmesi ile işsizlik oranı hesaplanmaktadır.

İşsizliğin çeşitli türleri mevcuttur. Genellikle işsizlik, açık işsizlik ve gizli işsizlik olarak ikiye ayrılarak incelenir. Açık işsizlik kendi içinde geçici (frikisyonel) işsizlik, yapısal işsizlik, Konjonktürel (devrevi) işsizlik ve mevsimlik işsizlik olarak dört grupta incelenebilir.⁷²

Üretim faktörlerinden biri olan emek faktörünün üretim sürecinde tam olarak kullanılmaması durumunda işsizlik olgusu ortaya çıkar.⁷³ Herhangi bir ekonomide işsizliğin var olması emeğin tam olarak kullanılmaması ya da çalışmak istediği halde iş bulamayan insanların var olması demektir. Bu durumda ekonomik etkinsizlik ve sosyal sorunların ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Gelişmiş ülkelerde işsizlik daha çok emek piyasasındaki kurumsal yapının bir sonucu olarak ele alınmaktadır. Esneklik ve katılık emek piyasasındaki esas tartışma alanı olarak öne çıkmaktadır. ABD ve İngiltere gibi ülkelerde istihdam ve işsizliğe ilişkin oranların görece olarak oldukça iyi olması, daha esnek emek piyasalarına sahip olmalarına bağlanmaktadır. Fakat diğer taraftan bu ülkelerde görece olarak gelir dağılımında daha eşitsiz bir yapı mevcuttur. Yani daha az işsizlik için daha fazla eşitsizlik olarak formüle edilebilecek bir ikilemin varlığı söz konusudur. Günümüzde ileri refah devletlerine sahip ekonomilerin işsizlikle mücadelede ve emek piyasalarına ilişkin önlemlerde karşılarına çıkan en büyük handikap bu ikilemden

⁷¹ Lloyd G. Reynolds, **Labor Economics and Labor Relations**, Prentice-Hall, Inc., 6th Edition, New Jersey, 1974, s.125.

⁷² Ronald G. Ehrenberg, Robert S. Smith, **a.g.e.**, s.509.

⁷³ M. Kemal Biçerli, **a.g.e.**, s.401.

kaynaklanmaktadır. Bu ikilemi belirli ölçülerde aşmış olan Danimarka, İsveç gibi ülkelerin varlığına rağmen emek piyasasında daha fazla esnekliğin emek kesimini koruyan kurumsal yapıyı fazla yıpratmadan nasıl başarılacağı, AB için de önemli bir sorun olarak ortada durmaktadır.⁷⁴

Etkileri diğer birçok alan gibi emek piyasalarında da yoğun bir biçimde hissedilen küreselleşme sürecinde ortaya çıkan dönüşümün emek piyasalarındaki yansımalarının neler olduğu Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) bir raporundaki verilerden yararlanılarak aşağıdaki şekilde ortaya konulabilir. Buna göre dünyada emek piyasası, istihdam ve işsizliğe ilişkin gelişmeler şöyle sıralanabilir:

- Dünya genelinde 1990'lı yıllar boyunca işgücü %1.7 artarken istihdam %1.4 artırılabilmiştir. İKO, %62.9'dan, %61.6'ya düşmüştür. Son birkaç yıl içinde 40 milyon yeni iş yaratılmış ancak bu süreçte 48 milyon kişi emek piyasasına iş aramak amacıyla girmiştir. Yaratılan 40 milyon işin 10 milyonu ise çalışanı yoksulluktan kurtaramayacak olan işlerdir.
- Gelişmekte olan ülkelerde kırdan kente göç devam etmesine rağmen hala dünya işgücünün yaklaşık %50'si tarım sektöründe istihdam edilmektedir.
- Gelişmekte olan ülkelerde oldukça yaygın olan enformel sektörde, düşük kalite ile çalışan küçük girişimciler tarafından birçok yeni iş yaratılmaktadır.
- Kadınların emek piyasasına katılımının artmasına rağmen cinsiyet ayrımı devam etmektedir. Kadınların işsizlik oranları daha yüksek, ücretleri ise daha düşüktür.
- Bölgeler arasında eşitsiz bir yapı mevcuttur ve eşitsizlik düzeyi artmaya devam etmektedir. Gelişmiş ülkeler ile dünyanın yoksul kesimleri (Alt-Sahra Afrika, Güney Asya) arasındaki gelir farkı gittikçe açılmaktadır.
- Gelecek on yılda dünya genelindeki işgücü artışının neredeyse tamamı gelişmekte olan ülkelerde olacaktır. Bu süreçte gelişmiş ülkelere sadece ABD'nin işgücünü artıracığı tahmin edilmektedir.
- Dünya genelinde ortalama işsizlik oranlarında bir artış olduğu gözlenmektedir. İşsizlik oranları emek piyasaları için önemli bir gösterge olarak kalmaya devam edecektir. Ancak gelişmekte olan ülkeler için işsizlik

⁷⁴ Seyfettin Gürsel ve diğerleri, **Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, TÜSİAD Yayını (Yayın No. TÜSİAD-T/2002/12-354), Aralık 2002, s.14.

göstergesi istihdam performansı açısından yeterli değildir. Çünkü bu ülkelerde çalışan yoksulların bulunduğu düşünülmelidir.⁷⁵

Tablo 1.1: Dünya Geneline ve Farklı Bölgelerde Emek Piyasasına İlişkin Veriler

	İşsizlik Oranı (%)		İstihdam Oranı (%)		Emek Verimliliğinde Değişim (%)	Emek Verimliliğinde Yıllık Artış Oranı (%)	İşgücünde Yıllık Artış Oranı (%)	GSYİH Yıllık Artış Oranı (%)
	1993	2003	1993	2003	1993 – 2003	1993 – 2003	1993 – 2003	1993 – 2003
Dünya	5.6	6.2	63.3	62.5	10.9	1.0	1.8	3.5
Latin Amerika ve Karayipler	6.9	8.0	59.3	59.3	1.2	0.1	2.3	2.6
Doğu Asya	2.4	3.3	78.1	76.6	75.0	5.8	1.3	8.3
Güneydoğu Asya	3.9	6.3	68.0	67.1	21.6	2.0	2.4	4.4
Güney Asya	4.8	4.8	57.0	57.0	37.9	3.3	2.3	5.5
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	12.1	12.2	45.4	46.4	0.9	0.1	3.3	3.5
Sahraaltı Afrika	11.0	10.9	65.6	66.0	- 1.5	- 0.2	2.8	2.9
Geçiş Ekonomileri	6.3	9.2	58.8	53.5	25.4	2.3	- 0.1	0.2
Sanayileşmiş Ülkeler	8.0	6.8	55.4	56.1	14.9	1.4	0.8	2.5

Kaynak: ILO, *World Employment Report 2004-05: Employment, Productivity and Poverty Reduction*, Geneva, 2005, s.27.

2003 yılında dünyadaki işsizlerin sayısı yaklaşık 185.9 milyondur. Dünya genelinde işsizlik oranı 2000’li yıllarda 1990’lı yıllara göre yarım puandan daha fazla yükselmiştir. Tablo 1.1’deki veriler incelendiği zaman işsizlik oranındaki bu artışın Latin Amerika ve Karayipler, Doğu Asya, Güney Doğu Asya ve geçiş ekonomilerinden kaynaklandığı görülmektedir. Emek verimliliğindeki artış konusunda Latin Amerika ve Karayipler, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ile Sahraaltı Afrika bölgeleri 1993 – 2003 yılları arasındaki dönem için dünya ortalaması olan %10.9’un altında kalmışlardır. Bu dönemde emek verimliliğindeki en yüksek artış %75 düzeyi ile Doğu Asya’da gerçekleştirilmiştir. İşgücündeki yıllık 1.8 puanlık artışa karşın istihdamın nüfusa oranı dünya genelinde 2000’li yıllarda 1990’lı yıllara göre yarım puandan daha fazla düşmüştür. Bu orandaki en keskin düşüş geçiş

⁷⁵ ILO, *a.g.r.*, (March 2002), ss.5-7.

ekonomilerinde gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra on yıllık dönemde en düşük büyüme oranı da geçiş ekonomilerinde görülmüştür. Bu olumsuzlukların geçiş dönemindeki sıkıntılardan kaynaklandığı düşünülmektedir.⁷⁶

1990'lı yılların ilk yarısına kadar olan dönemde istihdam performansı konusunda başarılı olan Japonya ve Almanya günümüzde bu performansı devam ettirememektedirler. Japonya'daki uzun süreli durgunluk ve kriz ortamı, Almanya'nın özellikle birleşme (Federal Almanya ile Doğu Almanya'nın birleşmesi) sonrasındaki ekonomik sıkıntıları, istihdam açısından dinamizmi devam ettirmelerine engel olmuştur.

Japonya'daki istihdamın bazı ayırıcı özellikleri vardır. Bunlar hayat boyu istihdam, bireysel değil takım çalışmasına dayalı çalışma ve terfi-ilerleme olanakları, organizasyon düzeyinde alınan kararlara katılımın görece daha fazla olması, işçilerin tüm üretim aşamalarındaki çalışma biçimleri hakkında yeterli bilgi sahibi olması ve daha yüksek otokontrolün var olduğu bir yapı olarak sıralanabilir.⁷⁷

Japon emek piyasası oluşumları bazı yönleri ile zayıf bir sosyal güvenlik ağına sahip Anglo-Sakson ülkelerindeki oluşumlara benzemektedir. Diğer taraftan bu yapı yüksek istihdam koruma standartlarına ve geçici istihdam üzerinde sıkı düzenlemelere sahip Kıta Avrupası ülkelerindeki sisteme benzemektedir. Buna karşılık Kıta Avrupası ülkelerinde istihdam ve işsizlik konularında yaşanan sıkıntılar, ekonomik açıdan eski performansından uzak da olsa Japonya'da mevcut değildir.⁷⁸ Ancak Japonya'nın ekonomik açıdan ülke olarak bir durgunluk sürecinin içinde bulunduğu belirtilmelidir. Gerek makroekonomik göstergeler ve gerekse emek piyasasına ilişkin göstergeler bu ülkenin geçmiş dönem performansının çok gerisinde olduğunu açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Esnek düzenlemelerin yoğun olduğu ABD emek piyasası düşük işsizlik oranları ve yüksek istihdam artış düzeyi ile karakterize edilebilir. Bu yapı diğer gelişmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında daha esnek uygulamaların ve daha düşük

⁷⁶ ILO, **a.g.r.**, (2005), ss.24-27.

⁷⁷ Lloyd G. Reynolds, Stanley H. Masters, Colletta H. Moser, **a.g.e.**, ss.163-167.

⁷⁸ Mari Miura, **a.g.m.**, s.1.

sosyal korumanın hakim olduğu bir emek piyasasına işaret etmektedir.⁷⁹ Aslında ABD'nin günümüzdeki ekonomik başarısının bir bakıma bu ülkedeki emek piyasalarının esnekliğine bağlı olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Ancak bu yapı istihdam ve işsizlik oranlarında iyi bir performansa işaret ederken gelir eşitliği konusunda görece olarak zayıf kalmaktadır.

Son yıllarda istihdam performansı konusunda başarılı olan ülkeler incelendiğinde iki farklı yaklaşımın başarılı sonuçlar ortaya koyduğunu belirtmek mümkündür. İstihdam performansı konusunda başarı elde etmiş olan ilk yaklaşım ABD ve İngiltere'nin başını çektiği güçlü piyasa ekonomisi yaklaşımıdır. İkinci yaklaşım ise Hollanda ve Danimarka'nın başını çektiği sosyal tarafların güçlü işbirliğine dayalı yaklaşımıdır.⁸⁰ İlk anlayış Anglo-Sakson ülkelerinde görülen liberal rejimin ortaya koyduğu emek piyasası yapılanmasının bir sonucudur. Ancak bu anlayıştaki ülkelerde var olan “çalışan yoksullar” olgusu bu sistemin yumuşak karnının oluşturmaktadır. İkinci anlayış ise İskandinav ülkelerinde görülen sosyal demokratik rejimin emek piyasası yapılanmasının sonucudur.

1.1.5 – Küresel ve Bölgesel Entegrasyonların İstihdam Stratejileri

İstihdam politikaları herhangi bir sosyo-ekonomik sistem içinde istihdam düzeyini artırmayı hedeflemektedir. İstihdam politikalarının işlev alanı emek piyasası politikalarının yanında mali politika, sanayi politikası, kamu harcamaları politikası, yerel düzeyde iş yaratmayı hedefleyen politikalar gibi önlemleri de içeren geniş bir politika alanıdır. Bu çerçevede istihdam politikalarının içinde yer alan aktif emek piyasası politikaları uzun süreli işsizlerin, gençlerin, kadınların, engellilerin, göçmenlerin, vasıfsız işçilerin ve bu gibi dezavantajlı grupların istihdam olanaklarını desteklemeye yönelik önlemlerden oluşmaktadır.⁸¹

⁷⁹ Bernard H Casey, **a.g.m.**, s.2.

⁸⁰ Ahmet Selamoğlu, “İstihdam Politikaları, Esneklik Arayışı ve Etkileri”, **2000-2003 Petrol-İş Yıllığı**, Petrol-İş Sendikası Yayını, Yayın No: 85, Eylül 2003, ss.169-170.

⁸¹ Marco Biagi, Michele Tiraboschi, “İş Yaratma Politikalarında İş Hukukunun Rolü: İtalyan Bakış Açısı”, **İş Yaratma ve İş Hukuku**, Editör: Marco Biagi, Çeviri: Zülfü Dicleli, Ahmet Kardam, MESS Yayını, İstanbul, Mayıs 2003, s.260.

Ülkelerin istihdam politikaları arasında eşgüdüm sağlamak amacıyla küresel ve bölgesel olarak uygulama alanı bulan istihdam stratejilerinin en önemlilerinin başında OECD İş Stratejisi (OECD Jobs Strategy-1994) ve Avrupa İstihdam Stratejisi (European Employment Strategy-1997) gelmektedir. Bunların yanı sıra ILO tarafından yürürlüğe konulan Küresel İstihdam Gündemi (Global Employment Agenda (GEA)-2003) ve Güney Ortak Pazarı (MERCOSUR*) tarafından kabul edilmiş olan İstihdam Niteliği Üzerine Bildiri (Declaration on Employment Quality-2004) diğer istihdam stratejileridir.⁸²

1980’li yıllarda AB ülkelerinde ve OECD alanında işsizlik oranları düşmesine rağmen 1990’lı yıllarda tekrar yükselmeye başlamıştır. Bu yüksek işsizlik oranları ulus devletler kadar uluslarüstü oluşumları da harekete geçirmiştir. Bu dönemde sorunların üzerine planlı-programlı bir biçimde giden iki önemli örnek söz konusudur. Bunlar OECD İş Stratejisi ve Avrupa İstihdam Stratejisi’dir. Bu iki strateji hedefler dışta tutulduğunda oldukça farklı yorumlara sahiptir.

Avrupa İstihdam Stratejisi daha sonra etraflı bir biçimde ortaya konulacağı için bu bölümde yalnızca OECD İş Stratejisi, Küresel İstihdam Gündemi ve İstihdam Niteliği Üzerine Bildiri üzerinde durulacaktır.

OECD bünyesindeki ülkelerin istihdam ve işsizlik konusunda yaşadıkları sıkıntıları çözmeye dönük uygulamalar için 1992 yılının başında OECD üyesi ülkelerin istihdam ve çalışma bakanlıkları ile ekonomi ve maliye bakanlıkları bu konunun da tartışıldığı toplantılar yapmış ve 1994 yılında stratejinin ana hatları ortaya konulmuştur. Bu strateji için oluşturulmuş olan gözden geçirme prosedürüne göre yıllık gözden geçirme uygulamasının bir parçası olarak her üye ülkenin iş stratejisini yürürlüğe koyma konusunda izlemeye tabi tutulacağı kayda bağlanmıştır. OECD İş Stratejisi’nde piyasanın önceliğine vurgu yapılmakta ve piyasa temelli çözümlere yönelinmektedir. Emek piyasasına dışarıdan müdahale eden oluşumlar

* MERCOSUR’un İspanyolca açılımı; “Mercado Común del Cono Sur” olup İngilizce anlamı “Southern Common Market”- Güney Ortak Pazarı’dır. 26 Mart 1991 tarihinde imzalanan Asunción Anlaşması ile Brezilya, Arjantin, Uruguay ve Paraguay tarafından kurulmuştur.

⁸² Peter Auer, “Comparing Employment Strategies: EES, GEA, OECD and MERCOSUR Jobs Strategy”, **ILO EMP/Analysis**, (www.esquel.org/archivos/november1-2004-presentation.ppt, Erişim Tarihi: 11 Ağustos 2006), Genava, 2004, s.1.

piyasanın işleminde yardımcı olan unsurlar olarak değil piyasayı engelleyici öğeler olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla deregülasyona yönelik uygulamalar emek piyasasına dışarıdan müdahalenin yolunu açan düzenlemelere tercih edilmektedir.⁸³

1994 yılından itibaren OECD İş Stratejisi kapsamında yapılan düzenlemelerden ilki, aktif emek piyasası politikalarına ağırlık verilmesidir. Bu çerçevede kamu istihdam hizmetlerinin performansını artırma, iş sağlama konusundaki faaliyetlerin daha sıkı bir biçimde izlenmesi, işsizlerin hareketliliğini artırma ve kamu istihdam hizmetlerinde daha etkili yönetim gibi amaçlar ortaya konulmuştur.⁸⁴ Buna göre emek piyasasındaki problemler ortaya çıkmadan önce veya çıkış aşamasında aktif politikalar ile önceden önlemlerin alınması öngörülmektedir.

OECD İş Stratejisi kapsamında aktif emek piyasası politikalarının yanı sıra emek üzerindeki vergiler, istihdam koruma düzenlemeleri, işsizlik konusu, ücret ayarlamaları ve endüstri ilişkileri, çalışma zamanı esnekliği, ürün piyasası reformları, makroekonomik politikalar gibi alanlarda emek piyasasını liberalize eden uygulamalar söz konusudur.⁸⁵

ILO'nun istihdam stratejisi olan GEA'nın genel amaçları incelendiğinde girişimciliğin teşviki, istihdam edilebilirlik açısından bilgi ve niteliklerin iyileştirilmesi ve aktif emek piyasası önlemleri öne çıkmaktadır. Makroekonomik açıdan büyüme ile istihdam üzerinde durulmakta ve daha yüksek verimlilik, iş yaratma ve yaşam standartlarının iyileştirilmesi için teknolojik ilerleme üzerinde durulmaktadır. Ayrıca bu strateji ile gelişmekte olan ülkeler için piyasaya giriş ile verimli istihdam açısından ticaret ve yatırımın ilerletilmesi, sosyal korumanın bir verimlilik faktörü olarak değerlendirilmesi, iş güvenliği ve sağlığı açısından güvenlik ve verimlilik arasında bir sinerji yaratılması, yoksulluğun azaltılması ve büyüme için

⁸³ Bernard H. Casey, "The OECD Jobs Strategy and the European Employment Strategy: two views of the labour market and of the welfare state", **European Journal of Industrial Relations**, 10 (3), November 2004, ss.1-4.

⁸⁴ Nicola Brandt, Jean-Marc Burniaux and Romain Duval, "Assessing the OECD Jobs Strategy: Past Developments and Reforms", **OECD Economics Department Working Paper**, No. 429, ECO/WKP(2005)16, 2005, ss.24-26.

⁸⁵ Nicola Brandt, Jean-Marc Burniaux and Romain Duval, **a.g.m.**, ss.28-53.

verimli istihdama önem verilmesi gerektiği ifade edilmektedir.⁸⁶ Bu stratejide daha çok aktif emek piyasası önlemleri üzerinde durulmakta ancak sosyal korumanın da emek piyasasındaki işlevlerinin göz ardı edilmemesi gerektiği ifade edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelere dönük bakış açısı ise bu stratejinin ayırıcı özelliği olarak öne çıkmaktadır.

MERCOSUR'un istihdam stratejisi İstihdam Niteliği Üzerine Bildiri'nin genel amaçlarına göre üretim ağı ve özel yatırımlar teşvik edilmeli, kaliteli bir profesyonel eğitim sistemi kurulmalı ve daha yüksek istihdam edilebilirlik ile işsizleri emek piyasasına entegre edecek daha iyi bir emek piyasası yaratılmalıdır. Diğer taraftan çocuk emeğinin piyasada kullanılmasının önüne geçmede ilerleme, sosyal diyalogun desteklenmesi ve emek piyasasında kadın-erkek eşitsizliğinin azaltılması hedeflenmektedir.⁸⁷ Diğer stratejilere göre daha dar kapsamlı politikaların önerildiği bu stratejide aktif emek piyasası önlemlerinin daha ağır bastığı gözlenmektedir.

İstihdama ilişkin tercihli politikaların tümü aslında iş yaratma ve istihdamı artırmaya odaklanmışlardır. Bunun yanında tercihli politikalarda istihdamın niteliği, iş güvenliği ve sağlığı, işçi verimliliği gibi olgular da dikkate alınmıştır. Ancak bu politikalar ülkelerin özgül koşullarına göre yeniden şekillendirilebilmektedir. Her ülke ortaya konulan hedeflere kendi yapısını dikkate alarak ulaşma yolunu kendisi ortaya koymaktadır. Stratejilerin ülkeleri bağlayıcı olmaması ülkelerin kendi özgül koşullarına en uygun seçimi kendilerinin yapacağı anlamına gelmektedir. Aynı zamanda stratejilerin ideolojik yönelimi düşünüldüğünde bu kuruluşlara üye ülkelerin tümünün, üzerinde konsensüse varacağı bir uygulamalar bütünü oluşturmak zordur.

Diğer taraftan küreselleşme ile koşut bir biçimde devam eden (ulusların uluslarüstü oluşumlar oluşturması anlamına gelen) bölgeselleşme hareketi de emek piyasası yapılanması ve istihdam ile işsizlik uygulamalarının yönelimi konusunda önemli etkileri olan bir unsurdur. Dolayısıyla emek piyasasına yönelik tercihli

⁸⁶ Şeyma İpek Köstekli, **a.g.e.**, s.17

⁸⁷ Peter Auer, **a.g.m.**, ss.4-6.

politikalar oluşturulurken küresel kuruluşların etkisinin yanında AB gibi bölgesel blokların kendi uygulamaları da oldukça önemlidir.

1.2 – Avrupa Birliği Emek Piyasalarının Yeniden Yapılanması

Avrupa’da diğer birçok alan gibi emek piyasasının üzerine kurulu olduğu kurumsal yapının kökenleri oldukça uzun bir geçmişe sahiptir. Literatürde kimi yazarlar tarafından “Avrupa toplum modeli” olarak nitelendirilen bu liberal-sosyal uzlaşma ya da sentezin sacayakları kapitalist ekonomi, çoğulcu demokrasi ve refah devletinden meydana gelmektedir. Refah devleti anlayışı çoğulcu demokrasi ile kapitalist ekonomi arasındaki uzlaşmayı sağlamak için etkin bir rol oynamaktadır. Bu sistem içinde toplumsal çıkar grupları arasındaki çatışmaların demokratik yoldan çözümlenmesi esas alınmaktadır. Yani siyasete çatışmanın kurumsallaşması görevi yüklenmiştir. Sistem, ekonomi ve sosyal politikaları birbirine yakınlaştıran bir anlayışı içinde barındırmaktadır. Sistemin devamı noktasında devletin etkin ve uzlaştırıcı bir işlev yüklenmesi kaçınılmazdır.⁸⁸ Avrupa düzeyinde bir birlik oluşturma yönündeki çabalar bu liberal-sosyal sentez anlayışının fikri temelleri üzerinde yükselmiştir.

Avrupa’da entegrasyon çabaları çok daha önceye gitmesine rağmen bir birlik oluşturma yönündeki sonuç doğuran adımlar, II. Dünya Savaşı sonrasında atılmaya başlanmıştır. 1951 yılında altı Avrupa ülkesinin (Belçika, Almanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda) Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’nu kurmasıyla başlayan süreçte AB ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan entegrasyon aşamalarında düzenli bir biçimde ilerlemiş ve günümüzde uluslararası oluşumların en fazla aşama kaydetmiş olanı durumuna gelmiştir.

Birlik kurulduktan sonra altı genişleme dalgası geçirmiş ve günümüzde 27 üyeli bölgesel bir bloğa dönüşmüş durumdadır. Ekonomik açıdan bakıldığında Birliğin büyük bir kısmında tek para birimine (Euro/Avro) geçilmiş, siyasi düzeyde ise Birliğin hepsinde geçerli olması planlanan bir anayasa (AB Anayasası)

⁸⁸ Meryem Koray, **Avrupa Toplum Modeli (Nereden Nereye)**, TÜSES Yayınları, Ekim 2002, ss.97, 107-108.

hazırlanmıştır. Hazırlanmış olan anayasa üye ülkelerin bazılarında halkoyuna sunulmuş, kimi ülkelerde kabul edilmiş kimi ülkelerde ise kabul edilmemiştir.

Büyümenin oldukça belirgin olduğu 1970’li yıllara kadar emek piyasasında daha çok serbest dolaşıma odaklanan AB’de, bu yıllardan itibaren emek piyasasında yaşanan ekonomik/sosyal problemler karşısında işsizlikle mücadeleye ve istihdam yaratmaya yönelinmiş ve bu alanlarda 1990’lı yıllara nazaran kayda değer gelişmeler yaşanmıştır. AB’de emek piyasasına ilişkin politika ve düzenlemeler 1990’lı yıllarda yoğunlaşmıştır. Çünkü Birlik 1990’lı yılların başında önemli emek piyasası problemleri yaşamaya başlamış yani diğer ülke ve bölgesel oluşumlar ile karşılaştırıldığında istihdam ve işsizliğe ilişkin göstergelerde elde edilen sonuçlar kötüleşmiştir.

1970’li yıllar ile karşılaştırıldığında günümüzde AB’nin tümü için hesaplanan işsizlik oranı önemli oranda artmış durumdadır. 1970’li yıllara göre ortalama işsizlik oranları çoğu Avrupa ülkesinde daha yüksek bir durumdadır. Ücretlerin GSYİH içindeki payı ilk petrol şokundan beri tüm üye ülkelerde azalmaktadır. Özellikle Güney Avrupa ülkelerinde nüfusun yaşlanmasının ve işsizlik oranının daha yüksek olmasının süreklilik kazanması, sosyal harcamaların GSYİH içindeki payını 1960 – 2000 yılları arasındaki dönemde önemli düzeyde artırmıştır.⁸⁹ AB için beşinci ve altıncı genişleme dalgaları olarak nitelendirilen yeni üye alımıyla, çoğu AB üyesi olan geçiş ekonomileri için de bu alanda önemli sorunlar mevcuttur.

Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri’nin dünya ekonomisine açılma ve liberalizasyona yönelmesi/yönlendirilmesi bu ülkeler için piyasa ekonomisine geçişte önemli bir rol oynamıştır. Bu süreçte 1995 yılından sonra biraz azalmaya rağmen işsizlik, eşitsizlik ve yoksullukta önemli düzeyde artışlar yaşanmıştır. Elbette reformların uygulanma performansında (Doğu Avrupa’da daha hızlı, Bulgaristan, Romanya gibi ülkelerde daha yavaş olmak üzere) ülkeler arasında önemli farklılıklar mevcuttur. Ancak geçiş sonrası dönemde durgunluğun sonlanmasına rağmen sosyal krizler geniş bir biçimde devam etmektedir. Bunlara bağlı olarak son dönemdeki

⁸⁹ Michael Dauderstadt, “The Enlarging Euroland: Deepening and Widening Unemployment and Inequality?”, **Work and Welfare in the Enlarging Euroland**, Michael Dauderstadt/Lothar Witte (Eds.), Friedrich Ebert Foundation-International Policy Analysis Unit, 2002, ss.7-10.

iyileşmeye rağmen geçiş ve entegrasyondan kaynaklanan hayal kırıklıklarından dolayı 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren AB üyeliğine olan kamuoyu desteği azalmaktadır.⁹⁰

1.2.1 – Emek Piyasasına İlişkin Hukuksal Yapı

AB'nin hukuksal alandaki düzenlemelerinden oluşan AB müktesebatı “*Acquis communautaire*” olarak adlandırılmaktadır. Genel olarak AB müktesebatı üç tür düzenlemeden oluşmaktadır. İlk düzenleme olarak kurucu temel antlaşmalardan bahsedilebilir. Kurucu antlaşmalar, AB hukukunun asli kaynaklarını oluşturmaktadır. Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nu kuran 1951 tarihli Paris Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu kuran 1957 tarihli Roma Antlaşması, topluluk hukukunun asli metinleridir. Bunlara ilave olarak yapılan sözleşmeler ve bugüne kadar aralarında Avrupa Tek Senedi ve Maastricht Antlaşması'nın da bulunduğu ve kurucu antlaşmalarda değişiklik yaratan düzenlemeler, Birlik hukukunun asli kaynakları arasında sayılmaktadır. İkinci düzenleme grubu içinde ise yargı içtihatları, Avrupa Adalet Mahkemesi (European Court of Justice) ve Avrupa Asliye Mahkemesi (European Court of First Instance) kararları yer almaktadır. Bunlar da Birlik hukukunun asli kaynakları arasında sayılmaktadır.⁹¹

Üçüncü düzenleme grubu içinde tüzükler, direktifler, kararlar, tavsiyeler ve görüşler yer almaktadır. AB hukuk düzeni içinde iç hukuktaki yasa işlevi gören tüzük, Konsey tarafından meydana getirilir. Avrupa Parlamentosu da danışma ve işbirliği çerçevesinde bu aşamada görüşünü belirtir. Tüzükler, topluluk resmi gazetesinde yayınlanarak belirlenen günde, eğer gün belirtilmemişse yirmi gün sonra yürürlüğe girer. Direktifler üye ülkeleri bağlayıcıdır ve belirli bir zaman dilimi içerisinde yerine getirilmesi gereken amaçları içerirler. Ancak bu amaçlara ulaşmak için izlenecek yolu üye ülkeler kendileri belirler. Kararlar kişilere, şirketlere veya devletlere yöneltmiş olarak, anlaşma hükümlerinin özel durumlarda uygulanmasını

⁹⁰ Michael Dauderstadt, **a.g.m.**, s.11.

⁹¹ İrfan Kaya Ülger, “Avrupa Birliği Hukukunu Ne Derece Tanıyoruz?”, **Dış Ticaret Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 5, Nisan 1997, s.2.

sağlamak için çıkarılır. Tavsiye ve görüşler ise bağlayıcı niteliği olmayan düzenlemelerdir.⁹²

AB'nin çalışma piyasası ile ilgili birçok hukuki düzenlemesi vardır. İstihdam konusundaki temel düzenlemeler Amsterdam Antlaşması ile kurucu antlaşmaya ilave edilen "İstihdam" başlıklı birkaç maddeden oluşmaktadır. İstihdam konusunda Amsterdam Antlaşması'ndaki temel unsurlar şu şekilde ifade edilebilir:

- AB'nin kilit hedeflerinden biri olarak yüksek bir istihdam seviyesinin başarılması taahhüt edilmekte ve bu konunun makroekonomik büyüme ve istikrar hedefi kadar önemli olduğu kabul edilmektedir.
- İstihdam konusu, üye devletlerin Birlik düzeyindeki istihdam politikasına kendilerini uydurmalarını öngören ortak bir alan olarak vurgulanmaktadır.
- Birlik ve üye devletler koordineli bir istihdam stratejisini geliştirme, özellikle ekonomik değişmeye cevap veren nitelikli, eğitilmiş ve uyarlanabilir emek piyasaları konusunda ve işgücünün gelişmesine yardımcı olma yönünde çeşitli zorluklar ile karşı karşıyadır.
- Antlaşma, madde 127'de belirtildiği gibi Birliğin tüm politika ve faaliyetlerinde göz önünde bulundurulacak olan istihdam politikasını içermektedir.
- 126. madde üye ülkelerin istihdam politikaları konusunda temel sorumluluklara sahip olduklarını, böylece istihdamı ortak bir öncelik olarak teşvik edeceklerini ve uygulamada işbirliğine gideceklerini öngörmektedir.
- Üye devletlerin istihdam politikaları, madde 128'de açıklandığı gibi Komisyon ve Konsey tarafından yıllık olarak hazırlanan Ortak İstihdam Raporu aracılığıyla takip edilmektedir.
- Antlaşmanın 129. maddesine göre, istihdama yönelik analiz, araştırma ve uygulamalar açısından yasal bir temel meydana getirilmiştir.
- Antlaşmanın 130. maddesine göre Birlik düzeyinde istihdam ile ilgili konuların sürekli tartışılması için İstihdam Komitesi adında sürekli faaliyette bulunmak üzere temel kurumsal bir birim oluşturulmuştur.

⁹² İrfan Kaya Ülger, **a.g.m.**, s.3.

- Nihayet Avrupa ve bir bütün olarak vatandaşları için gerekli olabilecek karar veya tavsiyelerin tek bir ülke tarafından engellenmemesi için kararlar alınırken nitelikli çoğunluğun aranmasına karar verilmiştir.⁹³

Avrupa Konvansiyonu tarafından hazırlanan ve 2003 yılında Avrupa Konseyi başkanına sunulan “Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma” taslağında da çalışma piyasası düzenlemeleri ve istihdam konusu ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir. Avrupa için bir anayasa olarak öngörülen taslak metinde “İstihdam” başlıklı bir alt bölüm mevcuttur.

Anayasa'nın I. bölümünün 11. maddesinde “Birlik, üye devletlerin ekonomi politikalarıyla istihdam politikalarını koordine etme yetkisine sahiptir” denilirken bu bölümün “İktisadi Politikalarla İstihdam Politikalarının Koordinasyonu” başlıklı 14. maddesinin üçüncü bendinde ise “Birlik, özellikle üye devletlerin istihdam politikaları için yönlendirici ana hatlar benimseyerek, bu politikaların koordinasyonunu sağlamak için önlemler alır” denilmektedir. Anayasa'nın III. bölümünün “İstihdam” üst başlıklı kısmında Birlik düzeyinde uygulanacak olan istihdam politikaları ile ilgili geniş bir çerçeve sunulmuştur. Buna göre Birliğin üye devletler arasındaki işbirliğini teşvik ederek ve gerektiğinde faaliyetlerini tamamlayarak, yüksek düzeyde bir istihdam sağlanmasına katkıda bulunacağı ve yüksek düzeyde istihdam hedefinin, Birlik politikaları ile faaliyetlerinin oluşturulması ve gerçekleştirilmesi sırasında göz önünde bulundurulacağı ifade edilmiştir. Ayrıca Birlik ve üye ülkelerin istihdam konusunda yapacakları işbirliğinin ve uygulanacak olan istihdam politikaları konusundaki koordinasyon prosedürünün genel bir çerçevesi çizilmiştir.⁹⁴

Hukuksal düzenlemeler sonucunda emek piyasasına ilişkin konularda karar alma yetkisi üç farklı biçimde gerçekleşmektedir:

⁹³ EC, **The European Employment Strategy: Investing in people / Investing in more and better jobs**, Employment & Social Affairs, Belgium, 1999, s.9.

⁹⁴ Avrupa Konvansiyonu, **Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma Taslağı**, Brüksel, 18 Temmuz 2003, ss.11, 13, 103-105.

Oybirliği ile karar gerektiren konular: Sosyal güvenlik, işçilerin sosyal açıdan korunması, sosyal tarafların kolektif düzeyde temsili, yönetime katılma ve üçüncü ülke vatandaşı çalışanların çalışma koşulları.

Nitelikli oy çokluğu gerektiren konular: Çalışma koşulları, iş sağlığı ve güvenliği, işçinin bilgilendirilmesi ve dinlenmesi, cinsiyetlere fırsat eşitliği ve işyerinde eşitliğin sağlanması, emek piyasasından dışlanmış olanlara piyasaya girme olanağının tanınması ve çalışanların sağlık ve güvenliğini korumak için çalışma ortamının düzeltilmesi.

Birliğin kural koyma yetkisi dışında kalan konular: Ücret, örgütlenme özgürlüğü ve grev ve lokavt hakları.⁹⁵

Bu hukuksal çerçeve içinde ilerde ayrıntılı bir biçimde ortaya konulacak olan Avrupa İstihdam Stratejisi'nin işleyişi şöyledir:

- Üye devletlerin istihdam politikaları, her yıl Avrupa Komisyonu (European Commission, EC) ve Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan “Ortak İstihdam Raporu” (Joint Employment Report, JER) aracılığıyla dikkatle gözden geçirilmektedir.
- Ortak İstihdam Raporu'na göre her yıl Komisyon tarafından üye ülkeler için “İstihdam Rehberleri” (Employment Guidelines) hazırlanmakta ve Konsey tarafından kabul edilmektedir.
- Her üye ülke bu yıllık rehberlere dayanarak “Ulusal Eylem Planı” (National Action Plan, NAP) hazırlamaktadır.
- Buna ilaveten her üye ülke için hazırlanan “Tavsiyeler” (Recommendations) Komisyon tarafından teklif edilmekte ve Konsey tarafından kabul edilmektedir.
- Stratejiyi tamamlayıcı son unsur ise “Emsal İnceleme Programı”nın (Peer Review Programme) ortaya konulmasıdır.⁹⁶

⁹⁵ Ahmet Selamoğlu, Kuvvet Lordoğlu, **Katılım Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye’de İşgücü ve İstihdamın Görünümü**, Belediye-İş Yayınları (AB’ye Sosyal Uyum Dizisi), Kasım 2006, ss.12-13.

⁹⁶ ÇSGB (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı), **Türkiye’de İşsizliğin Önlenmesi ve İstihdamın Artırılması**, Editör: M. Cem Toker, ÇSGB Raporu, Genel Yayın No: 117, 2004, ss.38-39.

Aday ülkelerden ise ilk aşamada İstihdam Durum Raporu'nu (Employment Background Study) hazırlayarak, istihdamın mevcut yapısını ayrıntılarıyla ortaya koymaları beklenmektedir. Daha sonra Komisyonla birlikte hazırlanan Ortak Değerlendirme Belgesi (Joint Assessment Paper, JAP) ise, takip eden dönemlerde o aday ülkede istihdam açısından öncelikli alanları ve sağlanacak olan destekleri tespit etmektedir.

1.2.2 – Yeniden Yapılanma Sürecinde İstihdam ve İşsizlik

Genel ekonomiye ilişkin göstergelerin çoğunda Tablo 1.2'deki verilerden anlaşılacağı üzere AB, 2000 yılından sonra olumsuzluklar yaşamaya başlamıştır. Ancak bu göstergelerde 2004 yılından itibaren gözle görülür bir toparlanmanın olduğu gözlenmektedir. 1998 – 2006 yılları arasındaki dönemde AB'ye ilişkin makroekonomik göstergelerden nüfus artış oranı %0.3-1.7 arasında, emek verimliliğindeki artış oranı ise %0.9-2.4 arasında değişmiştir. Enflasyona ilişkin göstergeler Birlik düzeyinde fiyat istikrarının varlığına işaret etmektedir. Emek gelirinde artış olduğu, bunun yanında reel anlamda emek maliyetlerinde azalışların söz konusu olduğu gözlenmektedir. Ayrıca yıllık ortalama çalışma saati düşerken kişi başına çalışma saati verimliliği artmıştır.

Çalışma saatlerinin azalması sadece AB'ye özgü bir durum değildir. ABD ve Japonya ekonomileri için de çalışma saatlerinin azaldığını ifade etmek gerekmektedir. Çalışma saatlerindeki azalmaların istihdam yaratıcı bir etkisi vardır. Çünkü yapılan araştırmalara göre Fransa ve diğer bazı OECD ülkelerinde çalışma saatlerinin kısılmasıyla istihdam artışı arasında pozitif bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak işsizliğin ve çalışma saatlerinin görece olarak yüksek olduğu Polonya, Slovakya ve Türkiye gibi ülkelerde istihdam artışı gözlenmemektedir.⁹⁷

Tablo 1.2'deki verilere göre GSYİH büyüme oranları 1998 – 2000 aralığında %2.9'dan 3.9'a kadar yükselmiş, 2000 – 2002 arası %3.9'dan 1.2'ye kadar gerilemiş, 2003 yılında %1.3 iken, 2006 yılında %3.0 olarak gerçekleşmiştir. 2007 için

⁹⁷ Ahmet Selamoğlu, Kuvvet Lordoğlu, a.g.e., s.21.

öngörülen oran %2.9 ve 2008 için öngörülen oran %2.7'dir. Birlik düzeyindeki 2010 istihdam hedeflerinin tutturulabilmesi için en az %3 olması gereken büyüme oranları 2002 ve 2003 yıllarında düşük kalmıştır. 2006 yılında oran %3.0'a yükselmiş ancak 2007 ve 2008 yılları için öngörüler yine %3'ün altında kalmıştır.

Tablo 1.2: Avrupa Birliği'nde (AB-27) Emek Piyasasına İlişkin Bazı Makroekonomik Göstergelerdeki Yıllık Yüzde Değişim

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Reel GSYİH	2.9	3.0	3.9	2.0	1.2	1.3	2.5	1.8	3.0	2.9	2.7
Nüfus	1.3	0.8	1.8	0.9	0.3	0.4	0.8	1.0	1.6	1.4	1.1
Emek Verimliliği	1.8	2.4	2.3	1.1	1.1	1.2	1.9	1.0	1.5	1.6	1.6
Yıllık Ortalama Çalışma Saati (*)	-	-	-	-0.7	-0.9	-0.5	0.0	-0.2	0.0	-0.1	-0.1
Kişi Başına Çalışma Saati Verimliliği (*)	-	-	-	1.6	1.7	1.4	1.7	1.0	1.4	1.5	1.5
Harmonize TÜFE	4.6	3.0	3.5	3.2	2.5	2.1	2.3	2.3	2.3	2.2	2.1
GSYİH Deflatörü	2.2	1.5	1.8	2.6	2.8	2.4	2.1	2.0	2.0	2.4	2.1
Kişi Başına Nominal Emek Geliri	3.3	4.0	4.2	4.1	3.3	3.3	2.9	2.5	2.6	3.1	3.4
Kişi Başına Reel Emek Geliri	1.1	2.5	2.3	1.4	0.5	0.9	0.7	0.5	0.6	0.7	1.2
Nominal Birim Emek Maliyeti	1.5	1.6	1.9	2.9	2.2	2.1	1.0	1.5	1.1	1.5	1.7
Reel Birim Emek Maliyeti	-0.7	0.0	0.1	0.3	-0.6	-0.3	-1.2	-0.5	-0.9	-0.9	-0.4

Kaynak: European Commission (EC), **Employment in Europe 2007**, Prepared by Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities; Employment Analysis Unit, Brussels, October 2007, s.275.

(*)Yıllık ortalama çalışma saati ve kişi başına çalışma saati verimliliği verileri, AB-25 grubunun verileridir.

Not: 2007 ve 2008 verileri tahminidir.

Genel ekonomiye ilişkin bu verilere karşılık özellikle yüksek işsizlik oranları olmak üzere olumsuz emek piyasası göstergeleri AB düzeyinde 1990'lı yılların başında önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Tablo 1.3'deki veriler incelendiğinde, 1990'lı yılların ikinci yarısında Birliğin yüksek işsizlik oranları ile karşı karşıya kaldığı anlaşılmaktadır. AB ülkelerinde 1998 yılından itibaren işsizlik oranları düşüşe geçmiş bu düşüş 2001 yılına kadar devam etmiştir. 2001 – 2004 yılları arasında yükselen işsizlik oranları, 2004 yılından sonra tekrar düşmeye

başlamıştır. 2006 yılında AB-15’de işsizlik oranı %7.4 ve AB-27’de %7.9 olarak ölçülmüştür.

Tablo 1.3: Avrupa Birliği’nde İşsizlik Oranları (%)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Belçika	9.5	9.2	9.3	8.5	6.9	6.6	7.5	8.2	8.4	8.4	8.3
Danimarka	6.3	5.2	4.9	5.2	4.3	4.5	4.6	5.4	5.5	4.8	3.9
Almanya	8.5	9.1	8.8	7.9	7.2	7.4	8.2	9.0	9.5	9.5	8.4
Yunanistan	9.6	9.8	10.9	12.0	11.3	10.8	10.3	9.7	10.5	9.8	8.9
İspanya	17.8	16.7	15.0	12.5	11.1	10.3	11.1	11.1	10.7	9.2	8.6
Fransa	11.6	11.5	11.1	10.5	9.1	8.4	8.9	9.5	9.6	9.5	9.4
İrlanda	11.7	9.9	7.5	5.7	4.3	4.0	4.5	4.7	4.5	4.3	4.4
İtalya	11.2	11.3	11.3	10.9	10.1	9.1	8.6	8.4	8.0	7.7	6.8
Lüksemburg	2.9	2.7	2.7	2.4	2.3	2.1	2.8	3.7	5.1	4.5	4.7
Hollanda	6.0	4.9	3.8	3.2	2.8	2.2	2.8	3.7	4.6	4.7	3.9
Avusturya	4.3	4.4	4.5	3.9	3.6	3.6	4.2	4.3	4.8	5.2	4.8
Portekiz	7.3	6.8	5.1	4.5	4.0	4.0	5.0	6.3	6.7	7.6	7.7
Finlandiya	14.6	12.7	11.4	10.2	9.8	9.1	9.1	9.0	8.8	8.4	7.7
İsveç	9.6	9.9	8.2	6.7	5.6	4.9	4.9	5.6	6.3	7.8	7.0
İngiltere	7.9	6.8	6.1	5.9	5.4	5.0	5.1	4.9	4.7	4.7	5.3
AB-15	10.2	9.9	9.3	8.6	7.7	7.3	7.6	8.0	8.1	7.9	7.4
Kıbrıs	-	-	-	-	4.8	3.9	3.6	4.1	4.7	5.3	4.7
Malta	-	-	-	-	6.7	7.6	7.5	7.6	7.3	7.3	7.4
Çek C.	-	-	6.4	8.6	8.7	8.0	7.3	7.8	8.3	7.9	7.1
Estonya	-	9.6	9.2	11.3	12.8	12.4	10.3	10.0	9.7	7.9	5.9
Letonya	-	-	14.3	14.0	13.7	12.9	12.2	10.5	10.4	8.9	6.8
Litvanya	-	-	13.2	13.7	16.4	16.5	13.5	12.4	11.4	8.3	5.6
Macaristan	9.6	9.0	8.4	7.0	6.4	5.7	5.8	5.9	6.1	7.2	7.5
Polonya	-	10.9	10.2	13.4	16.1	18.2	19.9	19.6	19.0	17.7	13.8
Slovenya	6.9	6.9	7.4	7.3	6.7	6.2	6.3	6.7	6.3	6.5	6.0
Slovakya	-	-	12.6	16.4	18.8	19.3	18.7	17.6	18.2	16.3	13.4
Bulgaristan	-	-	-	-	16.4	19.5	18.1	13.7	12.0	10.1	9.0
Romanya	-	5.3	5.4	6.2	6.8	6.6	7.5	6.8	7.6	7.7	7.4
AB-27	-	-	-	-	8.6	8.4	8.8	9.0	9.0	8.7	7.9

Kaynak: EC, **Employment in Europe 2006**, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (This report was produced by Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities in close collaboration with Eurostat), October 2006, ss.258-284; EC, **a.g.r.**, (2007), ss.284-313’üncü sayfalardaki verilerden derlenmiştir.

İspanya’nın 1994 yılında %19.5 olan işsizlik oranını on bir yılda %8.6 düzeyine çekebilmiş olması ve aynı dönemde Finlandiya’nın işsizlik oranını %16.6’dan %7.7’ye indirmesi önemli başarılar olarak gözükmektedir.⁹⁸ Tablo

⁹⁸ EC, **Employment in Europe 2006**, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (This report was produced by Directorate-General for Employment, Social Affairs and

1.3'deki verilere göre 2006 yılı itibarı ile işsizlik oranı %9 ve üzerinde olan AB üyesi ülkeler Polonya, Slovakya, Fransa ve Bulgaristan'dır. 2006 yılında işsizlik oranı %5'in altında olan ülkeler ise Hollanda, Danimarka, İrlanda, Kıbrıs ve Avusturya'dır.

AB üyesi geçiş ekonomileri olan Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Slovenya, Slovakya Bulgaristan ve Romanya'nın 2004 yılında Tablo 1.3'deki verilere göre hesaplanan ortalama işsizlik oranı yaklaşık %10.9, 2005 yılında %9.85 ve 2006 yılında %8.25 civarındadır. Bu oranlar sırasıyla AB ortalamaları olan %9.0, %8.7 ve %7.9'un üzerindedir. Geçiş ekonomilerinden Polonya, Slovakya ve Bulgaristan'ın işsizlik oranı, AB ortalamasının üzerindedir. Ancak her üç ülkenin de, süreç içerisinde %20 civarına yaklaşmış olan işsizlik oranlarını biraz düşürdüğü görülmektedir. 2006 yılında işsizlik oranı Polonya'da %13.8, Slovakya'da %13.4 ve Bulgaristan'da %9.0 olarak gerçekleşmiştir.

Ortaya konulan verilerden de anlaşılacağı üzere AB düzeyinde önemli düzeyde bir işsizlik sorunu yaşanmaktadır. İşsizlikle mücadelede ise hala en önemli mücadele aracı bir pasif emek piyasası tedbiri olan işsizlik sigortası ya da işsizlik ödemeleridir. Birlik düzeyinde sosyal harcamaların yaklaşık %7'lik kısmı işsizliğe ilişkin harcamalara ayrılmaktadır. İşsizliğin görece yüksek olduğu ülkelerde bu oran %15'e kadar çıkmaktadır. Ancak işsizlere sağlanan imkan ve ödemelerin niteliği ve süresi konusunda ülkeler arasında önemli farklılıklar mevcuttur. İskandinav ülkeleri bu konuda daha etkili iken liberal anlayışın hakim olduğu ülkelerde bu tedbirler daha zayıftır. Merkezi Avrupa ülkelerinde ise bu alanlardaki harcamaların kısıldığı gözlenmektedir.⁹⁹ 2007 yılında Birliğe tam üye olan Bulgaristan ve Romanya'nın içinde olmadığı AB-25 grubu için yapılan tahminlere göre işsizlik oranı 2007 yılında %7.6'ya ve 2008 yılında %7.3'e düşecektir. Aynı yıllar için istihdam oranı ise sırasıyla %1.1 ve %0.9 oranında artacaktır.¹⁰⁰

Equal Opportunities in close collaboration with Eurostat), October 2006, ss.266, 282; EC, **a.g.r.**, (2007), ss.295, 311.

⁹⁹ Meryem Koray, **a.g.e.**, ss.195-196.

¹⁰⁰ Selin Dilekli, Tarık Eraslan, **AB Üyesi Ülkelerde ve Aday Ülkelerde Ekonomik Gelişmeler**, DPT (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı) Müsteşarlığı, AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü Raporu, Şubat 2007, ss.10-11.

Tablo 1.4'deki veriler incelendiğinde AB düzeyinde istihdam oranının 2002 yılı hariç düşük düzeyde, fakat düzenli bir biçimde artış gösterdiği ortaya çıkmaktadır. 2006 yılı itibarı ile AB-15'de istihdam oranı %66.0'a, AB-27'de ise %64.3'e çıkmıştır. 2006 yılı itibarı ile istihdam oranı %60'ın altında olan AB üyesi ülkeler Polonya, Malta, Macaristan, İtalya, Bulgaristan, Romanya ve Slovakya'dır. İstihdam oranı %70'in üzerinde olan ülkeler ise Danimarka, Hollanda, İsveç, İngiltere ve Avusturya'dır.

Tablo 1.4: Avrupa Birliği'nde İstihdam Oranları (%)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Belçika	56.2	56.8	57.4	59.3	60.5	59.9	59.9	59.6	60.3	61.1	61.0
Danimarka	73.8	74.9	75.1	76.0	76.3	76.2	75.9	75.1	75.7	75.9	77.4
Almanya	64.1	63.7	63.9	65.2	65.6	65.8	65.4	65.0	65.0	65.4	67.2
Yunanistan	55.0	55.1	56.0	55.9	56.5	56.3	57.5	58.7	59.4	60.1	61.0
İspanya	47.9	49.5	51.3	53.8	56.3	57.8	58.5	59.8	61.1	63.3	64.8
Fransa	59.5	59.6	60.2	60.9	62.1	62.8	63.0	63.3	63.1	63.1	63.0
İrlanda	55.4	57.6	60.6	63.3	65.2	65.8	65.5	65.5	66.3	67.6	68.6
İtalya	51.2	51.3	51.9	52.7	53.7	54.8	55.5	56.1	57.6	57.6	58.4
Lüksemburg	59.2	59.9	60.5	61.7	62.7	63.1	63.4	62.2	62.5	63.6	63.6
Hollanda	66.3	68.5	70.2	71.7	72.9	74.1	74.4	73.6	73.1	73.2	74.3
Avusturya	67.8	67.8	67.9	68.6	68.5	68.5	68.7	68.9	67.8	68.6	70.2
Portekiz	64.1	65.7	66.8	67.4	68.4	69.0	68.8	68.1	67.8	67.5	67.9
Finlandiya	62.4	63.3	64.6	66.4	67.2	68.1	68.1	67.7	67.6	68.4	69.3
İsveç	70.3	69.5	70.3	71.7	73.0	74.0	73.6	72.9	72.1	72.5	73.1
İngiltere	69.0	69.9	70.5	71.0	71.2	71.4	71.3	71.5	71.6	71.7	71.5
AB-15	60.3	60.7	61.4	62.5	63.4	64.0	64.2	64.3	64.7	65.2	66.0
Kıbrıs	-	-	-	-	65.7	67.8	68.6	69.2	68.9	68.5	69.6
Malta	-	-	-	-	54.2	54.3	54.4	54.2	54.0	53.9	54.8
Çek C.	-	-	67.3	65.6	65.0	65.0	65.4	64.7	64.2	64.8	65.3
Estonya	-	-	64.6	61.5	60.4	61.0	62.0	62.9	63.0	64.4	68.1
Letonya	-	-	59.9	58.8	57.5	58.6	60.4	61.8	62.3	63.3	66.3
Litvanya	-	-	62.3	61.7	59.1	57.5	59.9	61.1	61.2	62.6	63.6
Macaristan	52.1	52.4	53.7	55.6	56.3	56.2	56.2	57.0	56.8	56.9	57.3
Polonya	-	58.9	59.0	57.6	55.0	53.4	51.5	51.2	51.7	52.8	54.5
Slovenya	61.6	62.6	62.9	62.2	62.8	63.8	63.4	62.6	65.3	66.0	66.6
Slovakya	-	-	60.6	58.1	56.8	56.8	56.8	57.7	57.0	57.7	59.4
Bulgaristan	-	-	-	-	50.4	49.7	50.6	52.5	54.2	55.8	58.6
Romanya	-	65.4	64.2	63.2	63.0	62.4	57.6	57.6	57.7	57.6	58.8
AB-27	-	60.7	61.2	61.8	62.2	62.5	62.3	62.5	62.9	63.4	64.3

Kaynak: EC, a.g.r., (2006), ss.258-284; EC, a.g.r., (2007), ss.284-313'üncü sayfalardaki verilerden derlenmiştir.

AB üyesi geçiş ekonomilerinin 2006 yılındaki ortalama istihdam oranı Tablo 1.4'deki verilere göre yaklaşık olarak %61.9'dur. Bu oran AB ortalaması olan %64.3'ün altında kalmaktadır. Sadece Slovenya, Estonya, Letonya ve Çek Cumhuriyeti'nin istihdam oranı AB ortalamasının üzerinde iken bu gruptaki diğer ülkelerin istihdam oranları AB ortalamasının altında kalmaktadır. Geçiş ekonomilerinden özellikle Polonya ve Macaristan'ın istihdam düzeyi oldukça düşük durumdadır. Eski üyeler ile Birliğe yeni üye olan ülkeler arasındaki istihdam farkının önemli nedenlerinden biri Polonya'dır. Çünkü yeni üyeler arasında nüfusu en fazla olan ülke Polonya'dır. Polonya'nın istihdam oranının düşüklüğü tüm yeni üyelerin ortalama istihdam oranını aşağı çekmektedir. Polonya'da 1998 yılında %59 düzeyinde olan istihdam oranı, 2003 yılında %51.2 düzeyine kadar gerilemiş, daha sonra yükselmeye başlayarak 2006 yılında %54.5 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 1.5'deki verilere göre AB genelinde 1997 yılından 2006 yılına kadar istihdam oranında 3.6 puanlık bir artış söz konusudur. Bu artışta esas etkili olan unsur, kadın istihdamındaki artış oranıdır. Çünkü kadın istihdam oranı 1997 – 2006 döneminde 5.7 puan artış göstermiştir. Buna karşılık erkek istihdam oranı ise 1997 – 2006 döneminde yalnızca 1.6 puan artış gösterebilmiştir.

Tablo 1.5: Avrupa Birliği'nde (AB-27) Cinsiyete Göre İstihdam Oranları (%)

	1997	1999	2001	2003	2005	2006
Kadın	51.4	53.0	54.3	54.8	56.0	57.1
Erkek	70.0	70.7	70.9	70.3	70.8	71.6
Toplam	60.7	61.8	62.5	62.5	63.4	64.3

Kaynak: EC, a.g.r., (2007), s.284.

Ancak buna rağmen AB düzeyinde kadın çalışanlar erkek çalışanlara göre daha fazla istihdam dışı kalmaktadır. Tam zamanlı çalışma ve kendi hesabına çalışmada kadınların oranı erkeklerin oranından çok daha düşüktür. Kendi içinde değerlendirildiğinde kadın çalışanların önemli bir kısmı kısmi süreli sözleşme ile çalışmakta iken erkek çalışanlar arasında bu oran düşüktür.¹⁰¹

¹⁰¹ Ahmet Selamoğlu, Kuvvet Lordoğlu, a.g.e., ss.67-69.

Tablo 1.6'daki veriler AB emek piyasasındaki göstergelerin yedi yıllık bir periyotta nasıl değiştiğini ortaya koymaktadır. AB'deki hem işsiz sayısı hem de işsizlik oranları 2001 yılında düşüş göstermiş daha sonra 2004 yılına kadar yükselişe geçmiştir. 2004 yılından sonraki veriler ise her iki göstergenin de azalmaya başladığını göstermektedir. 2006 yılında işsizlik oranı %7.9 iken işsiz sayısı 18 milyon 450 bin civarındadır. Genç işsizlik oranı dikkat çekici bir biçimde yüksektir. 2006 yılında genç işsizlik oranı %17.5 ve uzun dönemli işsizlik oranı %3.6 olarak gerçekleşmiştir. İstihdam oranlarındaki en dikkat çekici ayrıntı ise 15-24 yaş grubu hariç tüm yaş gruplarında istihdam oranının genel olarak düzenli bir biçimde artış göstermekte olduğudur. 15-24 yaş grubundaki istihdam oranı 2000 yılında %37.4 iken 2006 yılında %36.3 düzeyine gerilemiştir. Aynı dönemde genel istihdam oranı ise %62.2'lik orandan %64.3'e yükselmiştir. Bu dönemde kendi işinde çalışanların oranı 0.7 puan düşerken kısmi süreli sözleşme ile çalışanların oranı 1.9 puan, belirli süreli iş sözleşmesi ile çalışanların oranı 2.1 puan yükselmiştir. 2006 yılında kendi işinde çalışanlar toplam istihdamın %16.6'sını, kısmi süreli sözleşme ile çalışanlar %18.1'ini ve belirli süreli iş sözleşmesi ile çalışanlar %14.4'ünü oluşturmaktadır.

Tablo 1.6: Avrupa Birliği (AB-27) Emek Piyasasına İlişkin Göstergeler

		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Yaş Gruplarına Göre İstihdam Oranları(%)	<i>15-64</i>	62.2	62.5	62.3	62.5	62.9	63.4	64.3
	<i>15-24</i>	37.4	37.5	36.7	36.0	36.0	35.9	36.3
	<i>25-54</i>	76.0	76.2	76.0	76.1	76.5	76.9	78.0
	<i>55-64</i>	36.9	37.7	38.5	40.0	40.7	42.2	43.5
Çalışma Tipi (Toplam İstihdamın %'si)	<i>Kendi İşi</i>	17.3	17.2	17.0	17.1	16.9	16.7	16.6
	<i>Kısmi Süreli</i>	16.2	16.2	16.2	16.5	17.2	17.8	18.1
	<i>Belirli Süreli Sözleşme</i>	12.3	12.4	12.4	12.6	13.2	13.9	14.4
İstihdamın Sektörel Dağılımı(%)	<i>Hizmetler</i>	66.1	66.5	67.2	67.7	68.1	68.4	68.6
	<i>Sanayi</i>	26.5	26.3	26.0	25.6	25.4	25.2	25.0
	<i>Tarım</i>	7.4	7.2	6.8	6.7	6.5	6.4	6.4
Toplam İşsiz Sayısı (000)		19280	19041	20012	20363	20688	20095	18450
İşsizlik Oranları (%)	<i>İşsizlik Oranı</i>	8.6	8.4	8.8	9.0	9.0	8.7	7.9
	<i>Genç İşsizlik Oranı</i>	17.8	18.1	18.8	19.0	19.1	18.6	17.5

	<i>Uzun Sürelili İşsizlik Oranı</i>	4.0	3.9	4.0	4.1	4.2	4.0	3.6
--	---	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

Kaynak: EC, a.g.r., (2007), s.284.

AB düzeyinde geçici istihdam tipleri ve kısmi süreli sözleşme ile çalışma yaygınlaşmaktadır. 2005 yılında istihdamdaki artışın yarısından daha fazlası kısmi süreli ve geçici iş sözleşmesi biçiminde gerçekleşmiştir.¹⁰² 1983 yılında AB-15 genelinde kısmi süreli istihdam toplam istihdamın %13'ü civarında iken 2001 yılında bu oran %18'e yükselmiştir. AB genelinde kısmi süreli istihdam erkeklere göre kadınlar arasında, daha yaşlı işçilere (25-49 yaş grubu) göre gençler (15-24 yaş grubu) arasında, diğer sektörler göre hizmet sektöründe ve daha düşük nitelikli ya da daha düşük eğitimli kesim arasında çok daha yaygındır. Ancak ülkeler arasında hala önemli farklar vardır. 2001 yılında kısmi süreli istihdamın toplam istihdama oranı Yunanistan'da %4 iken Hollanda'da %42 civarındadır.¹⁰³

AB emek piyasası göstergelerinden çalışma çağındaki nüfus, çalışma tipi açısından değerlendirildiğinde AB ülkeleri arasında çeşitli farklılıkların mevcut olduğu görülmektedir. Kendi hesabına çalışanların çalışma çağı nüfusu içerisindeki oranı Fransa dışta tutulduğunda Güney Avrupa ülkelerinde görece daha yüksektir. Örneğin Yunanistan, Portekiz, İtalya ve İspanya'da bu oran AB ortalamasının oldukça üzerinde iken Lüksemburg ve İngiltere'de bu ortalamanın çok altındadır. İstihdam dışı kalma açısından ele alındığında yüksek vasıf düzeyinde bu oranın görece düşük, düşük vasıf düzeyinde ise görece yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla istihdam dışı kalma ihtimali vasıf düzeyi düştükçe daha fazla artmaktadır.¹⁰⁴

İstihdamın sektörel dağılımı Tablo 1.6'daki verilere göre incelendiğinde hizmetler sektöründe çalışanların yedi yıllık dönemde 2.5 puan artış gösterdiği buna

¹⁰² EC, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, **Labour Market and Wage Developments in 2005, With Special Focus on Labour Market Adjustment in The Euro Area**, (The complete and definitive version will be published as European Economy Special Report N° 4/2006), Brussels, 2006, s.9.

¹⁰³ Hielke Buddelmeyer, Gilles Mourre and Melanie Ward-Warmedinger, "Part-Time Work in EU Countries / Labour Market, Mobility, Entry and Exit", **European Central Bank Working Paper Series**, No. 460, March 2005, ss.7, 9-10.

¹⁰⁴ Ahmet Selamoğlu, Kuvvet Lordoğlu, **a.g.e.**, ss.67-69.

karşılık sanayi istihdamının 1.5 puan ve tarımdaki istihdamın 1.0 puan düştüğü gözlenmektedir. 2006 yılı itibarı ile toplam çalışanların %68.6'sı hizmetler, %25.0'ı sanayi ve %6.4'ü tarım sektöründe istihdam edilmektedir.

Üye ülkelerdeki istihdamın sektörel dağılımı birbirinden oldukça farklı olabilmektedir. Örneğin Yunanistan'da tarım sektörü hala istihdamın önemli bir kesimini barındırırken İngiltere'de bu oran çok daha düşüktür. AB'ye yeni katılan ülkelerde tarımda istihdam edilenlerin ortalama oranı AB-15 grubunda tarımda istihdam edilenlerin ortalama oranından daha fazladır. Yeni üyelerden Polonya ve Litvanya tarımda istihdamın en yoğun olduğu üyelerdir. Aynı zamanda sanayi istihdamı ortalaması da yeni üyelerde AB-15 grubundan daha yüksektir. Örneğin Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Slovenya'nın toplam istihdamının yaklaşık %40'ı sanayi sektöründedir. AB geneli dikkate alındığında sanayi ve tarım kesiminde istihdam daralırken hizmetler sektöründe istihdamın düzenli bir biçimde artmakta olduğu gözlenmektedir. Dolayısıyla istihdam artışında temel dinamik hizmetler sektörüdür. Ancak hizmetler sektöründeki bu düzenli istihdam artışının diğer iki sektördeki kayıpları giderebilmesi için daha yüksek olması gerekmektedir.¹⁰⁵ Dolayısıyla bu durumda AB geneli için hedeflenen istihdam düzeyine erişilebilmesi için daha yüksek büyüme oranlarının gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

GSYİH'deki değişiklikler bir yıllık gecikmelerle istihdamı etkilemektedir. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki AB düzeyinde büyüme oranları ile istihdam artışı arasında belirgin bir ilişki vardır. Yani GSYİH'deki değişimler ile istihdamdaki değişimler arasında belirgin bir paralellik söz konusudur. Bu etkileşimin ardında yatan nedenler, 1990'lı yılların ikinci yarısında ortaya çıkan değişikliklerdir. Bu değişiklikler kadınların istihdamında görülen artış, vasıflı işgücü düzeyinin yükselişi, gençlerin kısa süreli işlere daha fazla katılması ve belirli süreli ve kısmi süreli iş sözleşmelerinin yaygınlaşmasıdır.¹⁰⁶

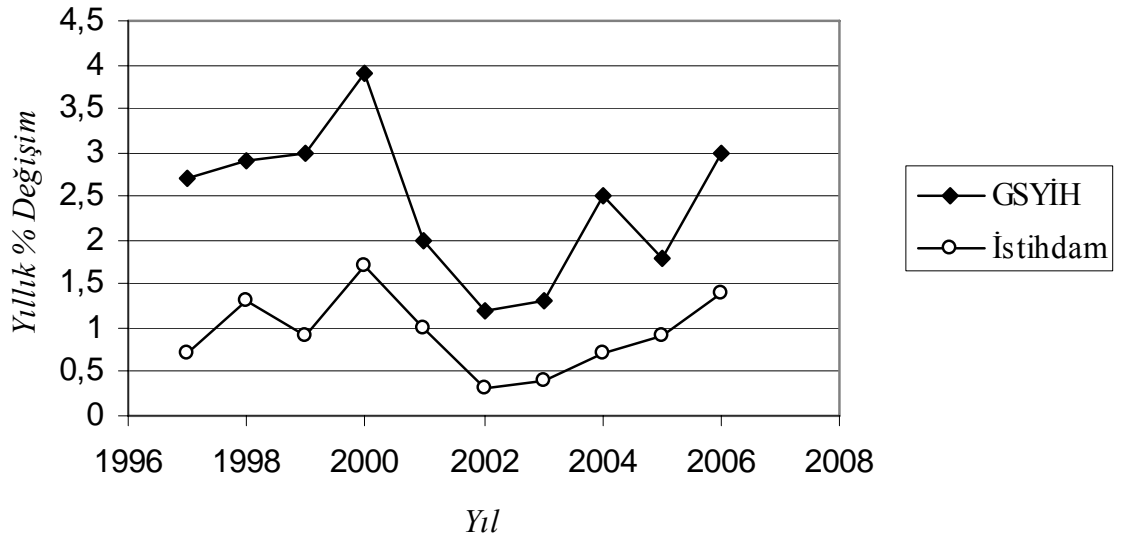
Grafik 1.1'den de gözlenebileceği üzere AB düzeyinde büyüme oranı ile istihdam oranındaki artışlar arasında belirgin bir paralellik vardır. Birliğin 2000

¹⁰⁵ Ahmet Selamoğlu, Kuvvet Lordoğlu, **a.g.e.**, ss.20-21, 61.

¹⁰⁶ Ahmet Selamoğlu, Kuvvet Lordoğlu, **a.g.e.**, s.18.

yılından itibaren büyüme oranlarının %3'ün altına indiği 2001 ve 2002 yıllarında büyüme performansının oldukça düştüğü gözlenmektedir. 2000 – 2002 yılları arasındaki dönemde istihdam artış oranı önemli ölçüde azalmıştır. 2004 yılında %2.5, 2005 yılında %1.8 ve 2006 yılında %3'lük büyüme oranları ortaya çıkmış, istihdam oranında ise 2003 yılından itibaren düşük ama düzenli artış oranı devam etmiştir. Dolayısıyla elde edilen büyümenin istihdama etkisinin sınırlı kaldığı gözlenmektedir. Ayrıca AB'nin hedeflediği yüksek istihdam oranına ulaşabilmesi için daha yüksek bir büyüme hızını gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ancak büyüme oranları ile istihdam oranları arasındaki farkın Polonya ve Türkiye'ye göre daha düşük olduğunu belirtmek gerekmektedir. İlerleyen kısımlarda görüleceği üzere AB geneli ile Polonya ve Türkiye'nin ilgili oranları karşılaştırıldığında büyümenin istihdam yaratma düzeyinin AB'de daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır.

Grafik 1.1: Avrupa Birliği'nde (AB-27) Büyüme – İstihdam Etkileşimi (1997 – 2006)

Kaynak: EC, a.g.r., (2007), ss.23 ve 275'inci sayfalardaki verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Büyüme – istihdam etkileşiminin görece zayıflığı gibi emek piyasasında veriler ile ortaya konulan istihdama ilişkin problemlerle mücadele etmek amacıyla, AB üyesi ülkelerde yapılan istihdam ve rekabet ile ilgili anlaşmalarda öne çıkan

yaklaşımlara göre kimi ülkelerde çalışma süresini kısaltma, istihdamı koruma, yeni istihdam yaratma gibi iş ve istihdamla ilgili önlemler alınmaktadır. Bazı ülkelerde esneklik uygulamalarına dayalı emek maliyetlerini azaltma amacı öne çıkmakta, bazılarında yeniden eğitim ve esneklik uygulamaları ile verimlilik artışı elde etmek amaçlanmaktadır. Diğer taraftan işçi sayısını azaltma, işçi sendikaları ve işveren kuruluşlarının katılımı ile yeniden eğitim ve başka işe yerleştirme gibi alternatiflere yönelme söz konusudur.¹⁰⁷

Bu çerçevede AB için 1990'lı yılların sonunda istihdam stratejisi açısından yeni açılımların başladığı gözlenmektedir. Çünkü daha önceki dönemlerde yaşam yönü erkekler için okul, iş ve emeklilik; kadınlar için ise okul, iş, evlilik, çocuk ve emeklilik biçiminde şekillendirilmişti. Şimdi ise emeklilik ve işsizliğin yanı sıra eğitim, ücretsiz çalışma, tam zamanlı çalışma ve kısmi süreli sözleşme ile çalışma gibi seçenekler arasındaki pek çok geçişi içermektedir. Bu geçişler temelde eğitim ve istihdam, ücretsiz çalışma ve istihdam, işsizlik ve istihdam, emeklilik ve istihdam ile 'risk' ve sürekli istihdam arasındaki geçişlerden oluşmaktadır.¹⁰⁸ Aktif emek piyasası tedbirlerinin ağırlıklı olduğu bu geçişli emek piyasası anlayışı örgütsel bakış açısı ile istihdam ve piyasada değer biçilmeyen faydalı sosyal aktivitelerin kazançlarının bir bileşimi olarak değerlendirilebilir. Gelir açısından bakıldığında ücretler, transfer ödemeleri ve diğer gelir kaynaklarının bir bileşimi olarak ortaya konulabilir. Sosyal politika açısından değerlendirildiğinde istihdam için yasal, kolektif ya da özel sözleşme yapılması olarak değerlendirilebilir. Mali açıdan ise işsizlik yerine istihdam ya da diğer yararlı aktivitelerin finanse edilmesi olarak ortaya konulabilir.¹⁰⁹

1.2.3 – İstihdam Politikaları ve Avrupa İstihdam Stratejisi

1990'lı yıllarda AB düzeyinde emek piyasasına ilişkin sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Öyle ki bu dönemde Birlik içindeki en önemli problemler görece düşük istihdam ve yüksek işsizlik olmuştur. Avrupa İstihdam Stratejisi (AİS), 1990'lı

¹⁰⁷ Meryem Koray, **a.g.e.**, ss.161-162.

¹⁰⁸ Stephen Ziguras and the others, "From Risk to Opportunity: Labour Markets in Transition", **Centre for Public Policy University of Melbourne**, Background Paper, March 2004, ss.2-3.

¹⁰⁹ Günther Schmid, "Transitional Labour Markets: A New European Employment Strategy", **Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung**, Discussion Paper FSI 98-206, 1998, s.9.

yıllarda ortaya çıkan emek piyasası sorunlarının doğurduğu sıkıntıları gidermek için AB düzeyinde alınmış olan bir dizi aktif ve pasif emek piyasası tedbirinin bileşiminden meydana gelmektedir. Ancak ağırlık aktif emek piyasası tedbirlerine verilmiştir. AİS'nin uygulanmasına dönük bir mekanizma kurmak amacıyla emek piyasasına ilişkin hukuksal düzenlemeler de 1990'lı yıllardan itibaren yoğunlaşmıştır.

Düşük istihdam ve işsizlik ile mücadele için Jacques Delors'un başkanlığında bir çalışma komitesine hazırlatılan ve 1993 yılında yayımlanan "Büyüme, Rekabet ve İstihdam" isimli Beyaz Kitap (White Paper), istihdam konusunda Birlik düzeyinde uygulanabilecek olan politikalar için bir temel oluşturmuştur. Beyaz Kitap temel alınarak 1994 yılında oluşturulan Essen Stratejisi (Essen Strategy), insan kaynaklarının geliştirilmesi, üretken istihdamın desteklenmesi, çalışma piyasası kurumlarının etkinliğinin artırılması, girişimciliğin teşviki, uzun dönemli işsizlerin, kadın ve gençlerin çalışma piyasasına girişinin kolaylaştırılması gibi önlemler ile daha sonra uygulamaya konulacak olan AİS'nin temellerini oluşturmuştur.¹¹⁰ Strateji, 1997 yılında Lüksemburg'da yapılan olağanüstü istihdam zirvesinde ortaya konulmuş daha sonra Lizbon, Stockholm ve Barselona Zirveleri ile geliştirilmiştir.

20-21 Kasım 1997 tarihinde Lüksemburg'da yapılan olağanüstü istihdam zirvesinde ilk İstihdam Rehberleri, Konsey tarafından kabul edilmiş ve böylece istihdam konusunda "yakınsama süreci" başlatılmıştır. Ayrıca bu süreçte üye devletler için uygulama kriterleri oluşturulmuştur. Stratejinin işleyişinde, öncelikle yılın başında, Komisyonun önerisiyle Konsey, yerine getirilmesi gerekli somut amaçları kapsayan İstihdam Kılavuzu olarak anılan belgeye temel oluşturacak öncelikli alanları belirler. Sonra her üye ülke kılavuzda belirlenen hedeflere, kendi ulusal ekonomisi açısından en uygun hangi metotlarla ulaşılacağını belirten bir Ulusal Eylem Planı hazırlar. Bu planın hazırlanması sürecine işçi, işveren kuruluşları ile yerel ve bölgesel otoritelerden oluşan geniş bir sosyal kesim katkıda bulunur. Daha sonra Komisyon ve Konsey her bir üye ülkenin Ulusal Eylem Plan'ını inceler ve her yılın Aralık ayında Avrupa Konseyi'ne bir Ortak İstihdam Raporu sunar.

¹¹⁰ Berrin Ceylan-Ataman, "İşsizlik Sorunu ve Türkiye'nin AB İstihdam Stratejisine Uyumu", **TİSK (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu) – İşveren Dergisi**, Ekim 2003, s.2.

Komisyon aynı zamanda bir sonraki yıla ilişkin İstihdam Kılavuzu için hazırladığı önerileri ve gerekiyorsa alınacak ek önlemleri gündeme getirir. Nihayet Konsey, devlet veya hükümet başkanları tarafından belirtilecek kararları dikkate alarak, bir sonraki yıl için hazırladığı istihdam kılavuzunu onaylar. Ayrıca Konsey, Komisyon'un önerisi ile ülkeye özel öneriler yayımlayabilir. Bu temel faaliyetler bağlamında Lüksemburg sürecinin yıllık planlar, planların izlenmesi, kontrol edilmesi ve yeni eklerde bulunulması şeklinde bir işleyişe sahip olduğu görülmektedir.¹¹¹

Lüksemburg Zirvesi'nde belirlenen istihdam prensiplerine göre AİS bir çatı olarak dört temel ayak üzerine oturmaktadır. Bunlar iş arayanların beceri ve niteliklerinin artırılması anlamına gelen; istihdam edilebilirlik (employability), daha fazla yeni iş ya da istihdam yaratmak amacıyla girişimciliğin desteklenmesi (entrepreneurship), işletmeler ve çalışanların yeni teknolojilere ve değişen piyasa şartlarına adaptasyonu demek olan uyarlanabilirlik (adaptability) ve kadınlar ile erkeklere eşit kariyer fırsatları sunulması ve özürli insanların iş piyasasına entegrasyonunun sağlanması amacıyla eşit fırsatların (equal opportunities) yaratılması olarak ortaya konulabilir.¹¹² Amsterdam Antlaşması ve Lüksemburg Zirvesi'nden sonra AB istihdam politikası çatısının üzerine oturacağı Kardif ve Köln Zirveleri yapılmıştır.

Üye ülkelerin istihdam politikalarının koordinasyonuna dayanan Lüksemburg Süreci AB istihdam politikası için ilk sacayağını oluşturmaktadır. 1998 yılında Kardif Zirvesi'nde alınan kararlara göre mal piyasaları ve mali piyasaların yapısal reformlar ile liberalize edilmesine dayanan Kardif Süreci ikinci sacayağıdır. 1999 yılında Köln Zirvesi'nde kabul edilen AB düzeyinde makro diyalog (EU macro-dialogue) olarak adlandırılan anlaşmaya göre büyüme ve istihdamda iyileşme yaratmaya dönük bütçe, para ve gelir politikalarının koordine edilmesine dayanan Köln Süreci üçüncü sacayağını oluşturmaktadır.¹¹³

¹¹¹ EC, **a.g.r.**, (1999) ss.10-11.

¹¹² Sevinç Yaman, "Avrupa Birliği'nin İstihdam ve Sosyal Politikaları", **T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Aylık Bülten**, Aralık 2001, s.3.

¹¹³ Arne Heise, "Boosting Employment through Coordinated Macro Policies: A Viable Option for the EU", **Work and Welfare in the Enlarging Euroland**, Michael Dauderstadt/Lothar Witte (Eds.), Friedrich Ebert Foundation-International Policy Analysis Unit, 2002, ss.63-64.

Köln Zirvesi'nden sonra istihdam, ekonomik reformlar ve toplumsal uzlaşmayı güçlendirmek amacıyla Avrupa Konseyi 23-24 Mart 2000 tarihlerinde Lizbon'da özel bir toplantı düzenlemiştir.

AB'nin Lizbon Zirvesi'nde ilerdeki on yıl için belirlediği stratejik hedef şöyledir: "Daha çok sayıda ve daha iyi iş ve daha büyük bir toplumsal uzlaşmayla, sürdürülebilir büyümeyi gerçekleştirebilecek, bilgiye dayalı dünyanın en rekabetçi ve dinamik ekonomisi durumuna gelmek." Lizbon Zirvesi'nde istihdam açısından somut hedefler ortaya konulmuştur. Bu stratejinin somut hedefi, 2010 yılına kadar Avrupa'da istihdam oranını %70'in ve kadınların istihdam oranını %60'ın üzerine çıkarmaktır.¹¹⁴ 23-24 Mart 2001 tarihlerindeki Stockholm Zirvesi'nde Lizbon'da belirlenen hedeflere iki yeni ara hedefin yanında bir de yeni hedef eklenmiştir. Bu hedeflere göre, AB geneli için istihdam oranı 2005 yılına kadar %67'ye ve kadın istihdamı da %57'ye yükseltilecek ve yaşlı çalışanların (55-64 yaş arası) istihdam oranı 2010 yılına kadar %50'ye çıkarılacaktır.¹¹⁵

Lizbon Zirvesi'nde AB düzeyinde ortaya konulan somut hedeflerin mantıklı nedenleri söz konusudur. Öncelikle bu somut hedeflerin belirlenmesi, üye ülkeleri hedeflere ulaşma konusunda gösterilecek çalışmada motive edici bir etkide bulunacaktır. Bunun yanında ölçülebilir veriler ile üye ülkeler arasındaki farklılıklar ortaya konulduktan sonra bu hedeflere daha uzak üyelerin entegrasyonunun güçlendirilmesi için desteklenmesi amaçlanmaktadır. Genel istihdam oranı için belirlenen hedefin yanı sıra kadın istihdamı için de ayrıca bir hedefin ortaya konulması ile kadınların çalışma piyasasındaki etkinliklerini artırarak var olan eşitsiz yapının düzeltilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca hedeflenen kadın istihdam oranı gerçekleştirildiğinde genel istihdam oranının da dikkate değer oranda artacağı gayet açıktır. Stockholm Zirvesi'nde ayrıca yaşlı istihdamını artırmak için de bir hedefin ortaya konulması oldukça mantıklıdır. Çünkü yüksek olan ve daha da artacak olan yaşlı nüfus oranına sahip olan AB, yaşlı bireyleri daha fazla aktif yaşam içinde tutarak gelecekte yaşlı bireylerinden de faydalanmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda yaşlıları daha fazla aktif yaşam içinde tutmak, bu kesimin sosyal güvenlik

¹¹⁴ Avrupa Konseyi, **İstihdam, Ekonomik Reformlar ve Toplumsal Uzlaşma**, Lizbon Avrupa Konseyi AB Başkanlar Konseyi Belgesi 23-24 Mart 2000, TÜSİAD Yayını (Yayın No. TÜSİAD-T/2003/1-346), Ocak 2003, ss.8, 20.

¹¹⁵ ÇSGB, a.g.r., (2004), s.40.

sistemi için tüketici konumda olmasını önleyecek, sosyal güvenlik sistemine katkısını devam ettirecektir. Bu da birçok eleştiriye hedef olan AB sosyal güvenlik sisteminin içinde bulunduğu gelir-gider dengesizliğini düzeltme yolunda çok küçük de olsa olumlu bir duruma işaret etmektedir.¹¹⁶

Stockholm Zirvesi'nden sonra Mart 2002 tarihinde yapılan Barselona Zirvesi'nde Lizbon'da istihdama ilişkin belirlenen stratejinin güçlendirilmesi benimsenerek daha çok ve daha iyi işlerle tam istihdam için aktif politikaların ve mesleki eğitimin önemi tekrar vurgulanmıştır. Ayrıca uygulamaların izlenmesinin etkinleştirilmesi, tüm tarafların katılımının sağlanması, programların bütünlük ve tamamlayıcılığının artırılması ile şeffaflık ve anlaşılabilirlik için koordinasyonun güçlendirilmesi kararlaştırılmıştır.¹¹⁷

AB emek piyasasına ilişkin veriler incelendiğinde istihdam oranında düzenli bir artışın söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Stockholm Zirvesi'nde 2005 yılı için ortaya konulan ara hedeflerden istihdam oranına ilişkin olan %67'lik hedefin tutturulamadığı görülmektedir. Kadın istihdam oranında ise hedefe bir hayli yaklaşılmıştır. Ancak %57 olan bu hedefin de tutturulamadığı ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan üye ülkeler arasında istihdam hedefleri açısından ulaşılan seviye ve ilerleme ritimlerinde önemli oranda farklılıkların var olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Bu noktada belirtmek gerekir ki istihdam oranındaki düzenli artışlarda esas belirleyici faktör kadın istihdam oranındaki artıştır. Yaşlı istihdam oranı konusunda gösterilmekte olan performans da istihdam oranı üzerinde pozitif bir etki yaratmaktadır. Bunun bir sonucu olarak emek piyasasındaki demografik yapı genç işçiler aleyhine bozulmuş durumdadır. Nihayet 1997 – 2001 dönemi ile

¹¹⁶ Mehmet Rauf Kesici, Ahmet Selamoğlu, "Genel Hatlarıyla Avrupa İstihdam Stratejisi ve Geçirdiği Dönüşüm", "İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, Haziran 2005, ss.36-37.

¹¹⁷ Necdet Kenar, "Avrupa İstihdam Stratejisi ve Türkiye", İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Yıl: 19, Sayı: 223, Ekim 2004, s.76.

karşılaştırıldığında 2001 – 2003 dönemi için demografik kompozisyondaki değişikliklerin emek piyasası üzerindeki etkisinin düşük olduğu gözlenmektedir.¹¹⁸

Hedeflerin tutturulamayacağı anlaşılınca 2003 – 2006 yılları arasındaki dönem için yeniden yapılandırılan AİS için yeni yönergeler ile üç tamamlayıcı unsur gündeme getirilmiştir. Bu İstihdam Rehberleri 2003 yılında Konsey tarafından uygun görülerek uygulamaya konulmuştur. Bu istihdam rehberlerinin temel unsurları tam istihdam, işte kalite ve verimlilik ile sosyal birleşme ve bütünleşmedir. Bu dönem için AİS'ye yön vermek üzere Komisyon tarafından teklif edilip, Konsey tarafından kabul edilen bazı yol gösterici ve özel hedefler söz konusudur.¹¹⁹ Bu istihdam rehberleri şöyle sıralanabilir:

- İşsizler ve işgücünün dışındakiler için aktif ve koruyucu önlemlerin alınması,
- İş yaratma ve girişimciliğin desteklenmesi,
- Çalışma piyasasında hareketlilik ve adaptasyonun yükseltilmesi,
- Beşeri sermaye ve yaşam boyu öğrenimde gelişimin teşvik edilmesi,
- İş arzının artırılması ve aktif yaşlanmanın teşvik edilmesi,
- Cinsiyet eşitliğinin sağlanması yönünde çabaların gösterilmesi,
- Emek piyasasındaki dezavantajlı kişilerin emek piyasasına entegrasyonunu teşvik etmek ve ayırimcılıkla mücadele,
- İşin cazibesini teşvikler vasıtasıyla artırma,
- Düzensiz ve kayıt dışı istihdamın kayıt içine alınması,
- Bölgesel istihdam farklarının azaltılması.¹²⁰

AB düzeyinde ortak tarım politikası, ortak eğitim politikası, ortak ulaştırma politikası gibi birçok alanda ortak politikalar uygulanmaktadır. Sosyal politika ve emek piyasası alanları ise ortaya konulan bu istihdam rehberlerinin de içinde olduğu belirli bir çerçeve içinde ülkelerin kendi öznel koşullarına göre şekillendirilmektedir. Çünkü ücretler, örgütlenme hakkı, grev hakkı ve lokavt hakkı konuları AB'nin bağlayıcı karar alma yetkisinin dışında tutulmuştur. Bu yüzden sosyal politika ve

¹¹⁸ EC, **Employment in Europe 2005 – Recent Trends and Prospects**, Employment & Social Affairs (This report was produced by DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities in close collaboration with Eurostat), September 2005, s.78.

¹¹⁹ EC, **a.g.r.**, (2005) s.73.

¹²⁰ Council of the European Union, **Joint Employment Report 2003/2004**, Brussels, 5 March 2004, ss.26-58.

emek piyasası alanı ortak politika uygulamalarının söz konusu olduğu alanlardan biri değildir. Ancak bu kural, sadece üye ülke mevzuatlarını uyumlaştırıcı/tekleştirici karar alma konusunda sınırlama getirmekte, genel olarak örgütlenme, toplu sözleşme ve grev hakkının AB hukuku dışında olduğu anlamına gelmemektedir.¹²¹

Dolayısıyla ortaya konulmuş olan bu ortak amaçların ve elde edilecek sonuçların sorumluluğu, eylemlerin içeriğini ayrıntılı bir biçimde belirleyecek olan üye ülkelerin üzerindedir. Programların ve politikaların uygulanmasına yönelik araçların ve koşulların belirlenmesi büyük ölçüde AB Antlaşması altında kendi istihdam politikalarından sorumlu olan üye ülkelere bırakılmış durumdadır.¹²² Bu uygulama Açık Koordinasyon Yöntemi (AKY) olarak adlandırılmaktadır. Genellikle AB antlaşmalarının etkisinin sınırlı olduğu alanlarda, üye ülkeler arasında yeterli fikir birliğinin sağlanamadığı konularda ve Birlik düzeyinde ortak bir düzenleme yapılmasının zor olduğu karmaşık alanlarda başvurulan AKY, üye ülke uygulamalarının tartışıldığı ve geliştirilmeye çalışıldığı bir forum olarak da nitelendirilebilir.¹²³ İstihdam politikalarının doğrudan müdahaleler ile düzenlenmesi yerine AKY’de amaç ulusal politikaların ülkelerin kendileri tarafından, olabilecek en uygun biçimde oluşturulabilmesi için başarılı deneyimlerin geliştirilmesi ve paylaşılmasına yönelik bir öğrenme süreci organizasyonudur. Buna göre AKY’nin temel karakteristikleri şöyle ortaya konulabilir:

- Kısa, orta ve uzun dönemler için AB’nin hedeflerinin ortaya konulması.
- Uygun göstergelerin oluşturularak dünyadaki başarılı örnekler ile karşılaştırılması ve üye ülke ve sektörlerin gereksinimlerinin belirlenmesi.
- Ülke ve bölgesel farklılıklar dikkate alınarak somut sonuçlara dönük özel hedef ve önlemlerin oluşturulması.
- Periyodik bir biçimde gözlemlerin ve karşılıklı öğrenme süreçleri ile yapılanların (eleştirilerek) değerlendirilmesi.¹²⁴

¹²¹ Aziz Çelik, “Avrupa Birliği Sosyal Politikası: Gelişimi, Kapsamı ve Türkiye’nin Uyum Süreci-1”, **Sendikal Notlar**, Sayı: 24, Kasım 2004, s.12.

¹²² Hans Jörg Kretschmer, “Yeni Avrupa İstihdam Stratejisi’nin Üye ve Üyeliği Kesinleşen Ükelere ve Türkiye’ye Etkileri”, **TİSK – İşveren Dergisi**, Ekim 2003, s.1.

¹²³ Naci Gündoğan, “Avrupa Birliği’nde Yeni Bir Yönetişim Biçimi Olarak Açık Koordinasyon Yöntemi ve Avrupa İstihdam Stratejisi”, **Çimento İşveren Dergisi**, Ocak 2006, ss.15-17.

¹²⁴ Şeyma İpek Köstekli, **a.g.e**, s.23.

Bu amaçların gerçekleştirilebilmesi amacıyla 2003 Bahar Avrupa Konseyi'nde Avrupa İstihdam İşgücü Kurumu (European Employment Taskforce) kurulmuştur. Kurumun istihdam ve verimliliğin artırılması için benimsediği gereklilikler ise şöyledir:

- Çalışanların ve girişimcilerin adaptasyonunu artırmak,
- Emek piyasasına daha fazla insan çekmek,
- Beşeri sermayeye daha fazla ve daha etkili yatırım yapmak,
- Daha iyi yönetim aracılığıyla reformların etkin uygulanmasını garantiye almak.¹²⁵

1.2.4 – Avrupa İstihdam Stratejisi ve Avrupa Birliği Emek Piyasalarının Günümüzdeki Durumu

AB geneli ve üye ülkeler 2010 istihdam hedefleri açısından Tablo 1.7'deki verilere göre incelendiğinde genel istihdam oranında AB-15 olarak nitelendirilen grubun 2006 yılında hedefin 4.0 puan, AB-27 olarak nitelendirilen grubun ise hedefin 5.7 puan gerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Kadın istihdam oranında AB-15 ülkeleri 1.6 puan, AB-27 ülkeleri 2.9 puan hedefin gerisindedir. Yaşlı istihdam oranında ise AB-15 ülkeleri 4.7 puan, AB-27 ülkeleri 6.5 puan hedefin gerisindedir.

2007 yılında Birliğe tam üye olan Bulgaristan ve Romanya'nın içinde bulunmadığı AB-25 grubu, 2005 yılı verilerine göre toplam istihdam oranı için belirlenen hedefe 6.2 puan, yaşlı istihdam oranı için belirlenen hedefe 7.5 puan ve kadın istihdam oranı için belirlenen hedefe 3.7 puan uzaktır. Dolayısıyla bu grubun en yakın olduğu hedef, kadın istihdam oranında belirlenmiş olan %60'lık hedeftir. 2000 – 2005 arasındaki ilerleme performansı orta düzeydedir. Hedefin tutturulabilmesi için kültürel tutumda değişikliğe ve kadın eğitim düzeyinin ortalamasının yükseltilmesine ihtiyaç vardır. Yaşlı istihdam oranı için ortaya konulan hedef en uzak olunan hedeftir. Hedeflenen %50'lik orana ulaşılabilmesi için 2006 – 2010 periyodunda yaklaşık 6 milyon yeni iş yaratılması gerekmektedir.¹²⁶

¹²⁵ Council of the European Union, **a.g.r.**, (2004), ss.16-17.

¹²⁶ EC, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, **a.g.r.**, s.19; EC, **a.g.r.**, (2006), s.29.

Tablo 1.7: Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde İstihdam Oranları (2006) ve Lizbon ve Stockholm’de Belirlenen 2010 İstihdam Hedeflerine Göre İlerleme Durumu

	Toplam İstihdam Oranı(%)			Kadın İstihdam Oranı(%)			Yaşlı İstihdam Oranı(%)		
	2006	2000-2006 Değişim	2010 Amacına Uzaklık	2006	2000-2006 Değişim	2010 Amacına Uzaklık	2006	2000-2006 Değişim	2010 Amacına Uzaklık
Belçika	61.0	0.5	9.0	54.0	2.5	6.0	32.0	5.7	18.0
Danimarka	77.4	1.1	>	73.4	1.8	>	60.7	5.0	>
Almanya	67.2	1.6	2.8	61.5	3.4	>	48.4	10.8	1.6
Yunanistan	61.0	4.5	9.0	47.4	5.7	12.6	42.3	3.3	7.7
İspanya	64.8	8.5	5.2	53.2	11.9	6.8	44.1	7.1	5.9
Fransa	63.0	0.9	7.0	57.7	2.5	2.3	37.6	7.7	12.4
İrlanda	68.6	3.4	1.4	59.3	5.4	0.7	53.1	7.8	>
İtalya	58.4	4.7	11.6	46.3	6.7	13.7	32.5	4.8	17.5
Lüksemburg	63.6	0.9	6.4	54.6	4.5	5.4	33.2	6.5	16.8
Hollanda	74.3	1.4	>	67.7	4.2	>	47.7	9.5	2.3
Avusturya	70.2	1.7	>	63.5	3.9	>	35.5	6.7	14.5
Portekiz	67.9	-0.5	2.1	62.0	1.5	>	50.1	-0.6	>
Finlandiya	69.3	2.1	0.7	67.3	3.1	>	54.5	12.9	>
İsveç	73.1	0.1	>	70.7	-0.2	>	69.6	4.7	>
İngiltere	71.5	0.3	>	65.8	1.1	>	57.4	6.7	>
AB-15	66.0	2.6	4.0	58.4	4.3	1.6	45.3	7.5	4.7
Kıbrıs	69.6	3.9	0.4	60.3	6.8	>	53.6	4.2	>
Malta	54.8	0.6	15.2	34.9	1.8	25.1	30.0	1.5	20.0
Çek C.	65.3	0.3	4.7	56.8	-0.1	3.2	45.2	8.9	4.8
Estonya	68.1	7.7	1.9	65.3	8.4	>	58.5	12.2	>
Letonya	66.3	8.8	3.7	62.4	8.6	>	53.3	17.3	>
Litvanya	63.6	4.5	6.4	61.0	3.3	>	49.6	9.2	0.4
Macaristan	57.3	1.0	12.7	51.1	1.4	8.9	33.6	11.4	16.4
Polonya	54.5	-0.5	15.5	48.2	-0.7	11.8	28.1	-0.3	21.9
Slovenya	66.6	3.8	3.4	61.8	3.4	>	32.6	9.9	17.4
Slovakya	59.4	2.6	10.6	51.9	0.4	8.1	33.1	11.8	16.9
Bulgaristan	58.6	8.2	11.4	54.6	8.3	5.4	39.6	18.8	10.4
Romanya	58.8	1.2	11.2	53.0	1.2	7.0	41.7	4.4	8.3
AB-27	64.3	2.1	5.7	57.1	3.4	2.9	43.5	6.6	6.5
2010 Amacı	%70			%60’ın üstü			%50		

Kaynak: EC, a.g.r., (2007), s.24.

Not: “>” Sembolü 2010 amacına ulaşmış ya da aşmış olmayı nitelemek için kullanılmıştır.

Tablo 1.7’ye göre AB-15 grubu 2006 yılı itibarı ile toplam istihdam oranı için belirlenen hedefe 4.0 puan, yaşlı istihdam oranı için belirlenen hedefe 4.7 puan ve kadın istihdam oranı için belirlenen hedefe 1.6 puan uzaktır. AB-27 grubu ise aynı yıl toplam istihdam oranı için belirlenen hedefe 5.7 puan, yaşlı istihdam oranı için

belirlenen hedefe 6.5 puan ve kadın istihdam oranı için belirlenen hedefe 2.9 puan uzaktır. Dolayısıyla AB genelinde en yakın olunan hedefin kadın istihdam oranı için belirlenmiş olan %60'lık hedef olduğu görülmektedir. AB-15 grubundaki ülkelerin toplam istihdam oranı, kadın istihdam oranı ve yaşlı istihdam oranında, sonradan üye olan ülkelere göre daha iyi durumda oldukları görülmektedir. Ancak 2000 – 2006 yılları ilerleme performansına göz atıldığında, yeni üye olan geçiş ekonomilerinin istisnalar olmak kaydıyla ilerleme performansının, eski üyelere göre daha iyi olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1.7 ve 1.8'e göre AB üyesi ülkeler 2010 istihdam hedefleri açısından incelendiğinde, 2006 yılı itibarı ile her üç hedefe ulaşmış olan ülkelerin Danimarka, İsveç ve İngiltere olduğu anlaşılmaktadır. İstihdam oranını %70'in üzerine çekmiş olan ülkeler Danimarka, Hollanda, İsveç, İngiltere ve Avusturya'dır. Bu ülkelerden Avusturya 1997 yılından beri istihdam oranı konusunda düşük, diğer dört ülke ise orta düzeyde performans göstermiş olan ülkelerdir. Kadın istihdam oranındaki hedef olan %60'lık orana özellikle eski üyeler olmak üzere çoğu AB ülkesinin 2006 yılı itibarı ile ulaşmış olduğu görülmektedir. Yaşlı istihdam oranında ortaya konulmuş olan %50'lik hedefe ise yine daha çok eski üyeler olmak üzere birçok AB üyesi ülke ulaşmıştır. Ancak AB ortalamalarından da anlaşılacağı üzere üye ülkelerin en başarılı olduğu hedef, kadın istihdam oranı için konulmuş olan hedeftir.

İrlanda, İspanya ve İtalya hedeflere ulaşma konusunda oldukça iyi bir performans göstermektedirler. Bunun yanında AB'ye yeni katılan geçiş ekonomileri hedeflerin çok uzağında olmalarına rağmen hedeflere ulaşma konusunda daha iyi bir performans göstermeğe başlamışlardır. Ancak Polonya'nın durumu dikkat çekici bir biçimde kötü gözükmemektedir. Çünkü genel istihdam oranı, kadın istihdam oranı ve yaşlı istihdam oranı için belirlenen 2010 yılı hedeflerine en uzak olan ülkelerden biridir. Ayrıca her üç göstergede de 2000 yılına göre 2006 yılında daha düşük oranlara sahip olan tek ülkedir. Fakat 2004 yılından sonra ülkenin göstergelerinin düzelmeye başladığı görülmektedir.

Tablo 1.8: Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Hedeflenen İstihdam Oranlarına Göre Üye Ülkelerin Performansı

İstihdam Türü	2004 Oranları	1997 Yılından Beri İlerleme Hızı		
		Düşük	Orta	Yüksek
İstihdam Oranları (%)	> 70		Danimarka Hollanda İsveç İngiltere	
	65-70	Avusturya	Kıbrıs Almanya Finlandiya Portekiz <i>Slovenya</i>	İrlanda
	< 65	<i>Çek C.</i> <i>Estonya</i> <i>Litvanya</i> Malta <i>Polonya</i> <i>Slovakya</i>	Belçika Yunanistan Fransa <i>Macaristan</i> Lüksemburg <i>Letonya</i>	İspanya İtalya
Kadın İstihdam Oranları (%)	> 60	Avusturya Danimarka <i>Estonya</i> <i>Slovenya</i> İngiltere	Finlandiya Portekiz İsveç	Hollanda
	55-60	<i>Çek C.</i> <i>Litvanya</i>	Kıbrıs Danimarka Fransa <i>Letonya</i>	İrlanda
	< 55	Malta <i>Polonya</i> <i>Slovakya</i>	Belçika Yunanistan <i>Macaristan</i> Lüksemburg	İspanya İtalya
Yaşlı İstihdam Oranları (%)	> 50	Kıbrıs <i>Estonya</i> Portekiz	İsveç	Danimarka Finlandiya İngiltere
	40-50		<i>Çek C.</i> İspanya	İrlanda <i>Letonya</i> Hollanda <i>Litvanya</i>
	> 40	Avusturya Danimarka Yunanistan <i>Polonya</i>	İtalya Lüksemburg Malta <i>Slovenya</i> <i>Slovakya</i>	Belçika Fransa <i>Macaristan</i>

Kaynak: EC, a.g.r., (2005), ss.78-79.

Lizbon Zirvesi'nde, belirlenen hedeflere ulaşılabilmesi için AB genelinde ortalama %3 oranında bir büyümenin gerekli olduğu ortaya konulmuştur. Ancak gerçekte daha sonraki dönemde ortaya çıkan veriler 2001 – 2004 arası dönemde AB-25 için bu oranın %1.6'da kaldığını göstermektedir. Bunun yanında belirginleşen diğer bir olgu (özellikle AB-15 için) büyüme ile istihdam performansı arasında doğrusal bir ilişkinin kurulamamasıdır. Büyüme ile emek piyasası performansı

arasındaki ilişki istihdam yaratma konusunda yetersiz kalmaktadır.¹²⁷ Dolayısıyla yeterli istihdam yaratamamanın buna bağlı olarak yüksek işsizlik oranlarının en önemli nedenlerinden birinin düşük büyüme olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan var olan büyüme de gerektiği oranda istihdam yaratmaktan uzaktır.

Bu sonuçlardan sonra Mart 2005 tarihinde Bahar Avrupa Konseyi'nde EC 2005 – 2008 dönemi için mikro/makro ekonomi ile istihdam politikaları arasında bir sinerji yaratmaya dönük, büyüme ve iş odaklı bir anlayış ile Lizbon Stratejisi'ni yenileme ihtiyacı duymuştur. Böylece daha fazla ve daha iyi işler için yeni İstihdam Rehberleri ortaya konulmuştur. 2003 yılında Avrupa İstihdam İşgücü Kurumu tarafından ortaya konulan daha fazla kişiyi istihdam etme, emek arzını artırma ve sosyal güvenlik sistemlerini modernize etme; işçilerin ve girişimcilerin adaptasyonunu iyileştirme; daha iyi eğitim ve nitelikler için insan kaynaklarına yapılan yatırımı artırma amaçlarına ulaşabilmek için bazı yeni istihdam rehberi belirlenmiştir. Bunlar şöyle sıralanabilir:

- İstihdam politikası ile tam istihdamın sağlanması, işte kalite ve verimliliğin artırılması, sosyal ve bölgesel uyumun desteklenmesi.
- İş için bir yaşam döngüsü yaklaşımının kurulması.
- Emek piyasalarında iş cazibesinin artırılması, iş arayanlar için ödemelerin sağlanması, dezavantajlı insanların ve aktif olmayanların içerilmesi.
- Emek piyasası ihtiyaçlarının eşleştirilmesinin geliştirilmesi.
- Sosyal paydaşların rolünü dikkate alarak emek piyasası bölümlenmesini azaltıp istihdam güvenliği ile birleştirerek esnekliğin ilerletilmesi.
- Emeğin ücretinin geliştirilmesi ve ücret koruma mekanizmalarının sağlanması.
- İnsan kaynaklarına yatırımın iyileştirilmesi ve genişletilmesi.
- Eğitim öğretim sisteminin yeni nitelik gereksinimlerine cevap verecek biçimde uyarlanması.¹²⁸

Ayrıca AB'de Lizbon Stratejisi olarak ortaya konulan büyüme ve istihdam gündemini desteklemek amacıyla 2007 – 2013 yılları için uyum politikası

¹²⁷ EC, a.g.r., (2005) ss.74-75.

¹²⁸ EC, a.g.r., (2005) ss.37,73.

belirlenmiştir. Uyum programının ana maddelerinden ilki, daha fazla insanın istihdama çekilmesi, bu insanların istihdamda kalmasının sağlanması ve sosyal koruma sisteminin modernize edilmesidir. İkincisi, işçilerin ve işletmelerin uyum yeteneği ile emek piyasası esnekliğinin geliştirilmesidir. Üçüncüsü, daha iyi eğitim ve niteliklerin geliştirilmesi yoluyla beşeri sermayeye yapılan yatırımın artırılmasıdır. Uyum programının en önemli özelliği ise, bu ana maddeleri yüksek miktarda bir finansman ile fonlayacak olmasıdır.¹²⁹ Alınması planlanan bu önlemler ile Birlik gelişmiş ülkelerin iş yaratma, istihdamı artırma ve işsizliği azaltmaya ilişkin emek piyasası performansını yakalamayı amaçlamaktadır.

AB’de bu önlemler ile birlikte değerlendirilmesi gereken yeni bir yaklaşım söz konusudur. Aslında içi henüz tam anlamıyla doldurulamamış olan, “güvenceli esneklik” (flexicurity) olarak nitelendirilen bu yaklaşımda esneklik ile güvence arasında bir denge oluşturulmaya çalışılmaktadır.¹³⁰ Güvenceli esneklik AB kaynaklarında, “piyasanın değişen ihtiyaçlarına göre firmalara iş yaratmaları için gerekli esnekliği sağlarken aynı zamanda güvenliği de garanti etmek suretiyle hem verimliliği hem de işlerin kalitesini arttıracak şekilde emek piyasasında esneklik ve güvenliği birleştirmek” olarak tanımlanmaktadır.¹³¹ Sosyal paydaşlar ile birlikte ortaya konulan, güvenceli esnekliğin bileşenleri şöyle sıralanabilir:

- İstihdam ve büyüme için Birlik stratejisinin uygulanması ve Avrupa sosyal modellerinin güçlendirilmesi.
- Haklar ve ödevler arasında bir denge kurulması.
- Güvenceli esnekliğin üye ülkelerin farklı durumlarına, ihtiyaçlarına ve zorluklarına uyarlanabilir hale getirilmesi.
- Standart olmayan iş sözleşmeleri ile belirsiz süreli standart iş sözleşmeleri arasındaki farkın azaltılması.

¹²⁹ ÇSGB, “Avrupa İstihdam Stratejisi ve AB’nin Yeni Uyum Politikası”, **AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Bülteni**, Sayı: 17, Ekim 2006, ss.2-3.

¹³⁰ Ton Wilthagen, “Balancing Flexibility and Security in European Labour Markets”, **Paper presented at the Conference on Recent Developments in European Industrial Relations**, organised by the Dutch Socio-Economic Council (SER) within the framework of the Dutch EU presidency, The Hague, 7-8 October 2004, s.3.

¹³¹ ÇSGB, “Avrupa Parlamentosu (AP) Üyeleri İstihdam Güvencesini İş Garantisinin Önünde Tutuyor”, Çeviri: Murat Soğangöz, **AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Bülteni**, Sayı: 25, Haziran 2007, s.5.

- Toplumsal cinsiyet eşitliğinin ve herkes için eşit fırsatların oluşturulmasının desteklenmesi.
- Güven havası oluşturabilmek amacıyla dengeli politika paketlerinin ortaya konulması.
- Güvenceli esneklik politikalarının maliyetlerinin ve faydalarının, herkese adil bir biçimde dağıtılması.
- Çalışanlara kariyer basamaklarında, yatay ve dikey olarak hareket edebilmeleri için yardımcı olmak üzere iç ve dış güvenceli esnekliğin geliştirilmesi.¹³²

Hem iç (firma içi) hem de dış (firmalar arası) geçişlere imkan tanınması gereken güvencelik esneklik uygulamalarının ülkelerin öznel koşullarına göre uyarlanabileceği açıktır. Ancak herhangi bir ülkede yaşama geçirilecek güvenceli esneklik uygulamasının modern emek yasaları, etkili aktif emek piyasası politikaları, modern sosyal güvenlik sistemleri ve kapsamlı yaşam boyu öğrenim politikaları ile desteklenmesi gerekmektedir.¹³³

İstihdam ve işsizliğe ilişkin olumsuz tablosunu güvenceli esneklik gibi stratejilerle aşmaya çalışan AB'nin emek piyasası, ABD ve diğer gelişmiş ülke emek piyasalarından daha az iş yaratmaktadır. Bu olgu Tablo 1.9'daki verilerin incelenmesi ile de ortaya konulabilir. Emek kurumlarının esneksizliği, ücretlerin kısılması konusunda müdahale şansının azlığı, sosyal yararların daha fazla olması, istihdam koruma mevzuatı ve daha düşük emek mobilitesi gibi olgular, AB emek piyasasının genel karakteristiklerini ortaya koymaktadır.¹³⁴

Tablo 1.9'daki veriler incelendiğinde ABD'nin GSYİH artış oranı, istihdam oranı ve istihdam artış oranında AB ve Japonya'dan çok daha iyi bir performansa sahip olduğu görülmektedir. İstihdam artış oranı ve büyüme oranı hariç diğer göstergelerde Japonya, AB'ye göre daha iyi durumda görünmektedir. Ayrıca

¹³² ÇSGB, "Komisyonun Güvenceli Esnekliğe İlişkin Rehberleri", Çeviri: Murat Soğangöz, **AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Bülteni**, Sayı: 27, Ağustos 2007, s.5.

¹³³ EC, **a.g.r.**, (2007), s.125.

¹³⁴ Richard B. Freeman, "Are European Labor Markets as Awful as All That?", **CEP (Centre for Economic Performance) Discussion Paper**, No: 644, August 2004, s.1.

Japonya'nın AB ve ABD'ye göre daha düşük işsizlik oranına sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 1.9: Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya Emek Piyasasına İlişkin Genel Görünüş

	AB-27		AB-15		ABD		Japonya	
	2004	2006	2004	2006	2004	2006	2004	2006
Nüfus (milyon)	487	491	383	388	293	298	128	128
GSYİH (1000 milyon PPS)	10 670	11 671	9 522	10 344	9 795	10 859	3 147	3 406
GSYİH (yıllık % değişim)	2.5	3.0	2.3	2.8	3.9	3.3	2.7	2.2
İstihdam Oranı	62.9	64.3	64.7	66.0	71.2	72.0	68.7	70.0
İstihdam Artışı (yıllık % değişim)	0.7	1.4	0.7	1.3	1.1	1.7	0.2	0.4
İşsizlik Oranı	9.0	7.9	8.0	7.4	5.5	4.6	4.7	4.1

Kaynak: EC, a.g.r., (2007), s.20.

Not: İstihdam oranı için AB ve Japonya'da aktif nüfus 15-64 yaş arası, ABD'de 16-64 yaş arası alınmıştır.

Dünya genelinde 2004 yılında Çin, Hindistan, Brezilya gibi ülkelerin iyi performansından kaynaklanan %5'lik bir GSYİH artış oranı söz konusudur. Buna göre AB, ABD ve Japonya üçlüsünden sadece ABD bu orana yaklaşabilmiştir. AB özellikle işsizlik ve istihdam oranlarında dünyadaki gelişmiş ülkelere göre daha kötü bir performans göstermektedir.¹³⁵ Bu kötü performansın arkasında yatan nedenlerden biri Birliğe 2004 yılından itibaren üye olan ülkelerin büyük bir kısmının emek piyasasına ilişkin göstergelerinin eski üyelere göre daha kötü durumda oluşudur. Diğer taraftan istihdam ve işsizliği direkt olarak etkileyen unsurlardan biri olan büyüme konusunda görece olarak Birlik düzeyinde elde edilen düşük büyüme performansı istihdam artışı konusunda yetersiz kalmaktadır. Bunun yanında elde edilen büyümenin istihdama etkisi çok sınırlı kalmaktadır. Sektörler bazında incelendiğinde hizmetler sektörü dışında kalan sektörlerde istihdam yaratımı oldukça

¹³⁵ EC, a.g.r., (2005), ss.17-18.

güçleşmiş durumdadır. Ayrıca az vasıf gerektiren işlerin yaratılması ve düşük vasıflı çalışanlara iş sağlanması konusunda da Birlik sıkıntı yaşamaktadır.¹³⁶

Tablo 1.9'daki verilere göre 2004 yılına göre 2006 yılında AB-27, AB-15 ve ABD'de nüfus artmış, Japonya'da ise sabit kalmıştır. Ancak aynı dönemde ABD ve Japonya'da GSYİH artış oranı azalırken AB, 2004 yılındaki performansının üzerine çıkmıştır. Yine de 2006 yılında ABD büyüme oranında %3.3 ile AB-27, AB-15 ve Japonya'dan daha yüksek bir orana sahiptir. 2006 yılında 2004 yılına göre AB, ABD ve Japonya'da istihdam oranı artmış, işsizlik oranı azalmıştır. 2006 yılında istihdam artışında da ABD 1.7 puanlık artışla en yüksek orana sahiptir.

GSYİH'ye göre büyüme oranları incelendiğinde 1960'lı yıllara göre ortalama büyüme oranlarının ABD ve AB'de düştüğü gözlenmektedir. Ancak AB'nin büyüme oranındaki düşüş çok daha yüksek gözükmektedir. Bunun yanında AB düzeyinde işsizlik oranı 1960'lı yıllara göre neredeyse iki katına çıkmıştır. ABD'de ise işsizlik oranı 1960'lı yıllardan sonra dalgalı bir seyir izlemiş, 1980'li yıllarda oldukça yükselmiş daha sonra azalmaya başlamış önce AB'deki işsizlik oranının altına inmiş daha sonra 1960'lı yıllardaki düzeyin de altına inmiştir. İstihdam oranlarına bakıldığında 1960'lı yıllardan bugüne ABD'nin AB'ye göre çok daha iyi bir performans gösterdiği ortaya çıkmaktadır.¹³⁷ Ancak göz ardı edilmemesi gereken önemli bir olgu söz konusudur: AB emek piyasaları ABD'ye göre piyasanın nicelik yanı sıra sosyal koruma yanı sıra incelendiğinde daha iyi bir performansa sahiptir fakat piyasanın ücret ve sosyal koruma yanı sıra incelendiğinde daha iyi bir performansa sahiptir. Bunları dikkate aldıktan sonra emek piyasalarındaki farklılıklara atfedilen değişik emek piyasası sonuçları üzerinde düşünmek daha faydalı olacaktır.¹³⁸

Emek verimliliğindeki artış konusunda da AB, Japonya ve ABD'nin gerisinde kalmaktadır. AB için emek verimliliği oranı 2005 yılında %0.9 iken ABD'de %1.8 ve Japonya'da %2.2 düzeyindedir.¹³⁹

¹³⁶ Ahmet Selamoğlu, Kuvvet Lordoğlu, **a.g.e.**, ss.35-37.

¹³⁷ Charles Wyplosz, "Economic Growth and the Labor Markets: Europe's Challenge", **NBB (National Bank of Belgium) Working Paper**, No. 8, May 2000, ss.3-5.

¹³⁸ Richard B. Freeman, **a.g.m.**, (2004) s.1.

¹³⁹ Council of the European Union, **Joint Employment Report 2006/2007**, Brussels, 23 February 2007, s.7.

AB ve ABD’de uygulanmakta olan istihdam politikaları birbirlerine göre çeşitli farklılıklar ihtiva etmektedir. ABD’de görece yüksek büyüme emek piyasasında karşılığını bulabilmekte, istihdam oranını artırırken işsizlik oranını aşağı çekmektedir. Çünkü istihdamdaki artış ekonomik performansın önkoşulu ve ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. Ayrıca ABD’nin AB’ye göre herhangi bir konuda yapacağı düzenleme daha basit bir süreç dahilinde işlemektedir. ABD’de istihdam stratejileri konusunda merkezi, eyalet düzeyinde, bölgesel ve yerel düzeylerde atılan adımlar arasında oldukça iyi bir işbirliği ve eşgüdüm söz konusudur. AB ise birçok ülkeden meydana gelen ve hala genişlemeye devam eden bir uluslararası oluşum olduğu için bu alanlarda uygulamalara gitme yeteneği oldukça karmaşık kurumsal ve politik gerçeklikler yüzünden daha kısıtlıdır.¹⁴⁰ Ancak AİS oluşturulduktan sonra AB bu alanlarda daha etkili politika ve uygulamalara gitme olanağına kavuşmuştur. Yani AİS ortaya konulduktan sonra AB, istihdam ve işsizliğe ilişkin düzenlemelerde daha operasyonel hareket etmeye çalışmaktadır.

Ortaya çıkan sonuçlar değerlendirildiğinde AB’nin emek piyasasına ilişkin aldığı önlemler köklü değişikliklere işaret etmemektedir. Problemler sistemin çözüm üretecek mekanizmaları ile giderilmeye çalışılmakta, refah devleti ve çalışma ilişkileri alanlarındaki sorunların çözümü bu iki alan arasındaki değiş-tokuş ilişkilerine bırakılmaktadır. Yani rekabet ve verimlilik ile ücret ve istihdam konularında (rekabet ile güvence arasında) bir denge oluşturulmaya çalışılmakta ve her ikisini de fazla zarara uğratmayacak çözümler bulunması konusunda sosyal taraflardan ve toplu görüşmelerden yararlanılmaya çalışılmaktadır.¹⁴¹

¹⁴⁰ Veronique Marleau, “İş Yaratma Stratejisi, İstihdam Politikası ve İş Hukukunun Rolü: ABD ve AB İstihdam Stratejilerinin Karşılaştırmalı Analizinden Çıkan Dersler”, **İş Yaratma ve İş Hukuku**, Editör: Marco Biagi, Çeviri: Zülfü Dicleli, Ahmet Kardam, MESS Yayını, İstanbul Mayıs 2003, ss.59,75.

¹⁴¹ Meryem Koray, **a.g.e.**, ss.163-164.

II. BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ÜYESİ GEÇİŞ EKONOMİLERİNDE EMEK PİYASALARININ YENİDEN YAPILANMASI, İSTİHDAM POLİTİKALARI VE POLONYA ÖRNEĞİ

Geçiş ekonomisi nitelmesi, eski sosyalist blok üyesi ülkeler için kullanılmaktadır. Bu ülkelerde yürürlükte olan sosyalist sistem 1980'li yılların sonunda, sosyalist Doğu Almanya ile kapitalist Federal Almanya'yı ayıran Berlin Duvarı'nın yıkılmasını takip eden süreçte çökmüştür. Daha sonra bu ülkeler kapitalist düzene geçiş sürecinde bu ismi almışlardır. Kısaca geçiş ekonomisi terimi, eskiden sosyalist düzen ile yönetilmiş ve daha sonra kapitalist düzene (serbest piyasa ekonomisine) geçmek için çeşitli düzenlemelere girişmiş ülkeler için kullanılan bir nitelemedir.

AB üyesi bazı ülkelerin de içinde yer aldığı geçiş ekonomileri tarafından geçiş sürecinde uygulanmış ve uygulanmakta olan politika ve programlar birbirine benzemektedir. Ancak ülkelerin geçiş sürecinin başındaki ekonomik, sosyal ve siyasi durumu, coğrafi konumu, hammadde kaynakları açısından zenginliği ve geçiş sürecindeki düzenlemelerin kapsam ve hızı ülkeler arasında çeşitli farklılıklar yaratmıştır. Şüphesiz bu etkenler emek piyasasındaki dönüşüm ve sonuçlar üzerinde de oldukça etkili olmuştur.

Dönüşüm sürecinde sosyal ve ekonomik düzenleme alanında yer alan emek piyasası açısından çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. Polonya ve diğer AB üyesi geçiş ekonomilerinin çoğunda görece yüksek işsizlik oranları, yüksek genç işsizliği, düşük istihdam oranları, düşük İKO, düşük emek mobilitesi ve uzun süreli işsizlik olgusunun yaygın olması gibi olumsuzluklar ile mücadelede geçiş tedbirlerine AB üyelik sürecindeki düzenlemeler eşlik etmiştir. Ancak hala bazı sorunlar mevcudiyetini korumaktadır. Zira eski üyelere göre AB üyesi geçiş ekonomileri AİS çerçevesinde ortaya konulan hedeflere daha uzaktırlar.

2.1 – Geçiş Ekonomilerinde Dönüşümün Dinamikleri

Geçiş ekonomilerine ilişkin çeşitli gruplandırmalar söz konusudur. Bazı gruplandırmalar ülkelerin gelir durumlarına, bazı gruplandırmalar ülkelerin coğrafi konumlarına göre yapılırken bazı gruplandırmalar ise, ülkelerin geçiş sürecindeki ilerleme düzeyine göre yapılmaktadır.

Tablo 2.1: Geçiş Ekonomilerinin Tasnifi

Doğu Avrupa		Bağımsız Devletler Topluluğu	Baltık Ülkeleri	Diğer Ülkeler
Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri	Güneydoğu Avrupa Ülkeleri			
Çek Cumhuriyeti Macaristan Polonya Slovakya Slovenya	Arnavutluk Bosna Hersek Bulgaristan Hırvatistan Romanya Makedonya Yugoslavya	Ermenistan Azerbaycan Beyaz Rusya Gürcistan Kazakistan Kırgızistan Moldova Rusya Fdrs. Tacikistan Türkmenistan Ukrayna Özbekistan	Estonya Letonya Litvanya	Çin Kamboçya Laos Vietnam

Kaynaklar: IMF (International Monetary Fund), **Transition Economies: An IMF Perspective on Progress and Prospects**, (<http://www.imf.org/external/np/exr/ib/2000/110300.htm#II>, Erişim Tarihi: 18 Şubat 2007), November 3, 2000, s.1, Jan J. Rutkowski, Stefano Scarpetta and the others, **a.g.r.**, s.55 ve UNECE (United Nations Economic Commission for Europe), “The Transition Economies”, **Economic Survey of Europe**, (http://www.unece.org/ead/pub/011/011_c3.pdf, Erişim Tarihi: 20 Ocak 2006), 2001, No:1, s.70 kaynaklarından derlenmiştir.

Geçiş ekonomilerinin tümünün bir arada gösterildiği Tablo 2.1’e göre, bu adla nitelendirilebilecek Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri, Güneydoğu Avrupa Ülkeleri, Bağımsız Devletler Topluluğu, Baltık Ülkeleri ve Diğer Ülkeler olarak gruplandırılmış olan 31 ülke vardır. Bu ülkelerin Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Baltık Ülkeleri gruplarında yer alan sekizi (Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovakya, Slovenya, Estonya, Letonya ve Litvanya) 2004 yılında ve Güneydoğu Avrupa Ülkeleri grubunda yer alan ikisi (Bulgaristan ve Romanya) 2007 yılında AB’ye tam üye olmuşlardır. Hırvatistan’ın üyelik süreci ise devam etmektedir. Tezin yöneldiği amaç AB’ye üye olan geçiş ekonomilerinin emek

piyasası, istihdam ve işsizlik konularında yaşamış oldukları dönüşümün tercihli politikalar ile iktisadi yaklaşımlar çerçevesinde tartışılması ve bu dönüşümün AB ile entegrasyon sürecindeki sonuçlarının ortaya konulması olduğu için, AB üyesi geçiş ekonomileri mercek altına alınarak diğer ülkeler dışta tutulacaktır.

Sosyalist blok üyesi ülkelerin piyasa ekonomisine geçiş sürecini başlatan olgu, piyasa ekonomileri ile alternatifleri arasındaki rekabet sonucunda, sosyalist gruba dahil ülkelerde ekonomik, sosyal ve siyasi krizin ortaya çıkması; böylece karma ve sosyalist ekonomik örgütlenmelerin çökerek işlevlerini yitirmesidir.¹⁴² Bu süreçteki dönüşümün sosyal, siyasi ve ekonomik yönleri söz konusudur. Ancak en önemli değişim üretim araçlarının mülkiyetinin kamudan özel sektöre (devletten piyasaya) kaydırıldığı ekonomik alanda olmuştur.¹⁴³

2.1.1 – Geçiş Süreci Politikaları

Geçiş ekonomilerinin dönüşüm sürecinde yaygın işsizlik ve yoksulluk gibi birçok ekonomik ve sosyal sorun ortaya çıkmıştır. Bu süreçte geçiş ekonomilerinde uygulanmış ve uygulanmakta olan “reform”lar ile bu ülkelerin içsel şartları dikkate alındığında bu sonuçların tesadüfî olmadığı ortaya çıkacaktır.

Sosyalist blok ortadan kalkmadan önce eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi hizmetlerin kamu tarafından ücretsiz hale getirilmesi yani kamulaştırılması reform olarak nitelendirilmekteydi. Günümüzde bu alanlardaki hizmetlerin kamu tarafından karşılanması devletin bütçe açıklarını artıran unsurlar (kara delikler) olarak görüldüğü için, reform adı altında kamudan özel sektöre devredilmektedir. Dolayısıyla günümüzde reform olarak nitelendirilen düzenlemeler ile geçmişte reform olarak nitelendirilen düzenlemeler arasında önemli farklılıkların bulunduğunu belirtmek gerekmektedir.

¹⁴² Güneri Akalın, “Piyasa Ekonomisinin Neresindeyiz?”, **TİSK – İşveren Dergisi**, Eylül 2003, s.2.

¹⁴³ Asuman Altay, “Geçiş Ekonomilerinde Devletin Ekonomik Roller, Görevleri ve KOBİ’lerin Durumu”, **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, Maliye Araştırma Merkezi Yayın No: 86, Kırkbirinci Seri-Yıl 2002, İstanbul 2003, s.3.

Geçiş sürecinde ortaya konulan stratejiler kurumsal ve politik reformlar ile makroekonomik stabilizasyon ve mikroekonomik yeniden yapılanma üzerine odaklanılmıştır. Şüphesiz bu stratejilerin uygulamaya konulmasında ülkeler arasında hız ve nitelik açısından çeşitli farklılıklar mevcuttur.¹⁴⁴

Reformlara başlangıç dönemi koşulları ve reformları uygulama hızları farklı olmakla birlikte geçiş ekonomilerinin tümünde piyasa ekonomisine geçiş sürecinde uygulanmakta olan reformlar dört ana başlık altında ele alınabilir:

Liberalizasyon: Tüm fiyatların serbest piyasada belirlenmesine izin verme ve dünyadaki piyasa ekonomisi ile bağlantıyı engelleyen ticaret engellerinin azaltılması sürecini ifade etmektedir.

Makroekonomik Stabilizasyon: Enflasyonu kontrol altına alma ve uzun dönemde düşürme sürecidir. Bu süreçte kontrol altındaki talebin serbest bırakılması ve liberalizasyondan dolayı ortaya çıkacak olan yüksek enflasyon patlaması ile mücadele etmek önemlidir. Ayrıca bu süreç kamu bütçesi, para ve kredi hacmindeki büyümenin disiplin altına alınmasını ve ödemeler dengesinin desteklenmesini içermektedir.

Yeniden Yapılandırma ve Özelleştirme: Bu ülkelerde girişimcilerin serbest piyasada ürünlerini satabilecekleri, sahip olduklarını transfer edebilecekleri bir girişimcilik reformu, kamuya ait işletmelerin özelleştirilmesi ve kendi ayakları üzerinde durabilecek bir finansal piyasa yaratma süreci olarak nitelendirilebilir.

Yasal ve Kurumsal Reformlar: Bu ekonomilerde devletin yasal kural koyma ve rekabet politikaları oluşturmada önemli bir rol oynaması gerektiğine işaret etmektedir.¹⁴⁵

Bu süreçte özelleştirmeler, yabancı firmalara satış, doğrudan devir, doğrudan satış, borsada satış gibi yollarla serbest piyasa koşullarına uygun bir ekonomik yapı

¹⁴⁴ Jan Svejnár, "Transition Economies: Performance and Challenges", **The Journal of Economic Perspectives**, Vol. 16, No. 1, Winter 2002, s.4.

¹⁴⁵ IMF, **Transition Economies: An IMF Perspective on Progress and Prospects**, (<http://www.imf.org/external/np/exr/ib/2000/110300.htm#II>, Erişim Tarihi: 18 Şubat 2007), November 3, 2000, s.2.

yaratılmaya çalışılmıştır. Böylece devletin ekonomik rol ve görevleri yeniden belirlenmiş ve ekonomideki ağırlığı azaltılmıştır.¹⁴⁶

Bu çerçevede liberalizasyon ve makroekonomik stabilizasyona hızlı bir biçimde geçilmesi ve aynı biçimde küçük ölçekli girişimlerin özelleştirilmesi öngörülmüştür. Büyük ölçekli girişimlerin özelleştirilmesi ile yasal ve kurumsal reformların geçiş sürecinin aşamaları içinde zamana yayılarak gerçekleştirilmesine çalışılmıştır.¹⁴⁷

Bu temel unsurların ışığında IMF tarafından geçiş ekonomilerine makroekonomik istikrar ve mali disiplin yaratmak için önerilen reform paketlerinde; fiyat serbestisi, bütçe dengesi, sıkı para politikası, gelirler politikası, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, özelleştirme, bankacılık ve finans sektörünün düzenlenmesi, sosyal güvenlik düzenlemeleri, işçi-işveren ilişkilerine ilişkin düzenlemeler ve vergi düzenlemeleri yer almaktadır. Bu reformlar incelendiğinde IMF'nin bu ülkelere sunduğu reform paketlerinin; sıkı para politikası ile birlikte, fiyatların, döviz kuru rejimlerinin, iç ve dış ticaretin serbestleştirilmesini, küçük işletmelerin teşvik edilmesini, vergi sisteminin yeniden düzenlenmesini ve bütçedeki sosyal güvenlik harcamalarının kısılmasını içerdiği ortaya çıkmaktadır. Geçiş sürecinin başında ülkeler arasında çeşitli farklılıklar olduğu için bu reformların uygulanmasında ülkeye özgü faktörlere ve ulusal karar alıcıların taleplerine dikkat edilmiştir. Örneğin; bazı ülkelerde döviz kurları dalgalanmaya bırakılmıştır. Sübvansiyon ve destekler farklı hız ve ölçülerde kaldırılmıştır. Daha düşük gelirli ülkelerde enerji fiyatları ve harçlar yavaş arttırılmış bazı ülkelerde geçici olarak büyümeyi artırıcı reformlara destek olmak amacıyla mali açıklar genişletilmiştir.¹⁴⁸ Elde edilen sonuçlar göstermektedir ki geçiş sürecinin başlangıcında geçiş ekonomileri arasında var olan eşitsiz yapı ve ülkelerin reform çabaları konusundaki hassasiyeti geçiş sürecinin başarısını önemli oranda etkilemiştir.

¹⁴⁶ Verda Canbey Özgüler, Betül Yüce, "Geçiş Ekonomilerinde İstihdam, İşsizlik ve AB Politikaları: Polonya Örneği", **Uluslararası "Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde KOBİ'ler: Türkiye ve Benzer Ülke Deneyimleri" Sempozyumu**, Balıkesir Üniversitesi, Bandırma İİBF, 19-22 Mayıs 2005, s.3.

¹⁴⁷ IMF, **a.g.r.**, s.2.

¹⁴⁸ Metin Meriç, "Geçiş Sürecinde Türk Cumhuriyetleri'nde IMF'nin Rolü", (<http://web.deu.edu.tr/ab/MAKALE/deu%20MAK/0001.doc>, Erişim Tarihi: 16 Şubat 2007), s.4.

1990'lı yılların başından günümüze kadar planlı ekonomik yapıyı tasfiye edip piyasa ekonomisine doğru dönüşüm sürecine giren ülkelerde uygulanmakta olan reformların başarısını etkileyen birçok faktör söz konusudur. Eski sistemin genel özellikleri uygulanmakta olan reformların başarısı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu sistemde Komünist Parti'nin siyasi tekeli söz konusudur. Sanayi sektöründe tekeli bir yapı (her sanayi dalında bir üreticiye izin verilmesi) vardır. Enflasyon bastırılmıştır ve sanayi sektöründe yoğun sosyal güvenlik tedbirleri uygulanmaktadır. Yoğun sübvansiyonlardan kaynaklanan mali disiplinsizlikler ve dolayısıyla mali dengesizlikler söz konusudur.¹⁴⁹

Sosyalist sistemde ekonominin temel koordinasyonu, merkezi idare tarafından yerine getirilmektedir. Koordinasyonun merkezi idare tarafından yapılması ekonomik sisteme yoğun ölçüde dikey bir organizasyon yapısı kazandırmaktadır. Sistemde ekonomik birimler merkezileşmiştir; aynı anda üretim alanında toplumsal mülkiyet biçiminin geçerli olması, üretim ve bölüşümün merkezi birimlerce kontrol edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Merkezi idare, ekonomik koordinasyonu merkezi planla çözerken, ortaya konulan plan emredici ve hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Bu plan çerçevesinde merkezi idare üretim, gelir, bölüşüm ve tüketimi doğrudan etkileyip belirlemektedir.

Piyasa ekonomisine geçiş dönük reformların ne düzeyde başarılı olduğu yukarıda sayılan eski sistemin özelliklerinin ne ölçüde dönüştürüldüğü ile yakından ilgilidir. Yani bu unsurların sırasıyla piyasa ekonomisi ortamını yaratacak biçimde dönüştürülmesi gerekmiştir. Bunun yapılabilmesi için siyasetteki tekeli yapının demokratik rekabetçi bir düzene dönüştürülmesine çalışılmaktadır. Diğer taraftan iktisadi tekeli yapının rekabetçi firma düzenine, malların kıtlığının giderilmesinde serbest fiyat düzenine, mali dengesizliklerin azaltılması için mali disiplin ortamına, enflasyonla mücadelede sıkı para politikası uygulamasına ve emek piyasasının çalışmayı teşvik eden bir yapıya kavuşturulmasına çalışılmıştır.¹⁵⁰ Piyasa ekonomisine geçiş sürecinde eski yapının dönüştürülebilmesi için önerilen reformlar bileşim ve uygulama hızı açısından her ülkede farklı bir biçimde uygulanmıştır.

¹⁴⁹ Asuman Altay, **a.g.m.**, s.11.

¹⁵⁰ Asuman Altay, **a.g.m.**, s.11.

2.1.2 – Geçiş Süreci Stratejileri

Geçiş sürecinde emek piyasasının da içinde bulunduğu sistemin düzenlenmesi ile ilgili iki yaklaşım öne çıkmıştır. Büyük patlama (big bang) ya da şok tedavi olarak nitelendirilen ilk yaklaşımda reform ve düzenlemeler, ikinci yaklaşımdan çok daha hızlı bir biçimde gerçekleştirilmiştir. Bu yaklaşımda makroekonomik stabilizasyon, fiyat liberalizasyonu ve sosyalist sistemin kurumlarının ortadan kaldırılmasına odaklanılmıştır. Makroekonomik alanda mali ve parasal politikalar, ücret kontrolleri ve döviz rejimi üzerinde durulmuştur. Mikro düzeyde ise özellikle fiyat liberalizasyonu, özelleştirme, serbest ticaret üzerine odaklanılmıştır. Özetle şok tedavi stratejisi serbest piyasa ekonomisinin kurulması için gerekli reformları oldukça hızlı bir biçimde yürürlüğe sokan geçişin neo-klasik modelidir.¹⁵¹

İkinci tip geçiş stratejisi başarılı bir piyasa odaklı ekonomiyi oluşturacak olan yasalar, düzenlemeler ve kurumların oluşturulması ve geliştirilmesini içermektedir. Bu reformlar büyük ve orta ölçekteki girişimlerin özelleştirilmesini, kurumların eşlik ettiği piyasa odaklı yasal sistemi kurma ve uygulamayı, ayakta kalabilecek bir ticari bankacılık sektörünün oluşturulmasını ve alt yapısının desteklenmesini, emek piyasası düzenlemelerini, kamu işsizlik ve emeklilik sistemleri ile ilgili düzenlemeleri kapsamaktadır.¹⁵² Her iki yaklaşım da neo-klasik bakış açısını yansıtmaktadır. Her iki yaklaşımda da amaçlar ve metodoloji benzerdir. Ancak reformların hızı, politik yapılanma ve içsel şartlar açısından birbirlerinden farklıdır. “Şok tedavi” olarak da adlandırılan ilk yaklaşımda reformların hızı “neo-klasik aşamalı model” olarak adlandırılan ikinci yaklaşımdan çok daha hızlıdır. Neo-klasik aşamalı modelin amacı demokratik politik yapıyı piyasa ekonomisi ile birleştirmektir. Şok tedavinin aksine bu yaklaşımın politikaları, geçişin kolaylaştırılması için demokratik politik süreç tarafından onaylanmak zorundadır.¹⁵³

¹⁵¹ John Marangos, “The Political Economy of Shock Therapy”, **Journal of Economic Surveys**, Vol. 16, No. 1, 2002, ss.41-43.

¹⁵² Jan Svejnar, **a.g.m.**, ss.4-5.

¹⁵³ John Marangos, “A Political Economy Approach to the Neoclassical Gradualist Model of Transition”, **Journal of Economic Surveys**, Vol. 19, No. 2, 2005, ss.264, 288.

İki geçiş stratejisinden ilki (şok tedavi stratejisi) küresel kuruluşlar tarafından desteklenmiş ve ısrarlı bir biçimde geçiş ekonomilerine önerilmiştir. IMF ve DB tarafından geçiş ekonomilerine önerilen şok tedavi stratejisini uygulayan geçiş ekonomilerinden Polonya, ek Cumhuriyeti, Bulgaristan, Rusya, Arnavutluk, Estonya ve Letonya ise 1990’lı yılların ilk yarısında IMF yardım ve desteğine muhtaç duruma gelmişlerdir.¹⁵⁴

BDT lkeleri ile AB yesi geçiş ekonomileri karşılaştırıldığında BDT lkelerinde istihdam oranlarının yüksek, işsizlik oranlarının düşük olduğu; buna karşılık AB yesi geçiş ekonomilerinde grel olarak istihdam oranlarının düşük, işsizlik oranlarının yüksek olduğu gözlenmektedir.¹⁵⁵ Ayrıca BDT lkelerinde tam zamanlı istihdam görece daha yaygın iken Merkezi ve Doğu Avrupa lkeleri’nde (MDAÜ) kendi işinde alışma BDT ülkelerine göre daha fazladır. Ortaya konulan bu olguların ilk nedeni BDT lkelerinde kamu istihdamının hala çok yaygın olmasıdır. Çünkü tam zamanlı istihdam daha çok kamu sektöründe görülmektedir. Örneğin 1999 yılında Rusya’daki istihdamın %64.2’si kamu sektöründe iken bu oran Polonya’da %22.2 düzeyindedir.¹⁵⁶ İkinci olarak BDT lkelerinde gereğinden fazla personelin çalıştırıldığı işletmelerin henüz yeniden yapılanma sürecine girmemiş olması ne çıkmaktadır. Bu yüzden henüz gizli işsizlik açık işsizliğe dönüşmemiştir. nc olarak gelir düzeyi düşük olduğu için BDT lkelerinde kayıt dışı sektörde geçimlik gelir amacıyla çalışılan, verimliliği düşük işler hakimdir. Dördüncü olarak BDT lkelerinde sosyal korumanın etkisiz kalmasından ve işçilerin çoğu için işsizliğin mali olanaklar açısından bir seçenek olmamasından dolayı insanlar çok düşük ücretli, kayıt dışı işlerde çalışarak hayatlarını idame ettirmeye çalışmaktadırlar.¹⁵⁷ Ortaya konulan bu olgular BDT lkeleri ile AB yesi geçiş ekonomileri arasında istihdam ve işsizliğe ilişkin performans farklılığını tam olarak açıklayamasa da bu konuda bir fikir verebilmektedir. Bu noktada geçiş ekonomilerindekine benzer bir dönüşüm sürecine 1980’li yılların başında başlamış

¹⁵⁴ John Marangos, **a.g.m.**, (2002), ss.65-71.

¹⁵⁵ UNECE, “Unemployment in the Transition Economies”, **Economic Survey of Europe**, (http://www.unece.org/ead/pub/022/022_3.pdf, Erişim Tarihi: 20 Ocak 2006), 2002, No: 2, ss.132, 134.

¹⁵⁶ EBRD (European Bank for Reconstruction and Development), **Transition Report 2000**, EBRD Published, London, 2000, ss.101-102.

¹⁵⁷ Jan J. Rutkowski, Stefano Scarpetta and the others, **a.g.r.**, s.12.

olan Türkiye'nin benzer reformları uygulamaya çalıştığı süreç ile AB üyelik sürecinin gereklerini yerine getirmeye çalıştığı sürecin birlikte ilerlemesi Türkiye'yi AB üyesi geçiş ekonomilerine daha yakın kılmaktadır.

Geçiş döneminin temel karakteristiklerinin başında emeğin kamudan özel sektöre doğru yeniden dağılımı gelmektedir. Bu süreçte toplam istihdamda düşüş ve işsizlik oranında yükseliş gözlemleneceği öngörülmüştür. Bunun nedeni ise özel sektörde yeni iş alanları yaratmanın devlet sektöründe küçülmeyi sağlamaktan daha zor olmasıdır.¹⁵⁸

Geçiş sürecinde emek piyasalarını niteleyen dört temel karakteristik söz konusudur:

- Yeni iş olanaklarının yaratılması mevcut iş olanaklarının kaybedilmesine göre daha yavaştır. Bu da istihdamda düşüslere neden olmaktadır.
- Emek piyasasında bölünmeler artmakta, işlerin doğası değişmektedir. Şöyle ki düzenli ve kayıtlı sektör istihdamında düşüş olurken, geçici bir nitelik taşıyan işler ve kayıt dışı sektör istihdamı yaygınlaşmıştır. Ayrıca daha düşük beceri gerektiren teknik imalat işlerinden, daha fazla beceri isteyen mesleki ve idari hizmet sektörü işlerine doğru bir kayma gerçekleşmiştir.
- Ortalama ücretler üretimdeki artışlara paralel bir biçimde yükselmiştir. Bunun yanında ücret dağılımındaki farklılıklar artmış ve düşük ücretli işlerde çalışan işçilerin toplam istihdam içindeki payı yükselmiştir.
- Ülkeler içinde istihdam yaratma konusunda güçlü bir bölgesel yoğunluk meydana gelmiştir. Bu nedenle emek piyasası koşullarında büyük bölgesel farklılıklar ortaya çıkmıştır.¹⁵⁹

Ortaya konulan bu temel özelliklerin ışığında Türkiye emek piyasasındaki dönüşüm değerlendirildiğinde emek piyasası, istihdam ve işsizliğe ilişkin özellikler konusunda Türkiye ve geçiş ekonomileri arasındaki benzerlikler ortaya konulabilecektir.

¹⁵⁸ EBRD, **a.g.r.**, (2000), s.97.

¹⁵⁹ Jan J. Rutkowski, Stefano Scarpetta and the others, **a.g.r.**, ss.5-8.

2.2 – Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Geçiş Ekonomilerinin Emek Piyasalarında Yaşanan Dönüşümler

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması ve 1990 yılında Litvanya ve Estonya'nın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden (SSCB) ayrıldıklarını açıklamaları ile birlikte sosyalist blokta çözümler başlamıştır. Sosyalist bloktan ayrılan ülkeler piyasa ekonomisine geçiş sürecine girmiş ve bu ülkeler için yeni bir süreç başlamıştır. Bu dönemde AB dış politikasının en önemli hedeflerinden biri Doğu Avrupa'ya doğru genişleme stratejisi olmuştur. Bu dönemde SSCB'nin dağılmasıyla sosyalist rejimden kapitalist rejime geçmeye çalışan MDAÜ'ler siyasi ve ekonomik olarak bu süreci tek başlarına götürmeyeceklerini fark ederek AB ile yakın ilişkiler kurmaya başlamışlardır. Uygun şartlar oluştuğu zaman MDAÜ'lerin AB'ye katılabileceklerini ifade eden ilk karar, 11-12 Aralık 1992 tarihinde Edinburg Zirvesi'nde alınmıştır. Daha sonra AB, genişleme stratejisi açasından 1993 yılında Kopenhag Zirvesi'nde belirli kriterler ortaya koymuş ve bu şekilde kendi kimliğini belirlemekle kalmamış, hangi adayların üyeliğe ehil olup olmadığı kararı için de bir ölçüt tespit etmiştir. MDAÜ'lerin AB'ye tam üyelik başvuruları 1994 yılından itibaren başlamıştır. AB'ye ilk tam üyelik başvurularını Polonya ve Macaristan yapmıştır. Bu ülkeler aynı zamanda reformlara ilk başlayan ülkelerdir.¹⁶⁰

şu anda AB üyesi olan 27 ülkenin 10'u geçiş ekonomisi olarak nitelendirilen ülkelerden oluşmaktadır. Bu ülkelerden Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovakya ve Slovenya MDAÜ, Bulgaristan ve Romanya Güneydoğu Avrupa Ülkeleri ve Estonya, Letonya ve Litvanya Baltık Ülkeleri olarak nitelendirilmektedir.

Bu ülkelerin bir kısmı sosyalist dönemde, 1949 yılında kurulmuş olan Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi'ne (Council for Mutual Economic Assistance, COMECON) üye olmuşlardır. Bu örgütün amacı her biri merkezi planlama ile yönetilen ulusal ekonomiler arasında işbirliğini sağlamaktır. Aslında o dönemde COMECON'a AET'nin (Avrupa Ekonomik Topluluğu) Doğu Avrupa'ya

¹⁶⁰ Derya Suner ve diğerleri, "6 Ekim Tarihli Komisyon Raporu'nun 5. Genişleme ve Diğer Aday Ülkeler ile Karşılaştırılması", **The Journal of Turkish Weekly**, (<http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=41>, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2005), ss.1-2.

ilişkin örneği olarak bakılmıştır.¹⁶¹ Dolayısıyla bu ülkelerin uluslararası oluşumlara üyelik konusunda biraz tecrübe sahibi olduklarını belirtmek gerekmektedir.

Tablo 2.2: Geçiş Ekonomilerinin Avrupa Birliği'ne Başvuru ve Üyelik Tarihleri

Ülke	Başvuru Tarihi	Tam Üyelik Tarihi
Macaristan	31.03.1994	01.01.2004
Polonya	08.04.1994	01.01.2004
Romanya	22.06.1995	01.01.2007
Slovakya	28.06.1995	01.01.2004
Letonya	13.10.1995	01.01.2004
Estonya	28.11.1995	01.01.2004
Litvanya	11.12.1995	01.01.2004
Bulgaristan	16.12.1995	01.01.2007
Çek Cumhuriyeti	23.01.1996	01.01.2004
Slovenya	10.06.1996	01.01.2004

Kaynak: Derya Suner ve diğerleri, "6 Ekim Tarihli Komisyon Raporu'nun 5. Genişleme ve Diğer Aday Ülkeler ile Karşılaştırılması", **The Journal of Turkish Weekly**, (<http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=41>, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2005), s.2.

Eski COMECON üyelerinin de aralarında bulunduğu geçiş ekonomilerinin oluşturduğu grup oldukça geniş bir bölgeye yayılmıştır. Bu grup ekonomik açıdan da birçok farklılıklar ihtiva etmektedir. Zaten geçiş sürecinin başında ülkeler arasında önemli farklılıklar söz konusudur. AB üyesi geçiş ekonomilerinden sadece Polonya ve Romanya'nın doğal kaynaklar açısından orta düzeyde bir zenginliğe sahip olduğu, diğerlerinin bu konuda yoksul olarak nitelendirildikleri görülmektedir. Bu ülkelerden Macaristan, Polonya ve Bulgaristan'ın çok önemli miktarda dış borç (1989-1991 döneminde dış borçların GSYİH'ye oranı Macaristan'da %64, Polonya'da %63.4 ve Bulgaristan'da %50.6 düzeyindedir) ile geçiş sürecine başladığı, diğerlerinin dış borç stokunun çok yüksek olmadığı belirtilmektedir.¹⁶² Geçiş ekonomileri arasında ekonomik kalkınmışlık, sanayi yapısı, reformlar konusunda kaydedilen ilerlemeler açısından çeşitli farklılıklar söz konusudur. Örneğin gelire göre bir sınıflandırma yapıldığında AB üyesi geçiş ekonomilerinin tümünün üst gelir grubunda yer aldığı görülmektedir. Bu farklılıklar ise sonuç olarak ülkelerin emek piyasalarının

¹⁶¹ Canan Balkır, Muzaffer Demirci, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği**, Filiz Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1989, ss.25-26.

¹⁶² Hasan Bilgehan Yavuz, "Geçiş Ekonomilerinde Ekonomik Büyüme", **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 451, Yıl: 78, Haziran 2006, ss.96-97.

özelliklerini ve gelişimini etkilemektedir.¹⁶³ Aslında geçiş sürecinde ne kadar ilerlendiği ya da ne düzeyde başarılı olunduğu görece olarak istihdam oranındaki yükseliş, işsizlik ve uzun süreli işsizlik oranlarındaki düşüş, kadınlar, gençler ve dezavantajlı grupların emek piyasasına entegrasyonunu sağlama düzeyi ile yakından ilgilidir.¹⁶⁴

2.2.1 – Geçiş Ekonomilerinin Sosyo – Ekonomik Dönüşümü

Merkezi planlamadan piyasa ekonomisine geçiş, geçiş ekonomileri için yoğun kurumsal reformlar ve yaygın yapısal değişiklikleri zorunlu kılmıştır. Doğu Avrupa ve eski SSCB ülkeleri, devlete ait işletmeleri özelleştirme ve ekonomik serbestleşme konusunda önemli mesafe kaydetmişlerdir.¹⁶⁵ Ancak bu konuda BDT ülkeleri, Doğu Avrupa ve Baltık Ülkeleri'nin gerisinde kalmıştır.

Geçiş ekonomileri dönüşüm sürecinde yoksulluk düzeyinde önemli oranda artış ve buna bağlı olarak hayat standartlarında düşüş ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu sorunlarla mücadele edilebilmesi için gelirin artırılması ve elde edilen gelirin bölüşümünün daha adaletli bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir.¹⁶⁶

Tablo 2.3'den de gözlenebileceği üzere 1990'lı yılların sonundan itibaren AB üyesi geçiş ekonomilerinin büyüme oranları sürekli bir biçimde pozitif değerler almaya başlamıştır. 2001 – 2005 yılları arasında büyüme performansı istisnalar olmak kaydıyla görece iyi oranlara ulaşmıştır.

Tablo 2.3'e göre 2004 yılında AB üyesi olan ve AB-8 olarak nitelendirilen geçiş ekonomilerinden Polonya hariç tümü 1991 – 1995 aralığında negatif büyüme performansı göstermişlerdir. Küçülme özellikle Letonya, Litvanya ve Estonya'da oldukça yüksektir. Bu dönemde ortalama olarak yalnızca Polonya, pozitif büyüme rakamları yakalamıştır. Aynı dönemde yıllık ortalama büyüme oranı AB-8 için -

¹⁶³ Jan J. Rutkowski, Stefano Scarpetta and the others, **a.g.r.**, s.6.

¹⁶⁴ Horst Feldmann, "Labour Market Institutions and Labour Market Performance in Transition Countries", **Post-Communist Economies**, Vol. 17, No. 1, March 2005, ss.71-72.

¹⁶⁵ Jan J. Rutkowski, Stefano Scarpetta and the others, **a.g.r.**, s.1.

¹⁶⁶ Anneli Kaasa, **Factors Influencing Income Inequality in Transition Economies**, Tartu University Press, Order No. 207, Tartu, 2003, s.7.

%0.8, Euro alanı için %1.5 olarak gerçekleşmiştir. 1996 – 2000 aralığında ülkelerin biraz toparlandığı görülmektedir. Çünkü bu dönemde hem tüm ülkelerin büyüme oranları yükselmiştir hem de negatif büyüme performansı gösteren ülke yoktur. Bu dönemde yıllık ortalama büyüme oranı AB-8 için %4.1'e, Euro alanı için %2.8'e yükselmiştir. 2001 – 2005 aralığındaki büyüme oranları bir önceki döneme göre Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan ve Slovakya'da artmış, Polonya ve Slovenya'da ise azalmıştır. En keskin düşüş (%5.1'den %2.9'a) Polonya'da gözlenmiştir. Bu dönemde yıllık ortalama büyüme oranı AB-8 için %3.7'ye, Euro Alanı için %1.5'e gerilemiştir.

Tablo 2.3: Avrupa Birliği Üyesi Geçiş Ekonomileri ve Euro Alanında Reel GSYİH Büyüme Oranları (Yıllık Yüzde Ortalama)

	1991-1995	1996-2000	2001-2005
Çek C.	-1.0	1.5	3.3
Estonya	-6.2	5.6	7.3
Letonya	-11.8	5.4	7.8
Litvanya	-10.0	4.2	7.7
Macaristan	-2.4	4.0	4.1
Polonya	2.2	5.1	2.9
Slovenya	-0.6	4.4	3.4
Slovakya	-1.7	3.7	4.8
AB-8	-0.8	4.1	3.7
Euro Alanı	1.5	2.8	1.5

Kaynak: O. Arratibel and the other, "Determinants of Growth in The Central and Eastern European EU Member States – A Production Function Approach", **European Central Bank Occasional Paper Series**, No. 61, April 2007, s.7.

Ayrıca 2007 yılında AB'ye üye olan Bulgaristan ve Romanya'da 2001 – 2005 dönemi için ortalama yıllık büyüme oranları sırasıyla %4.94 ve %5.7 olarak gerçekleşmiştir.¹⁶⁷ Öyle görünmektedir ki diğer birçok faktörün yanı sıra AB üyeliği, diğer geçiş ekonomilerine göre Avrupa geçiş ekonomilerinde daha yüksek büyüme oranlarının yanı sıra daha yüksek hayat standartları da sağlamıştır.

Nüfus artış oranları açısından dünya ortalamalarının altında bir ilerleme hatta negatif gidiş söz konusudur. 1998 – 2005 yılları arasındaki dönemde Çek

¹⁶⁷ EC, a.g.r., (2006), s.255.

Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya ve Romanya'da nüfus azalmış Slovenya, Slovakya ve Bulgaristan'da düşük bir oranda artmıştır.¹⁶⁸

2004 yılında AB üyesi olan ülkelerin tümünde görel olarak (Euro alanına göre) 1995 yılına göre 2005 yılında emek verimliliğinde artış söz konusudur. Tüm üretim faktörleri açısından da ele alındığında verimlilik düzeyi yükselmiştir. Yıllık ortalama çalışma saatleri Euro alanına göre oldukça yüksektir ve 2005 yılında 1995 yılına göre pek değişmemiştir.¹⁶⁹

Ücret dağılımı konusunda dönüşüm sürecine girmeden önce siyasal ve sosyal eşitliğin öne çıktığı ideoloji ve merkezi ücret belirleme mekanizması nedeniyle eşitsizlik daha düşük seyretmekteydi. Örneğin üniversite çalışanlarının ücret düzeyi, mesleki eğitim almış olan kişilere göre yalnızca %20 daha fazlaydı. Ekonomik yapıdaki değişikliklerden doğan farklı işlerin ortaya çıkardığı emek talebi, sosyalist dönemde yaygın olmayan işçi ve şirket özellikleri için çeşitli ücret değerlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Günümüzde idari yapılardan piyasa tabanlı düzenlemelere kadar ücret belirleme mekanizmalarındaki değişiklikler ücret farklılıklarının artmasına neden olmuştur. Ücret eşitsizlikleri tüm geçiş ekonomilerinde yüksek olmasına karşın, bölgedeki ülke alt grupları arasında önemli farklılıklar söz konusudur. Avrupa geçiş ekonomilerinde ücret eşitsizliği, AB standartlarına göre yüksek olmasına ve OECD ülkeleri arasındaki üst sınıra yakın olmasına rağmen, OECD ülkeleri arasındaki sınırlar içinde kalmaktadır. Buna karşılık BDT ülkelerinin çoğunda ücret farklılıkları pek çok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi yüksek seviyelere ulaşmıştır. Sonuç olarak ücret eşitsizlikleri son dönemde azalmaya başlamasına rağmen hala sanayileşmiş ülke standartlarına göre yüksek seyretmektedir. Ücret farklılıklarındaki artış ise verimlilik farkları kadar piyasalardaki bozulmadan da kaynaklanmaktadır. Bu durumdan en olumsuz etkilenenler, şoklara karşı yeni piyasa şartlarına uyum sağlama kabiliyeti düşük, daha az beceri sahibi ve/veya daha yaşlı işçilerdir.¹⁷⁰

¹⁶⁸ EC, **a.g.r.**, (2006), ss.261-286.

¹⁶⁹ O. Arratibel and the other, "Determinants of Growth in The Central and Eastern European EU Member States – A Production Function Approach", **European Central Bank Occasional Paper Series**, No. 61, April 2007, ss.9-12.

¹⁷⁰ Jan J. Rutkowski, Stefano Scarpetta and the others, **a.g.r.**, ss.3-4, 14-17.

Cinsiyete göre ücret farklılıkları görece küçük olmakla birlikte bölgedeki birçok ülkede düşüş kaydetmiştir. Ortalama olarak kadınlar benzer işlerde erkeklere göre %20 daha az kazanmaktadır. Bu oran uluslararası standartlara göre yüksek sayılmamaktadır. Bunun en önemli nedeni bölgede kadınların ortalama olarak erkeklerden daha eğitilmiş olmasıdır. Dolayısıyla cinsiyete göre ücret dengesizliği ücret eşitsizliğinin artmasına neden olan bir etmen değildir.¹⁷¹

Ücret eşitsizliğinin artışına sendikalaşma oranlarındaki düşüş eşlik etmektedir. Aslında 1995 yılına göre 2004 yılında Lüksemburg ve Malta hariç tüm üye ülkelerde ve AB genelinde sendikalaşma oranları azalmıştır. Ancak yeni üye ülkelerdeki düşüş eski üyelere oranla daha yüksektir. Çünkü AB-25 genelinde 1995 yılında %32 olan sendikalaşma oranı 2004 yılında %25'e düşmüşken bu oranlar sırasıyla Macaristan'da %63'den %17'ye, Slovakya'da %57'den %31'e, Çek Cumhuriyeti'nde %41'den %22'ye ve Polonya'da %33'den %17'ye düşmüştür.¹⁷²

Asgari ücret konusunda Avrupa geçiş ekonomileri ile eski AB üyeleri arasında önemli oranda fark söz konusudur. Satılma gücü paritesine göre standardize edilen asgari ücret düzeyleri dikkate alındığında, tüm AB üyesi geçiş ekonomilerinin, AB'nin ortalama asgari ücret düzeyinin altında kaldığı görülmektedir. Asgari ücretin en yüksek olduğu ülkeler Lüksemburg, Hollanda, İngiltere ve Belçika iken en düşük olduğu ülkeler Romanya, Bulgaristan, Letonya ve Litvanya'dır.¹⁷³ Özellikle BDT ülkeleri olmak üzere geçiş ekonomilerinde minimum ücret düzeyi birçok ülkedeki geçimlik minimum ücret düzeyinin altında kalmaktadır. Böylece yoksulluğun yeni bir türünün geçiş ekonomilerinde ortaya çıkması şaşırtıcı değildir. Bu yoksulluk türü daha genç çalışma çağındaki nüfusun, düşük ücret kazananların, işsiz ve eksik istihdam edilenlerin ve ücretleri ödenmeyen işçilerin yaşadığı yoksulluktur. Bu etkiler o kadar şiddetli olmuştur ki, geçiş döneminde bu ülkelerin bazılarında ortalama yaşam süresi kısalmıştır. Örneğin Rusya'da 1989

¹⁷¹ Jan J. Rutkowski, Stefano Scarpetta and the others, **a.g.r.**, s.17.

¹⁷² ÇSGB, "Avrupa'da Endüstriyel İlişkiler 2006 Raporu", **AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Bülteni**, Çeviri: Nurettin Çakıroğlu, Sayı: 23, Nisan 2007, s.7.

¹⁷³ ÇSGB, "Avrupa Birliği Asgari Ücret Araştırması", **AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Bülteni**, Sayı: 14, Temmuz 2006, ss.2-3.

yılında erkeklerin ortalama yaşam süresi 64.2 yıl iken 1994 yılında 57.6 yıla düşmüş, 1997 yılına kadar ancak 60.9 yıla çıkabilmiştir.¹⁷⁴

Eski AB üyesi ülkeler sosyal politika düzenlemeleri açısından dünyanın diğer bölgelerine göre daha gelişmiş bir yapıya sahiptirler. Yeni üye olan ülkelerin çoğunda eskiden var olan sosyalist, eşitlikçi yapının bir sonucu olarak önemli bir sosyal yapı miras alınmıştır. Dolayısıyla sosyal yapı olarak çok büyük farklılıklar söz konusu değildir. Bu yapının AB'nin sosyal yapısı ile uyumlaştırılması süreci devam etmektedir.¹⁷⁵

İşsizlik ve istihdam konusunda ülkelerin içinde önemli bölgesel farklılıklar olmasına rağmen emek piyasasındaki eşitsizlikler görece düşük düzeydeki bölgeler arası göçle sürekli kılınmaktadır. Geçiş ekonomilerinde bölgeler arası emek göçünün düşük olmasının nedenleri şöyle sıralanabilir:

- Ülke genelinde işsizlik oranlarının yüksek olması, iş bulma olanağını azalttığı için, iç göçü engelleyici bir etmen olarak öne çıkmaktadır.
- Yeni iş olanakları, daha çok kentleşme düzeyi yüksek olan bölgelerdeki hizmet piyasalarında yaratıldığı ve bu işler işsizlerin (teknik imalat işçilerinin) sahip olmadıkları beceriler gerektirdiği için, yani beceri uyumsuzluğundan dolayı iç göç düşük kalmaktadır.
- Özellikle geçişin erken aşamasında ortaya konulmuş ve daha sonra giderek azaltılarak ortadan kaldırılmış olan sosyal yardımlar (Avrupa geçiş ekonomilerinde nakit yardımları, BDT ülkelerinde firmalar tarafından sağlanan lojman vb. aynı yardımlar), göçle ilgili caydırıcı etkide bulunmuş olabilir.
- Kayıt dışı istihdamın ve tarımda geçimlik üretimin yaygın olması, iç göçü azaltıcı etkide bulunmaktadır.

¹⁷⁴ ILO, **a.g.r.**, (2002), ss.84-85.

¹⁷⁵ Wendy Asbeek Brusse and Anton Hemerijck, "Deepening Social Europe in an Enlarged Union", **Work and Welfare in the Enlarging Euroland**, Michael Dauderstadt/Lothar Witte (Eds.), Friedrich Ebert Foundation-International Policy Analysis Unit, 2002, ss.124-125.

- İskan imkanlarının kısıtlı ve pahalı olması ve likidite kısıtları göç masraflarını artırdığı, yani göçü mali açıdan karşılanamaz bir seçenek haline getirdiği için, iç göçü engelleyici etki yapmaktadır.¹⁷⁶

Bu sosyo-ekonomik yapı içinde daha fazla ve daha iyi iş olanakları sağlamak, bu ülkelerin öncelikli konuları arasında yer almaktadır. Açıktır ki geniş tabanlı bir istihdam büyümesi, işsizlikten kaynaklanan sosyal maliyetleri de önemli oranda düşürecektir. Çünkü bu ülkelerin tümünde işsizlik, yoksulluk riskini büyük oranda artırmaktadır. Diğer taraftan yeni piyasa ekonomisi ücret farklılıklarının da artmasına katkıda bulunmuştur. Bu iki sorun (görelî düşük istihdam ve kayda değer kazanç eşitsizlikleri), daha yüksek yoksulluk ve daha düşük refah olgularının yaratıcısı konumundadır. Son dönemde kısmen iyileşme gözlenmekle birlikte nüfusun zayıf katmanlarında ciddi sorunlar varlığını sürdürmeye devam etmektedir.¹⁷⁷

2.2.2 – Yeniden Yapılanma Sürecinde İstihdam ve İşsizlik

Geçiş sürecinin başlangıç aşamasında yüksek istihdam kaybı ve düşük iş yaratılması, işsizliğin artması ve istihdamın düşmesi sonucunu doğurmuştur. Tüm ülkelerde ölçeği küçülen ya da kapanan işletmelerden dolayı istihdam kaybında büyük bir artış yaşanmıştır. İstihdam kaybının en önemli nedeni üretimde meydana gelen azalıştır. Doğu Avrupa ülkeleri ve Baltık Devletleri'nde geçiş sürecinin başında yaklaşık %25'lik bir küçülme ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu küçülmenin nedenlerinden biri, ihracatta yaşanan önemli düşüştür. Şöyle ki SSCB ortadan kalktıktan ve COMECON dağıldıktan sonra ihraç pazarlarının önemli bir kısmını kaybeden bu ülkelerin ihracatında önemli düzeyde düşüş yaşanmıştır. Diğer bir neden, hem kredi tahsisi hem de kredilerin yerine getirilmesinde problemlerin varlığı ve kurumsal denetim mekanizmalarının kurulup işletilememesidir.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Jan J. Rutkowski, Stefano Scarpetta and the others, **a.g.r.**, ss.18-20.

¹⁷⁷ Jan J. Rutkowski, Stefano Scarpetta and the others, **a.g.r.**, ss.3-4.

¹⁷⁸ David Begg, Stanley Fischer, Rudiger Dornbusch, **Makro İktisat**, Bölüm Çevirisi: Esra Hatipoğlu, Editör: Vildan Serin, Alkım Yayınları, 2001, ss.615-616.

Tablo 2.4: Avrupa Birliği Üyesi Geçiş Ekonomileri, AB-15, AB-27, Hırvatistan ve Türkiye'nin İşsizlik Oranları (%)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Çek C.	-	6.4	8.6	8.7	8.0	7.3	7.8	8.3	7.9	7.1
Estonya	9.6	9.2	11.3	12.8	12.4	10.3	10.0	9.7	7.9	5.9
Letonya	-	14.3	14.0	13.7	12.9	12.2	10.5	10.4	8.9	6.8
Litvanya	-	13.2	13.7	16.4	16.5	13.5	12.4	11.4	8.3	5.6
Macaristan	9.0	8.4	7.0	6.4	5.7	5.8	5.9	6.1	7.2	7.5
Polonya	10.9	10.2	13.4	16.1	18.2	19.9	19.6	19.0	17.7	13.8
Slovenya	6.9	7.4	7.3	6.7	6.2	6.3	6.7	6.3	6.5	6.0
Slovakya	-	12.6	16.4	18.8	19.3	18.7	17.6	18.2	16.3	13.4
Bulgaristan	-	-	-	16.4	19.5	18.1	13.7	12.0	10.1	9.0
Romanya	5.3	5.4	6.2	6.8	6.6	7.5	6.8	7.6	7.7	7.4
AB-27	-	-	-	8.6	8.4	8.8	9.0	9.0	8.7	7.9
AB-15	9.9	9.3	8.6	7.7	7.3	7.6	8.0	8.1	7.9	7.4
Hırvatistan	-	-	-	-	-	14.7	14.1	13.6	12.6	-
Türkiye	-	-	-	6.5	8.3	10.3	10.5	10.3	10.2	9.9

Kaynak: EC, a.g.r., (2006), ss.258-286; EC, a.g.r., (2007), ss.284-315'inci sayfalardaki verilerden derlenmiştir.

AB üyesi geçiş ekonomileri Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Slovenya, Slovakya, Bulgaristan ve Romanya'nın 2006 yılında Tablo 2.4'deki verilere göre hesaplanan ortalama işsizlik oranı %8.25'dir. Bu oran hem AB-15 ülkelerindeki ortalama işsizlik oranı olan %7.4'lük orandan hem de AB genelindeki %7.9'luk orandan daha yüksektir. Polonya, Slovakya ve Bulgaristan'ın işsizlik oranları AB ortalamasının üzerindedir. Süreç içerisinde Slovakya'nın işsizlik oranının 2001 yılından sonra 2004 yılı hariç düzenli bir biçimde azaldığı gözlenmektedir. Polonya'da ise 2002 yılına kadar sürekli artış gösteren işsizlik oranı, 2002 yılından sonra düşüşe geçmiştir. 2005 yılında işsizlik oranı %12.6 olan AB'ye aday ülkelerden Hırvatistan'da da yüksek işsizlik oranının söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir aday ülke olan Türkiye'nin işsizlik oranı ise 2003 yılına kadar artış trendini devam ettirmiş, bu tarihten sonra yavaş bir azalış sürecine girmiştir.

Uzun süreli işsizlik olgusu özellikle Merkezi Avrupa ve Güney Doğu Avrupa ülkelerinde oldukça yaygındır. Beklendiği gibi geçiş döneminde istihdamda düşüş ve işsizlikte artış gözlenmiştir. Ancak beklenenin aksine yüksek işsizlik oranının geçici olacağı ve yeni ortaya çıkmakta olan özel sektörün istihdam yaratmaya başlaması ile

düŖeceđi yönündeki öngörüler gerekleŖmemiŖtir. Eski sektörlerde iŖini kaybeden iŖilerin yeni sektörlerde iŖ bulma olanakları oldukça sınırlı kalmıŖtır. Bu da emek piyasasında uzun süreli iŖsizlik olgusunu ortaya ıkarmıŖtır. Bir yıldan fazla süre boyunca iŖsiz kalan kiŖilerin toplam iŖsizler içindeki oranı ileri piyasa ekonomilerinde %45'in altında iken, 2004 yılında AB'ye üye olan sekiz geiŖ ekonomisinde 2005 yılı itibarı ile (ortalama olarak %54.1 olup) %44.4 ile %71.4 arasındadır.¹⁷⁹ Bu ölkelerde yaratılan yeni iŖler, birincil olarak hiç iŖsiz kalmayan ya da çok kısa süre iŖsiz kalıp hemen iŖ bulabilen nitelikli iŖilerin alıŖabilecekleri iŖlerdir. Bu yüzden uzun dönemli iŖsizlik temelde düŖük nitelikli, iŖ deneyimi az, ailevi zorunlulukları olan, mobilitesi düŖük, kadın, ocuk, yaŖlı ya da etnik azınlık durumunda olan dezavantajlı iŖileri olumsuz etkilemektedir.¹⁸⁰

Tablo 2.5: Avrupa Birliği Üyesi GeiŖ Ekonomileri, AB-15, AB-27, Hırvatistan ve Türkiye'de 2006 Yılında İŖsizlik, Uzun Süreli İŖsizlik, Genç İŖsizlik Oranları ve İŖgücüne Katılma Oranları (%)

	İŖsizlik Oranları	Uzun Süreli İŖsizlik Oranları	Genç İŖsizlik Oranları (15-24 YaŖ Aralığı)	İŖgücüne Katılma Oranları
ek C.	7.1	3.9	17.5	70.3
Estonya	5.9	2.8	12.0	72.4
Letonya	6.8	2.5	12.2	71.3
Litvanya	5.6	2.5	9.8	67.4
Macaristan	7.5	3.4	19.1	62.0
Polonya	13.8	7.8	29.8	63.4
Slovenya	6.0	2.9	13.9	70.9
Slovakya	13.4	10.2	26.6	68.6
Bulgaristan	9.0	5.0	19.5	64.5
Romanya	7.4	4.3	21.8	63.6
AB-27	7.9	3.6	17.5	70.1
AB-15	7.4	3.1	16.2	71.6
Hırvatistan (*)	12.6	7.4	-	63.3
Türkiye	9.9	3.5	18.7	51.1

Kaynak: EC, a.g.r., (2007), ss.284-315'inci sayfalardaki verilerden derlenmiŖtir.

(*) Hırvatistan'ın verileri 2005 yılına aittir.

Eğitim durumuna göre iŖsizlik incelendiğinde tüm ölkelerde iŖsizlik oranlarının eğitim seviyesi düŖük iŖiler arasında daha yüksek olduğu görölmektedir.

¹⁷⁹ O. Arratibel and the other, a.g.m., s.18.

¹⁸⁰ ILO, a.g.r., (2002), s.82.

Örneğin Polonya’da sekiz yıllık ilköğretim eğitimi almış bir işçinin işsiz kalma ihtimali yüksek öğrenim görmüş bir işçiyle karşılaştırıldığında dört kat daha fazladır. İlköğretim eğitimi almış grubun istihdam oranı %20 civarı iken lise eğitimini tamamlamış işçilerin istihdam oranı %80’e yaklaşmaktadır.¹⁸¹

Yaş gruplarına göre işsizlik ele alındığında gençler arasında (15-24 yaş grubu) işsizlik çok daha yaygındır. Birçok geçiş ekonomisinde ortalama olarak gençler arasındaki işsizlik oranı, genel işsizlik oranları ile karşılaştırıldığında iki kat daha yüksektir. Örneğin Bulgaristan ve Slovakya’da genç işgücünün üçte birinden daha fazlası işsizdir.¹⁸² Deneyim sahibi olmaksızın okuldan ayrılan gençler arasındaki İKO oldukça düşük olmasına rağmen, işsizlik oranı oldukça yüksektir.¹⁸³ Geçiş ekonomileri için çok önemli bir sorun olan yüksek orandaki genç işsizliği, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi muhtemelen eğitim sisteminin kalitesi ile yakından ilgilidir. Bu konuda daha başarılı ülkelerde bu sistem çoğunlukla daha iyi geliştirilmiştir. Dezavantajlı genç grubun verimliliği; daha iyi genel ve mesleki eğitim almaları ve profesyonel deneyim şansı bularak çalışma yaşamına girmeleri ile artırılabilir.¹⁸⁴

İşgücüne katılma oranı tüm ülkelerde önemli oranda azalmıştır. Aslında 2005 yılındaki oranlar, geçiş döneminin ilk beş yılının sonundaki oranlara göre nispeten iyi durumdadır. Zira 1995 yılında Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan ve Romanya’da bu oran %43-47 aralığında seyretmekteydi.¹⁸⁵ Özellikle Merkezi Avrupa ülkelerinde işçilerin iş olanaklarının kısıtlı olması, yüksek ve sürekli işsizlik nedeniyle iş aramayı bırakmaları sonucunda “cesareti kırılmış işsizler” olgusu ortaya çıkmış ve İKO’da büyük bir düşüşü beraberinde getirmiştir. Bu ülkelerde yüksek işsizlik ve düşük işgücüne katılım, istihdam ile aktif nüfus arasındaki oranın düşük kalmasına neden olmuştur.¹⁸⁶ Bu azalmada esas etkili olan unsur ise geçiş döneminde kadınların emek piyasasından geri çekilmesidir. Örneğin 1990-1999

¹⁸¹ Jan J. Rutkowski, Stefano Scarpetta and the others, **a.g.r.**, s.12.

¹⁸² Jan J. Rutkowski, Stefano Scarpetta and the others, **a.g.r.**, s.12.

¹⁸³ Alena Nesporova, “Unemployment in the Transition Economies”, **Employment Strategy Department**, ILO, (<http://www.unece.org/ead/sem/sem2002/papers/Nesporova.pdf>, Erişim Tarihi: 20 Ocak 2006), Genava, 2002, s.5.

¹⁸⁴ Horst Feldmann, **a.g.m.**, s.71.

¹⁸⁵ EBRD, **a.g.r.**, (2000), s.100.

¹⁸⁶ Jan J. Rutkowski, Stefano Scarpetta and the others, **a.g.r.**, s.9.

yılları arasında Çek Cumhuriyeti ve Estonya hariç tüm geçiş ekonomilerinde kadın İKO'su erkek İKO'sundan daha fazla azalmıştır. Ayrıca 15-24 yaş grubunda okuldan emek piyasasına geçişte çeşitli sıkıntıların olması da İKO'nun düşük kalmasının diğer bir nedenidir.¹⁸⁷

Birçok ülkede büyüme oranı 1990'lı yılların ortasından itibaren günümüze kadar sürekli pozitif değerler almıştır. Ancak bu büyüme süreci emek piyasasında karşılığını bulmamış, istihdam ve işsizlikte beklenen iyileşmeyi gerçekleştirememiştir. Bu durum “işsiz büyüme” ya da “iş yaratmayan büyüme” olarak nitelendirilmektedir.¹⁸⁸ Büyüme ile istihdam/işsizlik etkileşiminin zayıf kalmasından da anlaşılacağı üzere geçiş ekonomilerinde var olan işsizlik, büyük ölçüde yapısal işsizlik özelliği göstermektedir.¹⁸⁹ Bunun yanında genel olarak geçiş ekonomilerinde işsizliğin en göze çarpan özellikleri; uzun süreli olması, genç kesimde çok daha yaygın olması ve çoğunlukla daha az eğitim almış kişileri etkilemesidir. Ayrıca geçiş ekonomilerindeki İKO da görece düşük seyretmektedir.

AB üyesi geçiş ekonomilerinin 2006 yılındaki ortalama istihdam oranı Tablo 2.6'daki verilere göre %61.9 civarındadır. Bu oran AB ortalaması olan %64.3 ve AB-15 ortalaması olan %66.0'ın altında kalmaktadır. Bu ülkelerden özellikle Polonya, Macaristan, Bulgaristan ve Romanya'nın istihdam düzeyi oldukça düşük durumdadır. AB'ye aday ülkelerden Hırvatistan'ın da istihdam düzeyi Birlik ortalamasına göre oldukça düşüktür. Türkiye'deki istihdam oranı ise tablodaki ülkelerin tümünün istihdam oranından daha düşüktür. Birlik ortalaması ile Türkiye'nin istihdam oranı arasında yaklaşık yirmi puanlık bir fark söz konusudur.

Geçiş sürecinde yeni ortaya çıkan ve büyümekte olan şirketlerin yarattığı istihdam artışı söz konusudur. Ancak bu istihdam artışı istihdam kaybını karşılayamamaktadır. Yaratılan istihdam ve kaybedilen istihdamın büyüklüğü ve zamanlaması konusunda ülkeler arasında farklılıklar mevcuttur. Örneğin Estonya ve Slovenya geçişin erken aşamasında yaygın bir istihdam kaybı yaşamışlardır. Bu süreci istihdam yaratımı ve istihdam kaybının başa baş duruma geldiği bir dönem

¹⁸⁷ Alena Nesporova, **a.g.r.**, s.3.

¹⁸⁸ Jan Svejnar, **a.g.m.**, s.16.

¹⁸⁹ Horst Feldmann, **a.g.m.**, s.71.

izlemiştir. Yakın zamanda ise istihdam yaratımı istihdam kaybını geride bırakmaya başlamıştır. Ancak Romanya gibi diğer birçok ülkede hala istihdam yaratımı istihdam kaybının gerisinde kalmaktadır.¹⁹⁰

Tablo 2.6: Avrupa Birliği Üyesi Geçiş Ekonomileri, AB-15, AB-27, Hırvatistan ve Türkiye'nin İstihdam Oranları (%)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Çek C.	-	67.3	65.6	65.0	65.0	65.4	64.7	64.2	64.8	65.3
Estonya	-	64.6	61.5	60.4	61.0	62.0	62.9	63.0	64.4	68.1
Letonya	-	59.9	58.8	57.5	58.6	60.4	61.8	62.3	63.3	66.3
Litvanya	-	62.3	61.7	59.1	57.5	59.9	61.1	61.2	62.6	63.6
Macaristan	52.4	53.7	55.6	56.3	56.2	56.2	57.0	56.8	56.9	57.3
Polonya	58.9	59.0	57.6	55.0	53.4	51.5	51.2	51.7	52.8	54.5
Slovenya	62.6	62.9	62.2	62.8	63.8	63.4	62.6	65.3	66.0	66.6
Slovakya	-	60.6	58.1	56.8	56.8	56.8	57.7	57.0	57.7	59.4
Bulgaristan	-	-	-	50.4	49.7	50.6	52.5	54.2	55.8	58.6
Romanya	65.4	64.2	63.2	63.0	62.4	57.6	57.6	57.7	57.6	58.8
AB-27	60.7	61.2	61.8	62.2	62.5	62.3	62.5	62.9	63.4	64.3
AB-15	60.7	61.4	62.5	63.4	64.0	64.2	64.3	64.7	65.2	66.0
Hırvatistan	-	-	-	-	-	53.4	53.4	54.7	55.0	-
Türkiye	-	-	-	48.8	47.8	46.9	45.8	46.1	46.0	45.9

Kaynak: EC, a.g.r., (2006), ss.258-286; EC, a.g.r., (2007), ss.284-315'inci sayfalardaki verilerden derlenmiştir.

Geçiş ekonomilerinde mobilite ve girişimciliğe ilişkin araştırmalara göre bu ülkelerin çoğunda sektörler arası emek mobilitesi yüksek düzeydedir. Ancak işsiz ve/veya iş bulma ümidini yitirmiş olan gruplarından girişimci grubuna akış sınırlıdır. Buna karşılık diğer geçiş ekonomilerine göre nispeten ilerlemiş olan Merkezi Avrupa ülkeleri olarak nitelendirilen geçiş ekonomilerinde geçmişteki yasal düzenlemeler ile emek üzerine konulmuş olan yükler emek piyasasında gerekli olan ayarlamalara engel olmaktadır. Dolayısıyla diğer geçiş ekonomilerine nazaran Polonya ve Macaristan gibi Merkezi Avrupa ülkelerinde, orta yaş grubundaki çoğunluğu erkek olan eğitimli emek kesiminde “kendi işini kurma” yüksek karşılığı olan bir strateji iken, bu ülkelerin ilerlemesi için de oldukça önemlidir.¹⁹¹ Ancak kendi işinde istihdam ve kendi işini kurma işsizlikten istihdama geçişte yaygın bir yol olarak

¹⁹⁰ Jan J. Rutkowski, Stefano Scarpetta and the others, a.g.r., s.8.

¹⁹¹ Mark Dutz and the other, “Labour Market States, Mobility and Entrepreneurship in Transition Economies”, **European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) Working Paper**, No: 65, November 2001, s.11.

benimsenmemektedir. Genellikle işsizlikten kurtulmak için, işsizlikten geçici istihdam tipine doğru geçiş ya da mobilite yaygın bir yol olarak kullanılmaktadır.¹⁹²

Bu olgular geçiş döneminde istihdamın niteliğinde meydana gelen değişimlere işaret etmektedir. Bu dönemde meydana gelen en önemli değişim, yüksek kazanç getirmese de güvenli istihdamdan, daha fazla kazanma potansiyeli barındıran ancak daha az istikrarlı olan işlere yönelim olmuştur. Diğer taraftan geçici istihdam, genellikle firmalar tarafından belirsiz süreli sözleşmelerle çalışan kişilerin işten çıkarılması ile ilgili katı düzenlemelerden kaçınmak amacıyla yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Bunun yanında kayıt dışı işler de genç, eğitim seviyesi düşük ve teknik imalat işlerinde çalışan işçiler arasında oldukça yaygındır. Genel olarak bakıldığında kayıt dışı sektörde çalışan işçiler, kayıtlı sektörde çalışan işçilere göre daha düşük ücret almaktadırlar.¹⁹³

Geçiş döneminde işlerin niteliğinde meydana gelen değişiklikler erkekleri kadınlardan daha fazla etkilemiştir. Erkek istihdamının çok yaygın olduğu ağır sanayi ve madencilik sektöründe pek çok iş kaybedilmiş buna karşılık kadınların daha kolay erişebileceği hizmet sektöründe birçok yeni iş yaratılmıştır. Dolayısıyla geçiş sürecinde erkekler kadınlara göre daha fazla iş kaybına uğramıştır. Örneğin Merkezi Avrupa ülkelerinde %54 olan kadın istihdam oranı, AB-27’de %57.1 olan kadın istihdam oranı ortalamasına yakınken, %65 olan erkek istihdam oranı, AB-27’de %71.6 olan erkek istihdam oranı ortalamasına daha uzaktır.¹⁹⁴

Tablo 2.7’deki verilere göre AB geneli ile karşılaştırıldığında geçiş ekonomilerinde tarım ve sanayi sektörlerindeki istihdam daha yoğundur. Tarım sektöründeki istihdamın, Birlik ortalamasına yakın olduğu ülkeler Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Estonya’dır. Tüm geçiş ekonomilerinde sanayi sektöründeki istihdam oranı AB ortalamasından daha yüksek iken hizmet sektöründeki istihdam oranı daha düşüktür. Ayrıca geçiş ekonomilerinde kısmi süreli istihdamın toplam istihdam içindeki oranı Birlik ortalamasının oldukça altındadır.

¹⁹² GÜNGÖR Turan, “Geçiş Ekonomilerinde Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Emek Piyasaları”, **Kamu-İş (İş Hukuku ve İktisat Dergisi)**, Cilt: 9, Sayı: 1, 2007, s.63.

¹⁹³ Jan J. Rutkowski, Stefano Scarpetta and the others, **a.g.r.**, ss.12-13.

¹⁹⁴ EC, **a.g.r.**, (2007), s.284; Jan J. Rutkowski, Stefano Scarpetta and the other, **a.g.r.**, s.14.

Kendi işinde çalışanların oranının toplam istihdam içindeki oranında ise Romanya ve Polonya hariç geçiş ekonomileri ile Birlik ortalaması birbirine yakındır.

Tablo 2.7: Avrupa Birliği Üyesi Geçiş Ekonomileri, AB-15, AB-27, Hırvatistan ve Türkiye’de 2006 Yılında İstihdamın Sektörel Dağılımı, Kısmi Süreli İstihdam ve Kendi İşinde Çalışanların Toplam İstihdama Oranı (%)

	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Kısmi Süreli İstihdam	Kendi İşinde Çalışanlar
Çek C.	3.7	37.6	58.7	5.0	18.0
Estonya	4.9	33.1	62.0	7.8	8.1
Letonya	11.5	27.0	61.5	6.5	11.7
Litvanya	12.4	29.5	58.1	9.9	15.8
Macaristan	4.8	32.3	63.0	4.0	12.7
Polonya	19.2	26.9	53.9	9.8	25.7
Slovenya	9.7	35.1	55.3	9.2	16.7
Slovakya	3.6	33.8	62.7	2.8	13.0
Bulgaristan	20.6	27.6	51.8	2.0	27.8
Romanya (*)	36.2	29.9	33.9	9.7	43.2
AB-27	6.4	25.0	68.6	18.1	16.6
AB-15	3.7	23.7	72.6	20.8	14.6
Hırvatistan (*)	16.5	29.9	53.7	10.1	23.8
Türkiye	27.3	25.4	47.3	7.9	-

Kaynak: TÜİK (T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu), **Bölgesel İstatistikler**, (<http://www.tuik.gov.tr/BolgeselIstatistik/tabloOlustur.do>, Erişim Tarihi: 26 Kasım 2007), s.1; EC, **a.g.r.**, (2007), ss.284-315’inci sayfalardaki verilerden derlenmiştir.

(*): Romanya’nın tarım, sanayi ve hizmet sektörlerine ilişkin verileri 2002 yılına, Hırvatistan’ın aynı verileri 2004 yılına aittir. Ayrıca Hırvatistan’ın kısmi süreli istihdam ve kendi işinde çalışanlara ilişkin verileri 2005 yılına aittir.

Geçiş sürecindeki tüm ülkelerde hizmet sektöründe istihdam artarken imalat sanayi istihdamında düşüş kaydedilmiştir. Ancak BDT ülkelerinin çoğunda tarım sektörü istihdamı önemli bir düzeyde kalmaya devam etmiştir.¹⁹⁵ Tarım, sanayi ve hizmet sektörleri açısından düşünüldüğünde AB üyesi geçiş ekonomilerinde teknik imalat işlerinde çalışanların sayısında düşüş, mesleki ve idari hizmet sektörü işlerinde ise artış ortaya çıkmıştır. Örneğin Çek Cumhuriyeti’nde piyasa hizmetlerinin toplam istihdam içindeki payı geçiş döneminde %5 artış göstermiş, imalat sanayisindeki istihdam düzeyi %3 azalmıştır. BDT ülkelerinde ise sanayi sektöründe istihdam oranının azalmasına karşılık hizmet sektörü istihdamının artış oranı çok düşük düzeyde kalmış, tarım sektörünün istihdam içindeki oranı ise

¹⁹⁵ EBRD, **a.g.r.**, (2000), s.99.

oldukça yükselmiştir. Örneğin geçiş süreci boyunca Kırgızistan'da imalat sanayisindeki istihdam düzeyi %17 azalmış, piyasa hizmetlerinin toplam istihdam içindeki payı küçük bir artış gösterirken tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payı %20 artış göstermiştir. Ayrıca toplam istihdamın %40 - %50 arası BDT ülkelerinde kendi işinde çalışan durumunda iken AB üyesi geçiş ekonomilerinde bu oran %20 civarındadır.¹⁹⁶

Okun Yasası olarak bilinen işsizlik ile büyüme arasındaki ilişki herhangi bir ülkede genel ekonomi ile emek piyasasının etkileşimine işaret etmektedir. Amerikan ekonomisine ilişkin yapılan araştırmalara göre, reel büyüme oranının yüksek olduğu yıllarda işsizlik oranının düştüğü, aksine reel büyüme oranının düşük düzeyde kaldığı hatta negatif olduğu yıllarda işsizlik oranının arttığı görülmüştür. Arthur Okun'un reel büyüme oranı ile işsizlik arasındaki ilişkiyi bir formülle ifade etmesi, bu görüşün daha sonra "Okun Yasası" olarak ifade edilmesine neden olmuştur. Buna göre reel büyüme hızının %2.25'in üzerine çıktığı yıllarda bu oranın üzerindeki her %1'lik artışın işsizlik oranında %0.5'lik bir azalma sağladığı belirlenmiştir. Ancak bu analiz yıllık nüfus artış hızının %1 civarında olduğu Amerika için geçerlidir. Nüfus artış hızının daha yüksek olduğu ülkelerde etkileşim daha zayıf kalmaktadır.

Geçiş ekonomilerinde Okun Yasası'nın geçerliliği açısından yapılan bir incelemeye göre gelişmiş piyasa ekonomileri ile karşılaştırıldığında eski sosyalist ülkelerde "sürekli tam istihdam" durumundan piyasa ekonomisine geçiş sürecinde kısa dönemde yüksek üretim-istihdam duyarlılığının elde edilmesi umulmamaktadır. Bu ülkelerde arz şokları ve yeni piyasa mekanizmasının zayıf ilişkileri erken geçiş döneminde Okun Yasası'nın işlemesine engel olmaktadır. Gelişmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında emek piyasası inelastik ve işsizlik düzeyi yüksek olan birçok AB üyesi ülkede üretim-istihdam etkileşimi nispeten zayıf ve genel olarak istikrarsızdır. Üretim-istihdam etkileşiminin nispeten zayıf ve genel olarak istikrarsız olması durumu emek piyasası esnekleştirilmiş ve işsizlik düzeyi yüksek olan AB üyesi geçiş ekonomileri için de geçerlidir.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Jan J. Rutkowski, Stefano Scarpetta and the others, **a.g.r.**, ss.12-13.

¹⁹⁷ Alexei Izyumov and John Vahaly, "The Unemployment-Output Tradeoff in Transition Economies does Okun's Law Apply", **Economics of Planning**, 35, 2002, ss.318-319.

İstihdamdaki düşüşlerin önlenmesi ve istihdamın tekrar artırılabilmesi için üretim düzeyinin artırılması gerekmektedir. Ancak geçiş sürecinde reformlar konusunda başarılı olan geçiş ekonomileri arasında dahi istihdamdaki artışın, üretim düzeyindeki artışa göre önemli oranda düşük kaldığı ortaya çıkmıştır. Şöyle ki, birçok geçiş ekonomisinde geçiş süreci öncesindeki üretim düzeyi 2000’li yılların başında yakalandığı halde, aynı dönemde geçiş süreci öncesindeki istihdam düzeyinin çok gerisinde kalınmıştır. Bu durum bir ölçüde geçiş döneminde üretim alanındaki yapısal değişime işaret etmektedir. Yani geçiş döneminde üretim faaliyetlerinin yoğunluğu emek verimliliğinin düşük olduğu alanlardan emek verimliliğinin yüksek olduğu alanlara kaymıştır.¹⁹⁸ Üretim alanındaki yapısal değişim ile demografik dönüşümün sonucunda ortaya çıkan işsizlerin düşük nitelikli, iş deneyimi az, eğitim düzeyi ve mobilitesi düşük, 55-64 yaş grubuna dahil olan yaşlı ya da 15-24 yaş grubuna dahil olan gençlerden oluştuğu gözlenmektedir. Bu grupların emek piyasasına entegrasyonunu sağlayacak olan istihdam politikalarının hizmet sektöründeki teknolojik dönüşüm ile üretim alanındaki yapısal değişimi dikkate alarak tasarlanması gerekmektedir.

2.2.3 – İstihdam Politikaları ve Avrupa İstihdam Stratejisi

Günümüzde AB üyesi geçiş ekonomilerinin istihdam oranları eski AB üyesi (AB-15) ülkelerin istihdam oranlarından daha düşük iken işsizlik oranları ve büyüme oranları daha yüksektir. Erken geçiş dönemindeki şoklardan dolayı ortaya çıkan yüksek miktarda işsizliği azaltmak için çeşitli fikirler ileri sürülmektedir. Bu fikrilerden biri emek piyasasındaki esneklik düzeyinin artırılması gerektiğini ifade etmektedir. Diğer bir görüşe göre ise, şimdiye kadar gerçekleştirilen büyüme oranlarına göre daha yüksek düzeyde bir büyüme sürecinin (hattının) desteklenmesi gerekmektedir. Ancak kısa dönemde bu işsiz stokunu eritmenin önündeki en önemli engellerden biri teknolojik ilerlemedir.¹⁹⁹

¹⁹⁸ Güngör Turan, **a.g.m.**, s.57.

¹⁹⁹ Hubert Gabrisch and Herbert Buscher, “The Relationship between Unemployment and Output in Post-communist Countries”, **Post-Communist Economies**, Vol. 18, No. 3, September 2006, ss.261, 274.

AİS'nin önemli unsurları olarak Lizbon ve Stockholm zirvelerinde ortaya konulan stratejik ve somut hedefler açısından incelendiğinde, çoğu geçiş ekonomisinin toplam istihdam, kadın istihdamı ve yaşlı istihdamında 2010 hedeflerinin gerisinde kaldığı gözlenmektedir. Ayrıca 2000 – 2006 yılları arasındaki dönemde toplam istihdam oranı, kadın istihdam oranı ve yaşlı istihdam oranındaki ilerleme hızları açısından ülkeler arasında önemli farklılıkların söz konusu olduğu gözlenmektedir. Ancak AB üyesi geçiş ekonomilerinin Birliğin diğer üyelerine ve geçmiş döneme göre hedeflere ulaşma konusunda daha yüksek bir performansa sahip oldukları da gözlenmektedir.²⁰⁰

Tablo 2.8: Avrupa Birliği Üyesi Geçiş Ekonomileri, AB-15 ve AB-27 Ülkelerinde İstihdam Oranları (2006) ve Lizbon ve Stockholm'de Belirlenen 2010 İstihdam Hedeflerine Göre İlerleme Durumu

	Toplam İstihdam Oranı(%)			Kadın İstihdam Oranı(%)			Yaşlı İstihdam Oranı(%)		
	2006	2000-2006 Değişim	2010 Amacına Uzaklık	2006	2000-2006 Değişim	2010 Amacına Uzaklık	2006	2000-2006 Değişim	2010 Amacına Uzaklık
Çek C.	65.3	0.3	4.7	56.8	-0.1	3.2	45.2	8.9	4.8
Estonya	68.1	7.7	1.9	65.3	8.4	>	58.5	12.2	>
Letonya	66.3	8.8	3.7	62.4	8.6	>	53.3	17.3	>
Litvanya	63.6	4.5	6.4	61.0	3.3	>	49.6	9.2	0.4
Macaristan	57.3	1.0	12.7	51.1	1.4	8.9	33.6	11.4	16.4
Polonya	54.5	-0.5	15.5	48.2	-0.7	11.8	28.1	-0.3	21.9
Slovenya	66.6	3.8	3.4	61.8	3.4	>	32.6	9.9	17.4
Slovakya	59.4	2.6	10.6	51.9	0.4	8.1	33.1	11.8	16.9
Bulgaristan	58.6	8.2	11.4	54.6	8.3	5.4	39.6	18.8	10.4
Romanya	58.8	1.2	11.2	53.0	1.2	7.0	41.7	4.4	8.3
AB-27	64.3	2.1	5.7	57.1	3.4	2.9	43.5	6.6	6.5
AB-15	66.0	2.6	4.0	58.4	4.3	1.6	45.3	7.5	4.7
2010 Amacı	%70			%60'ın üstü			%50		

Kaynak: EC, a.g.r., (2007), s.24.

Not: “>” Sembolü 2010 amacına ulaşmış ya da aşmış olmayı nitelemek için kullanılmıştır.

Tablo 2.8'deki verilere göre AB üyesi geçiş ekonomileri 2010 istihdam hedefleri açısından incelendiğinde: Genel istihdam oranında hiçbir AB üyesi geçiş ekonomisinin hedefe ulaşmadığı ortaya çıkmaktadır. 2006 yılı itibarı ile AB-15 ülkeleri 4.0 puan, AB-27 ülkeleri 5.7 puan hedefin gerisinde iken bu ülkeler ortalama olarak 8.15 puan hedefin gerisindedirler. Estonya, Slovenya, Letonya ve Çek

²⁰⁰ EC, a.g.r., (2007), s.24.

Cumhuriyeti hedefe daha yakın olan ülkeler iken Polonya, Macaristan, Bulgaristan, Romanya ve Slovakya hedefin oldukça gerisinde kalmışlardır. 2000 – 2006 arasında istihdam artış oranı en yüksek olan ülkeler, 8.8 puan ile Letonya ve 8.2 puan ile Bulgaristan'dır. Bu dönemde istihdam oranı sadece Polonya'da 0.5 puan azalmıştır.

Kadın istihdam oranında Estonya, Letonya, Slovenya ve Litvanya hedefe ulaşmışken diğer ülkeler hedefin gerisinde kalmışlardır. Bu hedefe en uzak olan ülkeler sırasıyla Polonya, Macaristan ve Slovakya'dır. 2000 – 2006 arasında kadın istihdamında artış oranı en yüksek olan ülkeler, 8.6 puan ile Letonya, 8.4 puan ile Estonya ve 8.3 puan ile Bulgaristan'dır. Bu dönemde kadın istihdam oranı sadece Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nde düşük bir düzeyde azalmıştır. 2006 yılı itibarı ile kadın istihdam oranında AB-15 ülkeleri 1.6 puan, AB-27 ülkeleri 2.9 puan hedefin gerisinde iken Estonya, Letonya, Slovenya ve Litvanya dışındaki AB üyesi geçiş ekonomileri ortalama olarak 7.4 puan hedefin gerisindedirler.

Yaşlı istihdam oranında ise Estonya ve Letonya hedefe ulaşmış, diğer sekiz ülke hedefe ulaşamamışlardır. Ancak Litvanya ve Çek Cumhuriyeti hedefe oldukça yaklaşmışlardır. Bu hedefe en uzak olan ülkeler sırasıyla Polonya, Slovenya, Slovakya, Macaristan ve Bulgaristan'dır. 2000 – 2006 arasında yaşlı istihdamında artış oranı en yüksek olan ülkeler, 18.8 puan ile Bulgaristan, 17.3 puan ile Letonya, 12.2 puan ile Estonya, 11.8 puan ile Slovakya ve 11.4 puan ile Macaristan'dır. Bu dönemde yaşlı istihdam oranı sadece Polonya'da düşük bir düzeyde azalmış, diğer geçiş ekonomilerinin tümünde yükselmiştir. 2006 yılı itibarı ile yaşlı istihdam oranında AB-15 ülkeleri 4.7 puan, AB-25 ülkeleri 6.5 puan hedefin gerisinde iken Estonya ve Letonya dışındaki AB üyesi geçiş ekonomileri ortalama olarak (yaklaşık) 12.1 puan hedefin gerisindedirler.

Geçiş ekonomilerinin Lizbon ve Stockholm zirvelerinde ortaya konulan 2010 istihdam hedeflerinin tümünde ortalama olarak AB genelinin gerisinde kaldığı gözlenmektedir. Ancak özellikle AB üyeliği gerçekleştikten sonra geçiş ekonomilerinin istihdam oranı, kadın istihdam oranı ve yaşlı istihdam oranı

konusunda gösterdikleri ilerleme performansının önceki yıllara ve eski üyelere göre daha yüksek olduğunu belirtmek gerekmektedir.²⁰¹

Geçiş ekonomilerinde görece düşük istihdam ve yüksek işsizlik düzeyine karşı alınabilecek bazı önlemler vardır. Buna göre firmaların piyasaya dahil edilmesi ve ölçeklerinin artırılması ile istihdam yaratma hızının artırılması ve iş ile işçilerin eski, daha az üretken firmalardan yeni, daha üretken firmalara tahsis edilmesinin kolaylaştırılması gerekmektedir. Bu stratejiye göre yatırım ortamı iyileştirilmeli ve iş yapma maliyetleri aşağı çekilmelidir. Bölge ülkeleri bu konuda önemli oranda mesafe kaydetmişlerdir. Ancak hala bazı önemli sıkıntılar söz konusudur.²⁰²

AB üyesi ülkelerin çoğunda kurumlaşmış sosyal politika, örgütlü emek, endüstri ilişkilerinin daha etkin kurallar ile tanımlandığı bir sistem ve bu sistem içinde oluşmuş olan doğrudan gelir desteği gibi pasif tedbirlere dayalı sosyal politikalar söz konusudur. Geçiş ekonomileri de dahil olmak üzere tüm üye ülkelerdeki emek piyasası sorunlarının arkasındaki en önemli nedenlerden biri olarak bu sosyal politika uygulamaları gösterilmektedir. İşte bu noktada emek piyasasında esneklik düzeyini artırarak var olan maliyetli sosyal yapının revize edilmesi ile emek piyasalarındaki sorunların çözülebileceği iddia edilmektedir.²⁰³ Aslında küreselleşme sürecinde neo-liberal anlayış çerçevesinde esneklik düzeyini artırmaya dönük uygulamaların OECD, IMF, DB gibi küresel kuruluşlar tarafından üye olan ülkelere önerildiğini belirtmek gerekmektedir.

Ancak istihdam performansı konusunda başarılı olan ülkeler incelendiğinde esnekleştirilmiş bir emek piyasasına sahip olan ABD, İngiltere gibi ülkelerin yanı sıra bu sistemlere sahip olmayan ülkelerin de oldukça başarılı olabildiği görülmektedir.²⁰⁴ Ayrıca esnek emek piyasası yapılanmasına sahip ülkelerde yüksek istihdam performansının gelir eşitsizliği, çalışan yoksulluğu gibi sorunlar pahasına başarılabilirdiğini belirtmek gerekmektedir. Dolayısıyla istihdam performansının

²⁰¹ EC, **a.g.r.**, (2007), s.24.

²⁰² Jan J. Rutkowski, Stefano Scarpetta and the others, **a.g.r.**, s.4.

²⁰³ Oğuz Zengingönül, "Sosyal Politika – Esnek Çalışma Biçimleri Paradoksunda Avrupa Birliği Örneği", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 4, 2003, ss.159, 168-169.

²⁰⁴ Ahmet Selamoğlu, **a.g.m.**, ss.169-170.

piyasanın ücret ve sosyal koruma yanı ile birlikte ortaya konularak incelenmesi daha iyi bir bakış açısı sağlayacaktır.²⁰⁵ Bununla birlikte (istisnalar olmak kaydıyla) AB ülkelerinde görece yoğun olan sosyal politika uygulamalarının güvenceli esneklik gibi açılımlarla küreselleşmenin gerekleri doğrultusunda revize edilmesi yönünde çabalar mevcuttur.

AB düzeyinde esneklik ile güvence arasında bir denge oluşturulmaya çalışılan güvenceli esneklik yaklaşımı ile üye ülkelerde istihdam performansına ilişkin sorunların üstesinden gelinmeye çalışılmaktadır.²⁰⁶ Ayrıca etkili aktif emek piyasası politikaları, modern sosyal güvenlik sistemleri ve kapsamlı yaşam boyu öğrenim politikaları ile desteklenmesi gereken güvencelik esneklik uygulamalarının ülkelerin öznel koşullarına göre uyarlanabilmesi, AB üyesi geçiş ekonomileri için emek piyasalarını dönüştürmek açısından bir açılım yaratabilecektir.

Emek piyasasındaki esneklik düzeyi açısından geçiş ekonomilerinde var olan düzenlemeler incelendiğinde bu düzenlemelerin AB ülkelerindeki düzenlemeler kadar hatta daha da katı oldukları gözlenmektedir. Örneğin herhangi bir geçiş ekonomisinde bir iş sözleşmesinin sona erdirilmesi için gereken hukuksal süreç AB ülkelerindeki kadar giriftir.²⁰⁷ Buna karşılık MDAÜ ve Baltık Ülkeleri'nde girişimciler stajyer okullarını, eğitim merkezlerini, barındırma hizmetlerini, çocuk bakım hizmetlerini, sağlık bakım ve rehabilitasyon merkezlerini azaltmışlardır. Bu ülkelerdeki işverenler genellikle deneyimsiz okul mezunlarını istihdam etmek ya da var olan işçilerini yeniden eğitime tabi tutmak yerine deneyimli ve uygun niteliklere sahip emek talep etmektedirler. Ayrıca adı geçen ülkelerde gelişmiş piyasa ekonomilerindeki gibi iş arayanlar ve girişimciler için istihdam hizmetlerini geniş bir biçimde sunan merkezi, bölgesel ve yerel işgücü ofislerinin bir ağı ile emek piyasası kurumları oluşturulmaktadır. Dolayısıyla bu ülkeler istihdam koruma mevzuatlarını liberalize etmekte, işsizlik yardımı sistemleri ortaya koymakta, sosyal refah sistemlerini yeniden oluşturmakta ve aktif emek piyasası politikaları belirlemektedirler.²⁰⁸ Geçiş ekonomilerinde de aktif ve pasif emek piyasası

²⁰⁵ Richard B. Freeman, **a.g.m.**, (2004) s.1.

²⁰⁶ Ton Wilthagen, **a.g.m.**, s.3.

²⁰⁷ EBRD, **a.g.r.**, (2000), ss.110-111.

²⁰⁸ ILO, **a.g.r.**, (2002), s.84.

politikaları, ekonomik ve sosyal reformlar ile birbirine bağlıdır. Geçiş ekonomilerinde yaşlı ve düşük nitelikli işçilerin işsizlik sorunu erken emeklilik gibi pasif tedbirler yoluyla çözülmeye çalışınca sosyal sigorta sistemi önemli bir yük ile karşı karşıya kalmaktadır.²⁰⁹ Böylece aktif emek piyasası tedbirleri ile bir yandan işsizlik ile mücadele edilirken, diğer taraftan kamu bütçesi üzerindeki yükler de hafifletilebilir.

AB üyesi geçiş ekonomilerinde uygulanmakta olan istihdam politikalarının içeriği incelendiğinde BDT ülkelerine göre aktif emek piyasası politikalarının çok daha yaygın olduğu gözlenmektedir. Ancak her zaman öngörülen istihdam politikaları ile uygulanmakta olan istihdam politikaları arasında farklar oluşabilmektedir.²¹⁰ Diğer taraftan eski AB üyesi ülkelere göre yaşam boyu eğitim sistemleri ve aktif emek piyasası politikaları oldukça zayıftır.²¹¹

Geçiş ekonomilerinde istihdam politikalarının odaklanması gereken sorunlu emek piyasası alanları; üretim alanındaki yapısal değişim ve demografik dönüşümün sonucunda ortaya çıkan uzun süreli işsizler, 55-64 yaş grubuna dahil olan yaşlı, 15-24 yaş grubuna dahil olan genç işsizler ile eğitim, vasıf ve mobilite düzeyi düşük olan grupların istihdamının desteklenmesi ve emek piyasasına entegrasyonudur. Daha önce açıklandığı üzere OECD İş Stratejisi, ILO tarafından yürürlüğe konulan Küresel İstihdam Gündemi (GEA) gibi dünya genelinde istihdama ilişkin tercihli politikaların ve AİS çerçevesinde AB geneli için istihdama ilişkin tercihli politikaların asıl yoğunlaştığı alan aktif emek piyasası politikalarıdır. AB üyesi geçiş ekonomilerinde de ortaya konulan emek piyasasına ilişkin sorunların çözümünün ancak yoğun bir biçimde aktif emek piyasası programları ile yüklenmiş olan istihdam politikaları ile başarılabilir olduğu ortadadır. Ancak bu ülkelerde AİS çerçevesinde ulusal politikaların ülkelerin kendileri tarafından, olabilecek en uygun biçimde oluşturulabilmesi için başarılı deneyimlerin geliştirilmesi ve paylaşılmasına yönelik bir öğrenme süreci organizasyonu olan AKY ile uygulamaya konulan istihdam politikalarındaki aktif emek piyasası önlemleri görece zayıf kalmaktadır.

²⁰⁹ Alena Nesporova, **a.g.r.**, s.15.

²¹⁰ EBRD, **a.g.r.**, (2000), ss.109-110.

²¹¹ Council of the European Union, **a.g.r.**, (2007), s.13.

2.3 – Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Polonya Emek Piyasasında Yaşanan Dönüşümler

Avrupa'nın kuzeydoğusunda yer alan Polonya, kuzeyinde Baltık Denizi ve Rusya, doğusunda Litvanya, Beyaz Rusya ve Ukrayna, güneyinde Çek Cumhuriyeti ve Slovakya, batısında ise Almanya ile çevrelenmiştir. 2005 yılı verilerine göre nüfusu yaklaşık 38.6 milyon olan ülkenin nüfusunun çok düşük oranda azaldığı görülmektedir.²¹²

Tarihi daha eski dönemlere gitmekle birlikte I. Dünya savaşı sonrasında kurulmuş olan Polonya, 1939 yılında Almanya ve SSCB tarafından işgal edilmiş ve paylaşılmıştır. Almanya'nın 1941 yılında SSCB'ye savaş ilanından sonra tamamen bu ülkenin işgali altına girmiş ve bu işgal 1945 yılına kadar sürmüştür. 1945 yılında Sovyet birlikleri Almanları ülkeden çıkararak işgali sona erdirmişlerdir. II. Dünya Savaşı'nın sonunda SSCB'nin himayesinde Polonya Milli Birlik Komitesi kurulmuş ve bir süre sonra geçici hükümete dönüştürülmüştür. Yeni Polonya devleti kurulduktan sonra hükümet toprak reformuna gitmiş ve birçok sanayi işletmesini devletleştirmiştir. Ocak 1947 yılında yapılan genel seçimleri sonradan İşçi Partisi olarak birleşen sosyalist blok kazanmış ve ülkede sosyalist dönem başlamıştır. Sosyalist düzen, 1980'li yılların sonuna dek sürmüştür.²¹³

1980'li yılların sonunda SSCB'de başlayan yumuşama politikası Polonya'da da etkili olmuş ve 1987 yılından başlayarak ekonomik ve siyasal reform programları uygulamaya konulmaya başlanmıştır. 1989 yılında yapılan ilk kısmi genel seçimlerde iktidardaki Birleşik İşçi Partisi ağır bir yenilgiye uğramış ve dolayısıyla Polonya'da 45 yıldır sürmekte olan sosyalist rejim de sona ermiştir. Yeni hükümet seçildikten sonra demokratikleşme ve serbest piyasa ekonomisine geçiş çabaları doğrultusundaki siyasi ve ekonomik reform programları uygulamaya konulmuştur.²¹⁴

²¹² DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu), Polonya Ülke Bülteni, **Türk-Polonya İş Konseyi**, Şubat 2006, ss.1-2.

²¹³ Cengiz Ersun, Muhsin Akgür, **Polonya Ekonomisi: İTO Ülke Profili**, İTO (İstanbul Ticaret Odası) Yayın No: 1998-27, İstanbul, Haziran 1998, ss.6-7.

²¹⁴ Cengiz Ersun, Muhsin Akgür, **a.g.e.**, s.7.

Polonya eski Sovyet bloğu ülkeleri arasında siyasi olarak demokrasiyi, ekonomik olarak piyasa ekonomisini kurmaya yönelmiş olan ilk ülkedir. 1989 yılındaki seçimden sonra başa geçen hükümet durgunluğa girmiş bir ekonomi, enflasyon baskısı, yüksek oranda dış borç ve piyasa etkinsizliği ile yüz yüze kalmıştır.²¹⁵ Polonya’da serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde sistemin dönüştürülmesi amacıyla uygulanmış olan reformlar, “Balcerowicz Planı” olarak adlandırılan bir plan dahilinde uygulamaya konulmuştur.²¹⁶ Bu plana göre uygulamaya konulmuş olan reform ve politikalar ile uygulama hızı ayrıntılı bir biçimde incelendiğinde genel olarak şok tedavi olarak nitelendirilen stratejinin benimsendiği gözlenmektedir.

Çünkü geçiş sürecinin başında paranın devalüe edilmesi ve makroekonomik önlemler ile birleştirilen fiyatların tam liberalizasyonunda çok hızlı hareket edilmiştir. Diğer taraftan tarım, madencilik gibi bazı sektörlerdeki yapısal reformlarda ve özelleştirmede yavaş davranılmıştır. Bu tutum geçiş sürecindeki krizleri hızlıca atlama ve yüksek büyüme hızı yakalamada yardımcı olmuş ancak aynı zamanda ekonomik dengesizlikler ve yapısal problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.²¹⁷ Dolayısıyla 1990’lı yılların sonundan itibaren büyüme hızı düşmeye, emek piyasası için önemli göstergeler olan işsizlik oranları artmaya ve istihdam oranları düşmeye başlamıştır. 2000’li yıllardaki büyüme oranları, AB üyesi geçiş ekonomileri arasındaki en düşük büyüme oranlarıdır. Ayrıca günümüzde emek piyasası göstergeleri en olumsuz olan AB üyesi ülkelerden biri Polonya’dır.²¹⁸

AB üyesi geçiş ekonomileri arasında geçiş ve AB üyelik sürecinde emek piyasası açısından yaşanan dönüşüm ve sosyo-ekonomik yapı açısından Türkiye’ye en benzeyen ülkelerden biri Polonya’dır. Türkiye’de 1980 yılından itibaren küresel kredi kuruluşlarının desteği ile uygulamaya konulan politika ve programlar ile Polonya’da geçiş sürecinde yine küresel kuruluşların desteği ile uygulamaya konulan

²¹⁵ Mieczyslaw Waclaw Socha and Yaacov Weisberg, “Poland in Transition: Labor Market Data Collection”, **Monthly Labor Review**, September 1999, s.9.

²¹⁶ Barthold Albrecht and Marcel Thum, “Privatization, Labour Participation, and the Threat of Bankruptcy: The Case of Poland”, **Journal of Institutional and Theoretical Economics**, 150, August 1994, s.712.

²¹⁷ Alena Nesporova, **a.g.r.**, s.8.

²¹⁸ EC, **a.g.r.**, (2007), ss.280, 306.

politika ve programların birbirine paralel olduğu gör÷lmektedir. Türkiye'nin AB üyelik süreci Polonya'nın üyelik sürecinden çok daha önce başlamış ancak Polonya'nın tam üyeliği daha önce gerçekleşmiştir. Türkiye ve Polonya'nın diğer bir ortak özelliği dış ticaret hacmi içinde Avrupa ülkelerinin önemli bir ağırlığının olmasıdır. Ayrıca iki ÷lke arasında emek piyasası özellikleri ve istihdam performansı açısından çeşitli paralellikler mevcuttur. Zira tarım sektörünün istihdamdaki ağırlığı, görelil düşük istihdam ve İKO, yüksek işsizlik oranları ve açık işler ile işsizlerin beceri ve niteliklerinin uyumlaştırılmasında var olan sorunlar konusunda iki ÷lke arasında benzerlikler söz konusudur. Dolayısıyla Türkiye'nin küresel ekonomiye adaptasyon süreci ile AB'ye entegrasyon sürecinin çakıştığı bu dönemde, küresel ekonomiye adaptasyon sürecinde AB üyeliğini gerçekleştirmiş olan Polonya'nın deneyimleri ışığında emek piyasasının dönüşümünü değerlendirmesi faydalı sonuçlar doğuracaktır.

2.3.1 – Polonya'nın Sosyo – Ekonomik Dönüşümü

Merkezi planlamadan piyasa ekonomisine geçiş sürecinde Polonya, yoğun bir biçimde reformlara odaklanmış ve önemli yapısal değişiklikler gerçekleştirmiştir. Bu sürecin başında toplam tüketime azalması, enflasyonun yükselmesi, dağıtım mekanizmasının etkinliğinin azalması, korumacılık azaltıldığı için işyerlerinin kapanması ve işsizliğin artarak istihdamın düşmesi, dönüşümün sosyal ve siyasal maliyetlerini oldukça artırmıştır.

Benzer bir süreç ile faşist bir diktatörlükten kapitalist demokratik yapıya geçmiş olan İspanya'da, Polonya'nın aksine siyasal ve ekonomik reformlar konusunda oldukça başarılı olunmuştur. Bunu başlıca nedeninin iki ÷lkenin benimsediği geçiş stratejileri arasındaki fark olduğu öne sür÷lmektedir. Zira Polonya'dakinden farklı olarak İspanya'da reformların uygulamaya konulmasında şok tedavi ve üzerinde konsensüse varılmamış düzenlemeler yerine, parlamento ve siyasal partiler gibi temsili kurumlardan büyük ölçüde yararlanılmıştır. Bunun yanında geçiş sürecinde ortaya çıkan işsizlik, yoksulluk gibi sosyo-ekonomik sorunlar ile mücadelede sosyal politika uygulamalarına başvurularak halkın reform politikalarına

verdiği desteğin devamı sağlanmıştır.²¹⁹ Polonya'nın geçiş döneminin başında benimsemiş olduğu şok tedavi stratejisi emek piyasasında ortaya çıkan sonuçların nedenleri arasında önemli bir yere sahiptir.

Tablo 2.9'daki verilere göre Polonya 1992 – 2005 yılları arasındaki on dört yıllık dönemde ortalama olarak yaklaşık %4.3'lük bir büyüme hızı performansı göstermiştir. Veriler dönemsel olarak ele alındığında 2000'li yılların başına kadar bu ortalamanın üzerinde bir büyüme performansı olduğu, 2000'li yıllarda ortalamanın altında bir büyüme performansının söz konusu olduğu ortaya çıkmaktadır. Öyle ki son beş yıllık (2001 – 2005) ortalama büyüme oranlarına bakıldığında Polonya %2.96'lık ortalama büyüme oranı ile AB üyesi geçiş ekonomileri arasında en düşük büyüme performansı gösteren ülke olmuştur.

1991 yılından sonra hiç negatif büyüme (küçülme) yaşanmamış olan Polonya'da geçiş sürecinin başlangıç aşamasından sonra yüksek büyüme evresine geçilmiş, ancak büyüme oranı 1997 yılından sonra düşüşe geçmiştir. Bunda 1998 yılındaki Rusya krizinin, dünya ekonomisindeki yavaşlamanın ve Asya krizinin önemli bir payı vardır. İçeride yürürlüğe konulacak ilave yapısal reformların ertelenmesine olumsuz dış koşulların eşlik etmesi ile 2001 yılında büyüme oranı %1 civarında gerçekleşmiştir.²²⁰ Tablo 2.9'dan da gözlemlenebileceği üzere bu tarihten sonra toparlanma sürecine girilmiş ve 2004 yılında büyüme oranı %5.3 düzeyine çıkmış, 2005 yılında %3.2 düzeyine gerilemiş ve 2006 yılında %5.8 olarak gerçekleşmiştir. Sonraki yıllar için yapılan tahminlere göre ise 2007 yılında %6.1 ve 2008 yılında %5.5 civarı bir büyüme oranı söz konusu olacaktır.

Polonya'da 1997 – 1998 yılları bir dönüm noktası gibi gözükmektedir. Ülkedeki büyüme oranı bu dönemden sonra düşüşe geçmiş, aşağıda görüleceği üzere istihdam ve işsizlik oranlarındaki olumlu seyir, olumsuzla dönmüştür. Bu değişimler

²¹⁹ Luiz Carlos Bresser-Pereira, Jose Maria Maravall and Adam Przeworski, “Economic Reforms in New Democracies: A Social-Democratic Approach”, **Theoretical and Comparative Perspectives for the 1990s**, Eds.: William C. Smith, Carlos H. Acuna and Eduardo Gamarra, Transaction Books, New Brunswick, USA, 1994, ss.193, 196.

²²⁰ EC Employment and Social Affairs DG, **Study on the Social Protection Systems in the 13 Applicant Countries – Poland Country Study**, Studies carried out for the Commission by GVG (Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V.), January 2003, s.5.

1994 yılından beri düşmekte olan yoksulluk oranını da 1998 yılında tersine çevirmiştir. 1998 yılından itibaren yoksulluk oranı artmaya başlamıştır.²²¹ Bu dönemden sonra ülkede makroekonomik istikrar, finansal sektörün güçlendirilmesi, AB'ye giriş ve ekonominin rekabetçiliğini artıracak özelleştirme, sosyal güvenlik, yerel yönetimler, eğitim ve sağlık sistemine ilişkin yapısal reformlara odaklanılmıştır.²²²

Tablo 2.9 (a): Polonya'nın Sosyo – Ekonomik Yapısına İlişkin Bazı Makroekonomik Göstergelerdeki Yıllık Yüzde Değişim (1992 – 2000)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Reel GSYİH	2.5	3.7	5.3	7.0	6.2	7.1	5.0	4.5	4.2
Nüfus	-	-1.9	-1.6	0.9	1.2	1.4	1.2	-3.9	-1.6
Emek Verimliliği	-	5.7	7.0	6.0	5.0	5.6	3.8	8.8	5.8
Harmonize TÜFE	-	-	-	-	-	15.0	11.8	7.2	10.1
GSYİH Deflatörü	38.6	30.6	37.2	28.0	17.9	13.9	11.1	6.1	7.3
Kişi Başına Reel Emek Geliri	13.1	0.6	3.0	4.8	7.9	5.6	2.7	7.1	3.4
Reel Birim Emek Maliyeti	-	-4.8	-3.8	-1.2	2.7	0.0	-1.0	-1.5	-2.3

Kaynak: EC, a.g.r., (2005), s.255; EC, a.g.r., (2006), s.253.

Tablo 2.9 (b): Polonya'nın Sosyo – Ekonomik Yapısına İlişkin Bazı Makroekonomik Göstergelerdeki Yıllık Yüzde Değişim (2001 – 2008)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Reel GSYİH	1.1	1.4	3.8	5.3	3.5	5.8	6.1	5.5
Nüfus	-2.2	-3.0	-1.2	0.0	2.3	3.3	2.4	1.9
Emek Verimliliği	3.4	4.5	5.1	4.0	1.2	2.4	3.6	3.5
Yıllık Ortalama Çalışma Saati	-0.7	0.3	0.3	-0.1	0.6	0.2	0.0	0.1
Kişi Başına Çalışma Saati Verimliliği	4.1	4.3	4.8	4.0	0.6	2.3	3.6	3.4
Harmonize TÜFE	5.3	1.9	0.7	3.6	2.2	1.3	2.0	2.5
GSYİH Deflatörü	3.5	2.2	0.4	4.1	2.6	1.3	2.3	2.5
Kişi Başına Reel Emek Geliri	6.5	-0.1	1.3	-2.2	-0.5	2.5	2.7	1.3
Reel Birim Emek Maliyeti	3.0	-4.4	-3.6	-6.0	-1.7	0.1	-0.9	-2.1

Kaynak: EC, a.g.r., (2006), s.253; EC, a.g.r., (2007), s.280.

Not: 2007 ve 2008 verileri tahminidir.

²²¹ Pierella Paci, Marcin J. Sasin and Jos Werbeek, "Economic Growth, Income Distribution and Poverty in Poland During Transition", **Beyond Transition (The Newsletter About Reforming Economies)**, Volume 16, No. 2, April-June 2005, ss.8-9.

²²² Leszek Balcerowicz, "Poland's Transformation", **Finance & Development (A quarterly magazine of the IMF)**, Volume 37, Number 3, September 2000, ss.14-16.

Tablo 2.9'daki verilere göre nüfus artış hızı 1998 – 2004 yılları arasındaki dönemde sürekli negatif değerler almıştır. Dolayısıyla bu dönemde Polonya'da nüfus azalmıştır. 2005 ve 2006 yıllarında nüfus artış hızı pozitif değerler almaya başlamıştır.

2004 yılı sonunda Polonya nüfusu 38.17 milyon kişidir. 1999 – 2004 yılları arasında nüfus 102 bin kişi azalmıştır. Bunda esas etkili olan unsurlar, doğum oranının düşük olması ve dış göçlerdir. Avrupa'daki diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında Polonya'nın nüfusu genç olarak kabul edilebilir. Nüfusun %21'i 0-17 yaş aralığında iken %63.5'i aktif nüfus biçimindedir.²²³ Nüfusun %64 civarı ise 0-44 yaş arasında yer almaktadır. Kadınlarda yaş ortalaması 37 yıl civarı iken erkeklerde 33.2 yıl civarıdır. Geçiş sürecinde doğum oranının azalmasından dolayı 15 yaş altı nüfusta 2 milyon civarı bir düşüş söz konusu iken emekli nüfusta yaklaşık 5 milyonluk bir artış meydana gelmiştir. Göstergeler 20-25 yıl sonra nüfusun görece genç niteliğini kaybedeceğini ortaya koymaktadır. 2030 yılı için yapılan tahmine göre 0-44 yaş arası nüfus %50 düzeyine gerileyecektir. Son yirmi beş yıllık dönemde bekar nüfusta artış olduğu ve özellikle gençlerin kırsal bölgelerden kentlere göç ettiği gözlenmektedir. Bunun sonucunda tek ebeveynli çocukların oranında artış söz konusudur. 1990'lı yılların başından beri yaşam beklentisi düzenli bir biçimde artmaktadır. 1990 yılına göre 1999 yılında yaşam beklentisi erkeklerde 2.3 yıl, kadınlarda 2 yıl uzamıştır. Ancak hala yaşam beklentisi batı Avrupa ülkelerinin 5 ila 8 yıl gerisindedir.²²⁴

Tablo 2.9'daki verilere göre 2001 – 2006 arası dönemde yıllık ortalama çalışma saatlerinde önemli bir değişiklik ortaya çıkmamıştır. Buna karşılık kişi başına çalışma saati verimliliğinde artış söz konusudur. Kişi başına reel emek gelirinun 2001 yılından sonra inişli çıkışlı bir seyir izlediği, reel birim emek maliyetinin ise 1996, 1997, 2001 ve 2006 yılları hariç, azalmış olduğu görülmektedir.

²²³ Poland Ministry of Economic Affairs and Labour, **Poland 2005. Report Labour Market**, Prepared by Ministry of Economic Affairs and Labour Economic Analyses and Forecasting Department, Warsaw 2005, s.7.

²²⁴ EC Employment and Social Affairs DG, **a.g.r.**, ss.7-8.

Ülkede diğer AB üyesi geçiş ekonomileri gibi geçiş sürecinde ücret eşitsizliği artmış, sendikalaşma oranı ise düşmüştür. Yapılan incelemelere göre günümüzde Polonya’da üniversite eğitimi almış bir işçinin ortalama kazancı temel meslek eğitimi almış olan bir başka işçiye göre %70 daha fazladır ve bu oran özel sektörde daha da artmaktadır.²²⁵ Genel olarak AB düzeyinde ve AB üyesi geçiş ekonomilerinde düşmekte olan sendikalaşma oranları, Polonya’da da bu trende uygun bir biçimde düşmektedir. AB-25 genelinde 1995 yılında %32 olan sendikalaşma oranı 2004 yılında %25’e düşmüşken, bu oran Polonya’da %33’den %17’ye düşmüştür.²²⁶

Polonya’da işçi sendikalarını çatısı altında toplayan iki büyük konfederasyon vardır. Dayanışma Sendikası (Solidarity (Nie Zalezny Samorzodny Zwiaskow Zawodowych) – NSZZ) olarak adlandırılan konfederasyonun çeşitli sektörlerde yaklaşık 634 bin üyesi varken, Tüm Polonya İşçi Sendikaları Birliği (Ogolnopolskie Poromienie Zwiaskow Zawodowych – OPZZ) olarak adlandırılan konfederasyonun 600 bin civarı üyesi vardır.²²⁷ 1990 yılından itibaren liberal, sosyal demokrat ve merkez sağ hükümetler tarafından yönetilen Polonya’da siyasi iktidarlar ile sendikalar arasında güçlü ilişkilerin söz konusu olduğu görülmektedir. Geçiş süreci ve AB üyelik sürecinde politik aktörlerin yanı sıra sendikaların da etkin olduğunu belirtmek gerekmektedir. Ayrıca sendikaların geçiş ve AB üyelik sürecini yönlendiren politik aktörler üzerinde de etkili olduğu görülmektedir.²²⁸

Polonya’nın serbest piyasa ekonomisine geçişinde NSZZ’nin çok önemli bir rolü vardır. Gdansk tersanelerinde örgütlenen bu konfederasyonun önderliğinde gerçekleştirilen grevler, sosyalist dönemin sona ermesinde önemli etki yapmıştır. Polonya’nın geçiş dönemine girmesinde çok önemli bir rolü olan NSZZ, ülkenin dışa açılmasına ve AB üyeliğine de destek vermiş, 1995 yılında da Avrupa İşçi Sendikaları Konfederasyonu’na (European Trade Unions Confederation – ETUC) üye olmuştur. Daha sonradan kurulan OPZZ de AB üyeliği ve üyeliğin gerektirdiği

²²⁵ Jan J. Rutkowski, Stefano Scarpetta and the others, **a.g.r.**, ss.14-17.

²²⁶ ÇSGB, **a.g.r.**, (Nisan 2007), s.7.

²²⁷ FEDEE (Federation of European Employers), **Trade unions across Europe**, (<http://www.fedee.com/tradeunions.html#Poland>, Erişim Tarihi: 01 Mayıs 2008), s.1.

²²⁸ Aleksander Surdej, “Managing Labor Market Reforms: Case Study of Poland”, **Background paper prepared for the World Development Report 2005**, Draft, February 20, 2004, ss.21-26.

normlar konusunda yoğun çaba göstermiştir.²²⁹ Dolayısıyla Polonya’da büyük işçi örgütlerinin, AB üyeliğine destek verdiklerini belirtmek gerekmektedir.

Geçiş sürecinin başlarında bütçe açıklarını kapatmak için para basımının artırılması ve fiyatların serbest bırakılmasına bağlı olarak, enflasyon oranları ani yükselişler göstermiştir.²³⁰ Enflasyon oranı 1992 yılında %43 düzeyinde iken uygulanmış olan politikalar ile 1995 yılında %27.8’e ve 1999 yılında %7.2’ye çekilmiştir. 2000 yılında yukarı doğru hareket ile %10.1 düzeyine çıkmışsa da günümüzde %1-2 civarında gerçekleşmektedir.²³¹

Ülkenin doğal kaynakları kömür, sülfür, bakır, doğal gaz, gümüş, kurşun, tuz ve amberden oluşmaktadır. Buna göre makine, gıda, kimyasal ürünler, içecek, cam ve tekstil imalatı ile gemi yapımı sanayileri gelişmiştir. Polonya’da 2005 yılında kişi başına GSYİH Satınalma Gücü Paritesi’ne (SGP) göre 11700 Euro olarak gerçekleşmiştir.²³² Görece yüksek sayılabilecek bu kişi başına gelire karşılık geçiş sürecinde özellikle yüksek işsizlik oranından kaynaklanan yoksulluk düzeyinde artış olduğu görülmektedir.²³³

Yoksulluk düzeyinin geçiş sürecinin başında ve 1990’lı yılların sonunda önemli oranda artış gösterdiği gözlenmektedir. Bu iki dönemde büyüme oranları ve emek piyasası verileri de olumsuzdur. Kamu sosyal harcamalarının GSYİH içindeki payı %30 düzeyindedir. Bu harcamaların en önemli kalemi GSYİH’nin %14’üne karşılık gelen sosyal sigorta harcamalarıdır. Emeklilik ile ilgili reformların maliyetinden dolayı sosyal sigorta fonunun devlet bütçesi tarafından sübvansede edilmesi uzun bir süre devam ettirilecektir. İşsizliğin yüksek olduğu ülkede işsizlik sigortası ödemesi tüm işçi ücretlerinin ortalamasının %35’i kadardır. Ödeme maksimum bir yıl yapılmaktadır. İşsizlerin yaklaşık %20’si sigorta ödemesi almak için uygun koşulları sağlamış durumdadır. Ayrıca genç ve yaşlı işçilere dönük çeşitli

²²⁹ M. Refik Korkusuz, “Günümüz Polonya’sında İşçi Sendikalarının Yapıları ve Mesleki Faaliyetleri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, 2003, ss.80, 100-101.

²³⁰ Verda Canbey Özgüler, Betül Yüce, **a.g.m.**, ss.6-7

²³¹ EBRD, **Transition Report Update 2004**, EBRD Published, London, April 2004, s.17.

²³² Selin Dilekli, Tarık Eraslan, **a.g.r.**, s.60.

²³³ The World Bank, **Poland’s Labor Market – The Challenge of Job Creation**, The World Bank Country Study, Manufactured in the United States of America, October 2001, s.15.

yardım ve destekler söz konusudur.²³⁴ Günümüzde Polonya’da yaşayan insanların %10’undan fazlası açlık sınırı olarak nitelendirilen minimum gelir düzeyinin altında, yoksulluk şartları içinde yaşamakta ve sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalmaktadır. Yoksulluk ve sosyal dışlanmanın nedenlerinden biri ülkede görece yüksek seyreden uzun dönemli işsizliktir. Çünkü uzun dönemli işsizler sosyal koruma sisteminin dışında kalmaktadır.²³⁵ Ülkede var olan bu sosyo-ekonomik sorunların bir yansıması olarak önemli oranda kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdam ile karşı karşıya kalınmıştır.

Dolayısıyla Polonya emek piyasasının önemli sorunlarından biri yasadışı faaliyetlerin (kalpazanlık, kaçakçılık gibi) yanı sıra hukuka aykırı olmakla birlikte cezalandırılmayan gizli faaliyetleri içeren kayıt dışı ekonominin varlığıdır. Kayıtlı olmayan, zorunlu vergilerini ödemeyen, gelirini eksik beyan eden veya gizleyen şirketler, ikinci kapsamda yer almaktadır. Polonya Merkezi İstatistik Kurumu’nun verilerine göre, 1998 yılında kayıt dışı ekonomi 2,4 milyon kişiyi (çalışma çağındaki kişilerin %14’ünü) istihdam etmektedir. Bu işlerin çoğunluğu daimi statüdedir. Polonya’da yaklaşık 150 bin yabancı, yasadışı çalışmaktadır. Kayıt dışı ekonominin yol açtığı kayıplar devlet bütçesindeki toplam gelirlerin %10’unu aşmaktadır.²³⁶

Polonya’da emek piyasası konusunda yetkili olan kuruluşlara göre 2000’li yılların başında önlemler alınması gereken alanlardan biri Polonya ile Batı Avrupa ülkeleri arasındaki uygarlık ve yaşam standartları farkının azaltılması, ikincisi yeni iş olanakları yaratarak işsizlik sorununa kalıcı çözüm sağlanması ve üçüncüsü ise AB üyeliğinin sunduğu tüm olanaklardan yararlanılmasıdır. Dolayısıyla bu hedeflere ulaşılabilmesi için hızlı ve istikrarlı bir büyümeyle birlikte rekabet edebilen işler yaratılmalıdır. Toplumda ekonomik açıdan güven hissini doğması ve Polonya ekonomisinin hızla modernleşmesine ve yeniden yapılanmasına toplumsal desteğin tam olarak sağlanabilmesi için, bu nitelikteki işlerin büyük oranda artırılması kaçınılmaz bir koşuldur. Büyüme çoğunlukla çalışma çağındaki nüfusun eğitim

²³⁴ EC Employment and Social Affairs DG, **a.g.r.**, s.6, 10, 32-35.

²³⁵ UNDP (United Nations Development Programme), **Human Development Report Poland 2004: Working out Employment**, Edited by the UNDP, Warsaw 2004, ss.5, 9, 27.

²³⁶ Poland Ministry of Economic Affairs & Labour, **National Strategy of Employment Growth and Human Resource Development for 2000-2006**, Accepted by the Council of Ministers on 4 January 2000, Warsaw, 2001, s.15.

standartlarının nispeten iyi olduğu ve gelişmiş teknik altyapıya sahip büyük kentsel yerleşim bölgelerinde gerçekleşmiştir. Polonya’da ekonomik reformlardan yararlanan alanları arttırmak için, düşük ve orta nüfuslu bölgelerde ekonomik faaliyeti destekleyen benzer koşullar yaratılmalı ve özellikle özel sektördeki KOBİ’lerde iş sayısı artırılmalıdır. Ulusal refahın diğer bir kaynağı verimli ve iyi örgütlenmiş işgücüdür. Dolayısıyla, Polonya’nın ekonomik ve sosyal yönden daha ileri düzeye gelmesinin koşullarından biri, çalışma çağındaki nüfus içinde İKO’nun yükseltilmesidir.²³⁷

2.3.2 – Yeniden Yapılanma Sürecinde İstihdam ve İşsizlik

1990 yılı öncesi dönemde Polonya’da tüm vatandaşların politik, ekonomik ve sosyal ilgi alanlarına göre katılımlarının sağlanması ve istihdamlarının garanti edilmesini içeren sosyalist yönetim biçimi benimsenmiştir. İşsizliğin yok varsayıldığı bu dönemde, gizli işsizliğin oldukça yaygın olduğu tahmin edilmektedir. Bu dönem incelendiğinde en yüksek İKO ve istihdam oranlarının 1960’lı ve 1970’li yıllarda başarıldığı ortaya çıkmaktadır. Örneğin 1960 yılında İKO %71.8, 1970 yılında %70.6 civarındadır. Ayrıca 1980’li yılların sonunda kadın işgücü toplam işgücünün %46-47 civarına tekabül etmektedir. Ancak kadınlar tıp, hukuk, eğitim gibi birçok alanda, erkeklerden daha düşük statü ve daha düşük ücretler ile çalıştırılmıştır.²³⁸

Polonya’nın içinde bulunduğu geçiş sürecinde ise birbiriyle ilişkili iki olgu ortaya çıkmıştır. Bunlar istihdamda azalma ve önemli boyutlara varan işsizlik ile uzun süreli işsizliktir. Geçiş sürecinin ilk yılında yaşanan ciddi ekonomik durgunluk, büyüme – istihdam etkileşiminin zayıf kalması ve süreç içerisinde istihdamın yapısı ve büyüklüğünün piyasa ekonomisinin şartları ve ihtiyaçlarına göre düzenlenmesindeki zorluklar, bu sonuçları ortaya çıkarmıştır.

İstihdamın yapı ve büyüklüğünün piyasa ekonomisinin gereklerini göre düzenlenmesinde karşılaşılan zorlukların çeşitli nedenleri söz konusudur. Sosyalist

²³⁷ Poland Ministry of Economic Affairs & Labour, **a.g.r.**, (2001), s.8.

²³⁸ Ania Plomien, “Half Full or Half Empty? Labour Market Policy Making in Post Socialist Poland”, **EUSA Ninth Biennial International Conference**, Austin, Texas, March 31-April 2, 2005, ss.3-5.

dönemden devralınmış olan yapının özellikleri, en önemli nedenlerden biri olarak gözükmektedir. Çünkü eski yapıdan devralınan sanayi sektöründeki tekelci yapı, birçok kesimin sübvansede ediliyor olması, etkili sosyal güvenlik tedbirleri, istihdamın sektörel dağılımında tarımın görece ağırlığı gibi faktörler ile birlikte geçiş sürecinde etkili aktif emek piyasası politikalarının ortaya konulamamış olması, yeni ortaya çıkan işlerin gerektirdiği nitelikler ile işsizlerin sahip olduğu nitelikler arasında yoğun bir uyumsuzluğun ortaya çıkmasına neden olmuştur.²³⁹

Dolayısıyla Polonya'da yaşanan ekonomik dönüşümün en önemli olumsuz etkilerinden biri kitlesel işsizlik yaratmasıdır. Sistemde gerçekleştirilen reformların ilk iki yılı olan 1990 – 1991 yıllarında istihdam bürolarına kayıtlı işsiz sayısı, yıllık ortalama bir milyon kişiyi aşan bir düzeye yükselerek 1991 yılının sonunda 2 milyon 156 bin kişiye ulaşmıştır. Söz konusu yıllarda işsizlik oranı %11.8 civarına çıkmıştır. 1992 – 1993 yıllarında ise işsiz sayısı 734 bin kişi daha artarak yaklaşık 3 milyon kişiye çıkmıştır. Bu dönemde işsizlik oranı %16.4 olarak gerçekleşmiştir.²⁴⁰

Tablo 2.10: Polonya, AB-15 ve AB-25 Ülkelerinin İşsizlik Oranları (%)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Polonya	10.9	10.2	13.4	16.1	18.2	19.9	19.6	19.0	17.7	13.8
AB-15	9.9	9.3	8.6	7.7	7.3	7.6	8.0	8.1	7.9	7.4
AB-27	-	-	-	8.6	8.4	8.8	9.0	9.0	8.7	7.9

Kaynak: EC, a.g.r., (2007), ss.284, 286 ve 306'ncı sayfalardaki verilerden derlenmiştir.

Emek piyasasında olumlu gelişmelerin ilk belirtileri 1994 yılında görülmüştür. 1994'ün sonunda istihdam bürolarına kayıtlı işsiz sayısının 2 milyon 838 bin olduğu belirlenmiştir. Bu sayı, 1993 yılı sonundaki kayıtlı işsiz sayısına göre 52 bin kişi daha azdır. İşsiz sayısında ve işsizlik oranında görülen düşme eğilimi 1998 yılına kadar devam etmiştir. 1998 yılından itibaren istihdam bürolarına kayıtlı işsiz sayısı tekrar artmaya başlamıştır. İşsizlik oranı ve işsiz sayısındaki artış, 2002 yılına kadar devam etmiştir. Öyle ki, 1998 yılında %10.2'ye düşmüş olan işsizlik

²³⁹ Aleksander Surdej, a.g.m., ss.6, 26-29.

²⁴⁰ Poland Ministry of Economic Affairs & Labour, a.g.r., (2001), s.16.

oranı, 2002 yılında %19.9'a çıkmıştır.²⁴¹ Tablo 2.10'daki verilere göre 2002 yılından itibaren işsizlik oranı düşmeye başlamış ve 2006 yılında %13.8'e gerilemiştir.

Polonya emek piyasasının önemli karakteristiklerinden biri, istihdam ve işsizliğin bölgeler arası farkının yüksek olmasıdır. Kentsel alanlarda daha yüksek istihdam ve düşük işsizlik söz konusu iken kırsal alanlarda göstergeler kötüleşmektedir.²⁴²

Tablo 2.11'deki verilere göre coğrafi bölgeler arasında istihdam ve işsizlik açısından önemli farklılıklar mevcuttur ve bu farklılıklar gittikçe derinleşmektedir. 1990 yılında işsizliğin en yüksek olduğu Suwalki bölgesi ile en düşük olduğu Varşova bölgesi arasındaki fark yaklaşık beş kat iken 1998 yılında Slupsk bölgesi ile Varşova bölgesi arasındaki fark yaklaşık sekiz kata çıkmıştır.

Tablo 2.11: Polonya'da Farklı Bölgelerde İşsizlik Oranları (%)

	<i>Polonya</i>	Varşova	Poznan	Krakow	Slupsk	Suwalki	Koszalin
1990	6.1	2.1	3.5	3.4	9.0	11.5	9.5
1994	16.0	6.5	8.4	8.4	29.8	28.6	29.2
1998	10.2	2.6	3.2	4.1	20.5	20.4	19.2

Kaynak: Poland Ministry of Economic Affairs & Labour, **National Strategy of Employment Growth and Human Resource Development for 2000-2006**, Accepted by the Council of Ministers on 4 January 2000, Warsaw, 2001, s.22.

En düşük işsizlik oranı Varşova, Poznan ve Krakow gibi büyük kent merkezlerinde görülmektedir. 1989 yılının sonuna kadar devlet tarımcılığının yapıldığı kuzey ve kuzeydoğu bölgelerinde tam tersi bir durum söz konusudur. Bu nedenle en yüksek işsizlik ekonomik olarak geri kalmış, çoğunlukla tarımla uğraşan bölgelerde görülmektedir. Bu bölgelerdeki mülkiyet yapısının değişmesiyle birlikte daha önce devlet çiftliklerinde çalışanlar işsiz kalmıştır. Genelde bu kişiler yerleşim bölgeleri içinde ya da dışında iş bulma olanakları sınırlı olan, beceri düzeyi düşük kimselerdir. Bu önemli nedenin yanında işsizliğin bölgelere göre kararlı bir farklılık göstermesine neden olan ikinci unsur (taşımacılık ağının geliştirilmesinin ihmal edilmesinden de kaynaklanan) bölgeler arası göçün oldukça düşük bir düzeyde kalmasıdır. Üçüncü unsur, ev alımı ve kira giderlerinde bölgelere göre büyük

²⁴¹ Poland Ministry of Economic Affairs & Labour, **a.g.r.**, (2001), s.16.

²⁴² EC Employment and Social Affairs DG, **a.g.r.**, s.9.

farklılıkların sürmesidir. Son unsur ise, özellikle eğitim düzeyi düşük kişilerin yerleşim yerlerini değiştirmeleri halinde iyi bir gelir elde etme olasılığının çok düşük olmasıdır.²⁴³ 2004 yılı verileri bu bölgesel dengesizliğin biraz azalmasına rağmen hala oldukça yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü 2004 yılında en yüksek işsizlik oranının söz konusu olduğu bölge ile en düşük işsizlik oranının söz konusu olduğu bölge arasında hala 10.4 puanlık farkın olduğu gözlenmektedir.²⁴⁴

Aslında Polonya'daki bu durum geçiş ekonomilerinin büyük bir kısmında ve AB ülkelerinin çoğunda var olan bir soruna işaret etmektedir: İşsizlik ve gelir düzeyleri arasında bölgelere göre büyük farklılıklar sürmesine rağmen, daha iyi bir gelir elde etmek amacıyla gerçekleştirilen göçler çok düşük düzeydedir.²⁴⁵

Tablo 2.12: Polonya, AB-15 ve AB-27 Ülkelerinin 2006 Yılında İşsizlik, Uzun Süreli İşsizlik, Genç İşsizlik Oranları ve İşgücüne Katılma Oranları (%)

	İşsizlik Oranları	Uzun Süreli İşsizlik Oranları	Genç İşsizlik Oranları (15-24 Yaş Aralığı)	İşgücüne Katılma Oranları
Polonya	13.8	7.8	29.8	63.4
AB-15	7.4	3.1	16.2	71.6
AB-27	7.9	3.6	17.5	70.1

Kaynak: EC, a.g.r., (2007), ss.284, 286 ve 306'nci sayfalardaki verilerden derlenmiştir.

Tablo 2.12 Polonya'nın işsizlik oranının AB-15 ve AB-27 ülkelerinin ortalamasının çok üzerinde olduğunu göstermektedir. Uzun süreli işsizlik konusunda ülkenin %7.8'lik oranı görece çok yüksektir. 15-24 yaş aralığındaki işsizlik oranını niteleyen genç işsizlik oranı da görece çok yüksek olan Polonya'nın İKO'su ise görece düşüktür. Bu göstergelerde AB ortalamalarından daha kötü bir tablo ortaya çıkmaktadır.

1994 yılında %69.1 olan İKO, 1998 yılında %66.4'e ve 2006 yılında %63.4'e düşmüştür. Özellikle 1998 yılındaki Rusya krizinden sonra nüfusun genç kesimi ve

²⁴³ Poland Ministry of Economic Affairs & Labour, a.g.r., (2001), ss.21-22.

²⁴⁴ Poland Ministry of Economic Affairs and Labour, a.g.r., (2005), ss.25-26.

²⁴⁵ Poland Ministry of Economic Affairs & Labour, a.g.r., (2001), s.22.

nüfusun yaşlı kesiminde emek piyasasına giriş oldukça azalmıştır.²⁴⁶ Kadınların İKO'su erkeklerin oranından daha düşüktür. 2004 yılında İKO kadınlar için %58.4 iken erkekler için %70.2 düzeyindedir.²⁴⁷ Ayrıca ülkedeki işsizlerin yaklaşık %54'ü kadın, %46'sı erkektir. Dolayısıyla işsiz nüfusun içinde gençlerin oranı daha yaşlılardan, kadınların oranı erkeklerden ve niteliksiz işçilerin oranı nitelikli olanlardan daha fazladır.²⁴⁸

Tablo 2.13: Polonya, AB-15 ve AB-27 Ülkelerinin İstihdam Oranları (%)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Polonya	58.9	59.0	57.6	55.0	53.4	51.5	51.2	51.7	52.8	54.5
AB-15	60.7	61.4	62.5	63.4	64.0	64.2	64.3	64.7	65.2	66.0
AB-27	60.7	61.2	61.8	62.2	62.5	62.3	62.5	62.9	63.4	64.3

Kaynak: EC, a.g.r., (2007), ss.284, 286 ve 306'ncı sayfalardaki verilerden derlenmiştir.

Dönemsel olarak ele alındığında 1990 – 1993 yılları arasındaki dönemde işsizlik artarken istihdam oranı azalmıştır. İşgücü talebindeki daralma ancak 1994 yılında durdurulabilmiştir. 1994 – 1998 döneminde ise toplam istihdam oranı yükselmiştir.²⁴⁹ Daha sonra Tablo 2.13'den de görüleceği üzere 1998 yılından itibaren AB ortalamalarının aksine istihdam oranı tekrar düşmeye başlamış ve 2003 yılına kadar bu düşüş devam etmiştir. 2003 yılından itibaren istihdam oranı tekrar yükselmeye başlayarak 2006 yılında %54.5 seviyesine çıkmıştır.

1998 yılından sonra istihdam oranının düşmeye ve işsizlik oranının yükselmeye başlamasının nedenlerinden ilki Polonya ekonomisinde görülen büyüme eğiliminin belirgin bir şekilde yavaşlamasıdır. İkincisi özelleştirme sürecine (madencilik sektörü ve demir-çelik sanayisi başta olmak üzere) hız verilmesi, üçüncüsü 1999 yılı ocak ayında ülkenin idari olarak yeni bölgelere ayrılması ve dördüncüsü sağlık sigortası sisteminde gerçekleştirilen reformlardır.²⁵⁰ Bu içsel şartların yanı sıra, emek piyasası göstergelerinin bozulmasının en önemli nedenlerinden biri olarak; tüm dünya ekonomisini olumsuz biçimde etkilemiş olan

²⁴⁶ Poland Ministry of Economy and Labour, Department of Economic Analyses and Forecasts, **Employment in Poland 2005**, Edited by Maciej Bukowski, Translation from Polish: Krzysztof Szczygielski, Agnieszka Weinar, Publisher: Ministerstwo Gospodarki i Pracy, Warsaw 2005, ss.28, 46, 226.

²⁴⁷ Poland Ministry of Economic Affairs and Labour, a.g.r., (2005), ss.15-16.

²⁴⁸ EC Employment and Social Affairs DG, a.g.r., s.9.

²⁴⁹ Poland Ministry of Economic Affairs and Labour, a.g.r., (2005), s.21.

²⁵⁰ Poland Ministry of Economic Affairs & Labour, a.g.r., (2001), s.13-14, 17.

1998 yılındaki Rusya krizinin Polonya ekonomisinde talebin bir anda düşmesine neden olması, yani negatif talep şoku etkisi yaratması gösterilmektedir.²⁵¹ 1998 yılından sonraki olumsuz gelişim seyri 2003 yılına kadar devam etmiştir. 2003 yılından sonra emek piyasasına ilişkin göstergelerdeki değişim olumluya dönmüştür. Bunun yanında günümüzde istihdamın cinsiyete göre durumu değerlendirildiğinde çeşitli farklılıkların söz konusu olduğu görülmektedir.

İstihdamın yapısı cinsiyete göre ele alındığında erkek istihdam oranının kadın istihdam oranından yaklaşık 10 puan daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca kadınların çalışma süreleri de erkeklerinkinden daha azdır. Ortalama olarak kadınların haftalık çalışma süresi 37.9 saat iken ortalama olarak erkeklerin haftalık çalışma süresi 43.6 saattir.²⁵²

İstihdam durumu sektörlerdeki mülkiyet yapısına göre değişmiştir. Özelleştirme uygulamaları ve sınıflandırmadaki değişiklikler sonucunda, özel sektörün istihdamdaki payı düzenli bir biçimde artış göstererek 1995 yılında %61.4, 1998 yılında %70.7 ve 2001 yılında %73.2 olmuştur. Yeniden yapılanma nedeniyle ekonomide gerçekleşen değişimler 1990 – 1998 aralığı için görece hızlı gelişen iktisadi faaliyet kolları olan ticaret, mali aracılık, kamu yönetimi ve savunma, emlak ve iş faaliyetleri gibi iktisadi faaliyet kollarında gözle görülür bir istihdam artışına yol açmıştır.²⁵³

1990 – 2004 yılları arasındaki dönemde çeşitli sektörlerde istihdamın yapısında ve düzeyinde de değişiklikler meydana gelmiştir. Belirli sektörlerde çalışan sayısının değişmesi nedeniyle ulusal ekonominin sektörlerle göre istihdam yapısı da değişmiştir. En önemli değişim sanayi sektöründe olmuştur. Buna göre sanayi sektöründe çalışanların toplam istihdam içindeki payı 1989 yılının sonunda %35.7 iken, bu oran 1993 yılında %30.6'ya, 1998 yılında %28.8'e ve 2006 yılında %26.9'a düşmüştür. Tarım sektöründe çalışanların toplam işgücü içindeki payı 1990'lı yılların sonuna kadar pek bir değişiklik göstermemiştir. Şöyle ki bu oran

²⁵¹ Poland Ministry of Economy and Labour, Department of Economic Analyses and Forecasts, **a.g.r.**, s.28.

²⁵² Poland Ministry of Economic Affairs and Labour, **a.g.r.**, (2005), s.18.

²⁵³ EC Employment and Social Affairs DG, **a.g.r.**, s.18.; Poland Ministry of Economic Affairs & Labour, **a.g.r.**, (2001), ss.14-15.

1989 yılında %28.6, 1993 yılında %26.7 ve 1998 yılında %27.4 olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılında tarım sektöründeki istihdam oranının %19.2 düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu oranın AB ortalamalarının oldukça üzerinde olduğu ortadadır. Hizmet sektöründe çalışanların toplam istihdamdaki payı 1989 yılında %35.7, 1993 yılında %42.7, 1998 yılında %43.8 ve 2006 yılında %53.9'dur.²⁵⁴

Tablo 2.14: Polonya, AB-15 ve AB-27 Ülkelerinde 2006 Yılında İstihdamın Sektörel Dağılımı, Kısmi Süreli İstihdam ve Kendi İşinde Çalışanların Toplam İstihdama Oranı (%)

	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Kısmi Süreli İstihdam	Kendi İşinde Çalışanlar
Polonya	19.2	26.9	53.9	9.8	25.7
AB-15	3.7	23.7	72.6	20.8	14.6
AB-27	6.4	25.0	68.6	18.1	16.6

Kaynak: EC, a.g.r., (2007), ss.284, 286 ve 306'ncı sayfalardaki verilerden derlenmiştir.

Güncel oranlar AB ortalamaları ile karşılaştırıldığında Polonya'da tarım sektöründe istihdam edilenlerin %19.2'lik oranının oldukça yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü 2006 yılında Polonya'nın da içinde bulunduğu AB-27 olarak nitelendirilen ülke grubunda ortalama olarak tarım sektöründe çalışanların toplam istihdam içindeki payı %6.4, Polonya'nın içinde bulunmadığı AB-15 olarak nitelendirilen eski üyelerin tarım sektöründe çalışanların toplam istihdam içindeki oranı %3.7'dir. Sanayi sektöründe çalışanların toplam istihdam içindeki payında AB-27 ortalaması olan %25.0 ve AB-15 ortalaması olan %23.7'lik oranlar ile Polonya'nın %26.9'luk oranı birbirine yakındır. Hizmet sektöründe çalışanların toplam istihdam içindeki payında ise AB-27 ortalaması olan %68.6 ve AB-15 ortalaması olan %72.6'lık oranlar, Polonya'nın %53.9 olan oranından oldukça yüksektir. Kısmi süreli istihdamın toplam istihdam içindeki oranı AB-27 grubunda %18.1 ve AB-15 grubunda %20.8 iken, bu oran Polonya'da %9.8 civarındadır. Kendi işinde çalışanların toplam istihdam içindeki oranı Polonya'da AB ortalamalarından daha yüksektir.²⁵⁵ Ülkede geçici istihdam biçimlerinin toplam istihdam içindeki payı AB geneline göre çok daha hızlı artmaktadır. Geçici istihdam biçimlerinin toplam istihdam içindeki payı 2001 yılında AB-25 grubunda %12.9 ve Polonya'da %11.7

²⁵⁴ EC, a.g.r., (2007), ss.306; Poland Ministry of Economic Affairs & Labour, a.g.r., (2001), ss.14-15.

²⁵⁵ EC, a.g.r., (2007), ss.284, 286, 306.

iken 2005 yılında bu oran AB-25 grubu için görece küçük bir artışla %14.2'ye, Polonya'da ise görece yüksek bir artışla %25.6'ya yükselmiştir.²⁵⁶

AB'ye üye olan tüm ülkelerin emek piyasasına ilişkin göstergeleri incelendiğinde hem işsizlik hem de istihdam oranları açısından en problemlili AB üyesi ülkenin Polonya olduğu görülmektedir. Öyle ki Birliğin en yüksek işsizlik oranı ve en düşük istihdam oranı bu ülkede ölçülmüştür. Bu göstergelerden işsizlik oranı 1997 yılında %10.9 iken 2002 yılında %19.9'a yükselmiş ve 2006 yılında %13.8 olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılında AB-15 ülkeleri için ortalama işsizlik oranı %7.4 iken AB-27 ülkeleri için %7.9 düzeyindedir. İstihdam oranı ise 1997 yılında %58.9 iken 2003 yılında %51.2'ye düşmüş ve 2006 yılında %54.5 olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılında AB-15 ülkeleri için ortalama istihdam oranı %66.0 iken AB-27 ülkeleri için %64.3 düzeyindedir.²⁵⁷

Bu veriler ışığında Polonya emek piyasasının göze çarpan sorun alanları şöyle ortaya konulabilir:

- İşsizlik oranı görece yüksek, istihdam oranı ise düşüktür.
- Genç işsizlik oranı oldukça yüksektir.
- Uzun süreli işsizlik oldukça yüksektir.
- Yaşlı istihdam oranı oldukça düşüktür.
- İKO görece olarak düşüktür.
- İşsizler içinde eğitimsiz kişilerin oranı yüksektir.
- Toplam işsiz nüfus içinde kadınların oranı daha yüksektir.
- Kırsal nüfus içinde kentlere göre işsizlik oranı çok daha yüksektir.
- Coğrafi bölgeler arasında istihdam ve işsizlik açısından önemli farklılıklar mevcuttur.
- Büyüme ile istihdam arasındaki etkileşim oldukça zayıftır.

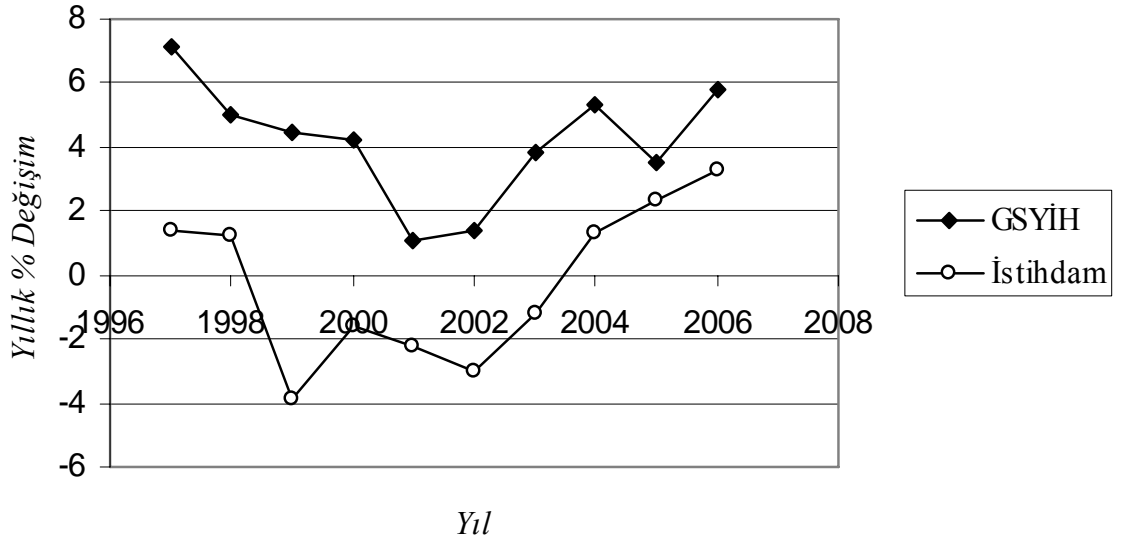
Büyüme oranının artırılması, diğeri bir değışle üretim düzeyinin artırılması bu sorunların üstesinden gelenebilmesi için gerekli olan unsurlardan biridir. Ancak bu noktada dikkat edilmesi gereken en önemli olgu, üretim alanındaki yapısal

²⁵⁶ EC, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, **a.g.r.**, ss.188, 202.

²⁵⁷ EC, **a.g.r.**, (2007), ss.284-313.

değişimdir. Çünkü geçiş döneminde üretim faaliyetlerinin yoğunluğu emek verimliliğinin düşük olduğu alanlardan emek verimliliğinin yüksek olduğu alanlara kaymıştır.

Grafik 2.1: Polonya’da Büyüme – İstihdam Etkileşimi (1997 – 2006)

Kaynak: EC, a.g.r., (2007), ss. 23 ve 280’inci sayfalardaki verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Polonya’da büyüme ve istihdam oranlarındaki değişim Grafik 2.1’den de görüleceği üzere genel olarak paralellik arz etmektedir. Ancak büyüme oranı hiç negatif değerler almadığı, yani ülkedeki mal ve hizmet üretimi hiç azalmadığı, düşük oranlarda da olsa her yıl arttığı halde, 1998 – 2003 yılları arasındaki dönemde istihdam oranı sürekli negatif değerler almış, diğer bir deyişle istihdam edilen kişi sayısı azalmıştır. 1998 yılında istihdam oranı %59.0, istihdam edilen kişi sayısı 15 milyon 356 bin iken, 2003 yılında istihdam oranı %51.2’ye ve istihdam edilen kişi sayısı 13 milyon 617 bine düşmüştür. Düşük büyüme evresinden sonra büyüme oranlarının yükselmeye başlaması ile istihdam oranında ki azalış durmuş ve istihdam oranı artmaya başlamıştır.²⁵⁸ Ancak yine de Polonya’da büyüme ile istihdam arasındaki etkileşimin zayıf kaldığını belirtmek yerinde olacaktır.

²⁵⁸ EC, a.g.r., (2007), s.306.

DB'nin bir raporuna göre Polonya ekonomisinin yeterince iş yaratamamasının üç temel nedeni vardır. İlk olarak düşük nitelikli işçilerin ücretleri piyasayı temizleyecek (işsizlik oranını makul ölçülere çekecek) düzeyin üzerinde belirlenmiştir. Bu işçilerin istihdam edilebilmeleri için daha nitelikli işçilerin kazançlarının daha yüksek olması gerekmektedir. İkinci olarak emek geliri ya da istihdam üzerindeki vergiler yüksektir. Vergiler brüt ücretin %51'i kadardır. Son olarak emek arzı gerekli niteliklere sahip değildir ve emek arzındaki niteliksel iyileşme yavaştır. Ayrıca emek arzının gerekli niteliklere sahip olmaması iş yaratma koşullarını sınırlamaktadır.²⁵⁹ Bu sayılan nedenlere bir de görece düşük büyüme performansının katılması gerekmektedir. Çünkü Polonya, diğer AB üyesi geçiş ekonomilerinin büyüme performansından çok daha düşük bir büyüme performansı göstermektedir.

Ülke ekonomisinin yeterince iş yaratamamasının yanında ülkede var olan sosyal ve yasal koşullar da istihdam düzeyinin yükseltilmesinin önünde engel oluşturabilmektedir. Özellikle büyük şehirlerde görece yüksek işsiz sayısına rağmen yeterli vasıf düzeyine sahip işçi bulunamaması işsizlerin vasıf düzeyi ile ilgili sorunlara işaret etmektedir.²⁶⁰ Ayrıca emek mobilitesinin düşük, emek piyasasına girişin (okul mezunu akışının) yüksek olması işsizlik oranının azaltılmasına izin vermemektedir.²⁶¹

Ancak Polonya emek piyasasında işsizlik oranı için yapılan tahminler AB-25 için yapılan tahminler gibi iyimserdir. Çünkü yapılan tahminlere göre işsizlik oranı 2007 yılında %12.2'ye ve 2008 yılında %11.6'ya düşecektir. Aynı yıllar için istihdam oranı ise sırasıyla %1.2 ve %0.8 oranında artacaktır.²⁶²

Polonya'da da diğer geçiş ekonomilerinde var olan emek piyasası sorunları mevcuttur. Ancak Polonya'daki sorunlar biraz daha derinleşmiş durumdadır. Geçiş sürecinde ekonominin dışa açılmasıyla küresel rekabet ortamına girilmesi, üretim alanında mülkiyetin kamudan özel sektöre kayması, üretim alanındaki yapısal

²⁵⁹ The World Bank, **a.g.r.**, (October 2001), s.46.

²⁶⁰ Poland Ministry of Economic Affairs & Labour, **a.g.r.**, (2001), s.19.

²⁶¹ EC Employment and Social Affairs DG, **a.g.r.**, s.6.

²⁶² Selin Dilekli, Tarık Eraslan, **a.g.r.**, ss.10-11.

değişim ile ülkedeki demografik dönüşümün sonucunda ortaya çıkan görece yüksek işsizlik, görece uzun süreli işsizlik, görece yüksek genç işsizliği ve görece düşük istihdam olgularının ortaya çıktığı gözlenmektedir. Bu derinleşmiş sorunların çözümü için genel ekonomi ile emek piyasasına ilişkin uygulamaların koordinasyonunu sağlayacak olan istihdam politikalarının ülkenin tüm dinamiklerini, bu alana odaklanacak bir biçimde tasarlanması gerekmektedir.

İstihdama ilişkin tercihli politikaların ışığında ele alındığında Polonya'da iş yaratma hızını ve istihdamı artırmak için küresel kredi kuruluşlarının ülke yardım programları ve AB üyelik süreci uygulamaları ile çeşitli reformlar ortaya konulmaktadır. Dolayısıyla ülke küreselleşme süreci ile bölgeselleşme sürecinin iç içe geçtiği bir sürecin odağında emek piyasasında yaşadığı sorunlara çareler aramaktadır.

DB'nin geçiş sürecinin başından günümüze Polonya'da desteklediği reformlar, küreselleşme sürecinde ülkenin küresel kredi kuruluşları tarafından yönlendirildiği tercihli politikalara ışık tutacak niteliktedir. Buna göre DB, ülkede ilk olarak makroekonomik istikrar ve uluslararası kredibilitenin güçlendirilmesi ve piyasa ekonomisi için yeni bir ekonomik ve hukuksal çatının kurulmasını desteklemektedir. İkinci olarak özelleştirme ve yeniden yapılanma desteklenerek özel sektörün geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Üçüncü olarak devlet reformu, enerji sektörü reformu, çevre koruma düzenlemeleri, sosyal destek hizmetlerinin iyileştirilmesi gibi alanlar desteklenmektedir. Bu reformlar ayrıntılı olarak ele alındığında ülkedeki ekonomik yapının neo-klasik iktisadi anlayış çerçevesinde reforme edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Buna uygun bir biçimde emek piyasası açısından ise emek piyasası düzenlemelerinin oldukça katı olduğu tespiti ortaya konulduktan sonra yüksek işsizlik oranı ile mücadele edilebilmesi için şimdi olduğundan çok daha esnek bir emek piyasasına ihtiyaç olduğu öne sürülmektedir.²⁶³ Bununla birlikte geçiş sürecinde AB üyelik sürecinin de başlamış olması Polonya açısından diğer alanlar gibi emek piyasası reformlarında da AB'ye uyum

²⁶³ Barbara Blaszczyk, Jacek Cukrowski and Joanna Siwinska, **Evaluation of the World Bank's Role in the Transition: Poland**, Center for Social & Economic Research Foundation, Warsaw, July 3, 2002, ss.15-16.

gerekliliğini getirmiş ve ülkenin reformlar uygulanırken faydalanabileceği başka bir kanal yaratmıştır.

2.3.3 – İstihdam Politikaları ve Avrupa İstihdam Stratejisi

Polonya ve AB ilişkileri 1989 yılındaki ticaret ve işbirliği anlaşması ile başlamıştır. 1990'lı yıllar boyunca çeşitli anlaşmalar yapılmış ve 1994 yılında AB üyelik süreci başlamıştır. 1997 yılındaki Lüksemburg Zirvesi'nde, Mart 1998 tarihinde tam üyelik müzakerelerine başlanacağı hükme bağlanmıştır. Bu süreçte Polonya'nın AB bütçesine katkıları ve AB'nin giriş öncesi fonlarından yararlanması, AB'ye göre çok daha yaygın olan tarım sektörü konusundaki düzenlemeler, tek pazara uyum açısından rekabet politikasına ilişkin düzenlemeler ve yabancılara toprak satışına ilişkin düzenlemeler üzerinde durulmuştur.²⁶⁴ Üyelik süreci 2004 yılındaki tam üyelik ile sona ermiştir.

Üyelik sürecinin devam ettiği 2000 yılındaki Nice Zirvesi'nde aday ülkelere AİS ile uyumlu bir stratejik istihdam politikasını benimsemeleri önerilmiştir. Bunun üzerine Polonya kamu kurumları istihdam politikalarını yeniden gözden geçirmiş ve ülke için acil emek piyasası politikası sorunlarını tanımlayan bir ortak değerlendirme raporu ortaya koymuştur. 2004 yılındaki tam üyeliğe kadar yapılmış olan çeşitli anlaşmalar ve üyelik süreci (iç hukuksal mevzuat ile AB'nin hukuksal mevzuatının uyumlaştırılması süreci) ülkenin sosyal, ekonomik ve hukuksal yapısını dönüştürmüştür. Böylece şimdi tam üye olan Polonya'nın emek piyasasındaki hukuksal yapının yanı sıra istihdam politikalarında da AB ile eşgüdüm sağlanması yönündeki çabalar yoğunlaşmıştır.²⁶⁵ Geçiş süreci ile AB üyelik sürecinin iç içe geçtiği bu dönemde emek piyasası ile ilgili çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. Göreli yüksek işsizlik oranı ve düşük İKO, yaygın genç işsizliği ve uzun süreli işsizlik, işsizler ve yeni ortaya çıkan işler arasındaki vasıf uyumsuzluğu, istihdam ve işsizlik oranlarında bölgesel farklılıkların çok yüksek olması bu sorunlardan bazılarıdır. Bunların yanında Avrupa düzeyinde istihdam konusunda konulmuş olan hedeflere

²⁶⁴ Aleks Szczerbiak, "The Political Context of EU Accession in Poland", **The Royal Institute of International Affairs, European Programme, Briefing Paper**, London, November 2002, ss.3-5.

²⁶⁵ Ania Plomien, **a.g.m.**, ss.15-16.

hem uzaklık konusunda hem de ilerleme performansı açısından en problemlili ülkelerden biri Polonya'dır.

Ortaya konulan verilerden de anlaşılacağı üzere Polonya ve AB arasındaki müzakere sürecinde emek piyasasına ilişkin tüm sorunlar çözülememiştir. Zaten tam üyeliğin gerçekleşmesinden bir yıl önceye kadar diğer aday ülkelere göre çok daha fazla başlıkta sorun yaşayan Polonya'da tarım, kişilerin serbest dolaşımı, rekabet politikası ve finansal kontrolün de içinde yer aldığı dokuz alan ile birlikte sosyal politika ve istihdam politikası başlığında da tam eşgüdüm sağlanamamıştır.²⁶⁶

Tablo 2.15: Polonya, AB-15 ve AB-27 Ülkelerinde İstihdam Oranları (2006) ve Lizbon ve Stockholm'de Belirlenen 2010 İstihdam Hedeflerine Göre İlerleme Durumu

	Toplam İstihdam Oranı(%)			Kadın İstihdam Oranı(%)			Yaşlı İstihdam Oranı(%)		
	2006	2000-2006 Değişim	2010 Amacına Uzaklık	2006	2000-2006 Değişim	2010 Amacına Uzaklık	2006	2000-2006 Değişim	2010 Amacına Uzaklık
Polonya	54.5	-0.5	15.5	48.2	-0.7	11.8	28.1	-0.3	21.9
AB-27	64.3	2.1	5.7	57.1	3.4	2.9	43.5	6.6	6.5
AB-15	66.0	2.6	4.0	58.4	4.3	1.6	45.3	7.5	4.7
2010 Amacı	%70			%60'ın üstü			%50		

Kaynak: EC, a.g.r., (2007), s.24.

Tablo 2.15'e göre AİS çerçevesinde ortaya konulmuş olan 2010 istihdam hedeflerine en uzak olan AB üyesi ülkelerden biri Polonya'dır. 2006 yılı için istihdam oranı %54.5 olup hedeften 15.5 puan geridedir. 2000 – 2006 yılları arasında istihdam oranı 0.5 puan gerilemiştir. Kadın istihdam oranı %48.2 olup hedeften 11.8 puan geridedir. 2000 – 2006 yılları arasında kadın istihdam oranı 0.7 puan gerilemiştir. Yaşlı istihdam oranı %28.1 olup hedeften 21.9 puan geridedir. 2000 – 2006 yılları arasında yaşlı istihdam oranı 0.3 puan gerilemiştir. Hem oran olarak ve hem de ilerleme performansı açısından AB genelinden daha kötü veriler söz konusudur. Ancak ilerleme performansının önceki döneme göre iyileştiğini söylemek mümkündür. Çünkü 2005 – 2006 yılları arasında daha önce düşen istihdam oranının

²⁶⁶ EU Advisory Services, **Poland – European Union**, EU Review – Summary, Ernst & Young, (http://webapp01.ey.com.pl/EYP/WEB/eycom_download.nsf/resources/EU_Review_2003_04_eng.pdf f/\$FILE/EU_Review_April_2003.pdf, Erişim Tarihi: 21 Ocak 2006), April 2003, s.11.

1.7 puan, kadın istihdam oranının 1.4 puan ve yaşlı istihdam oranının 0.9 puan yükseldiği gözlenmektedir.²⁶⁷

Polonya’da yaşlı istihdam oranının bu kadar düşük olmasının nedenlerinden biri emeklilik yaşının düşük olmasıdır. Yasal olarak emeklilik yaşı kadınlarda 60, erkeklerde 65 iken ortalama olarak kadınlar 56, erkekler ise 56.8 ile 58.7 yaşları arasında emekliye ayrılmaktadır. AB’de ise kadınlar ortalama olarak 56.4, erkekler ise ortalama olarak 59.8 yaşında emekliye ayrılmaktadırlar.²⁶⁸ Bundan dolayı Polonya’da erken emeklilik, malulen emeklilik ve hastalık yardımlarından faydalanma koşulları zorlaştırılmakta, sağlanan maddi destek azaltılmaktadır. Ayrıca neo-liberal politikaların etkisi ile 1998 yılından itibaren 30 yaşın altında olan herkes için zorunlu prim ödemelerinin kamu ve özel sistem arasında bölüştürüldüğü, 30 – 49 yaş aralığında olanlar için bunun isteğe bağlı bir hale getirildiği görülmektedir. 2007 yılı itibarı ile kazanılmış olan tüm erken emekliliklerin geri alınması kararlaştırılmış yalnızca belirli meslek gruplarının erken emeklilikten faydalanabilmesi benimsenmiştir.²⁶⁹

Emek piyasasına ilişkin sorunların üstesinden gelebilmek amacıyla işçilerin ve girişimcilerin adaptasyonun artırılması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede düşük nitelikli ve genç işçiler için emek maliyetlerini aşağı çekmek ve emek üzerindeki vergileri yeniden gözden geçirmek önemlidir. Bu noktada sosyal paydaşlar yalnızca ücretlerin gelişiminin istihdamı destekler nitelikte olması hususunda değil, aynı zamanda girişimcilik düzeyinin ilerletilmesi ve emek mobilitesinin artırılmasında da anahtar bir role sahiptirler. Aktif emek piyasası önlemleri uygulanarak emek piyasasındaki etkinliğin artırılması ile emek piyasasında iş bulma ve çalışmanın gerçek bir seçenek haline getirilebileceği düşünülmektedir. Bu çerçevede insan kaynaklarına, eğitim, yeniden eğitim ve mesleki eğitim çalışmalarına yatırım yapılarak emek arzının piyasanın ihtiyaçlarını karşılayabilecek niteliklere sahip kılınması gerekmektedir.²⁷⁰ Polonya’da anahtar yapısal reformların öncesinde kamu

²⁶⁷ EC, **a.g.r.**, (2007), s.24.

²⁶⁸ Poland Ministry of Economic Affairs and Labour, **a.g.r.**, (2005), s.15.

²⁶⁹ Ahmet Selamoğlu, Kuvvet Lordoğlu, **a.g.e.**, s.186.

²⁷⁰ Commission of the European Communities, **Strengthening the Implementation of the European Employment Strategy**, Presented by the Commission,

maliyesi reformu, kalan tekellerin ortadan kaldırılması, KOBİ'lerin etkin politikalarla desteklenmesi, emek maliyetlerinin düşürülmesi düşünülmektedir. Böylece mümkün mertebe faizlerin düşmesi, hanehalkı talebinin istikrar kazanması ve ihracat artışı ile yatırım iklimindeki iyileşmenin yatırımlarda artışa yardım edebileceği ayrıca büyümenin hızlanması ile iş azalmalarının duracağı, ücret hesabı dinamiklerinin iyileşeceği ve hanehalkı tüketiminin yeniden canlanacağı tahmin edilmektedir.²⁷¹

Polonya'da emek piyasası politikaları merkezi hükümet ve yerel yönetimler tarafından birlikte oluşturulmaktadır. Ayrıca politikaların oluşturulmasında emek ofisleri ve kamu istihdam hizmetleri ile ilgili kuruluşlar önemli rol oynamaktadır. Emek piyasası politikalarının önemli bir kısmının finansmanı Avrupa Sosyal Fonu (European Social Found, ESF) tarafından da desteklenen emek fonu (labour fund) aracılığı ile karşılanmaktadır.²⁷²

Yeni iş olanaklarının yaratılması ve girişimciliği teşvik eden politikaların uygulanması istihdam oranını yükseltmenin vazgeçilmez koşullarıdır. Polonya'da uygulanması öngörülen istihdam politikaları emek piyasasına sektörel değil, bölgesel temelde destek vermeye yöneliktir. Bu çerçevede 2000 – 2006 yılları için öngörülmüş ve AİS'nin dört ayağı olan istihdam edilebilirlik (insan kaynaklarının kalitesini iyileştirme), girişimciliğin geliştirilmesi, uyarlanabilirlik ve eşit fırsatlar ile uyumlu olan istihdam politikaları dört ana ekseninde ele alınmaktadır.²⁷³

İstihdam edilebilirliğin artırılması ile insan kaynaklarını geliştirmek için kişilerin neredeyse her yaş döneminde zihinsel, mesleki ve sosyal gelişiminin planlanması, en geniş anlamıyla eğitimden yararlanma fırsatının yaratılması ve nihayetinde insanlara emek piyasasına uygun vasıfların kazandırılması gerekmektedir. İnsan kaynaklarına yatırımı özendiren tedbirler üzerine yoğunlaşmak bu tür çabaların özünü oluşturmaktadır. Bu çerçevede Polonya'da emek arzının

(http://europa.eu.int/comm/employment_social/employment_strategy/prop_2004/com_2004_0239_en.pdf, Erişim Tarihi: 20 Ocak 2006), Brussels, 2004, s.30.

²⁷¹ EC Employment and Social Affairs DG, **a.g.r.**, s.6.

²⁷² Poland Ministry of Economic Affairs and Labour, **a.g.r.**, (2005), ss.45, 48.

²⁷³ Carmen de la Camara, "Assessment of Employment Policies in Poland", **Peper Presented to the VIIth EACES Conference**, Forli, İtaly, June 6-8 2002, s.5.

niteliklerini geliştirmek amacıyla çok geniş bir eğitim reformu uygulamaya konulmuştur.²⁷⁴ Çünkü üretimin ve teknolojinin değişen doğası daha iyi eğitilmiş, yeni teknolojileri kullanabilen nitelikli işçilere ihtiyaç duymaktadır. Geçiş ekonomilerinde ise şirketlerde var olan teknoloji geliştirme açasından yeniden yapılanmanın noksanlığı, işgücünün niteliğindeki düşük değişim ile birleşmektedir.²⁷⁵

Girişimciliğin geliştirilmesi yeni işlerin yaratılması demektir. Ancak burada kamunun mali girişimleriyle değil özel sektörün girişimleriyle yeni işler yaratılması hedeflenmektedir. Böylece özellikle hizmet sektöründe iş kurma ve yeni işler yaratma sürecini hızlandıran bir dizi tedbir alınmış ve mekanizmalar harekete geçirilmiştir.²⁷⁶ Ücretli emek konumundan ücretsiz emek konumuna geçiş, özellikle gelişmiş ülkelerde artan bir eğilimdir. Bu noktada Polonya, girişimcileri iş yaparken taşınan risklerin azaltılması, işten çıkarmanın kolaylaştırılması ve emek maliyetlerinin azaltılması ile destekleyerek KOBİ'leri yaygınlaştırmaya çalışmaktadır.²⁷⁷

İşletmelerin ve çalışanların değişen piyasa koşullarına uyum yeteneğinin arttırılması ile ekonomik değişimlere cevap verebilecek bir emek piyasasının yaratılması öngörülmektedir. Sosyal taraflarla diyalog içinde, işyerlerini modernleştirme çerçevesinin oluşturulması ve esneklik ile iş güvencesi arasında dengenin korunması yönünde yeni bir ortaklık yaklaşımı geliştirmek amaçlanmaktadır.²⁷⁸ MDAÜ tarafından da benimsenen bu düzenlemeler (kısmi süreli çalışmaya ilişkin düzenlemeler hariç) Kıta Avrupası'ndaki katı emek piyasası düzenlemeleri ile benzerdir.²⁷⁹

Emek piyasasında fırsat eşitliği politikasının desteklenmesiyle, özellikle kadınlara ve etnik gruplara karşı emek piyasasında süregelen ayrımcılığın önlenmesi hedeflenmektedir. Polonya'da işsiz kadın sayısı, işsiz erkek sayısından fazla olmakla

²⁷⁴ Poland Ministry of Economic Affairs & Labour, **a.g.r.**, (2001), ss.43-44.

²⁷⁵ EBRD, **a.g.r.**, ss.113-114.

²⁷⁶ Poland Ministry of Economic Affairs & Labour, **a.g.r.**, (2001), s.44.

²⁷⁷ Carmen de la Camara, **a.g.m.**, s.7.

²⁷⁸ Poland Ministry of Economic Affairs & Labour, **a.g.r.**, (2001), s.44.

²⁷⁹ Carmen de la Camara, **a.g.m.**, s.8.

birlikte tüm vatandaşlar emek piyasasına erişimleri açısından eşit olanaklara sahiptir. Kırsal nüfus nispeten dezavantajlı bir sosyal gruptur. Bu nedenle nüfusun bu kesimine yönelik tedbirlerle entegrasyonun sağlanması amaçlanmaktadır.²⁸⁰

Bu çerçevede kamuya ait istihdam büroları ile birlikte özel istihdam bürolarının desteklenmesi, istihdam hizmetlerinin hızlı ve verimli sunulabilmesinin koşullarından biri olan işe yerleştirme hizmetlerinin iyi işletilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca aktif ve geniş kitlelerin erişimine açık bir iş danışma sisteminin oluşturulması ile meslek danışma sisteminin daha da geliştirilerek çok daha fazla sayıda kişinin erişimine açık hale getirilmesi amaçlanmaktadır. Sosyal destek sisteminde yapılması planlanan değişiklikler ile istihdam edilebilirliğin geliştirilmesinde etkili olunacağı öngörülmektedir. KOBİ'ler düşük vasıflı kişilere istihdam olanağı tanıyarak iş yaratma konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla KOBİ'lerin gelişmesinin önündeki engeller ile mücadele edilmesi hedeflenmektedir. Vergi sisteminin yatırımı teşvik eden bir sistem haline getirilmesi ile vergi sistemi basitleştirilerek vergilerin azaltılması ve emek maliyetinin düşürülmesi amaçlanmaktadır. Emek piyasasında esneklik düzeyinin organizasyon yapısında esneklik, geçici istihdam, mevsimlik istihdam, eğitim sözleşmeleri çerçevesinde istihdam, yarı zamanlı istihdam gibi istihdam biçimlerine olanak tanıyacak olan istihdam esnekliği, çalışma süresi esnekliği, çalışanların iş tanımlarının işletmenin değişen üretim yükümlülüklerine bağlı olarak değiştirilebilmesi anlamına gelen işlevsel esneklik ve ücret esnekliği noktasında artırılması hedeflenmektedir.²⁸¹ Özellikle AB üyelik sürecinin etkisiyle öne çıkmış olan bu önlemler ayrıntılı bir biçimde incelendiğinde aktif emek piyasası politikalarının öne çıktığı anlaşılmaktadır.

Aktif emek piyasası programları düşük istihdam düzeyi ile mücadelede Avrupa genelinde ve OECD ülkelerinde oldukça önemlidir. OECD ülkelerinin bu programlar için yaptığı harcamaların oranı sürekli artmaktadır. 1986 – 1990 döneminde OECD ülkeleri GSYİH'lerinin %0.54'ünü bu programlara ayırmakta iken

²⁸⁰ Poland Ministry of Economic Affairs & Labour, **a.g.r.**, (2001), s.44.

²⁸¹ Poland Ministry of Economic Affairs & Labour, **a.g.r.**, (2001), ss.45-80.

2000 – 2002 döneminde bu oran %0.81'e çıkmıştır.²⁸² AB ortalama olarak aktif emek piyasası programlarına GSYİH'nin %1.1'ini ayırmakta ve bu pay toplam emek piyasası programları harcamasının %36'sına karşılık gelmektedir. Geçiş sürecinin başında Polonya'da aktif emek piyasası programlarının oranı düşüktür. Örneğin 1993 yılında aktif emek piyasası programları, tüm işsizlerin %6'sından daha düşük bir kısmını kapsamına almıştır. 1997 yılında Polonya hükümeti aktif emek piyasası programlarına GSYİH'nin yalnızca %0.3'ünü ayırmıştır. Bu pay toplam emek piyasası programları harcamasının %15'ine karşılık gelmektedir. 2003 yılında bu oran nispeten düşük kabul edilebilecek bir biçimde toplam emek fonu harcamalarının %12.8'i düzeyinde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte sonraki dönemde Avrupa yapısal fonlarından yararlanma planları aktif emek piyasası programlarına daha fazla fon ayrılmasını gerektirmiş ve Polonya ile AB ortalamaları biraz daha yakınlaşmıştır.²⁸³

Günümüzde aktif emek piyasası uygulamalarından ilki yerel bütçelerden finanse edilen, yerel yetkililerin işsizler için kamu işleri yaratmalarına dayanan bir programdır. İkincisi maliyeti istihdam edilen kişilerden karşılanan, yerel yetkililer ve işverenlerin işsiz insanları 12 ay süre ile istihdam etmelerine dönük bir programdır. Üçüncüsü gençlere ve yeni mezunlara dönük olmak üzere ikinci programın aynısıdır. Dördüncüsü işsizlerin eğitim ve yeniden eğitime dönük olarak emek ofisleri ve eğitim okulları aracılığıyla uygulanan bir programdır. İş yaratma ve girişimciliği desteklemeye dönük beşinci program, emek ofislerinin işveren ve işsizlere dönük desteklerinden oluşmaktadır.²⁸⁴ Ancak hala işsizlerin önemli bir kısmının aktif emek piyasası politikalarından yararlanmaları sağlanamamıştır. 2004 yılında aktif emek piyasası programlarına yalnızca tüm işsizlerin %18.4'ü katılabilmektedir. Ayrıca bu programlar ile yalnızca tüm işsizlerin %6.1'ine iş sağlanabilmektedir.²⁸⁵

Özellikle eğitim harcamaları olmak üzere emek piyasasının uyarlanması ve geniş tanımlara yer veren istihdam politikalarının uygulanabilmesi için yapılan harcamalar ulusal ve yerel yönetim bütçelerinden (devlet bütçesi ve emek fonu),

²⁸² Poland Ministry of Economy and Labour, Department of Economic Analyses and Forecasts, **a.g.r.**, s.192.

²⁸³ Ania Plomien, **a.g.m.**, s.17.

²⁸⁴ EC Employment and Social Affairs DG, **a.g.r.**, s.35.

²⁸⁵ Poland Ministry of Economic Affairs and Labour, **a.g.r.**, (2005), s.56.

AB'ye girişten önce AB'nin giriş öncesi fonlarından karşılanmış ve katılım sonrasında Avrupa Sosyal Fonu'ndan sağlanan kaynaklar ile karşılanmaktadır.²⁸⁶

Ortaya konulan emek piyasasına ilişkin reformların yanı sıra geçiş sürecinde istikrar, devlet reformu, insan hakları gibi diğer birçok alanda AB üyelik sürecinin Polonya için en önemli dış destek olduğunu belirtmek gerekmektedir. Çünkü bu alanlara ilişkin düzenlemeler konusunda hem mali açıdan hem de teknik yardım açısından Polonya, AB'den önemli oranda destek görmüştür.²⁸⁷

2.4 – Küreselleşeme ve Avrupa Birliği Emek Piyasaları Açısından Geçiş Ekonomilerinin Emek Piyasaları ve İstihdam Politikaları

Ekonomik ve sosyal politikalar ile amaçlanan gelişim çoğu zaman birbiri ile örtüşmektedir. Zira hedef çoğunlukla refahı artırmaktır. Bu çerçevede ekonomi politikaları ekonomik hedefler kadar sosyal amaçlar ile ilişkilendirilirken, sosyal politikalar ise sosyal hedefler kadar ekonomik amaçlar ile ilişkilendirilmelidir.²⁸⁸ Günümüzde ekonomi politikası için enflasyonun kontrolü, rekabetçiliğin artırılması ve büyümenin desteklenmesi birincil plandadır. İstihdam artışının bunlar gerçekleştirildikten sonra, bir sonuç olarak meydana geleceği öne sürülmektedir. Ancak görülmektedir ki, emek piyasasındaki sorunların çözümüne dönük politikaların ve programların uygulanmaması, bu sorunların diğer ekonomik göstergelerdeki iyileşme sonucunda çözüleceği beklentisi sorunları kronikleştirmektedir. Özellikle geçiş ekonomilerinin emek piyasaları için alınması gereken bazı önlemler söz konusudur. İstihdamın artırılmasına dönük önlemlerin ekonomik ve sosyal politikaların merkezine oturtulması ve ulusal makroekonomik strateji ve politikaların tam ve verimli istihdam yaratmaya odaklanması yaşamsal önemdedir. Diğer taraftan iş yaratmanın en önemli kaynaklarından biri KOBİ'ler olduğu için bu girişimlerin teşvikler, vergi oranları, yeni teknolojiler, teknoloji

²⁸⁶ Carmen de la Camara, **a.g.m.**, s.10.

²⁸⁷ Roland Zieschank and Aleksandra Zlobinska, "Poland Case Study (Analysis of National Strategies for Sustainable Development)", **Unedited Working Paper**, (<http://www.iisd.org/measure/capacity/sdsip.aspx><http://www.gtz.de/rioplus/download>, Erişim Tarihi: 04 Nisan 2006), June 2004, s.7.

²⁸⁸ Stephen Ziguras and the others, **a.g.m.**, s.10.

geliştirme gibi destekler ile desteklenmesi çok önemlidir.²⁸⁹ Emek piyasası açısında sorunlar yaşamakta olan geçiş ekonomilerinin AB üyelik süreci 1990'lı yılların ilk yarısında başlamıştır. Bu süreçte çoğu zaman AB üyelik sürecinin gerekleri ile geçiş sürecinde uygulanması gereken reformlar birbiri ile çakışmıştır.

Tablo 2.16: Geçiş Ekonomilerinde Geçiş ve Avrupa Birliği Üyelik Süreci

	Geçiş Süreci	AB Üyelik Süreci
<i>Başlangıç ve Bitiş Tarihi</i>	1989 / ...	1994–1996 / 2004–2007
<i>Uygulanan Politikalar</i>	Neo-liberal Politikalar	Neo-liberal Politikalar
<i>Ekonomi Politikalarının Odaklandığı Alanlar</i>	- Büyüme - Enflasyonu Düşürme - Kamu Açıklarının Kontrolü	- Büyüme - Enflasyonu Düşürme - Kamu Açıklarının Kontrolü - İstihdam Artışı - Genel İstihdam Oranı, Kadın İstihdam Oranı ve Yaşlı İstihdam Oranı İçin Hedeflerin Belirlenmiş Olması
<i>Genel Ekonomide Ortaya Çıkan Sonuçlar</i>	- Düşük Büyüme - Enflasyon Azalışı	- Yüksek Büyüme - Enflasyon Azalışı
<i>Emek Piyasalarında Ortaya Çıkan Sonuçlar</i>	- İstihdam Azalışı - İKO Azalışı - İşsizlik Artışı - Sendikalaşmada Azalış	- İstihdam Artışı - İKO Artışı - İşsizlik Azalışı
<i>Emek Piyasasında Ortaya Çıkan Sonuçların Nedenleri</i>	- İstihdam Artışının Ekonomi Politikalarının Odaklandığı Alanlardan Biri Olmaması - Planlı Bir Ulusal İstihdam Politikasını Olmaması - Büyümenin Zayıf Kalması - Büyümenin Sermaye/Teknoloji Yoğun Sektörlerden Kaynaklanması - Dışa Açık Ekonomide Rekabetçi Büyüme Stratejilerinin Benimsenmesi	- Doğrudan Yabancı Yatırımların Artışı - Dış Ticaret ve İhracatın Artışı - AB İçinde Serbest Dolaşım Hakkının Elde Edilmesi - AB'nin Üyelik Öncesi ve Sonrası Fonları - AİS Çatısı Altında Ulusal İstihdam Politikasının Oluşturulması

2004 ve 2007 yıllarında AB'ye tam üye olan geçiş ekonomilerinin ekonomik, sosyal ve siyasi olarak girdiği geçiş süreci, bu sürecin gerektirdiği politika ve programlar ile AB üyelik sürecinde uygulanmış olan politika ve programların iç içe geçtiği bir dönüşüm sürecine evrilmiştir. AB ile entegrasyon, emek piyasası açısından değerlendirildiğinde diğer geçiş ekonomilerine göre Birlik üyesi geçiş

²⁸⁹ Alena Nesporova, a.g.r., ss.18-19.

ekonomilerinde daha olumlu göstergelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak AB'nin eski üyelerine göre emek piyasası göstergeleri daha kötü, istihdam ve işsizliğe ilişkin emek piyasası performansı daha zayıf kalmaktadır.

2.4.1 – Küreselleşme Çerçevesinde Geçiş Ekonomilerinin Emek Piyasaları

Kapitalizm ekonomik, sosyal ve siyasi olarak gerek uygulama düzeyinde gerekse teorik düzeyde çeşitli farklılıklar ihtiva eden yaklaşımları içinde barındırmaktadır. Örneğin ekonomik olarak neo-klasik anlayış ile Keynesyen anlayış, sosyal yapılanma açısından korporatist rejim ile liberal rejim, siyasi olarak sosyal demokrat yaklaşım ile muhafazakar demokrat yaklaşımlar kapitalist sistemin çeşitlenmeleridir. İşte geçiş ekonomilerinde sosyalist yapılanmadan kapitalizme geçiş sürecinde uygulanmış ve uygulanmakta olan düzenlemelerin içeriği, bu ülkelerin kapitalizmin hangi biçimine doğru dönüştüğünü ortaya koyacaktır. Şüphesiz bu dönüşümün emek piyasası ayağı da, genelden bağımsız değildir.

1989 yılı öncesinde sosyalist blokta uygulamada olan sistemde, ülkelerin tüm kaynakları ülkede yaşayan halk adına kamuya ait olduğu (toplumsal mülkiyet) için bir merkezi plan ile kontrol edilmiştir. Bu sistemde eşgüdümü sağlayan merkezi idare, ekonomik koordinasyonu merkezi plan ile sağlamış ve ortaya konulan bu plan emredici ve hiyerarşik bir yapıya sahip olmuştur. Merkezi plan çerçevesinde merkezi idare üretim, gelir, bölüşüm ve tüketimi doğrudan etkileyip belirlemiştir.

Bu sistemde tüketiciler üretilmiş olan ticari malları bu malların subjektif değerleri üzerine kurulu olan bir sistemle değiştirebilmektedirler. Merkezi planın bir sonucu olarak mal ve hizmet piyasalarının yanı sıra üretim faktörleri “piyasa”sı da söz konusu değildir ve bu yüzden mal ve hizmetler ile üretim faktörlerin fiyatlandırılması da mümkün değildir.²⁹⁰

1989 yılından sonra sosyalist sistemden kapitalizme geçiş sürecinde geçiş ekonomilerinin tümünde uygulanmakta olan liberalizasyon, makroekonomik

²⁹⁰ Barry Dean Simpson and Scot A. Kjar, “A Diagrammatic Exposition of the Socialist Calculation Argument”, *New Perspectives on Political Economy*, Volume 2, Number 1, 2006, s.56.

stabilizasyon ve özelleştirme düzenlemelerinin sıkı para politikası ile birlikte, fiyatların ve döviz kuru rejimlerinin geniş ölçüde serbestleştirilmesini, iç ve dış ticaretin serbestleştirilmesini, vergi sisteminin yeniden düzenlenmesini ve bütçedeki sosyal güvenlik harcamalarının kısılmasını içerdiği görülmektedir. Bu düzenlemeler genel anlamda bu ülkelerin piyasaya dışarıdan devlet, sendikalar vb. tarafından müdahale edilmemesini ve serbest piyasa ekonomisinin önündeki her türlü engelin kaldırılmasını salık veren neo-liberal anlayışa göre reforme edildiğini göstermektedir.

Geçiş sürecinde uygulanmakta olan iki geçiş stratejisi söz konusudur: Şok tedavi ve neo-klasik aşamalı model. İki yaklaşım reformların hızı, politik yapılanma ve içsel şartlar açısından birbirlerinden farklıdırlar ancak bu yaklaşımlar çerçevesinde uygulanmakta olan reformlar ayrıntılı bir biçimde incelendiğinde her iki yaklaşımın da neo-klasik bakış açısını yansıttığı gözlenmektedir.²⁹¹ Bu ülkelerde neo-klasik geçiş stratejileri çerçevesinde uygulanmakta olan politikalara ülkelerin içindeki finansal kurumların yanı sıra IMF ve DB tarafından da önemli oranda mali destek verilmektedir.²⁹² Örneğin geçiş sürecinde DB'nin Polonya'da desteklediği reform alanları makroekonomik istikrar, devlet sisteminin yeniden yapılandırılması, piyasa ekonomisi için yasal ve ekonomik üst yapının oluşturulması, özelleştirme ve yeniden yapılanmanın desteklenmesi, özel sektörün geliştirilmesi gibi alanlardır.²⁹³ Bunla birlikte neo-klasik içerikteki geçiş stratejilerine uygun bir biçimde, dış ticaretin liberalizasyonu için, bir küresel kuruluş olan DTÖ'nün etkinliği söz konusudur. Anlaşılacağı üzere bu stratejilerin uygulanmasında DB, IMF ve DTÖ gibi küresel kuruluşların önemli oranda etkisi söz konusudur. Çünkü günümüzde geçiş ekonomilerinin de içinde bulunduğu ülkelerin çok önemli bir kısmı bu kuruluşlara üyelik bağı ile bağlı iken aynı zamanda finansman ihtiyaçlarının önemli bir kısmını bu kuruluşların kaynaklarından ve/veya bu kuruluşların aracılığı ile uluslararası finans piyasasından karşılamak durumundadırlar.

²⁹¹ John Marangos, **a.g.m.**, (2005), s.264.

²⁹² John Marangos, "A Political Economy Approach to the Neoclassical Model of Transition (New Perspectives on Transition Economics: Europe)", **American Journal of Economics and Sociology**, Vol. 61, Issue 1, 2002, s.2.

²⁹³ Barbara Blaszczyk, Jacek Cukrowski and Joanna Siwinska, **a.g.m.**, s.16.

Bu desteklerden yararlanmakta olan AB üyesi geçiş ekonomilerinde uygulanmakta olan monetarist para politikalarının sonucunda görülen enflasyon oranlarının gelişim seyri benzerdir. Bu ülkelerden biri olan Polonya’da ekonomideki likiditenin kontrol altına alınması ile enflasyon oranı 1992 yılında %43 düzeyinde iken 1999 yılında %7.2’ye ve günümüzde %1-2 civarına çekilmiştir.²⁹⁴ Çünkü ülkede uygulanmakta olan neo-liberal anlayışa uygun makroekonomik programın en önemli unsurlarından biri ücret kontrolleri, bütçe disiplini, sıkı para politikası ile kredilerin sınırlanması ve ulusal paranın dövize karşı rekabetçi bir oranda tutulması ile konvertibilitesinin sağlanmasına dayanan enflasyonu düşürme yönündeki uygulamalardır.²⁹⁵ Monetarist anlayışın para arzına ilişkin önermeleri dikkate alındığında Polonya’da enflasyon oranının gelişim seyrinin de gösterdiği gibi geçiş ekonomilerinin parasal dalgalanmaları kontrol altına alması ve diğer makroekonomik tedbirler ile fiyat istikrarını sağladıkları gözlenmektedir. Enflasyon oranlarının geçişin başlangıç aşamasına göre daha düşük ve istikrarlı seyretmesi bunun bir göstergesidir.²⁹⁶ Ülke dışındaki aleyhe dönen şartların ve uygulanmakta olan makroekonomik programın en önemli iki sonucundan biri (özellikle 1990’lı yılların sonundan itibaren) büyüme oranlarının düşmeye başlamasıdır. Son beş yıllık (2001 – 2005) ortalama büyüme oranlarına bakıldığında Polonya %2.9’luk ortalama büyüme oranı ile AB üyesi geçiş ekonomileri arasında en düşük büyüme performansı gösteren ülke olmuştur.²⁹⁷ İkinci sonuç ise istihdam ve işsizlik ile ilgili kötü performanstır. Geçiş sürecinde istihdam ve işsizlik ile ilgili en kötü performansa sahip ülkelerden biri olan Polonya, son dönemdeki iyileşmelere rağmen hala emek piyasası göstergelerinde AB’nin olumsuz verilere sahip ülkelerinden biridir. Emek piyasası açısından diğer birçok soruna büyüme oranlarındaki düşüş de eklenince ortaya oldukça olumsuz bir tablo çıkmıştır.

AB üyesi geçiş ekonomilerinin çoğunda, 1990’lı yılların ortalarına kadar büyüme oranları negatif değerler almıştır. Bu dönemden sonra büyüme oranları pozitif değerler almaya başlamış, milli gelir potansiyel-reel GSYİH seviyesine doğru

²⁹⁴ EBRD, **a.g.r.**, (2004), s.17.

²⁹⁵ Ekaterina Vostroknutova, “Polish Stabilization: What Can We Learn from the *I(2)* Cointegration Analysis?”, **EUI (European University Institute) Working Paper**, ECO No. 2003/6, March 2003, s.4.

²⁹⁶ Anneli Kaasa, **a.g.c.**, s.22.

²⁹⁷ O. Arratibel and the other, **a.g.m.**, s.7.

yükselmeye başlamıştır. Bu noktaya kadar işleyiş monetarist yaklaşımın öngördüğü gibidir. Ancak ülkelerin yarısının istihdam oranlarının 1990'lı yılların ortalarına göre daha da düşmüş, işsizlik oranlarının biraz daha yükselmiş olması, emek piyasası ayağının öngörüldüğü gibi işlemediğini göstermektedir. Özellikle Polonya ve Slovakya'da fiyatlar genel düzeyindeki düşüğe karşılık, işsizlik oranlarının artmakta oluşu ile değiştirilmiş Phillips Eğrisi analizinin öngördüğü bir yönelim ortaya çıkmaktadır.

Neo-klasik yaklaşıma göre ekonomide işsizlik söz konusu olduğunda diğer bir değişle ekonomi, tam istihdamı ifade eden potansiyel-reel GSYİH'nin gerisinde olduğunda ücretler aşağı doğru esnek olduğu için (firma için bir maliyet unsuru olan) ücretlerin düşeceği ve böylece (maliyetleri düşen firmaların arzı artırmaları ile) istihdamın artacağı iddiasına karşılık Keynesyenlere göre özellikle nominal ücretler sendikalar, asgari ücret yasası, işçi devir maliyetlerinin yüksek olması gibi nedenlerden dolayı aşağı doğru esnek değildir. Bunlara ek olarak geçiş ekonomileri özelinde eski sistemin kurumsal yapısı, istihdamın korunmasına ilişkin katı düzenlemeler, işsizlik sigortası benzeri sosyal politika önlemleri gibi emek piyasası oluşumlarından dolayı ücretlerin aşağı doğru esnek olduğu iddiası gerçekleşmemektedir. Bu noktada Keynesyenler ekonomide tam istihdamın özel, eksik istihdamın ise genel bir hal olduğunu iddia etmektedirler. Böylece ekonomi genelde eksik istihdam koşullarında dengeye (işsizliğin olduğu bir denge) gelmektedir.²⁹⁸ Gerçekten de günümüzde geçiş ekonomilerinin genel ekonomik şartları ve emek piyasasının durumu ortaya konulduğunda var olan dengenin tam istihdam dengesinden uzak olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu ülkelerde var olan durum eksik istihdam dengesi olarak nitelendirilebilir.

Rasyonel beklentiler teorisine göre emek piyasasında, gelecekteki enflasyon oranını tahmin eden işçiler, bu enflasyon oranından zarar görmeyecek biçimde ücret artışı talebinde bulunacaklardır. Böylece ücretlerin ve enflasyonun artış oranı ne olursa olsun işsizlik oranı değişmeyecek ve doğal işsizlik oranına eşit kalacaktır. Ancak geçiş ekonomilerinde işsizlik oranlarının doğal işsizlik oranının üzerinde

²⁹⁸ John Kenneth Galbraith, **a.g.e.**, s.204.

seyretmesinden dolayı rasyonel beklentiler teorisinin öngörülerinin gerçekleşmediği görülmektedir.

İçeridekiler-dışarıdakiler yaklaşımı çerçevesinde ele alındığında çeşitli emek güçleri tarafından korunan çalışanlar içeridekiler olarak nitelendirilmektedir. İşsizler ya da ikincil sektörde korumasız olarak çalışanlar dışarıdakiler olarak adlandırılmaktadır.²⁹⁹ AB geneline göre AB üyesi geçiş ekonomilerinde daha belirgin bir biçimde görülen düşük nitelikli, iş deneyimi az, ailevi zorunlulukları olan, mobilitesi düşük, kadın, çocuk, yaşlı ya da etnik azınlık durumunda olan dezavantajlı işçilerden müteşekkil uzun dönemli işsizler, eğitim düzeyi düşük olan ve/veya genç olan işçiler dışarıdakiler olarak ele alınabilir. Orta yaş grubunda yer alan, yüksek eğitilmiş, yüksek nitelikli (beyaz yakalı ya da bilgi işçisi gibi adlarla nitelendirilen) çoğunluğu erkek olan işçiler ise içeridekiler grubuna tekabül etmektedir. Daha geniş bir perspektiften bakıldığında genel olarak eski AB üyesi ülkelerin emek piyasalarında yer alan işçilerin yüksek koruma standartları, yüksek ücretler gibi daha yüksek standartlardan dolayı içeridekiler, yeni üyelerin emek piyasalarında yer alan işçilerin ise görece düşük standartlardan dolayı dışarıdakiler olarak nitelendirilebileceği açıktır.

Bunun yanında istihdamdaki sektörel dönüşüm ile birlikte içeridekiler ve dışarıdakiler olarak ele alınan grupların da dönüşüme uğradığı, içeridekiler arasında yer alan bazı grupların dışarıdakiler arasında yer alan bazı gruplar ile yer değiştirdiği gözlenmektedir. Küresel ekonomi içinde ağır sanayi olarak bilinen klasik üretim biçimlerinin öneminin azalması ile birlikte bilgiye dayalı üretim alanları ortaya çıkmaktadır. Aynı biçimde geçiş ekonomilerinde imalat sanayindeki istihdamın teknolojik dönüşümden dolayı azalması ortaya önemli miktarda bir işsiz kitlesi çıkarmaktadır. Buna karşılık hizmet sektörünün alt iş kollarında enformasyonun elde edilmesi, işlenmesi, saklanması ve kullanılması ile tasarım, reklamcılık, bankacılık gibi alanlarda ancak bilgi toplumunun ihtiyaç duyduğu enformasyon işçisi, bilgi işçisi vb. adlarla nitelendirilen vasıflı işgücü istihdam olanağı bulabilmektedir. Bu dönüşümün en önemli sonuçlarından biri ise, daha önce içeridekiler olarak

²⁹⁹ İlker Parasız, Melike Bildirici, **Modern Emek Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, Mart 2002, ss.409-410.

nitelendirilen sanayi kesimindeki işçilerin işsiz kalması ile dışarıdakiler grubuna dahil olması ve bunların yerini hizmet sektöründe yeni teknolojileri kullanabilen bilgi işçisi kesiminin almasıdır.

Emek verimliliği ile ücret düzeyi ve dolayısıyla işçilerin ihtiyaçlarını gidermesi arasında belirli bir ilişki olduğu iddiasına dayanan etkin ücret hipotezine göre ücretlerin aşağı çekilmesi, işçi verimliliğini azaltacaktır. Bu yüzden işçinin ihtiyaçlarını giderebileceği düzeyde bir ücret alması gerekmektedir.³⁰⁰ Ancak günümüzde artan küresel rekabetten dolayı ülkeler işgücünün maliyetlerini düşürmeye çalışmaktadırlar. Bu süreçte geçiş ekonomilerinin de içinde yer aldığı az gelişmiş ülkelerdeki ücretler, işçilerin ürettiği katma değere oranlandığında (ortalama ücret \ ortalama katma değer) daha düşük kalmaktadır. Nüfus artış oranı yüksek seyreden bu ülkelerde emek maliyetlerinin minimizasyonu yönündeki çabalar alım gücünü azaltmakta, yoksulluğa neden olmakta ve nihayetinde tüketici piyasalarını olumsuz etkilemektedir.³⁰¹ Bu sürecin diğer bir sonucu ise emek piyasalarında bölümlenmelerin artış göstermesidir.

Özellikle AB üyesi geçiş ekonomileri olmak üzere Avrupa emek piyasalarındaki bölümlenme açısından ele alındığında, günümüzde yüksek işsizlik oranının da gösterdiği gibi dezavantajlı kesim 15-24 yaş aralığındaki işgücüdür. Şüphesiz bu durum diğer gruplar ile aralarında bu grubun aleyhine olmak üzere önemli kazanç, sosyal koruma, sosyal statü ve yoksulluk farkı oluşturmaktadır. Ayrıca AB üyesi geçiş ülkeleri ekonominin geleneksel sektörlerindeki katı çalışma düzenlemeleri ile yeni sektörlerdeki liberal düzenlemelerin yanı sıra yüksek orandaki kayıt dışı çalışma arasında bölümlenme ile karşı karşıyadır.³⁰²

Eğitim durumu da emek piyasasında bölümlenme yaratabilmektedir. Çünkü geçiş ekonomilerinin işsiz grupları incelendiğinde tüm ülkelerde, eğitim seviyesi nispeten düşük işçiler arasındaki işsizlik oranının, diğer grupların işsizlik oranlarına göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin Polonya emek piyasasında sekiz yıllık ilkökul eğitimi almış bir işçinin işsiz kalma ihtimali yüksek öğrenim

³⁰⁰ İlker Parasız, Melike Bildirici, **a.g.e.**, ss.397-398.

³⁰¹ Jale Yalınpala, **a.g.m.**, ss.264-266.

³⁰² Council of the European Union, **a.g.r.**, (2007), s.4, 13.

görmüş bir işçiyle karşılaştırıldığında, dört kat daha yüksektir. Ayrıca düzenli ve kayıtlı sektör istihdamında düşüş, sürekliliği olmayan kayıt dışı sektör istihdamında artış ile birlikte daha düşük beceri gerektiren teknik imalat işlerinden daha fazla beceri isteyen mesleki ve idari hizmet sektörü işlerine doğru bir kayma gerçekleşmiştir.³⁰³ Dolayısıyla iyi işler için hem iç hem de dış emek piyasalarından eleman arandığı günümüzde, deneyim ve vasıf düzeyi de emek piyasası bölümlenmesi açısından önemlidir. Zira deneyimli ve vasıflı çalışanlar ile hiyerarşik olarak daha düşük düzeydeki çalışanlar ve iş arayan deneyimsiz işçiler arasında ortaya çıkmış olan ikili bir emek piyasası söz konusudur.³⁰⁴

Birçok geçiş ekonomisinde ortalama olarak 15-24 yaş aralığında yer alan gençler arasındaki işsizlik oranı genel işsizlik oranları ile karşılaştırıldığında iki kat daha yüksektir. 2005 yılı itibarı ile Polonya'daki genç işsizlik oranı %36.9'luk oran ile genel işsizlik oranının iki katından daha fazladır. Eğitim durumuna göre işsizlik incelendiğinde tüm ülkelerde işsizlik oranlarının eğitim seviyesi nispeten düşük işçiler arasında daha yüksek olduğu görülmektedir. Geçiş ekonomilerinde eski sektörlerde işini kaybeden işçilerin yeni sektörlerde iş bulma olanakları oldukça sınırlı kalmıştır. Bu da emek piyasasında uzun süreli işsizlik olgusunu ortaya çıkarmıştır.³⁰⁵ Geçiş ekonomilerinde işçilerin iş olanaklarının kısıtlı olması, işsizlik oranı ve uzun süreli işsizlik oranının yüksek olması nedeniyle iş aramayı bırakmaları sonucunda İKO düşmüş ve cesareti kırılmış işsizler olgusu ortaya çıkmıştır. Bu azalmada esas etkili olan unsur ise, geçiş döneminde kadınların emek piyasasından geri çekilmesidir. Zira 1990 – 1999 yılları arasında Çek Cumhuriyeti ve Estonya hariç tüm geçiş ekonomilerinde kadın İKO'su, erkek İKO'sundan daha fazla azalmıştır.³⁰⁶ Dolayısıyla emek piyasası bölümlenmesi açısından dezavantajlı grupların genç işgücü, eğitimsiz ya da düşük eğitilmiş işgücü, uzun süreli işsizler ve cesareti kırılmış işsizlerden oluşan gruplar olduğu ortaya çıkmaktadır.

³⁰³ Jan J. Rutkowski, Stefano Scarpetta and the others, **a.g.r.**, ss.12-13.

³⁰⁴ Uwe Blien, Nicole Litzel, Joachim Möller, "The Development of European Labour Markets", **Institute for Employment Research (IAB) Labour Market Research Topics 42**, Scientific contributions presented at the Conference of the European Association of Labour Economists (EALE) in Regensburg, 2000, s.27.

³⁰⁵ EC, **a.g.r.**, (2006), ss.29, 258-259 ve 278.

³⁰⁶ Alena Nesporova, **a.g.r.**, s.3.

Genel olarak bakıldığında AB üyesi geçiş ekonomilerinde çok düşük göç oranları ve zayıf göç olanaklarından dolayı işsizliğin bölgeler arası farklılığı oldukça yüksektir.³⁰⁷ Aynı şekilde Polonya emek piyasasının önemli karakteristiklerinden biri de istihdam ve işsizliğin bölgeler arası farkının yüksek olmasıdır. Kentsel alanlarda daha yüksek istihdam ve düşük işsizlik söz konusu iken kırsal alanlarda göstergeler kötüleşmektedir.³⁰⁸ Bu da bölgeler arası emek piyasası bölümlenmesine işaret etmektedir. Emek piyasası açısından var olan bölgesel dengesizlikler ise, bölgeler arası gelir eşitsizliğinin ve yoksulluk farkının artmasına neden olmaktadır.

Diğer taraftan neo-klasik iktisadi yaklaşımın emek piyasası için de önerdiği tam rekabet piyasası şartlarının oluşturulması, diğer bir deyişle geçişin emek piyasası ayağının reforme edilişi sürecinde sosyalist kökenden gelen ülkelerde çeşitli direnç odakları söz konusudur. Eski sistemin kurumsal yapısının tasfiyesindeki zorlukların yanı sıra eski sistemden devralınmış olan istihdamın korunmasına ilişkin düzenlemeler, asgari ücret, işsizlik sigortası gibi çeşitli hakların söz konusu olduğu bu ülkelerde hala halkın önemli bir bölümünü temsil eden komünist partilerin var olduğu gözlenmektedir.

Bunun yanında dünyadaki genel eğilime uygun bir biçimde sendikalaşma oranları önemli oranda düşmüş olmasına rağmen, hala AB üyesi geçiş ekonomilerinde sendikalar varlığını devam ettirmektedir. Bu ülkelerdeki sendikalı işçilerin oranı %17 ile %31 arasında değişmektedir.³⁰⁹

Ülkelerin içindeki bu olguların yanı sıra AB düzeyinde işçilerin serbest dolaşımı konusunda da sıkıntıların söz konusu olduğu bilinmektedir. AB-15 olarak nitelendirilen eski üyeler 2004 yılında üye olan on ülkenin, dokuzunun işçilerine serbest dolaşım hakkını ancak 2007 yılının sonunda vermiştir. Fakat hala Kıbrıs, Bulgaristan ve Romanya'nın işçilerine serbest dolaşım hakkı verilmemiştir.³¹⁰ Ayrıca geçiş ekonomilerinde var olan zayıf göç olanaklarından dolayı göç oranlarının düşüklüğü bu durum ile birleştiğinde, neo-klasik anlayışın emek piyasasına ilişkin

³⁰⁷ O. Arratibel and the other, **a.g.m.**, s.19.

³⁰⁸ EC Employment and Social Affairs DG, **a.g.r.**, s.9.

³⁰⁹ ÇSGB, **a.g.r.**, (Nisan 2007), s.7.

³¹⁰ NTV-MSNBC, "AB'de Serbest Dolaşım Alanı Genişletiliyor", **Dünya Haberleri**, (<http://www.ntvmsnbc.com/news/429988.asp#storyContinues>, Erişim Tarihi: 18 Aralık 2007), s.1.

temel varsayımlarından biri olan emek mobilitesinin önünde herhangi bir engelin bulunmaması gerektiği ilkesi işlevsiz kalmaktadır.

Neo-liberal bakış açısına göre emek piyasası oluşumlarından asgari ücret, çalışma zamanı düzenlemeleri, işe alma ve işten çıkarmaya ilişkin düzenlemeler, sendikalar ve endüstriyel ilişkilerin emek piyasası performansına etkileri geçiş sürecindeki ülkeler özelinde çeşitli sonuçlar doğurmaktadır. Bu sonuçlar ve bu sonuçların daha önceki analizlerden elde edilen sonuçlar ile ne düzeyde uyumluluk gösterdiği şöyle ortaya konulabilir:

- Yasal olarak bağlayıcı olan asgari ücret düzenlemelerinin düşük nitelikli işçiler arasında işsizliği artırdığı gözlenmektedir. Bu düzenlemelerin diğer işsizlik oranlarına etkisi değişkenlik gösterirken uzun süreli işsizlik ve istihdam oranı üzerindeki etkisi ise istatistiki olarak önemsizdir. Bu sonuçlar genel olarak neo-klasik bakış açısı ile yapılan analizleri desteklemektedir.
- Çalışma zamanlarına ilişkin esnekliğin işsizliği azalttığı ve istihdamı artırdığı gözlenmektedir. Ayrıca bu düzenlemelerin kısmen kadınlar ve gençler arasındaki işsizlik oranını azalttığı ve genç grupta istihdam artışına neden olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar daha önce OECD, AB ve AB'ye giriş sürecindeki ülkelerden elde edilen sonuçlar ile tutarlılık göstermektedir.
- İşe alma ve işten çıkarmaya ilişkin kısıtlayıcı düzenlemelerin, özellikle kadınlar ve gençler olmak üzere tüm işgücü içerisinde işsizliği artırdığı görülmektedir. Ayrıca bu düzenlemelerin uzun süreli işsizliği artırdığı ve özellikle genç istihdam oranı olmak üzere istihdam oranını düşürdüğü tahmin edilmektedir. Bu sonuçlar OECD ve Latin Amerika ülkeleri için yapılan analizler ile uyumludur.
- Sendikaların güçlü olduğu geçiş ülkelerinde özellikle kadınlar, gençler ve düşük nitelikli işçiler olmak üzere toplam işgücü içinde işsizliğin artış gösterdiği, istihdamın ise azaldığı gözlenmektedir. Bu sonuçlar da daha önce OECD, AB ve AB'ye giriş sürecindeki ülkelerden elde edilen sonuçlar ile tutarlılık göstermektedir.
- Endüstri ilişkileri bağlamında ele alındığında istihdam edilenler ile istihdam edenler arasındaki işbirliği ilişkilerinin, kadınlar ve kısmen gençler arasındaki işsizlik oranını azaltıcı etki gösterdiği, genç istihdam oranını ise artırıcı bir

etki gösterdiği gözlenmektedir. Daha önce OECD, AB ve AB'ye giriş sürecindeki ülkelerden elde edilen sonuçlar, bu sonuçlar ile tutarlılık göstermekte ve ayrıca bu ülkelerde bunlara ek olarak düşük nitelikli işgücü arasındaki işsizlik ile uzun süreli işsizlikte de azalma ortaya çıkmaktadır.³¹¹

Emek piyasası oluşumları ile işsizlik oranı arasındaki etkileşimi ölçmeye dönük 17 gelişmiş OECD ülkesi ile AB üyesi 4 geçiş ekonomisini (Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya) karşılaştıran bir analizden elde edilen sonuçlar ise yukarıda ortaya konulanın aksine, emek piyasası oluşumlarının katılımı ile elde edilen sonuçlar arasında bir bağlantı kurmamaktadır. Bu yüzden bahsedilen analiz, OECD ülkeleri ile geçiş ekonomilerinin işsizlik oranları arasındaki farkın diğer nedenlerine eğilmektedir. Buna göre doğrudan yabancı yatırımlar ile iş yaratma arasındaki pozitif etki bilinmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların görece yüksek olabilmesi için ise, bir ülkenin siyasi ve ekonomik olarak istikrarlı olması gerekmektedir. Çeşitli araçlar ile ölçülen siyasi ve ekonomik istikrarın Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'ne göre düşük çıktığı Polonya ve Slovakya'da işsizlik oranları Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nden daha yüksektir. Daha önce bahsedildiği gibi Polonya'da yapısal reformların ertelenmiş olması³¹² ve enflasyonu önlemeye dönük sıkı para politikası uygulamaları, işsizlik oranının yüksek olmasının diğer nedenleri olabilir. Ayrıca Polonya'da tarımın istihdam içindeki payı ve Slovakya'da kamu sektörünün istihdam içindeki payı görece yüksektir. Gizli işsizliğin yaygın olduğu bu alanlarda yeniden yapılanma sürecine girildiğinde işsizlik oranının artacağı tahmin edilmektedir. Polonya ve Slovakya'daki demografik değişimin bir sonucu olarak çalışma çağı nüfusu artış oranının görece daha yüksek olması, genç işsizlik oranını ve dolayısıyla işsizlik oranını artırmaktadır.³¹³

Bu içsel ve dışsal elverişsiz yapı içinde serbest piyasa anlayışının tüm oluşum ve düzenlemelerinin gerçekleştirilmesi mümkün gözükmemektedir. Ancak bu yapının neo-liberal yaklaşımda öngörüldüğü biçimde dönüştürülmesi süreci devam etmektedir. Elde edilen sonuçlar ise tatmin edici olmaktan uzaktır. Ayrıca geçiş sürecinde uygulanmış ve uygulanmakta olan neo-liberal ağırlıklı düzenlemelerin

³¹¹ Horst Feldmann, **a.g.m.**, ss.73-76.

³¹² Alena Nesporova, **a.g.r.**, s.8.

³¹³ Sjeff Ederveen and Laura Thissen, **a.g.m.**, ss.29-33.

sonucunda ortaya çıkmış olan görece yüksek işsizlik oranları, yüksek genç işsizliği, düşük istihdam oranları, düşük İKO, düşük emek mobilitesi, uzun süreli işsizlik ve yoksulluk olguları ironik bir biçimde devlete neo-liberal anlayışın karşı çıktığı yeni sorumluluklar yüklemiştir.

Bahsi geçen politika ve programların (reformların) uygulandığı bu dönemde ortaya çıkan işsizlik, yoksulluk gibi sorunların etkilediği kesimlerin reform sürecine destek vermeleri, reformların başarı şansını oldukça yükselteceği için sosyal olarak içerilmeleri gerekmektedir. İşsizlik bireyde vasıf ve yetenek kaybı, sosyal dışlanma, aile ilişkilerinde sorunlar, toplumsal değerlerde yozlaşma gibi bir dizi psikolojik ve sosyal probleme neden olabildiği için, işsizlik oranının yükselmesi toplumsal değerlerde çözülme ve çatışmalara da neden olabilmektedir. Bu yüzden insan hakları, genel güvenlik ve asayiş gibi olguların yanı sıra, sosyo-ekonomik sistemin devamı açısından da bu kesimlerin desteklenmesi yaşamsal önemdedir. Bu da ancak kamu kaynaklarından finanse edilen çoğunlukla yoksulluk yardımları, transfer harcamaları gibi pasif nitelikteki sosyal politika önlemleri ile gerçekleştirilebilecektir. Dolayısıyla ortaya çıkması muhtemel sosyal sorunların mali yükü sosyal harcamalarda önemli artışlar olarak kendini gösterecektir. Bu önlemler çoğunlukla transfer harcamalarından oluşan pasif önlemler niteliğinde olduğu için kişiyi aktif destekler ile çalışma hayatına kazandırmaktan ve sosyal hayata adapte etmekten ziyade bağımlı kılmaya hizmet etmektedir. Dolayısıyla neo-liberal politika ve programlar sonucunda ortaya çıkan sorunlara müdahale ederek bu anlayıştaki uygulamaların devamını sağlayabilmek için devlet, neo-liberal anlayışın öngördüğü kalıpların dışına çıkmakta, kamu kaynaklarını kullanarak aktif bir biçimde ekonominin içinde yer almaktadır.

2.4.2 – Geçiş Ekonomileri Emek Piyasalarının Avrupa Birliği Emek Piyasalarına Entegrasyonu

AB'ye üye olan geçiş ekonomilerinin 1989 yılında başlayan geçiş süreci ile birlikte Avrupa'ya entegrasyon süreci de başlamış ve başlarda daha ağır basan geçiş tedbirleri bir süre sonra Avrupa'ya entegrasyon süreci aracılığı ile AB üyelik sürecine ilişkin düzenlemelere evrilmiştir.

Birbiriyle koşut bir biçimde ilerleyen geçiş ve AB üyelik sürecinde, üç alanda gerçekteşirilen reformlar ile üyelik sürecinin gerekleri yerine getirilmeye çalışılmıştır. Avrupa para birliğine üyelik amacı ile Maastricht Kriterleri'nin gerçekteşirilmeye çalışıldığı makroekonomik stabilizasyon alanında genel olarak enflasyon ve faiz oranlarının kontrol altına alınması, bütçe açığı ve borç stokunun belli bir düzeyin altında tutulması ve paranın değereri konusunda istikrarın sağlanması ile ilgili reformlar yapılmıştır. Avrupa tek pazarı içindeki rekabet kapasitesine ulaşmak amacı ile mikroekonomik düzeyde firmalar, mal ve hizmet piyasası, faktör piyasaları, girişimcilik gibi alanlarda serbest piyasa ekonomisinin yerleştirilmesi ile ilgili reformlar yapılmıştır. AB'ye tam üyelik amacı ile hukuksal ve kurumsal alanda etkin bir vergi sisteminin yaratılması, merkez bankasının özerkliği ve AB mükteşebatı çerçevesinde yapılan çeşitli hukuksal düzenlemeler ile ilgili reformlar yapılmıştır.³¹⁴ Polonya'da gerçekteşirilmiş olan reformların ışığında ele alındığında, AB'ye üye olacak olan herhangi bir ülkede, ekonomik alanda adaptasyon için yapılması gereken düzenlemelerin başında mal ve hizmetler ile sermaye ve emeğin serbest dolaşımının önündeki engellerin ortadan kaldırılması yer almaktadır. Mali disiplinin sağlanması, tüketici hakları, rekabetin korunması ve devlet yardımlarına kısıtlama getirilmesi diğer düzenlemelerdir. Birliğin finansal mekanizması ve tarım politikasına adaptasyon için yapılması gereken düzenlemeler söz konusudur. Nihayet ekonomik ve parasal birliğe, diğer bir değiş ile Avrupa para birliğine geçiş için Maastricht Kriterleri'nin karşılanması ile ilgili düzenlemeler vardır.³¹⁵

22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, Avrupa Konseyi, geçiş ekonomileri için de geçerli olmak üzere adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterleri (Kopenhag Kriterleri) belirlemiştir. Politik kriter; demokrasi, hukukun üstünlüğu, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların varlığı olarak belirlenmiştir. Ekonomik kriter; işleyen bir pazar ekonomisinin varlığının yanı sıra AB içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısına karşı koyma kapasitesine sahip olunması olarak ortaya konulmuştur. Topluluk mevzuatının benimsenmesi kriteri;

³¹⁴ Daniel Piaşolo, "Eastern Europe Between Transition and Accession: An Analysis of Reform Requirements", **Kiel Working Paper**, No. 991, July 2000, s.3.

³¹⁵ Ewa Balcerowicz, "The Impact of Poland's EU Accession on its Economy", **Studies & Analyses CASE (Center for Social and Economic Research)**, No. 335, Warsaw, 2007, ss.8-11.

siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyma dahil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetine sahip olunması olarak ortaya konulmuştur.

Bu kriterleri karşılayabilmek amacıyla bugün tam üye olan geçiş ekonomileri tarafından çeşitli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. İkinci kriterde sayılanlar ayrıntılı olarak incelendiğinde mikroekonomik alana ilişkin reformların söz konusu olduğu görülecektir. Üçüncü kriter ise makroekonomik stabilizasyon ile hukuksal ve kurumsal reformlara ilişkin düzenlemeleri içermektedir. İlk kriterdeki reformlar ise kurumsal yapının inşası için gerekli düzenlemeleri kapsamaktadır. Sonuç olarak geçiş süreci için gereken ve yapılmaya çalışılan düzenlemeler ile AB üyeliği için girilen düzenlemelerin önemli oranda çakıştığı ortaya çıkmaktadır.³¹⁶

Ayrıca geçiş sürecinde bu düzenlemelerin de içinde olduğu piyasa ekonomisinin yerleştirilebilmesi amacıyla yeni bir kurumsal yapı oluşturmaya çalışan ülkeler, yoğun bir teknik destek ve yardıma ihtiyaç duymaktadırlar. AB üyesi geçiş ekonomileri bu konuda diğer geçiş ekonomilerinden çok daha avantajlı durumdadır. Çünkü AB'nin iyi yetişmiş uzman kadrosundan faydalanma imkanı bulmuşlardır.

2004 yılında AB üyesi olmuş olan Polonya'da henüz veriler AB üyeliğinin etkisini ölçmek için yetersiz olsa da üyelik gerçekleşikten sonraki yönelimler ortaya konulabilir:

- AB üyelik sürecinde rekabet ve ticaret hukuku, entelektüel mülkiyet hakları gibi alanlarda yapılan düzenlemelerin yatırım ortamını iyileştirdiği ve büyümeyi desteklediği düşünülmektedir. AB üyeliğinin ilk iki yılında ortalama büyüme oranı %4.2 civarına yükselmiştir. Üyeliğin yıllık GSYİH artışına %1.3 ile %2.1 arası bir katkısının olduğu tahmin edilmektedir. Zira GSYİH artışının uzun dönem ortalamasının %3.4'e çıktığı görülmektedir.
- AB ile ticaret hacmi genişlemiş, dış ticaret açığı ise azalmaya başlamıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar üyeliğin gerçekleştiği 2004 yılından sonra 2003 yılından daha yüksek seviyede gerçekleşmiştir.

³¹⁶ Daniel Piazzolo, **a.g.m.**, ss.5-6.

- 2004 yılında AB bütçesinden gelen net transferler ulusal gelirin %0.75'ine karşılık gelen 1.7 milyar Euro'ya yükselmiştir. Bu miktarın daha da yükseleceği tahmin edilmektedir.
- Esasen tarım ve inşaat sektörlerinde ücret baskıları artmaktadır. Dolayısıyla vasıfsız işçilerin reel ücretlerinin %1.7 arttığı görülmektedir. Ayrıca çeşitli sektörlerde vasıflı işçi kıtlığı söz konusudur. Bunların bir sonucu olarak ithal emek ihtiyacı artabilecektir. Bu yüzden AB dışındaki ülkelere karşı göç politikasının yumuşatılması gündeme gelebilir.
- Üyelik gerçekleşikten sonra emek mobilitesi artmıştır. En az iki ay yurt dışında kalan kişi sayısı, 2003 yılına göre 2004 yılında %20 artış göstermiştir. Polonyalı göçmenler genel olarak daha genç ve daha iyi eğitim almış olan kesimlerden oluşmaktadır. Göçmenler arasında 35 yaşın altındaki kesimin oranı, 2000 yılında %51 iken 2004 yılında %61'e yükselmiştir.³¹⁷
- Polonya, emek piyasası verileri açısından AB'nin en kötü göstergelere sahip ülkelerinden biri durumundadır. İşsizliğe ilişkin oranlar diğer AB üyesi ülkelere nazaran oldukça yüksek, istihdama ilişkin oranlar oldukça düşüktür. Gerçekten de Polonya, AB tarafından genel istihdam oranı, kadın istihdam oranı ve yaşlı istihdam oranı için belirlenen 2010 yılı hedeflerine en uzak olan ülkelerden biridir. Ancak üyelik gerçekleşikten sonra işsizlik oranı düşmeye, istihdam oranı ise artmaya başlamıştır.³¹⁸

AB üyesi geçiş ekonomileri ile AB-15 olarak nitelendirilen eski üyeler arasında çeşitli farklılıklar söz konusudur. Bu yeni üyeler AB-25 olarak nitelendirilen grubun nüfusunun %16'sını oluştururken, bu grubun GSYİH'sinin yalnızca %5'ini üretebilmektedirler. 2004 yılında tam üye olan sekiz geçiş ekonomisinin verimlilik düzeyi artmaktadır. Ancak 2001 yılı itibarı ile bu ülkelerin verimlilik düzeyi AB-15 ülkelerinin %50'si kadardır ve bunun bir sonucu olarak yeni üyelerde ücretler düşüktür. Polonya, Slovakya ve Bulgaristan dışarıda tutulduğunda işsizlik ve istihdam oranlarında AB-15 ortalaması ile bu üyelerin ortalaması birbirine yakındır. Polonya, Litvanya, Letonya, Bulgaristan ve Romanya'da AB-15'e göre tarımsal

³¹⁷ Ewa Balcerowicz, "The Impact of EU Accession on Poland's Economy", **Beyond Transition (The Newsletter About Reforming Economies)**, Volume 18, No. 1, January-March 2007, ss.11-12.

³¹⁸ EC, a.g.r., (2007), s.306.

üretimin ağırlığı oldukça yüksektir. Bu sektörde yeniden yapılanmaya ihtiyaç vardır ve bu durum gelecekte işsizlik açısından olumsuz bir gidişata işaret etmektedir. Ayrıca AB-15'e göre sanayi sektörünün istihdamdaki payı daha yüksek, hizmetler sektörünün payı daha düşüktür.³¹⁹

Yeni üyelerin büyüme performansı incelendiğinde son dönemde AB ortalamalarından daha yüksek trendlerin yakalandığı görülecektir. 1991 – 1995 döneminde çoğunlukla büyüme değil de küçülme yaşamış olan ülkeler, 1996 – 2000 aralığında büyüme oranlarında AB ortalamalarının oldukça üzerine çıkmışlardır. 2001 – 2005 aralığında ise, Polonya ve Slovenya hariç daha önceki dönemin de ortalama büyüme oranlarının üzerine çıkmıştır. Bu durum büyüme oranlarında etkileyici bir performansa işaret etmektedir. Büyüme oranlarındaki yükselişin nedenlerinden biri 1990'lı yıllarda üstesinden gelinen makroekonomik stabilizasyon ve yapısal reformlardan dolayı doğrudan yabancı yatırımların büyük ölçüde artması, yurt içi yatırımların yeniden harekete geçirilmesi ve verimlilikte artış elde edilmesidir. Diğer bir neden daha düşük faiz oranları ve finansal piyasaların aşamalı olarak gelişmesi ile yurt içi talebin desteklenmesidir. Son olarak AB üyelik sürecinde gerçekleştirilen yasal ve kurumsal reformlar ile ticari ve finansal entegrasyon bu büyüme sürecine katkı vermiştir.³²⁰ Ancak üretim artışı yani büyüme oranları konusunda gösterilen bu olumlu performansa karşılık emek piyasası performansı zayıf kalmaktadır.

AB üyesi geçiş ekonomileri olan Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Slovenya, Slovakya, Bulgaristan ve Romanya'nın 2006 yılında ortalama işsizlik oranı %8.25'dir. Bu oran hem AB-15 ülkelerindeki ortalama işsizlik oranı olan %7.4'lük orandan hem de AB-27 ülkelerindeki ortalama işsizlik oranı olan %7.9'luk orandan daha yüksektir. Polonya, Slovakya ve Bulgaristan'ın işsizlik oranları AB ortalamasının üzerindedir. Ancak AB üyeliği gerçekleştikten sonra geçiş ekonomilerindeki işsizlik oranlarının azalmaya başladığı görülmektedir. Çünkü AB üyesi geçiş ekonomilerinin 2006 yılındaki ortalama

³¹⁹ Sjeff Ederveen and Laura Thissen, "Can Labour Market Institutions Explain Unemployment Rates in New EU Member States?", **European Network of Economic Policy Research Institutes Working Paper**, No. 27, June 2004, s.9.

³²⁰ O. Arratibel and the other, **a.g.m.**, s.7.

işsizlik oranının 2005 yılındaki ortalama işsizlik oranı olan %9.85 düzeyinden daha düşük olduğu görülmektedir.³²¹

2005 yılı itibarı ile AB üyesi geçiş ekonomileri 2010 istihdam hedefleri açısından incelendiğinde genel istihdam oranında hiçbir ülkenin %70'lik istihdam hedefine ulaşamadığı ortaya çıkmaktadır. Danimarka'daki %75.9'luk ve İtalya'daki %57.6'lık istihdam oranları AB-15 grubu içinde de homojen bir yapının söz konusu olmadığını göstermektedir. Ancak ortalama olarak AB-15 ülkeleri 4.80 puan, AB-25 ülkeleri 6.20 puan hedefin gerisinde iken, bu ülkeler 9.81 puan hedefin gerisindedirler. 2000 – 2005 yılları arasında istihdam oranı Romanya, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nde azalmıştır. 2005 yılı itibarı ile kadın istihdam oranında AB-15 ülkeleri 2.6 puan, AB-25 ülkeleri 3.7 puan hedefin gerisinde iken hedefe ulaşmış olan Estonya ve Slovenya dışındaki AB üyesi geçiş ekonomileri ortalama olarak (yaklaşık) 6.64 puan hedefin gerisindedirler. Aynı yıl yaşlı istihdam oranında AB-15 ülkeleri 5.9 puan, AB-25 ülkeleri 7.5 puan hedefin gerisinde iken hedefe ulaşmış olan Estonya dışındaki AB üyesi geçiş ekonomileri ortalama olarak (yaklaşık) 12.4 puan hedefin gerisindedirler.³²² Sonuç olarak AB üyesi geçiş ekonomilerinin emek piyasası göstergeleri ve emek piyasası performansı açısından eski AB üyesi ülkelerin gerisinde kaldığı ortaya çıkmaktadır.

Yüksek büyüme performansına karşılık düşük emek piyasası performansının var olmasından anlaşılacağı üzere, büyüme – istihdam/işsizlik etkileşimi özellikle yeni üyelerde zayıf kalmaktadır. Böyle bir durumda düşük emek piyasası performansının ardındaki dinamikleri çözümleyebilmek için istihdam koruma düzenlemeleri, asgari ücretler, toplu pazarlık sistemi gibi emek piyasası oluşumlarını ve üretim ile istihdamdaki sektörel değişimi incelemek gerekmektedir.

AB üyesi geçiş ekonomilerinin çoğunda eski AB üyelerine oranla tarım ve sanayi sektörlerinin üretim ve istihdamdaki payı daha yüksek, hizmetler sektörünün payı ise daha düşüktür. Geçiş sürecinde tarım ve sanayinin üretim ve istihdamdaki payı düşerken hizmet sektörünün payı yükselmektedir. İşte ekonomik yeniden

³²¹ EC, a.g.r., (2007), ss.284-313.

³²² EC, a.g.r., (2006), s.29.

yapılanma sürecinde geçiş ekonomilerinin sektörel açıdan dönüşüm sürecine girmesinin sonuçlarından biri toplam istihdam oranının düşmesi ve işsizlik oranının yükselmesidir. Çünkü yeni ortaya çıkan işlerin gerektirdiği nitelikler ile tarım ve sanayi sektörlerinde işsiz kalan işçilerin sahip oldukları nitelikler arasında uyumsuzluk söz konusudur. Uyuşmazlık, yeni işlerin yüksek nitelik ve yüksek eğitim gerektirmesine karşın, bu niteliklere sahip emek arzının kısıtlı olmasından kaynaklanmaktadır. Orta ve yüksek eğitimlilerin işsizlik oranları arasında yüksek fark olmamasına karşılık AB üyesi geçiş ekonomilerinde düşük eğitimlilerin işsizlik oranının Euro alanındaki düşük eğitimlilerin işsizlik oranının yaklaşık iki katı olması, bunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.³²³ Bu sorunların çözümünün eğitim, yeniden eğitim, mesleki eğitim gibi aktif emek piyasası politikaları ile mümkün olduğu açıktır. Ayrıca bu durumun ortaya çıkmasının emek piyasası oluşumları ile ilgili olduğu söylenebilir.

Emek piyasası oluşumları açısından değerlendirildiğinde AB-15 ülkelerinin emek piyasalarının ABD'ye göre daha katı olduğu bilinmektedir. Bunun daha düşük emek piyasası performansının arkasındaki önemli nedenlerden biri olduğu düşünülmektedir. Yeni üyelerin emek piyasalarının bazı düzenlemelerde, eski üyelerin emek piyasalarından daha esnek olduğu görülmektedir. Ancak bazı düzenlemelerde ise, yeni üyelerin daha katı bir yapıya sahip olduğu gözlenmektedir. Şöyle ki, işsizlik yardımları için uygunluk konusunda yeni üyelerde daha sıkı düzenlemeler söz konusudur ve bu yardımlardan yararlanma süresi daha kısadır. Ücret ayarlama sürecinde eşgüdüm, ücret pazarlığı genelde firma düzeyinde yapıldığı için yeni üyelerde daha düşüktür. Toplu işçi çıkarmaya ilişkin düzenlemeler hariç, istihdam koruma düzenlemeleri yeni üyelerde daha esnektir. Ortalama ücretlerin bir yüzdesi olarak asgari ücret düzeyi yeni üyelerde daha düşüktür. Emek üzerindeki vergiler konusunda yeni ve eski üyeler arasında birbirine yakın oranlar söz konusudur. Ancak aktif emek piyasası düzenlemelerine ilişkin harcamalar, AB-15 ülkelere göre yeni üyelerde oldukça düşüktür.³²⁴

³²³ O. Arratibel and the other, **a.g.m.**, ss.15-17.

³²⁴ Sjeff Ederveen and Laura Thissen, **a.g.m.**, s.23.

AB özellikle işsizlik ve istihdam oranlarında diğer bir değiş ile iş yaratmaya ilişkin emek piyasası performansında dünyadaki gelişmiş ülkelere göre daha kötü bir performans göstermektedir.³²⁵ Emek verimliliğindeki artış konusunda da AB, Japonya ve ABD'den daha kötü bir performansa sahiptir. Şöyle ki 2005 yılında AB için emek verimliliği oranı %0.9 iken ABD'de %1.8 ve Japonya'da %2.2 düzeyindedir.³²⁶ Emek piyasasına ilişkin göstergeler incelendiğinde AB üyesi geçiş ekonomilerinin AB'nin ortalama işsizlik oranını yükselttiği ve ortalama istihdam oranını ise düşürdüğü görülmektedir. Bu durum AB-15 ve AB-27 olarak nitelendirilen grupların işsizlik ve istihdam oranları arasındaki farktan da anlaşılabilir. Ayrıca yeni üyelere verimlilik düzeyi AB geneline göre oldukça düşük olduğu için Birliğin emek verimliliği düzeyini de aşağı çekmektedir. Bu durum ise AB ile dünyanın diğer gelişmiş ülkeleri arasında işsizlik, istihdam ve emek verimliliği konusunda var olan farkın açılmasına neden olmaktadır.

Ayrıca ABD'nin AB'ye göre herhangi bir konuda yapacağı düzenleme daha basit bir süreç çerçevesinde işlemektedir. ABD'de istihdam stratejileri konusunda merkezi, eyalet düzeyinde, bölgesel ve yerel düzeylerde atılan adımlar arasında oldukça iyi bir işbirliği ve eşgüdüm söz konusudur. AB ise birçok ülkeden meydana gelen ve hala genişlemeye devam eden bir uluslararası oluşum olduğu için bu alanlarda uygulamalara gitme yeteneği oldukça karmaşık kurumsal ve politik gerçeklikler yüzünden daha kısıtlıdır.³²⁷ Dolayısıyla 2004 ve 2007 yıllarında iki genişleme dalgası ile 12 ülkeyi daha bünyesine katan AB'de emek piyasası açısından eskiye göre daha heterojen bir yapı meydana geldiği için istihdam politikası oluşturma, uygulama ve sonuçları değerlendirmeye ilişkin prosedürün karmaşık kurumsal ve politik gerçeklikler yüzünden biraz daha zorlaşmış olması muhtemeldir. Birlik AİS ile bunu aşmaya, istihdam ve işsizliğe ilişkin düzenlemelerde daha operasyonel hareket etmeye çalışmaktadır.

Açıklandığı üzere geçiş sürecinde uygulanmış ve uygulanmakta olan politikaların etkisi ile sosyalist yapıdaki ülkelerin siyasi olarak demokrasiye, ekonomik olarak kapitalizme dönüştürülmesi süreci önemli oranda mesafe almıştır.

³²⁵ EC, **a.g.r.**, (2005), ss.17-18.

³²⁶ Council of the European Union, **a.g.r.**, (2007), s.7.

³²⁷ Veronique Marleau, **a.g.m.**, ss.59, 75.

Ekonomik ve sosyal dönüşümün emek piyasasına ilişkin sonuçlarının pek olumlu olmadığı ortadadır. Ancak geçiş ekonomilerinin bir kısmı için AB üyeliğinin geçiş süreci ile çakışmış olması bir şans gibi gözükmektedir. Bu ülkelerin ekonomik ve sosyal dönüşümünden dolayı ortaya çıkmakta olan olumsuzlukların giderilebilmesi noktasında AB üyeliğinin çeşitli katkıları söz konusudur.

AB üyelik sürecinde AB üyesi geçiş ekonomileri ile eski AB üyesi ülkeler arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik farkının düşük düzeyde de olsa kapanmakta olduğu görülmektedir. Reel yakınsama, kişi başına gayri safi yurt içi hasılanın yanı sıra, yaşam standartlarına ilişkin göstergelerde ekonomilerin birbirine yakınlaşması, iş çevrimlerinin, üretim ve ticaret yapılarının uyumlu hale gelmesi olarak açıklanabilir. Herhangi bir ülkede büyüme sürecini etkileyen sabit sermaye yatırımları, doğrudan yabancı yatırımlar, istihdam, dışa açıklık oranı, teknolojik gelişme, makroekonomik istikrar, kurumların kalitesi ve coğrafi yakınlık gibi pek çok unsur reel yakınsama sürecinin ilerleyişinde rol oynamaktadır. 1993 – 2004 yılları arasındaki dönem için yapılan bir çalışma, 2004 yılında AB'ye üye olan ülkelere göre daha yoksul olanların daha hızlı büyüme gösterdiklerine işaret etmektedir. Bunun yanı sıra ülkelerin reel yakınsama alanında gösterdikleri başarının, AB'ye üyelik kriterlerini yerine getirmedeki performansları ile paralel bir şekilde geliştiği görülmektedir. Bu durum ise yakınsamanın yalnızca ülkelerin görece yoksulluğuna bağlı olmadığını, bu sürecin aynı zamanda ulusal politikalarından da etkilendiğini, yani yakınsamanın koşullu olarak gerçekleştiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu alanda yapılan ampirik çalışmalar, 1990'lı yılların başından itibaren yeni AB üyelerinin, eski AB üyelerine (AB-15) mutlak ve koşullu olarak reel yakınsama gösterdiklerini ortaya koymaktadır.³²⁸

AB üyesi geçiş ekonomilerinin AB üyeliğinden dolayı önemli miktarda doğrudan yabancı yatırım çekmeye başladıkları görülmektedir. 1998 – 2003 yılları arasında 20-30 milyar dolar arası olan doğrudan yabancı yatırım miktarının 2004 yılında 39 milyar dolara, 2005 yılında ise 48 milyar dolara yükselmiş olduğu tahmin

³²⁸ S. Serpil Atalay, **Yeni Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye'de Reel Yakınsama**, (Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, Şubat 2007, ss.1, 12-18.

edilmektedir.³²⁹ Bu ülkelerin yönelmiş olduğu iktisadi yapı içinde doğrudan yabancı yatırımların ekonominin gelişimi, istihdamın artırılması ve işsizliğin azaltılması gibi önemli katkılar sağladığı bilinmektedir. AB üyesi geçiş ekonomilerinin önemli miktarda doğrudan yabancı yatırım çekmesinin temelinde AB üyeliği yer almaktadır. Diğer AB üyesi ülkelerden gelen doğrudan yabancı yatırımların yanı sıra ABD, Japonya ve Rusya gibi ülkelerden de doğrudan yabancı yatırımların alınmasının nedenleri; AB üyeliğinden dolayı istikrarlı bir ekonomik yapının ortaya çıkmış olması, AB pazarı içerisinde oldukları için mal ve hizmetlerin serbest dolaşımından faydalanmaları ve AB standartlarında yatırım olanakları sağlamalarıdır.³³⁰

Geçiş ekonomileri için ekonomiyi geliştirmek, istihdamı artırmak ve işsizliği azaltmak açısından dış ticaretin, daha doğrusu ihracatın önemli katkılar sağladığı bir gerçektir. Türkiye için olduğu gibi geçiş ekonomileri için de Avrupa ülkeleri önemli bir ticari ortaktır. AB pazarı dünya ekonomisi içinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Sadece topluluğun içindeki ticaret hacmi dünya ticaretinin %27'si düzeyindedir. AB'nin topluluk içi ve dışı ticaret hacmi ise dünya ticaretinin %36'sına karşılık gelmektedir. 2000 yılında geçiş ekonomilerinin 271 milyar dolar olan toplam ihracatının sadece 72.1 milyar doları, yani yaklaşık %26.6'sı kendi aralarında yapılmışken, 146.7 milyar doları, yani yaklaşık %54'ü Batı Avrupa ülkelerine yapılmıştır. Ayrıca bu ülkeler sanayi ihracatının %59.4'ünü, madencilik ürünleri ihracatının %50'sini ve tarım ürünleri ihracatının %27'sini Batı Avrupa ülkelerine yapmaktadırlar.³³¹ 1993 – 2002 yılları arasındaki dönemde AB-15 ülkeleri ile şimdi AB üyesi olan on geçiş ekonomisi arasındaki dış ticarete ilişkin veriler incelendiğinde bu ülkelerin AB-15 ülkelerine yaptığı ihracatın ortalama olarak her yıl %16.6 arttığı, ithalatın ise ortalama olarak her yıl %15.3 arttığı görülmektedir.³³² Bu çerçevede AB üyeliği ve dolayısıyla gümrük birliği gerçekleşikten sonra AB ile geçiş ekonomileri arasındaki ticaret hacminin daha da büyümesi kuvvetle muhtemeldir.

³²⁹ Jan Svejnar, "Strategies for Growth: Central and Eastern Europe", **Conference Paper, University of Michigan**, 2006, s.14.

³³⁰ DEİK, **AB 8 – Baltık Ülkeleri ve Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri Karşılaştırmalı Bilgi Notu**, Türk-Orta Avrupa İş Konseyleri, Şubat 2006, ss.6-8.

³³¹ İTO (İstanbul Ticaret Odası), **Türkiye Ekonomisinin Dünya Pazarlarında Oryantasyonu**, İTO yayını, Yayın No: 2003-06, İstanbul, Ocak 2003, ss.29, 78-79.

³³² Murat Kavalalı, **a.g.e.**, s.70.

AB'ye yeni üye olmuş ülkelerin işçilerine serbest dolaşım hakkı tanınması konusunda ilerlemeler kaydedilmektedir. 2007 yılına kadar yeni üye olan ülkelerin işçilerine serbest dolaşım hakkı tanıyan ülkeler Danimarka, İrlanda, İsveç ve İngiltere'dir. Yeni üyelere en fazla sayıda göç alan eski üye İngiltere, en fazla göç veren yeni üye ise Polonya'dır.³³³ 1985 yılında imzalanmış olan, AB'nin polis ve gümrük kontrollerini kaldıran Schengen Antlaşması'na dayanılarak, 21 Aralık 2007 tarihinde (Kıbrıs, Bulgaristan ve Romanya şartları yerine getirmedikleri için hariç) 22 AB üyesi ülkede ve AB üyesi olmayan Norveç ve İzlanda'da serbest dolaşıma ilişkin engeller ortadan kaldırılmıştır. İlk aşamada kara ve deniz sınırlarında başlatılan uygulama, Mart 2008 tarihinde hava trafiği için de geçerli olacak biçimde genişletilecektir.³³⁴ Schengen Antlaşması'na taraf olmayan İngiltere ve İrlanda daha önce bu antlaşma kapsamı dışında tüm üye ülkelerin işçilerine serbest dolaşım hakkı tanımış oldukları için serbest dolaşım alanının AB üyesi 24 ülke arasında sağlanmış olduğunu belirtmek gerekmektedir. Dolayısıyla eski AB üyesi ülkeler artan bir biçimde emek piyasalarını yeni üye ülkelerin vatandaşlarına açmaktadırlar. Ayrıca göçmenler ve azınlıklar için öngörülmüş olan önlemler hayata geçirilmektedir. Yasal göçlerin emek piyasasına entegrasyonu ise istihdam politikalarının boyutlarının daha açık olmasını gerektirmektedir.³³⁵

AB içinde göçün ya da işçilerin serbest dolaşımının çeşitli etkileri söz konusudur. Yapılan tahminlere göre göç veren yeni üyelere kısa dönemde büyüme ve işsizlik oranlarında düşüş, verimlilik ve enflasyon oranlarında ise artış görülmesi muhtemeldir. Yeni üyelere serbest dolaşım hakkı tanımış olan eski üyelere ise emek gücü arttığı için potansiyel GSYİH de artmıştır ve uzun dönemde büyüme oranlarında da artış kaydedilecektir. Ayrıca göç alan bu üyelere verimlilik ve enflasyon oranlarında düşüş, işsizlik oranlarında ise yükseliş gözlenmesi olasıdır.³³⁶

³³³ Ray Barrell, John Fitz Gerald and Rebecca Riley, "EU Enlargement and Migration: Assessing the Macroeconomic Impacts", **National Institute of Economic and Social Research (NIESR) Discussion Paper**, No. 292, London, March 2007, ss.2, 4.

³³⁴ Radikal, "Eski Doğu Bloku'nda Schengen Coşkusu", **Radikal Gazetesi Dış Haberler**, 21 Aralık 2007, s.9.

³³⁵ Council of the European Union, **a.g.r.**, (2007), s.5.

³³⁶ Ray Barrell, John Fitz Gerald and Rebecca Riley, **a.g.m.**, ss.9-16.

Araştırmalara göre göçmenlerin çoğunu 34 yaşın altındaki genç kesim oluşturmaktadır. Eğitim düzeyi açısından bakıldığında bu kesimin büyük bir kısmının üniversite eğitimi almış olduğu gözlenmektedir. Özellikle doktorluk, muhasebecilik gibi uzmanlık gerektiren işlerde çalışanların inşaat, imalat gibi sektörlerde kısa dönemli çalışanlara göre ülkelerine dönme eğilimi oldukça düşüktür. Bu durum ise geçiş ekonomileri için ciddi bir beyin göçü riskine işaret etmektedir.³³⁷

Polonya ve diğer AB üyesi geçiş ekonomilerinde çok düşük göç oranları ve zayıf göç olanaklarından dolayı işsizliğin bölgeler arası farklılığının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bundan dolayı ortaya çıkan bölgeler arası emek piyasası bölümlenmesi ile mücadele açısından ve dolayısıyla bölgeler arası gelir eşitsizliği ve yoksulluk farkının azaltılması açısından da AB üyeliğinin getirdiği işçilerin serbest dolaşım hakkı katkı sağlayabilir. Zira eski AB üyesi ülkeler artan bir biçimde emek piyasalarını yeni üye ülkelerin vatandaşlarına açmaktadırlar. Ayrıca göçmenler ve azınlıkların entegrasyonu için öngörülmuş olan önlemler hayata geçirilmektedir. Emek piyasası açısından AB üyesi ülkeler arasında var olan farklılıkları azaltma konusunda ülkelerin emek piyasalarını birbirlerine açmaları önemli oranda katkı sunacak ve eski üyelere emek piyasası konusunda bir dinamizm kazandıracaktır.

AB üyeliğinin geçiş ekonomilerine sağladığı avantajlardan biri de dönüşüm maliyetlerinin bir kısmının hem üyelikten önce hem de üyelik gerçekleşikten sonra AB'nin ilgili fonlarından karşılanmasıdır. Bu fonlardan ilki Polonya ve Macaristan için sistem değişikliğinden kaynaklanan ve ekonomik çöküşün bir sonucu olarak ortaya çıkan sıkıntıların üstesinden gelinmesini sağlamak, acil gıda yardımlarını karşılamak amacıyla öngörülen PHARE (Poland and Hungary Aid for Reconstruction the Economy) Programıdır. Bu fon, zaman içinde genişleyerek, tüm AB'ye aday geçiş ekonomilerini kapsama alan ve AB üyeliğine hazırlayan mali yardım aracı niteliğini kazanmıştır. İkincisi katılım öncesi dönemde, AB'ye aday geçiş ekonomilerinin çevre ve ulaştırma alt yapısını geliştirmek amacıyla oluşturulmuş ISPA (Instrument for Structural Policies for Pre-accession) mali yardım programıdır. Üçüncüsü ise katılım öncesi dönemde, AB'ye aday geçiş

³³⁷ ÇSGB, "Avrupa Birliği'nde Serbest Dolaşım Önündeki Sınırlamalar Halen Mevcut", **AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Bülteni**, Sayı: 1, Haziran 2005, ss.2-3.

ekonomilerinde sürdürülebilir tarımsal ve kırsal kalkınmayı desteklemek amacıyla oluşturulmuş SAPARD (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development) mali yardım programıdır.³³⁸ Dolayısıyla AB'ye tam üye olan Polonya ve diğer geçiş ekonomileri tam üyelik sürecinde yapısal dönüşümü gerçekleştirebilmek amacıyla önemli oranda AB'nin giriş öncesi fonlarından yararlanmışlardır.

Nihayet AB'ye üye olan geçiş ekonomileri açısından ulusal istihdam politikası oluşturma noktasında da AB'nin önemli bir katkısı vardır. Zira bu ülkeler AİS çatısı altında AKY ve güvenceli esneklik açılımlarından yararlanarak ulusal istihdam politikalarını oluşturmakta ve AİS aracılığı ile Avrupa emek piyasasına entegre olmaya çalışmaktadırlar. Çünkü özellikle Polonya ve Slovakya gibi emek piyasasında önemli sorunlar yaşamakta olan geçiş ekonomilerinde bu sorunların çözümünün uygulanmakta olan ekonomik politika ve programların diğer alanlarda elde edeceği iyileşmelerle aşılamayacağı belli olmuştur.

Böylece doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticarete ilişkin gelişim, serbest dolaşım, katılım öncesi dönüşümü desteklemeye dönük fonlar ve planlı bir ulusal istihdam stratejisi açısından ele alındığında AB üyeliğinin ekonomik ve sosyal açıdan geçiş tedbirlerinin olumsuz sonuçlarını gidermeye yardımcı olarak bu tedbirlerin başarı şansını önemli oranda artırdığı görülmektedir.

AB üyesi geçiş ekonomileri arasında emek piyasası göstergelerinde en olumsuz tabloyu sergileyen Polonya'nın AB üyelik sürecindeki baş müzakerecisi Jerzy Plewa kendisine sorulan bir soruya verdiği cevapta Birliğe üyeliğin Polonya emek piyasasına katkısını şöyle ifade etmektedir: "Bizim Polonya'daki en büyük sorunumuz işsizlik oranı. Çünkü bu oran %17'nin üzerinde ve bu diğer ülkelerdeki işsizlik oranlarından daha yüksek. Ama diğer bir gerçek de şu ki, üyelik sürecinde işsizlik oranı düşüyor, yükselmiyor. Bu tüm ekonomi için geçerli. Belirli bölgelerdeki bazı işletmelerin faaliyetlerini sona erdirmeye karar verdikleri doğrudur. Ancak birçok işletmenin bunu yapma nedeni AB'nin getirdiği yükümlülükleri

³³⁸ Murat Kavalalı, **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile İlişkileri**, DPT Müsteşarlığı, AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü Raporu, Ankara, Ekim 2005, ss.33-36.

karşıl原因ıyor olmaları değildi. Bunların büyük bir kısmı farklı alanlara yatırım yapmaya veya farklı işlere yönelmeye karar verdiler. Sonuçta tüm gelişmeleri göz önünde bulunduracak olursak, en azından, işsizlik oranının artmadığını, düştüğünü görüyoruz.”³³⁹

³³⁹ Kriter Dergisi (Türkiye AB İlişkileri Haber – Yorum Dergisi), **Jerzy Plewa: AB’ye Üyelik Sürecinde İşsizlik Azalıyor**, Kriter Dergisi’nin Polonya Baş Müzakerecisi Jerzy Plewa ile Yaptığı Söyleşi, Sayı: 1, Temmuz 2006, s.60.

III. BÖLÜM

GEÇİŞ EKONOMİLERİ VE POLONYA’NIN DENEYİMLERİ IŞIĞINDA TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ EMEK PİYASALARINA EKLEMLENMESİ

Türkiye geçiş ekonomisi olarak nitelendirilen ülkeler arasında yer almamaktadır. Ancak ülke bir geçiş ekonomisi olmamasına rağmen son çeyrek yüzyıllık dönemde “kendine özgü bir geçiş süreci” olarak nitelendirilebilecek önemli bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. Geçmişte sosyalist sisteme sahip olan geçiş ekonomileri ile karma ekonomik sisteme sahip olan Türkiye arasındaki en önemli benzerliklerden biri yeniden yapılanma sürecinde neo-liberal anlayışa göre dönüştürülmeleridir. İkinci önemli benzerlik geçiş ekonomilerinin bir kısmı ve Türkiye için geçiş süreci ile AB üyelik sürecinin aynı zaman dilimine tekabül etmesidir. Üçüncü önemli benzerlik tarım sektörünün GSYİH ve istihdamdaki payının diğer AB üyesi ülkelere göre hala önemli oranda yüksek olmasıdır. Dördüncü önemli benzerlik ise emek piyasası performansı, istihdamın sektörel dağılımı, kayıt dışı istihdam, büyüme – istihdam etkileşimi, gelir dağılımı ve yoksulluk gibi konularda benzer yönelimlerin ortaya çıkmasıdır.³⁴⁰ Bu çerçevede Türkiye’nin dönüşüm süreci öncesindeki yapısının ortaya konulması, dönüşüm sonrası döneme ışık tutacaktır.

1980 yılı öncesinde de çeşitli dönüşüm dönemlerinden geçmiş olan Türkiye ekonomisi dönemler halinde incelendiğinde, ilk sanayileşme atılımının 1930’lu yıllarda devlet eliyle gerçekleştirildiği görülmektedir. Ardından, II. Dünya Savaşı’na katılmamakla birlikte, tarıma dayalı ekonomide nüfusun önemli bir bölümünün silahlı altına alınması ve muhtemel bir savaş hazırlığı, milli gelirden üçte bir oranında gerilemeye yol açmıştır. II. Dünya Savaşı’nı takip eden dönemde çok partili hayata geçilmiş ve 1950’li yıllar ile birlikte özel sektöre dayalı kalkınma yönünde adımlar atılmıştır. 1960 – 1980 yılları arasındaki dönemde ise karma ekonomik sistem ve ithal ikameci sanayileşme stratejisi ile kalkınma gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu

³⁴⁰ Bu sayılan benzerliklerden dolayı literatürde Türkiye’nin geçiş ekonomisi olarak da nitelendirilebildiği görülmektedir. Bkz. Ansgar Belke, “Turkey and the EU: On the Costs and Benefits of Integrating a Small but Dynamic Economy”, **Hohenheimer Diskussionsbeiträge**, Universität Hohenheim, Nr. 247/2004.

dönem, sanayileşmede ciddi bir atılımın gerçekleştirildiği, ekonominin tarımsal yapısının, yarı sanayileşmiş bir ekonomiye dönüştürüldüğü bir dönem olmuştur.³⁴¹

Türkiye'nin 1980 yılı öncesinde uzunca bir dönem uyguladığı ekonomi politikası genel hatlarıyla karma ekonomik düzen ve ithal ikamesine dönük sanayileşme stratejisi olmuştur. Karma ekonomik anlayışın geçerliliğinin olduğu bu dönemde (ekonominin temel koordinasyonu merkezi planlar aracılığı ile gerçekleştirildiği için planlı kalkınma dönemi olarak da nitelendirilen bu dönemde) kalkınma amacının gerçekleştirilebilmesi için araç olarak sanayileşme stratejileri ön planda tutulmuştur.

Bu dönemde ülkenin kalkınması için uygulanmakta olan sanayileşme stratejisi “ithal ikameci sanayileşme stratejisi”, kalkınmada öncelikli rolü devletin alması ise “karma ekonomik düzen” olarak nitelendirilmektedir. İthal ikameci sanayileşme stratejisinin uygulandığı dönemin başında, 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. 1962 yılında bir yıl süreli bir plan hazırlanmış ve planın başarılı olması üzerine, beş yıllık kalkınma planları hazırlanmaya başlanmıştır. Bu planlar kamu yatırımları için zorunlu hedefler, özel kesim yatırımları için ise yol gösterici hedefler içeren kalkınma planlarıdır. Aslında bu dönem, tüm batılı ekonomiler için de planlı ekonomik yapının hakim olduğu, ekonomik başarının büyüme oranlarının yüksekliği, sanayileşme hızının büyüklüğü ve gelir dağılımı adaletsizliğinin düzeltilmesiyle ölçüldüğü bir dönemdir. Zira SSCB ve sosyalist bloğun varlığı kapitalizmin yaşayabilirliği açısından önemli bir tehdit olarak kabul edildiği için, sosyal devletin geliştirilmesi, gelir dağılımının daha adaletli hale getirilmesi batılı ülkelerin ve onlarla birlikte hareket eden Türkiye'nin başlıca hedefleri arasında yer almıştır. Bu dönemin diğer bir özelliği ise, Türkiye'nin AB'ye (o dönemdeki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu'na, AET) 1959 yılındaki tam üyelik başvurusu ve akabinde 1963 yılında imzalanıp, 1 Ocak 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Antlaşması'dır.³⁴²

³⁴¹ Hüsnü Erkan, **Sistem Sorununun Çözümünden Sorunların Çözümüne: Türkiye İçin Sosyal Piyasa Ekonomisi**, Konrad Adenauer Vakfı Yayını, Ankara, 2001, s.3.

³⁴² Gülten Kazgan, **Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Mart 2002, ss.76, 85-100.

1960'lı yılların sonu ile 1970'li yılların ortalarına kadar olan dönemde işsizlik oranları %5 civarında iken, enflasyon oranları istikrarlı bir seyir göstermekte ve büyüme oranları da potansiyel büyüme etrafında seyretmektedir. Dış ticaret politikası tamamen içe dönüktür ve yerli üretimin korunması ve rekabet gücünün geliştirilmesi için ithal ikameci politika seçeneği tercih edilmektedir. Bu istikrarlı sürecin sonunu getirecek olan gelişmelerin en önemlisi tüm dünya ekonomisini de etkilemiş olan 1973 – 1974 yıllarındaki petrol şoku (petrol fiyatlarının kısa bir süre içerisinde dört kat artması) olmuştur.³⁴³ Planlı kalkınma döneminin sonunu getiren diğer etmenlerden ilki ulusal tasarruflar ve yatırımlar arasındaki farkın büyümesidir. İkincisi, durgun kalan ihracata karşılık ara malı ve yatırım malı ihtiyacından dolayı ithalatın (dolayısıyla döviz ihtiyacının) hızla artması ve ortaya çıkan döviz ihtiyacının karşılanamamasıdır. Üçüncüsü, Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin (KİT) yaşadığı dengesizliklerden dolayı yüksek bütçe açıkları ve yüksek enflasyon oranlarının ortaya çıkmasıdır.³⁴⁴ Diğer etmenler ise, yurt içi talebin yetersiz olması, kamu borçlanma stratejisinde yapılan hatalar, petrol şokundan dolayı enerji maliyetlerinde ortaya çıkan ani yükselişten kaynaklanan ciddi ve çok boyutlu dış şoklardır. 1970'li yılların sonunda ortaya çıkan krizlerin atlatabilmesi amacıyla 24 Ocak 1980 tarihinde “24 Ocak Ekonomik İstikrar Kararları” olarak nitelendirilen bir dizi tedbir alınmış ve ülkede uzun bir dönemdir uygulanmakta olan ithal ikameci sanayileşme stratejisine dayalı ekonomi politikalarına bir nokta konulmuştur.

3.1 – Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Dönüşüm

Türkiye’de 1980 yılında IMF ve DB’nin himayesinde sıkı bir ekonomik liberalizasyon programı başlatılmış, Türkiye ekonomisinin serbest piyasa anlayışı çerçevesinde yeniden dizayn edilmesi süreci işlemeye başlamıştır. Dünyadaki genel gidişata uygun bir biçimde döviz darboğazları, yüksek dış borç, enflasyon ve işsizlik gibi ekonomik sorunlar ile birlikte politik istikrarsızlıkların yaşandığı dönemde diğer

³⁴³ Zafer Ali Yavan, **Türkiye’de İşsizlik: Yapısal ve Yapısal Olmayan Özellikleri (Enflasyonu Hızlandırmayan İşsizlik Oranı (NAIRU) Tahmini)**, TÜSİAD Tartışma Tebliğleri Dizisi-1 (Yayın No. TÜSİAD-T/97, 10-218), Ekim 1997, s.23.

³⁴⁴ DTM (T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı), **1923’ten Günümüze Türkiye Ekonomisi**, DTM Araştırma Raporu, (<http://www.dtm.gov.tr/Ekonomi/Trkekon.htm>, Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2005), 1995, ss.3-5.

birçok gelişmekte olan ÷lkede olduğu gibi T÷rkiye’de de IMF ve DB’nin desteklediği istikrar programları y÷r÷rl÷đe konulmuştur.³⁴⁵ 12 Eyl÷l 1980 tarihindeki askeri darbeden sonra, 1980 – 1984 yılları arasındaki dönemde sendikaların faaliyet g÷stermesi tamamen yasaklanmış, buna bağlı işten çıkarmalar engellenmiştir. 1985 yılına kadar reel ÷cretler d÷zenli bir biçimde bastırılmış ve işsizlik oranı azalmıştır.³⁴⁶ Dolayısıyla bu d÷nem, 12 Eyl÷l 1980 tarihindeki askeri darbe ve sonrasındaki sıkıy÷netim d÷neminin şekillendirdiği bir ara rejim d÷nemi dir.

Geçiş s÷recinin gereklerini yerine getirirken şok tedavi stratejisi uygulanarak kapitalist demokratik yapıya geçilmesi için reformların olabildiğince hızlı bir biçimde uygulamaya konulduğu Polonya’da daha sonra özellikle emek piyasası açısından çeşitli olumsuz sonuçlar ortaya çıkmış ve ÷lke IMF yardım ve desteğine muhtaç bir hale gelmiştir. Faşist bir diktat÷rl÷kten kapitalist demokratik yapıya geçen İspanya’da ise, reformların uygulamaya konulmasında parlamento ve siyasi partiler gibi temsili kurumlardan b÷y÷k ol÷de yararlanılmıştır. Bunun yanında geçiş s÷recinde ortaya çıkan işsizlik, yoksulluk gibi sosyo-ekonomik sorunlar ile m÷cadelede sosyal politika uygulamalarına başvurularak halkın reform politikalarına verdiği desteğin devamı sağlanmışır.³⁴⁷ Polonya ve İspanya’dan farklı olarak T÷rkiye’nin kendine özg÷ geçiş s÷recinin başlangıç aşamasında meydana gelen askeri darbe ile demokratik sistem askıya alındığı ve sosyal tarafların ÷rg÷tlenmeleri yasaklandığı için geçiş s÷recinin başında siyasi partiler ve sosyal tarafların ÷rg÷tlerinden yararlanılamamıştır. Ayrıca sistemin askıya alınmış olduğu d÷nemde kabul edilmiş olan anayasa ve akabinde bu anayasaya uygun bir biçimde kabul edilen yeni yasal d÷zenlemeler emek kesiminin elde etmiş olduğu birçok kazanımı ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla ÷lkede sistem normalleştiği zaman yani seçimler yapılıp parlamento oluşturulduktan sonra, ÷ng÷r÷len birçok d÷zenleme hayata geçirilmiş durumdaydı.

Bu d÷zenlemelerin başında emek kesiminin birçok kazanımını ortadan kaldırılmış olan 1982 Anayasası gelmektedir. Ayrıca bu s÷rete 274 sayılı eski

³⁴⁵ Mehmet Odekon, **The Costs of Economic Liberalization in Turkey**, Lehigh University Press, 2005, s.23.

³⁴⁶ Zafer Ali Yavan, **a.g.e.**, s.24.

³⁴⁷ Luiz Carlos Bresser-Pereira, Jose Maria Maravall and Adam Przeworski, **a.g.m.**, ss.193, 196.

Sendikalar Kanunu'na göre, 1982 Anayasası'na uygun bir biçimde, sendikal özgürlükler konusunda daha dar kapsamlı bir yasal düzenleme olan 2821 sayılı Sendikalar Kanunu "milli güvenlik konseyi" tarafından kabul edilmiştir. 275 sayılı eski Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu'nda (TİSGLK) yer alan işçi kesiminin çeşitli kazanımları milli güvenlik konseyi tarafından kabul edilen 2822 sayılı TİSGLK ile ortadan kaldırılmıştır. Örneğin eski yasada yer alan hak grevi yeni TİSGLK ile yasaklanmış, grev ertelemesi grev yasaklamasına dönüştürülmüştür. Ayrıca bu düzenlemelerin ülke ekonomisinde köklü değişikliklere yol açmış olan 24 Ocak kararlarının özüne uygun bir anlayış içinde olduğunu belirtmek gerekmektedir. Çünkü bu dönemden sonra dışa açık ekonomik koşullarda yerli üreticiye dünya piyasalarında rekabet avantajı sağlamak ve yabancı sermaye çekebilmek için emek maliyetlerini aşağı çekmek temel yönelimlerden biri olmuştur.

3.1.1 – Türkiye’de Dönüşümün Dinamikleri

24 Ocak Ekonomik İstikrar Kararları ile Türkiye’de karma ekonomik anlayışın hakimiyetindeki ithal ikameci sanayileşme stratejisine dayalı ekonomik anlayışı, serbest piyasa ekonomisine dayalı ihracata dönük sanayileşme stratejisi eksenindeki bir ekonomik anlayışa dönüştürmek amacıyla ilk adım atılmıştır. Serbest piyasa ekonomisine dayalı, ihracata dönük sanayileşme stratejisinin merkezine oturduğu ekonomi anlayışının yerleştirilebilmesi için makroekonomik istikrar önlemleri, dış ticaretin liberalizasyonu, özelleştirme, devlet sübvansiyonlarının azaltılması ve reel ücretlerin düşürülmesi gibi uygulamalara yönelinmiştir. Görüldüğü üzere karma ekonomik anlayış geçmişine sahip olan Türkiye’nin kendine özgü dönüşüm süreci, sosyalist ekonomik geçmişe sahip geçiş ekonomilerinin yeniden yapılanma sürecine göre yaklaşık on yıl önce başlamıştır.

Türkiye ekonomisinde serbest piyasa ekonomisine dayalı ihracata dönük sanayileşme stratejisine 1980’li yıllar boyunca çeşitli eklemeler yapılmış, değişikliklere gidilmiş ancak temel anlayış değiştirilmemiştir. Yapılan düzenlemelerle ekonominin dışa açılması, piyasa mekanizmasının geliştirilmesi,

kamu kesiminin ekonomideki ağırlığının sınırlanması, enflasyonun kontrol altına alınması, yabancı sermayenin teşviki amaçlanmıştır.³⁴⁸

Türkiye’de 1980 sonrası dönem 1989 öncesi ve sonrası olarak ele alındığında iki dönem arasında çeşitli farklılıkların söz konusu olduğu ortaya çıkmaktadır. 1980 – 1988 yılları arasındaki dönemde ihracatın desteklenmesi, döviz sisteminin düzenlenmesi, mal ticaretinin serbestleştirilmesi gibi yapısal ayarlamalarla küresel piyasalara entegre olma yönünde çaba sarf edilmiş ve başarılı da olunmuştur. 1989 yılı sonrasındaki dönemde ise reel ücretlerin ve devlet harcamalarının yüksek oranlarda artırılması, sermaye hareketlerinin önündeki tüm engellerin ortadan kaldırılarak “sıcak para akımları”na olanak sağlanması gibi popülist politikaların uygulamaya sokulduğu bir dönemdir. Dolayısıyla bu dönemde sık sık yapısal dengesizlikler ve krizler ile karşı karşıya kalınmıştır.³⁴⁹ Diğer bir ayrıma göre Türkiye’deki dönüşüm süreci üç döneme ayrılarak ortaya konulabilir. Buna göre 1980 yılından itibaren uygulanmaya başlanan istikrar tedbirlerinin 1983 yılına kadar klasik bir istikrar programı niteliğinde olduğu görülmektedir. 1984 – 1989 yılları arasındaki dönem ise genelde ekonominin, özelde de ithalatın serbestleştirilmesi amacıyla yapılan düzenlemeleri içermektedir. 1989 yılından itibaren ulusal paranın konvertibilitesinin sağlanması, mali piyasaların serbestleştirilmesi, özelleştirme uygulamaları ve küreselleşmekte olan dünya piyasalarına entegrasyon amaçlı düzenlemeleri içeren dönem başlamıştır. Ancak bu dönemleştirmenin biraz yapay olduğunu, her dönemin diğer dönemlerden de çeşitli özellikler içermekte olduğunu söylemek gerekir.³⁵⁰

1989 yılına kadar olan dönem boyunca Türkiye ekonomisindeki dönüşümün ayrıntıları şöyledir:

- İthal ikameci sanayileşme modelinin, ihracata dönük sanayileşme modeline dönüştürülmesine ilişkin çeşitli düzenlemeler yapılmıştır.

³⁴⁸ Nadir Eroğlu, “Türkiye’de İktisat Politikalarının Gelişimi (1923-2003)”, **80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu**, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 29-31 Ekim 2003, s.8.

³⁴⁹ Korkut Boratav, A. Erinc Yeldan, Ahmet H. Köse, “Globalization, Distribution and Social Policy: Turkey, 1980 – 1998”, **CEPA (Center for Economic Policy Analysis) Working Paper Series I**, Working Paper No.20, February 2000, ss.3-8.

³⁵⁰ Gülten Kazgan, **a.g.e.**, (Mart 2002), s.127.

- Döviz piyasasında ve sermaye girişlerinde serbestleşmeye ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.
- Sermaye piyasasını serbestleştirerek faiz hadlerinin piyasada oluşmasını sağlamaya dönük düzenlemeler yapılmıştır.
- Dış ticaretin geliştirilmesi ve serbestleştirilmesi ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır.
- Fiyat kontrollerinin kaldırılması, fiyatların piyasada belirlenmesi için çeşitli önlemler alınmıştır.
- Enflasyonu düşürmek amacıyla reel ücret ve maaşların düşürülmesi gibi önlemler alınmıştır.
- Kamu kesimi için KİT'leri özelleştirme, bütçe dengesini sağlama, kamu harcamalarını kısma gibi çeşitli düzenlemeler ile kamu kesimi reforme edilmiştir.
- Sermaye üzerindeki vergiler düşürülmüş ve yabancı sermaye çekebilmek için özendirici tedbirler devreye sokulmuştur.³⁵¹

1984 – 1989 yılları arasında Türkiye ekonomisinde bir genişleme dönemi yaşanmıştır. Bu dönemde batı ekonomilerinde meydana gelen canlanma, Türkiye'nin izlediği ihracata dayalı sanayileşme stratejisi için uygun koşullar yaratarak ihracatın artmasına neden olmuş ve Türkiye ekonomisi bir genişleme sürecine girmiştir. Ancak bu genişleme dönemi 1990'lı yılların başından itibaren yerini durgunluğa bırakmıştır.

Dış ticaret, finans sektörü ve sermaye hareketleri alanlarında liberalizasyon politikalarının uygulandığı bu dönemde sendikal faaliyetlerin serbest bırakılması ve reel ücretlerin artmaya başlaması ile birlikte işsizlik oranı yavaş bir biçimde artış sürecine girmiş ve 1990 yılına kadar artış eğilimini devam ettirmiştir. Reel ücret baskısının personel harcamalarını yükseltmesi ile kamu açıkları artmış, bu açıkların finansmanına ilişkin yöntem değişikliklerine gidilmiştir. Bu gelişmeler faiz oranlarını görece olarak yükseltmiştir. 1989 yılından itibaren uygulamaya konulan popülist politikalara ek olarak Körfez Savaşı ve akabinde Irak'a karşı uygulanmış olan

³⁵¹ Osman Ulagay, **24 Ocak Deneyimi Üzerine**, Hil Yayınları, 1984, s.21; Gülten Kazgan, **a.g.e.**, (Mart 2002), ss.128-131.

ambargo, ABD ve Japonya ekonomilerinin durgunluğa girmesi, kamu kesimi açıklarının artması, tarımsal üretimdeki azalış ve büyüme oranındaki yavaşlama gibi gelişmelere dış ticaretteki durgunluk eklenince ülke özellikle ödemeler bilançosundaki açıktan dolayı 1994 yılında ekonomik krize girmiştir. Bu daralma sürecinde ekonomi % 6 civarı küçülmüş, enflasyon oranı üç haneli düzeye ulaşmıştır. Ancak kriz döneminde yaygın tarımsal istihdam söz konusu iken eksik istihdam oranının yükselmesi, geniş kayıt dışı sektörden dolayı reel ücretlerin önemli oranda düşmesi işsizlik oranının çok fazla değişmemesine neden olmuştur. Böylece geniş ölçekli bir önlem paketi olan 5 Nisan Programı uygulamaya konulmuştur. Bu program temelde kamu kesiminin personel alımını durdurmaya, kamu kesimi tüketim ve yatırım harcamalarını daraltmaya ve bazı ek vergi uygulamaları ile kamu gelirlerini artırmaya odaklanmıştır.³⁵² Ayrıca bu dönem, Türkiye'nin DB, IMF gibi küresel kredi kuruluşlarına verdiği taahhütlere uygun bir biçimde kısa vadeli sermaye ithali için sermaye piyasalarını daha da serbestleştirmeye ve ulusal paranın konvertibilitesini sağlamaya dönük çabalar ile aşmaya çalıştığı bir dönem olmuştur. Dolayısıyla artık ülkedeki büyümenin ihracata dönük büyümeden ziyade ithalata dayalı büyümeye bağlandığı ve sermaye ihracı için cazip koşulların oluşturulmaya çalışıldığı bir döneme girilmiştir.³⁵³

Kriz sonrasında 1998 yılına kadar iyiye giden ekonomik göstergeler söz konusu iken yurt içindeki siyasi istikrarsızlıklar, Güneydoğu Asya ve Rusya'daki krizlerin de etkisi ile 1999 yılında ülkeyi yeniden krize sokmuş ve 1994 yılında göstergelerde meydana gelen olumsuz değişiklikler tekrarlanmıştır. 1999 yılında yeni kurulan koalisyon hükümeti ekonomik krizden çıkmak ve dış kaynak bulabilmek amacıyla IMF ile çeşitli anlaşmalar imzalamış ancak 2000 Kasım ve 2001 Şubat aylarında ülke ekonomisi tekrar krize girmiş ve ülke ekonomik olarak tekrar küçülme ile karşı karşıya kalmıştır.³⁵⁴ Krizden sonra “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” adı ile yeni bir ekonomik program uygulamaya konulmuş ve IMF ile üç yıllık bir anlaşma imzalanmıştır.

³⁵² Seyfettin Gürsel, Veysel Ulusoy, **Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam**, Yapı Kredi Yayınları, Cogito / Ekonomi – 87, İstanbul, Ağustos 1999, ss.69-70; Zafer Ali Yavan, **a.g.e.**, s.25-26.

³⁵³ Gülten Kazgan, **a.g.e.**, (Mart 2002), s.149.

³⁵⁴ Nadir Eroğlu, **a.g.m.**, s.9.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile krizlerin etkisini azaltmak ve kırılganlık sorununu aşmak için çeşitli düzenlemeler öngörülmüş ve bu düzenlemelerin hayata geçirilmesi ile ilgili olarak kesin bir siyasi taahhüt ve destek ortaya konulmuştur. Aslında dalgalı döviz kuru rejimine geçilen 22 Şubat 2001 tarihinden sonra oluşturulmuş olan bu program, 1999 yılı sonunda IMF'nin sağlamış olduğu stand-by düzenlemesi ile desteklenen programın devamı niteliğinde olan bir programdır. Bu programa göre ilk olarak bankacılık sektöründeki aksaklıklar başta olmak üzere, son krizin temelinde yatan bozuklukların düzeltilmesi ve ekonomi yönetiminin şeffaflığının ve özel sektörün ekonominin yeniden yapılandırılması sürecindeki rolünün geliştirilmesine dönük yapısal politikaların uygulanacağı taahhüt edilmiştir. İkinci olarak finansal istikrarı sağlamaya ve enflasyonla mücadeleye devam edilmesine ilişkin maliye ve para politikalarının uygulanacağı taahhüt edilmiştir. Son olarak makroekonomik istikrar, büyüme ve toplumun en muhtaç kesimlerini koruma hedefleri ile örtüşen ücret ve maaş politikaları oluşturulması yönünde sosyal diyaloga yönelik politikaların uygulanacağı taahhüt edilmiştir.³⁵⁵

Bu istikrar ve yapısal uyum programındaki önlemler ile ekonomik krizin etkileri, Türkiye emek piyasasında düşen istihdam ve yükselen işsizlik oranı olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle nitelikli çalışanlar arasında olmak üzere işsizlik oranı hızla yükselerek %9 düzeyinin üzerine çıkmıştır. Bu dönemde kamuya ait imalat sanayi işletmelerinde istihdam %7.7 oranında azalırken, özel sektördeki istihdam kaybı %8.6 düzeyine çıkmıştır.³⁵⁶ Ancak bu ekonomik program ayrıntılı olarak incelendiğinde emek piyasasına ilişkin olarak kamu sektöründe istihdamı azaltma, reel ücretleri dondurma gibi emek piyasası önlemlerinden başka önlemler içermediği, emek piyasasındaki yüksek işsizlik, düşük istihdam gibi problemleri ekonominin diğer göstergelerindeki iyileşme sonucunda düzelecek problemler olarak ele aldığı görülmektedir.

Bu dönemde istihdam kaybının yanı sıra reel ücretlerde de azalma ortaya çıkmıştır. Kamu çalışanlarının ücretleri reel olarak %11, özel sektör çalışanlarının

³⁵⁵ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Niyet Mektubu** (3 Mayıs 2001 tarihinde IMF'ye sunulan Niyet Mektubu), Sayı: B.02.1.HM.0.DEİ.02.00.500/, Ankara, 3 Mayıs 2001, ss.3-5.

³⁵⁶ Murat Koyuncu, Fikret Şenses, "Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri", **ERC (Economic Research Center) Working Papers in Economics**, 04/13, October 2004, ss.21-23.

ücretleri %20 azalarak 1993 yılındaki düzeyin altına düşmüştür. Bu dönemde her ne kadar 2002 Hanehalkı Bütçe Anketi aksi sonuçlar içerse de gelir dağılımı adaletsizliğinin artmış olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca bu dönemde yoksulluk oranının da önemli oranda yükselmiş olması bu kanıyı destekler niteliktedir.³⁵⁷

3.1.2 – Türkiye'nin Sosyo – Ekonomik Dönüşümü

Bir geçiş ekonomisi olmamasına rağmen Türkiye'nin kendine özgü bir geçiş sürecinde olduğu söylenebilir. 1990'lı yıllar boyunca inişli çıkışlı bir ekonomik gelişme döneminden geçmiş olan Türkiye'de, özellikle 2000 – 2002 yılları arasındaki dönem finansal çalkantı ve krizler ile şekillenmiştir. Bu dönemden sonra özelleştirme, bankacılık ve kamu sektörü reformları ve sıkı para politikası ile sıkı maliye politikasını içeren önemli ekonomik ve politik reformlara girişilmiştir. AB üyelik sürecindeki olumlu gelişmeler ile birleşen politik ve makroekonomik iyileşme ekonomik dönüşümü destekler niteliktedir. Yakın dönemde ülkedeki en büyük değişiklikler makroekonomik istikrarın devam ettirilmesi, kurumsal yapılanmanın ve yatırım ortamının iyileştirilmesi ile bölgesel dengesizliklerin azaltılmaya başlanmış olmasıdır. Türkiye'nin uzun dönemdeki riskleri AB üyelik sürecinin rayından çıkması ve Orta Doğu'daki politik istikrarsızlıkların ülkeyi negatif etkilemesi olabilir.³⁵⁸

Türkiye'de 2005 yılında kişi başına GSYİH, Satınalma Gücü Paritesi'ne (SGP) göre 6500 Euro olarak gerçekleşmiştir. Ülkenin doğal kaynakları kömür, demir, bakır, bor, krom, cıva, zımpara kalker ve hidroenerjiden oluşmaktadır. Buna göre tekstil, madencilik, otomotiv, elektronik eşya, inşaat, çelik, gıda işletmeciliği, kağıt ve kereste sanayileri gelişmiştir.³⁵⁹

Türkiye'de büyüme oranı 1983 – 1992 yılları arasındaki dönemde ortalama olarak yıllık %5 ve 1993 – 2000 yılları arasındaki dönemde %3.9 civarı

³⁵⁷ Murat Koyuncu, Fikret Şenses, **a.g.m.**, ss.23-27.

³⁵⁸ Johannes Linn, "Challenges for Transition Economies, Challenges for the World Bank", **Beyond Transition (The Newsletter About Reforming Economies)**, Volume 15, No. 1, October/November/December 2004, s.20.

³⁵⁹ Selin Dilekli, Tarık Eraslan, **a.g.r.**, s.65.

gerçekleşmiştir.³⁶⁰ Tablo 3.1'den de görüleceği üzere 2001 yılındaki küçülmeden sonra büyüme oranının ortalama olarak yıllık %7 civarı gerçekleştiği görülmektedir. Bu ortalama büyüme oranının, daha önceki dönemlere göre oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 3.1 (a): Türkiye'nin Sosyo – Ekonomik Yapısına İlişkin Bazı Makroekonomik Göstergelerdeki Yıllık Yüzde Değişim (1995-2001)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Reel GSYİH	7.2	7.0	7.5	3.1	-4.7	7.4	-7.5
Emek Verimliliği	3.4	4.8	10.3	0.3	-6.7	9.7	-7.3
Harmonize TÜFE	-	-	85.6	82.1	61.4	53.2	56.8
GSYİH Deflatörü	87.2	77.8	81.5	75.7	55.6	49.9	54.8
Kişi Başına Reel Emek Geliri	-8.5	7.0	11.8	0.3	18.6	-3.3	-7.3
Reel Birim Emek Maliyeti	-11.5	2.0	1.4	0.0	27.0	-11.8	0.0

Kaynak: EC, a.g.r., (2007), s.282.

Tablo 3.1 (b): Türkiye'nin Sosyo – Ekonomik Yapısına İlişkin Bazı Makroekonomik Göstergelerdeki Yıllık Yüzde Değişim (2002-2008)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Reel GSYİH	7.9	5.8	8.9	7.4	6.1	4.9	5.9
Emek Verimliliği	8.8	6.8	5.7	5.9	4.8	3.6	4.4
Harmonize TÜFE	47.0	25.3	10.1	8.1	9.3	8.2	5.8
GSYİH Deflatörü	44.1	22.5	9.9	5.4	11.5	7.8	5.9
Kişi Başına Reel Emek Geliri	-4.4	4.4	6.0	6.4	0.7	4.6	5.3
Reel Birim Emek Maliyeti	-12.1	-2.3	0.3	0.5	-3.9	1.0	0.9

Kaynak: EC, a.g.r., (2007), s.282.

Not: 2007 ve 2008 verileri tahminidir. Ayrıca bu bölümdeki tabloların çoğunluğu için veriler, diğer ülke ve bölgeler ile karşılaştırma yapabilmek amacıyla önceki bölümlerde de kullanılan EC'nin adı geçen raporundan alınmıştır.

Türkiye ekonomisinde 1972 – 2003 yılları arasındaki dönemde (tarım sektöründe %1.5, sanayi sektöründe %2.5 ve hizmetler sektöründe %1 düzeyinde olmak üzere), emek verimliliğindeki yıllık ortalama artış oranı %2.4 düzeyinde gerçekleşmiştir. Aynı dönem için (sanayi sektöründe %1.1 artmış, konut hariç hizmetler ve tarım sektörlerinde %2.1 gerilemiş olan) sermaye verimliliği ise

³⁶⁰ Mehmet Odekon, a.g.e., s.28.

ekonomi genelinde (konut hariç) ortalama olarak yıllık %1.2 civarında azalmıştır.³⁶¹ Tablo 3.1'e göre 1995 – 2006 yılları arasındaki dönemde emek verimliliği ortalama olarak yıllık %3.9 civarı artmış olmasına rağmen, kişi başına reel emek geliri ancak %2.6 civarında artmıştır. 2001 yılından sonra ise emek verimliliği ortalama olarak yıllık %6.4 civarı artmasına rağmen kişi başına reel emek geliri ancak yine %2.6 civarında artmıştır. Reel birim emek maliyetinin ise aynı dönemde mutlak olarak azaldığı görülmektedir.

Tablo 3.1'e göre 1990'lı yılların ortasında %80-90 aralığında olan, 2000'li yılların başında %50 civarına düşürülen enflasyon oranının, günümüzde %8-9 civarına çekildiği görülmektedir. Dolayısıyla uygulanmakta olan ekonomik politika ve programların en olumlu sonucunun düşük ve nispeten istikrarlı enflasyon oranları olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır.

Brezilya, Meksika gibi ülkeler ile birlikte dünyada en adaletsiz gelir dağılımına sahip ülkelerden biri olan Türkiye'de, yoksulluk üzerine yapılan ampirik çalışmaların sayısı oldukça az olması rağmen, yoksulluk ve gelir dağılımına ilişkin çalışmalar³⁶², genel olarak gelir dağılımının kötüye gittiğine ve 1977 – 1988 yılları arasındaki dönem ile 1994 sonrası dönemde yoksulluğun arttığına işaret etmektedir. 1994 yılı sonrasındaki dönemde gelir dağılımı adaletsizliğinin ve yoksulluk düzeyinin artmasının dört temel etmenden etkilendiği görülmektedir: Bu etmenlerden ilki reel ücret/maaşlarda, emekli aylıklarında ve tarımsal ticaret hadlerinde olumsuz değişimlerin olmasıdır. İkincisi şehirlerde çalışan işçi sınıfının yüksek ve düşük ücretli kesimleri arasındaki farkın daha da açılmasıdır. Üçüncüsü emek piyasasının resmi ve resmi olmayan kesim olarak ikiye ayrılması nedeniyle oluşan çift karakterli

³⁶¹ Ümit İzmen ve diğerleri, **2006 Yılına Girenken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürülebilir Büyüme**, TÜSİAD Yayını (Yayın No. TÜSİAD-T/2005-12-414), Aralık 2005, ss.30-32.

³⁶² Bu çalışmalardan bazıları için bkz.

Necmi Erdoğan (Edt.), **Yoksulluk Halleri – Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, Ağustos 2002.

Yasemin Özdek (Edt.), **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, TODAİE (Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü) Yayını, Mayıs 2002.

Mustafa Sönmez, **100 Göstergede Kriz ve Yoksullaşma**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Seyfettin Gürsel ve diğerleri, **Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Avrupa Birliği ile Karşılaştırma**, TÜSİAD Yayını, İstanbul, 2000.

yapıdır. Dördüncüsü, yüksek faiz oranlarının gelir kategorileri arasında yarattığı farklılıklardır.³⁶³

Yoksulluk oranına ilişkin yapılan hesaplamalara göre 2004 yılında hanehalkı açısından yoksulluk oranı %20.67 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bireysel açıdan ele alındığında yoksulluk oranının %25.6 düzeyinde olduğu gözlenmektedir. Veriler 2005 yılında, 2004 yılına göre olumlu bir biçimde değişmiştir. 2005 yılında hanehalkı açısından yoksulluk oranı %15.42'ye, bireysel açıdan yoksulluk oranı %20.5'e gerilemiştir. Dolayısıyla 2005 yılında Türkiye'deki 17 milyon 549 bin hanenin, 2 milyon 705 bini yoksulluk şartları içinde yaşamını sürdürmekte, 71 milyon 611 bin kişinin, 14 milyon 681 bin kişisi yoksulluk şartları içinde yaşamaktadır. Kırsal alandaki yoksulluk oranının kentsel alana göre oldukça yüksek olduğu görülmektedir. 2005 yılında kentsel alanda hanehalkı açısından yoksulluk oranı %8.91, bireysel açıdan yoksulluk oranı %12.83 iken kırsal alanda bu oranlar sırasıyla %27.21 ve %32.95 olmuştur. Ayrıca hem hanehalkı açısından hem de bireysel açıdan aile büyüklüğü yoksulluk oranını önemli oranda etkilemektedir. Çünkü hanede yaşayanların sayısı dördün üzerine çıktığında yoksulluk oranının da ortalama yoksulluk düzeyinin üzerine yükseldiği görülmektedir.³⁶⁴ Bu da Türkiye'de yoksulluk ile nüfus artışı arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktadır.

Yıllık nüfus artış hızı 1980 – 1985 yılları arasındaki dönemde ortalama olarak yıllık %2.49 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 1985 – 1990 yılları arasındaki dönemde %2.17'ye gerilemiş ve 2004 yılı itibarı ile %1.35 seviyesine kadar düşmüştür.³⁶⁵ Buna karşılık AB genelindeki nüfus artış hızı %1'in altında yer almaktadır. Bu oran AB'nin gelişmiş ülkeleri olan İngiltere'de %0.3, Almanya'da %0.3, Fransa'da %0.5'tir. 2015 yılına kadar bu ülkelerin çoğunda nüfus artış hızının negatif olacağı

³⁶³ The Central Bank of the Republic of Turkey, **The Impact of Globalization on the Turkish Economy**, First Publication, Printed in: Banknote Printing Plant Department, Turkey, Ankara, June 2002, ss.45-46.

³⁶⁴ TÜİK, **Türkiye İstatistik Yıllığı 2006**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, Mayıs 2007, ss.349-350.

³⁶⁵ Ömer Kayhan Seyhun, **Avrupa Birliği'ndeki Demografik Dönüşümün Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyeliği Çerçevesinde İş Gücü Piyasalarına Yansıması**, (Uzmanlık Yeterlik Tezi), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, Kasım 2006, s.20.

yani nüfusun mutlak olarak azalmaya başlayacağı tahmin edilmektedir.³⁶⁶ Demografik trendler açısından ele alındığında Türkiye'nin nüfus artış hızı ve çalışma çağına katılan nüfusun artış hızının AB ortalamalarından ve AB'ye yeni üye olan geçiş ekonomilerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Çalışma çağına katılan nüfusun artış hızı nüfus artış hızından daha yüksek olduğu için ilerde Türkiye'de AB ülkelerine benzer bir biçimde yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranının önemli oranda artacağı tahmin edilmektedir. Türkiye'de 1980 – 1985 yılları arasında beklenen ömür ortalama olarak 63 yıl iken 1985 – 1990 yılları arasında 65.6 yıla ve 2004 yılı itibarı ile 70.7 yıla yükselmiştir. Dolayısıyla ortalama yaşam beklentisinin sürekli yükseldiği gözlenmektedir. Bebek ölüm oranı 1980 – 1985 yılları arasındaki dönemde binde 83 iken 1985 – 1990 yılları arasında binde 65.2'ye ve 2004 yılı itibarı ile binde 26.9'a gerilemiştir.³⁶⁷

Türkiye'de toplam nüfusun yaklaşık %30'unu 15 yaş altındaki çocuklar oluşturmakta, buna karşılık bu oran AB-15 genelinde %16 civarında kalmaktadır. 15-64 yaş aralığındaki nüfusta ise Türkiye ve AB-15 ülkelerinin oranları birbirine yakın seyretmektedir. 65 yaş ve üstündeki nüfusun toplam nüfus içindeki oranı AB-15 genelinde %17 civarı olduğu için, Türkiye'deki %6 civarı olan oranın oldukça üzerindedir. Dolayısıyla çalışma çağındaki nüfusun toplam nüfus içindeki oranında Türkiye ve AB-15 ülkeleri benzer iken, Türkiye'de 15 yaş altı nüfusun, AB-15'de ise 65 ve üstü yaş grubundaki nüfusun oranı daha yüksektir.³⁶⁸

Türkiye'de sosyal sigorta programlarının kapsadığı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı 1950'li yıllardan itibaren düzenli bir biçimde artmıştır. 1950 yılında %3.9 olan sigortalı nüfus oranı 1960'da %5.7'ye, 1970'de %26.7'ye ve 1980'de %46.9'a yükselmiştir. 1980 yılından sonraki dönemde de artış trendi devam etmiştir. Sigortalı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı 1990'da %67.2'ye, 2000'de %82.9'a ve 2004'de %90.0'a yükselmiştir. Sağlık sigortası kapsamındaki nüfusun oranındaki

³⁶⁶ Ercan Tatlıdil, Yota Xanthacou, "Türk İşgücünün Yapısı ve Avrupa Birliği İstihdam Politikaları", **Ege Akademik Bakış Dergisi** (Ekonomi, işletme, uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimleri dergisi), Cilt: 2, Sayı: 2, Temmuz 2002, s.6.

³⁶⁷ Ömer Kayhan Seyhun, **a.g.e.**, s.20.

³⁶⁸ Ercan Türkan, **Türkiye'de İşgücünün Yapı ve Nitelikleri: Gelişme ve Değerlendirmeler**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayını, (<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/isgucu%20piyasasi.pdf>, Erişim Tarihi: 04 Eylül 2007), 16 Aralık 2005, s.6.

gelişim seyri, sigortalı nüfusun oranının gelişim seyri ile benzerdir. 1950 yılında %4.0 olan sağlık sigortası kapsamındaki nüfusun toplam nüfusa oranı 1960'da %5.8'e, 1970'de %27.1'e, 1980'de %38.7'ye, 1990'da %55.0'a 2000'de %81.6'ya ve 2004'de %89.6'ya yükselmiştir.³⁶⁹

Yapılan çalışmalar göstermektedir ki Türkiye'de kayıt dışı ekonomi 1970'li yıllara göre oldukça yükselmiştir. Kayıt dışı ekonominin, GSMH'nin %40'ı ile %60'ı arasında olduğu konusunda yaygın bir görüş birliği hakimdir. Bu oranın %40 olması durumunda dahi, AB ülkelerindeki oranlardan daha yüksek kaldığı görülmektedir. Örneğin bu oran Avusturya'da %7, İngiltere'de %13.2, İsveç'te %16 ve İtalya'da %24.3 düzeyindedir.³⁷⁰ Yüksek vergi oranlarından yakınılmasına rağmen Türkiye'de kayıt dışı ekonominin bu kadar yaygın olmasının başka birçok nedeni vardır. En önemli tespit ülkede ekonomik, sosyal ve siyasi istikrarsızlıklar ile kayıt dışı ekonomi düzeyinin paralel bir seyir içinde olmasıdır. Kayıt dışı ekonominin yükselme gösterdiği yılların genellikle ekonomik, sosyal ve siyasi istikrarsızlık yılları ve sonrasındaki yıllar olduğu görülmektedir. İstikrarsızlıkların yanı sıra vergi denetimlerinin yetersizliği, sık sık uygulanmakta olan "vergi affı" vb. uygulamalar kayıt dışı ekonomiyi özendirici sonuçlar doğurmaktadır.³⁷¹

Ekonomik faaliyetlerin kayıt dışı yürütülmesinin sonuçlarından biri, kayıt dışı istihdama yol açmasıdır. Türkiye'de kayıt dışı istihdamın yaygınlığının, kayıtlı işçi çalıştırmanın maliyetinin yüksek olmasından da kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Yapılan tahminlere göre 2003 yılı itibarı ile 10 milyon 735 bin kişi kayıt dışı çalışmaktadır. Kayıt dışı çalışanların yarısının, yaygın bir biçimde gizli işsizliğin söz konusu olduğu tarım sektöründe çalıştığı tahmin edilmektedir. Kayıt dışı çalışmanın tarım sektörünün yanı sıra imalat sanayisinde de yaygın olduğu görülmektedir. Ayrıca kayıt dışı istihdam ücretsiz aile işçileri ve kendi hesabına çalışanlar arasında diğer kesimlere göre çok daha yaygındır.³⁷² 2007 yılı itibarı ile Sosyal Sigortalar

³⁶⁹ TÜİK, **İstatistik Göstergeler 1923 – 2005**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, Aralık 2006, s.113.

³⁷⁰ Sabahattin Benlikol, Muhsin Akgür, **Avrupa Birliği'nde Kayıtdışı Faaliyetlerin Kontrolü ve Denetimi**, İTO Yayını, Yayın No: 2002-14, İstanbul, Nisan 2002, ss.21-35.

³⁷¹ Gülay Akgül Yılmaz, **Kayıt Dışı Ekonomi ve Çözüm Yolları**, İSMMM (İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası) Yayını, 2006, ss.148-150.

³⁷² ÇSGB, **Kayıt Dışı İstihdam ve Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı**, Genel Yayın No: 116, Ankara, Ağustos 2004, ss.43-44.

Kurumu'na (SSK) kayıtlı olarak çalışması gereken 3 milyon 861 bin kişi, Bağ-Kur'a kayıtlı olarak çalışması gereken 3 milyon 757 bin kişi ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışan 3 milyon 37 bin kişi; yani toplam 10 milyon 655 bin kişi kayıt dışı çalışmaktadır. Kayıt dışı istihdamı azaltmak üzere 2006 yılında T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) bünyesinde oluşturulan Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Koordinatörlüğü tarafından Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Projesi (KADİM) yürürlüğe konulmuştur. Bu proje ile ilk olarak kayıt dışı istihdamı teşvik eden mali, hukuki, idari ve sosyal nedenlerin ortaya konulması ve bunların giderilmeye çalışılması amaçlanmaktadır. İkinci olarak bu yönde kamuoyu oluşturulması ve kayıtlı çalışanların sosyal güvenliklerinin ön plana çıkarılması amaçlanmaktadır. Son olarak hem kayıt dışı hem de yasadışı olan yabancı kaçak işçilerin oranının düşürülmesi amaçlanmaktadır.³⁷³

Sendikalaşma oranı ile ilgili olarak Türkiye'de güvenilir verilere ulaşmak oldukça zordur. ILO, ÇSGB, TÜİK (T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu) ve işçi sendikaları tarafından farklı yöntemler kullanılarak yapılan araştırmalardan elde edilen veriler farklılık göstermektedir. Örneğin 1995 yılında sendikalaşma oranı TİSK'e göre %16 civarı iken ILO'ya göre %33.7 düzeyindedir. 1996 yılında ÇSGB'ye göre %66.86 olan sendikalaşma oranı Petrol-İş Sendikası'na göre %20.9 düzeyindedir. 1998 yılında DB Türkiye'deki sendikalaşma oranının %9.1 düzeyinde olduğunu ve bunun OECD ülkeleri arasındaki en düşük oran olduğunu ifade etmiştir. Çelik ve Lordoğlu'nun yaptığı hesaplama göre 1988 yılında %22.2 düzeyinde olan sendikalaşma oranı 2004 yılında %15.1 düzeyine gerilemiştir. Dolayısıyla 16 yıllık periyotta yedi puan civarı bir düşüş söz konusudur.³⁷⁴ ÇSGB'ye göre ise 1996 yılı temmuz ayında %66.86 olan sendikalaşma oranı 2007 yılı temmuz ayında %58.40 olarak ölçülmüştür. Buna göre ise yaklaşık on puanlık bir düşüş söz konusudur.³⁷⁵ Görüldüğü üzere Bakanlığın verdiği istatistikler diğer istatistiklere göre oldukça yüksek kalmaktadır. Ayrıca ÇSGB sendikalaşma oranını hesaplarken ILO'nun

³⁷³ Radikal, "Bakan Çelik: 10 Milyon Kayıt Dışı Çalışan Var", (Bilgiler ve veriler Türkiye'nin ÇSGB Bakanı Faruk Çelik'ten, Radikal Gazetesi tarafından aktarılmıştır.) **Radikal Gazetesi**, 10 Aralık 2007, s.10.

³⁷⁴ Aziz Çelik, Kuvvet Lordoğlu, "Türkiye'de Resmi Sendikalaşma İstatistiklerinin Sorunları Üstüne", **Çalışma ve Toplum – Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, 2006 / 2, ss.14, 20, 27.

³⁷⁵ ÇSGB, **İşçi Sayısı ve Sendikalaşma Oranları**, Çalışma Genel Müdürlüğü İstatistik Şubesi, (http://www.calisma.gov.tr/istatistik/cgm/sendikalasma_oranlari.htm, Erişim Tarihi: 13 Kasım 2007), Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı, 2007, s.1.

kullandığı yöntemler dışında kendine özgü yöntemler kullanmaktadır. Bu yüzden ILO araştırmalarında, Türkiye’deki (sigortalı işçiler içinde resmi sendika üyelerine dayanan) resmi sendikalaşma istatistikleri dikkate alınmamakta ve kullanmamaktadır.³⁷⁶ Ancak hangi hesaplama dikkate alınırsa alınsın Türkiye’de AB geneli ve Polonya’da olduğu gibi sendikalaşma oranının azalmakta olduğu görülmektedir.

Türkiye’de işçi sendikalarını çatısı altında toplayan üç büyük konfederasyon vardır. ÇSGB istatistiklerine göre 2004 yılı itibarı ile sendikalı işçilerin yaklaşık %71’ini temsil eden Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş), bünyesinde barındırdığı 33 sendika ile ülkenin en büyük işçi örgütüdür. Sendikalı işçilerin yaklaşık %14’ünü temsil eden Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), bünyesinde barındırdığı 19 sendika ile ikinci büyük işçi örgütüdür. Sendikalı işçilerin yaklaşık %12’sini temsil eden Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Hak-İş) ise bünyesinde barındırdığı 6 sendika ile üçüncü büyük işçi örgütüdür.³⁷⁷ 1980 yılı öncesinde Türkiye ile AET arasındaki ilişkiler sendikaların gündeminde önemli bir yere sahip olmamıştır. Yine de bu sürece Türk-İş’in bakış açısının merkezde yer alan partilerin bakış açısına yakın olduğunu, sosyalist bir anlayışa sahip olan DİSK’in bakış açısının sosyalizm – kapitalizm karşıtlığına dayandığını ve Hak-İş’in bakış açısının islamcı siyasal partilerin bakış açısına uygun olduğunu belirtmek gerekmektedir.³⁷⁸

1980 darbesi ile AB üyelik süreci gibi sendikal hareket de uzunca bir dönem askıda kalmıştır. Kapatılan DİSK ve Hak-İş, ancak 1990’lı yılların başında tekrar faaliyete başlayabilmiştir. İşte bu dönemden itibaren üç konfederasyonun da AB üyelik sürecine destek verdikleri görülmektedir. Bununla birlikte “ulusalcı” bir karaktere sahip olan Türk-İş’in bu süreçte oldukça fazla çekince ortaya koyduğu görülmektedir. DİSK ise AB’nin dayanışma temeline oturmuş sosyal modelini öne çıkararak Türkiye’nin üyeliğine daha yoğun bir destek vermektedir. Hatta gümrük birliğinin oluşturulması sürecinde dönemin DİSK genel başkanı Strazburg’a giderek

³⁷⁶ Aziz Çelik, Kuvvet Lordoğlu, **a.g.m.**, ss.13-14.

³⁷⁷ Sayim Yorgun, “Küreselleşme Sürecinde Türk Sendikacılığında Yeni Yönelişler ve Alternatif Öneriler”, **Çalışma ve Toplum – Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, 2005 / 3, s.150.

³⁷⁸ Erhan Doğan, “Sendikalar ve Türkiye’nin Avrupa Birliği Siyaseti”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, (6), 2003, s.24.

Avrupa Parlamentosu'ndaki sosyalist parlamenterler ile gümrük birliği lehinde oy kullanmaları için görüşmelerde bulunmuştur. Bu konfederasyon günümüzde de ülke içinde AB üyeliği için gereken reformlara destek vermekte, AB içindeki muhatapları vasıtası ile de Türkiye'nin üyeliğine destek arayışlarını sürdürmektedir. Hak-İş de Türkiye'nin AB üyeliğine destek vermekte ve AB içindeki bağlantılarını kullanarak bu sürecin AB içinden de destek görmesini sağlamaya çalışmaktadır. Ayrıca her üç konfederasyon da ETUC'a üye oldukları için AB içindeki sendikal dayanışma ağları ile Türkiye'nin üyeliğine destek olabilmektedirler. Dolayısıyla Polonya'da olduğu gibi Türkiye'de de büyük işçi örgütlerinin, AB üyeliği konusunda süreci kolaylaştırıcı bir işlev gördüklerini belirtmek gerekmektedir.³⁷⁹

Yeniden yapılanma sürecinde sendikalaşma oranlarının azalması ve toplu iş sözleşmelerinin kapsamının daralmasının da etkisi ile ücret farklılıklarının artmış olduğu ve ücretlerin katma değer içindeki payının azalmış olduğu görülmektedir. İmalat sanayisinde ücretlerin katma değer içindeki payı 1970 – 1979 döneminde %30.7 düzeyinde iken 1980 – 1989 döneminde %22.1'e, 1990 – 2001 döneminde %19.6'ya ve 2002 – 2005 döneminde %15.7'ye düşmüştür.³⁸⁰

1980 ve 1990'lı yıllarda sendikaların etkinliğinin azalması ve kamu kesiminin istihdamdaki payının düşmesi gibi faktörlerden dolayı ücret farklılıklarının artmış olduğu görülmektedir. Ücretleri farklılık gösteren işçi grupları şöyle sıralanabilir:

- Toplu iş sözleşmesi kapsamında olan işçiler, diğer işçilerden daha yüksek ücret elde etmektedirler.
- On ve daha fazla işçi çalıştıran işletmelerde çalışan işçiler, diğer işçilerden daha yüksek ücret elde etmektedirler.
- Erkek işçiler, kadın ve çocuk işçilere göre daha yüksek ücret elde etmektedirler.
- Geçici işlerde çalışan işçiler, diğer işçilere göre daha düşük ücret elde etmektedirler.

³⁷⁹ Erhan Doğan, **a.g.m.**, ss.26-39.

³⁸⁰ Özlem Onaran, "İşsizlik ve Alternatif Politikalar", **Türkiye'de İşsizliğin Çözüm Yolları ve Sendikalar Çalıştayı**, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), 14 Nisan 2007, s.5.

- Kırsal alanda çalışan işçiler, diğer işçilere göre daha düşük ücret elde etmektedirler.
- Sanayi kolları arasındaki ücret farklılıklarına göre madencilik, taş ocakçılığı ve hizmet sektörlerinde çalışan işçiler, ücret merdiveninin en alt basamağında yer almaktadırlar. Bu gruplara göre ortalama % 3 - %6 arası daha fazla ücret elde eden ticaret ve imalat sanayi işçileri ikinci grubu oluşturmaktadırlar. Düşük ücretli bu iki sektöre göre, finans sektöründeki ücretler %13, inşaat sektöründekiler ise %27 daha yüksektir.
- Eğitim düzeyi yüksek işçiler ile eğitim düzeyi düşük işçiler arasında önemli düzeyde ücret farklılığının bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla eğitim düzeyindeki farklılıkların da özellikle özel sektörde önemli ücret farklılaşmalarına yol açabildiği görülmektedir.³⁸¹

3.1.3 – Yeniden Yapılanma Sürecinde İstihdam ve İşsizlik

Türkiye’de işsizlik oranı, yapısal ve konjonktürel faktörlerin etkisi ile dalgalı bir seyir izlemiştir. Ülkede işsizlik oranı, 1960’lı yılların sonuna değin %3.5 civarında seyretmiş, daha sonra yükselmeye başlamıştır. 1970’li yılların ilk yarısında dünya genelinde yaşanan petrol krizinin yansımaları, 1970’li yılların ikinci yarısında ülkeyi ekonomik darboğaza sokmuş ve işsizlik oranı %9 civarına yükselmiştir. 1980’li yılların başında ülkenin karşı karşıya kaldığı askeri darbe sonrası baskı altına alınmış olan reel ücretlerdeki önemli azalmaya, grev ve toplu sözleşme hakkının ve işçi çıkarmanın yasaklanmasına karşın, işsizlik oranında çok küçük bir düşüş kaydedilmiş, bu oran 1985 yılında %7.3 düzeyine gerilemiştir.³⁸²

Türkiye’de 1980’li yılların ilk yarısı, demokrasinin askıya alındığı bir olağanüstü dönem olduğu için ortaya çıkan verilerin, dönemin açıklanmasında açıklayıcılığı yüksek olan veriler olmadığı söylenebilir. 1988 yılında %8.4 olan işsizlik oranı, 1994 yılına kadar bu civarda seyretmiş, 1994 yılında %8.6 olarak

³⁸¹ İnsan Tunalı, **Background Study on Labour Market and Employment in Turkey**, Turkey Employment Background Study – Final Report, Turkish Employment Agency (Türkiye İş Kurumu, İŞKUR), June 27, 2003, ss.7-9.

³⁸² Hacer Ansal, Suat Küçükçifçi, Özlem Onaran ve Benan Zeki Orbay, **Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, Kasım 2000, ss.102-103.

gerçekleşmiştir. 1994 yılından itibaren azalış trendine giren işsizlik oranı, 1999 yılındaki %7.7'lik oran hariç, 2000 yılına kadar her dönem %7'lik oranın altında kalmış ve 2000 yılında 6.5 olarak gerçekleşmiştir.³⁸³ Dolayısıyla 1990'lı yıllarda işsizlik oranının düştüğü gözlenmektedir. Bunun en önemli nedeni ise 1990'lı yıllarda işgücü artış oranının önemli oranda düşmesidir. Çünkü 1981 – 1989 yılları arasında toplam işgücü artış oranı %2.6 iken, 1990 – 2000 döneminde %1 olarak gerçekleşmiştir.³⁸⁴ İşsizlik oranı, işgücü artış oranına paralel bir biçimde 2000 – 2006 yılları arasındaki dönemde tekrar yükselmeye başlamıştır. Bu dönemde işsizlik oranı %10 civarına, toplam işgücü artış oranı yıllık ortalama olarak %1.8 düzeyine yükselmiştir.³⁸⁵ Ayrıca 1990'lı yıllarda 15 yaş ve üzerindeki kesimin toplam nüfusa oranı yaklaşık on puan artarken, İKO yaklaşık olarak on puan düşmüştür.³⁸⁶ Çalışma çağına gelen kesim arttığı halde ev kadınlığı, erken emeklilik, öğrencilik gibi sosyo-ekonomik yapıdan ve iş olanaklarının kısıtlı olması gibi olumsuz emek piyasası şartlarından dolayı İKO düşük kalmaktadır. Dolayısıyla işgücü artış oranının 1980'li yıllara göre azalması demografik dönüşümden ziyade sosyo-ekonomik yapı ve emek piyasası şartları ile ilgilidir.

Tablo 3.2: Türkiye, Bazı Geçiş Ekonomileri, AB-15 ve AB-27 Ülkelerinin İşsizlik Oranları (%)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Polonya	10.9	10.2	13.4	16.1	18.2	19.9	19.6	19.0	17.7	13.8
Bulgaristan	-	-	-	16.4	19.5	18.1	13.7	12.0	10.1	9.0
Romanya	5.3	5.4	6.2	6.8	6.6	7.5	6.8	7.6	7.7	7.4
AB-27	-	-	-	8.6	8.4	8.8	9.0	9.0	8.7	7.9
AB-15	9.9	9.3	8.6	7.7	7.3	7.6	8.0	8.1	7.9	7.4
Türkiye	-	-	-	6.5	8.3	10.3	10.5	10.3	10.2	9.9
Hırvatistan	-	-	-	-	-	14.7	14.1	13.6	12.6	-

Kaynak: EC, a.g.r., (2006), ss.258-286; EC, a.g.r., (2007), ss.284-315'inci sayfalardaki verilerden derlenmiştir.

Tablo 3.2'de görüleceği üzere, Türkiye'de işsizlik oranı 2000 yılında %6.5 iken 2003 yılında %10.5'e yükselmiş, 2005 yılında ise küçük bir düşüş ile %10.3 civarı gerçekleşmiştir. Nihayet Türkiye'deki işsizlik oranının 2006 yılı itibarı ile

³⁸³ TÜİK, a.g.r., (Aralık 2006), s.156.

³⁸⁴ The Central Bank of the Republic of Turkey, a.g.r., s.46.

³⁸⁵ Zeki Erdut, "Dönüşüm Sürecinde İşgücü Piyasaları", İkinci Ulusal Sosyal Politika Kongresi – Sosyal Adalet İçin Ekonomi Politikaları, Ankara, 23-24 Kasım 2006, ss.1, 4.

³⁸⁶ TÜİK, a.g.r., (Aralık 2006), s.156.

%9.9 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. 2001 yılından sonra işsizlik oranındaki hızlı yükselişin arkasındaki en önemli nedenlerden biri, ülkenin 1999 – 2001 yılları arasındaki dönemde yaşadığı krizlerden dolayı reel sektörde yaşanan küçülmelerdir.

AB üyesi geçiş ekonomileri Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Slovenya, Slovakya, Bulgaristan ve Romanya'nın 2006 yılında Tablo 2.4'deki verilere göre hesaplanan ortalama işsizlik oranı %8.25'dir. Tablo 3.2'ye göre 2006 yılında yeni üyelerden Bulgaristan'daki işsizlik oranı %9.0 ve Romanya'daki işsizlik oranı %7.4 düzeyinde iken AB'ye aday ülkelerden biri olan Hırvatistan'daki işsizlik oranı ise 2005 yılı itibarı ile %12.6 düzeyindedir. 2006 yılında AB-15 ülkelerindeki ortalama işsizlik oranı %7.4, AB genelindeki işsizlik oranı %7.9 ve Polonya'daki işsizlik oranı %13.8 düzeyindedir. Aynı yıl Türkiye'nin işsizlik oranı ise %9.9 düzeyindedir. Görüldüğü üzere Türkiye'deki işsizlik oranı Romanya'nın, Bulgaristan'ın, AB üyesi geçiş ekonomilerinin, AB-15 ülkelerinin ve AB genelindeki ortalamasının üzerinde iken Hırvatistan ve Polonya'nın oranından daha düşüktür.

Türkiye'de 1990 – 2000 yılları arasında tarım dışı toplam emek arzının yıllık ortalama artış oranı %2.4 olarak gerçekleşmiştir. 2000 – 2010 yılları arasında ise bu artış oranının %3 civarına çıkacağı beklenmektedir. Dolayısıyla her yıl tarım dışı işgücü artışını emebilmek için 550 bin civarı iş yaratılması gerekmektedir. Türkiye'de emek arzının (özellikle tarım dışı işgücünün) artış eğiliminin yüksek olmasının nedenlerinden biri çalışabilir nüfusa (aktif nüfusa) katılmakta olan nüfusun oranının görece yüksek (%2 civarı) olmasıdır. Önümüzdeki yirmi yıllık süreçte bu yükseliş azalarak da olsa devam edecektir. İkinci bir neden, toplam istihdamın yaklaşık üçte birini barındıran tarımda kamu desteklerinin azaltılmasına ve verim artışına paralel bir biçimde istihdamın azalması ve tarım sektöründen kopanların tarım dışı işgücüne katılmasıdır. Üçüncü bir neden ise, kadınların giderek daha da fazlalaşan bir oranda işgücüne katılmaya başlamasıdır.³⁸⁷ Dolayısıyla Türkiye'de 2000'li yılların başından itibaren işsizlik oranının yükselmeye başlamasının

³⁸⁷ Seyfettin Gürsel ve diğerleri, **Türkiye'de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, TÜSİAD Yayını (Yayın No. TÜSİAD-T/2004-11/381), Aralık 2004, ss.17-18.

demografik dönüşüm, tarım sektöründeki dönüşüm ve kadınların emek piyasasına girmeye başlaması ile ilintili olduğu görülmektedir.

Tablo 3.3: Türkiye’de Farklı Bölgelerde İşsizlik Oranları (%)

	2004	2005	2006
<i>Türkiye</i>	10.3	10.3	9.9
Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi	3.1	4.1	5.3
Doğu Karadeniz Bölgesi	6.8	5.6	5.7
Batı Karadeniz Bölgesi	7.4	6.4	6.1
Batı Marmara Bölgesi	6.4	7.4	7.1
Doğu Marmara Bölgesi	10.1	9.8	9.0
Orta Anadolu Bölgesi	9.4	11.0	10.9
İstanbul	12.3	11.4	11.2
Ortadoğu Anadolu Bölgesi	14.8	13.8	11.3
Batı Anadolu Bölgesi	12.5	12.6	11.6
Akdeniz Bölgesi	12.1	13.1	12.0
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	11.1	11.8	14.0

Kaynak: TÜİK, **Bölgesel İstatistikler**, (<http://www.tuik.gov.tr/BolgeselIstatistik/tabloOlustur.do>, Erişim Tarihi: 26 Kasım 2007), s.1.

Tablo 3.3’deki verilere göre Türkiye’de coğrafi bölgeler arasında işsizlik oranı açısından önemli farklılıklar mevcuttur. Ancak bu farklılıkların düşük düzeyde de olsa azaldığı görülmektedir. 2004 yılında işsizlik oranının %3.1’lik oran ile en düşük olduğu Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi ve %14.8’lik oran ile en yüksek olduğu Ortadoğu Anadolu Bölgesi arasında 11.8 puan fark varken, 2006 yılında %5.3’lük oran ile işsizlik oranının en düşük olduğu Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi ve %14’lük oran ile en yüksek olduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi arasındaki fark 8.7 puana düşmüştür. 2006 yılında Kuzeydoğu Anadolu, Doğu Karadeniz, Batı Karadeniz, Batı Marmara ve Doğu Marmara bölgelerinde işsizlik oranının Türkiye ortalamasının altında olduğu, Orta Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Batı Anadolu, Akdeniz, Güneydoğu Anadolu bölgeleri ve İstanbul’da ise Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir.

Aslında işsizlik oranının ülke ortalamasının altında olduğu bölgelerde ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi istisna olmak üzere ülke ortalamasının üzerinde olan bölgelerde ortaya çıkan sonuçlar, göç ve bölgeler arası gelişmişlik farkı ile açıklanabilir. Çünkü işsizliğin düşük olduğu bölgelerin genel olarak ülkenin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin altında olan bölgeler olduğu buna karşılık işsizliğin

yüksek olduğu bölgelerin genel olarak ülkenin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin üzerinde olan bölgeler olduğu görülmektedir. İşsizlik oranı düşük olan bölgelerdeki illerin (nüfusa oranlandığında) verdiği göçün, aldığı göçe göre oldukça fazla olduğu yani negatif olan net göç hızının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin 2000 yılında Artvin’de net göç hızı -63.56% olarak ölçülmüştür. Buna karşılık işsizlik oranı yüksek olan bölgelerdeki illerin aldığı göçün, verdiği göçe göre oldukça fazla olduğu yani pozitif olan net göç hızının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin 2000 yılında Antalya’da net göç hızı 64.31% olarak ölçülmüştür. Genele uymayan Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde ise hem nüfus artış hızı oldukça yüksektir (24.79%) hem de zorlama göç uygulamalarının da etkisi ile göç, kırdan çoğunlukla bölgenin içindeki daha büyük yerleşim yerlerine doğru gerçekleşmektedir.³⁸⁸

Bölgelere göre işsizlik oranları incelendiğinde Türkiye’de büyük şehirlerde ve görece sanayileşmiş bölgelerde işsizlik oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. 2006 yılında Türkiye genelinde 9.9% olan işsizlik oranı, İstanbul’da 11.2% , Ankara’da 12.1% ve İzmir’de 11.2% düzeyindedir. Bunu en temel nedeninin köyden kente ve az gelişmiş kentten daha gelişmiş kente göç olarak nitelendirilen olgu olduğu söylenebilir. Bu göç olgusunu ortaya çıkaran etmenlerin başında tarım sektöründe istihdamın azalması ve tarım sektöründen kopanların tarım dışı işgücüne katılmasıdır. Göç olgusunu ortaya çıkaran diğer bir etmen ise, ülkenin doğu ve güneydoğusunda kırsal alanda yerleşik olarak yaşayan kesimin çoğunluğunun göç ettirilmesidir. İlk bakışta Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki işsizlik oranının yüksek olması yukarıdaki kanıya uymuyor gibi gözükse de, ayrıntılı verilere bakıldığında bu bölgenin de büyük kentlerinde durumun farklı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, 2006 yılında işsizlik oranı Şanlıurfa, Diyarbakır bölgesinde 12% , Gaziantep, Adıyaman, Kilis bölgesinde 15.1% , Mardin, Batman, Şırnak, Siirt bölgesinde 15.7% düzeyindedir. Çünkü ülkenin güneydoğusunda zorlama göçe maruz kalan kesim çoğunlukla o bölgenin Diyarbakır, Gaziantep, Batman gibi büyük şehirlerine yerleşmiştir. Ayrıca 2006 yılı işsizlik oranı 16.2% olan Adana, Mersin bölgesinin de Güneydoğu Anadolu Bölgesine yakın olduğu için yoğun bir biçimde bu göçe maruz

³⁸⁸ TÜİK, a.g.r., (Mayıs 2007), ss.33, 50-51.

kaldığı bilinmektedir.³⁸⁹ 2000 yılı verilerine göre Türkiye’de nüfusun yaklaşık yüzde 11’i göç etmiş bulunmaktadır. Bu göç yaygın kanının aksine kırsal alandan (yüzde 17) kentlere değil, ağırlıklı olarak kentten kente doğru (yüzde 58) gerçekleşmektedir. Bu eğilimin nedeni, Türkiye’de sanayi ve hizmet sektörlerindeki işletmelerin kentsel alanlarda dengeli dağılmamasıdır.³⁹⁰

Tablo 3.4: Türkiye, Bazı Geçiş Ekonomileri, AB-15 ve AB-27 Ülkelerinin 2006 Yılında İşsizlik, Uzun Süreli İşsizlik, Genç İşsizlik Oranları ve İşgücüne Katılma Oranları (%)

	İşsizlik Oranları	Uzun Süreli İşsizlik Oranları	Genç İşsizlik Oranları (15-24 Yaş Aralığı)	İşgücüne Katılma Oranları
Polonya	13.8	7.8	29.8	63.4
Bulgaristan	9.0	5.0	19.5	64.5
Romanya	7.4	4.3	21.8	63.6
AB-27	7.9	3.6	17.5	70.1
AB-15	7.4	3.1	16.2	71.6
Türkiye	9.9	3.5	18.7	51.1
Hırvatistan (*)	12.6	7.4	-	63.3

Kaynak: EC, a.g.r., (2007), ss.284-315’inci sayfalardaki verilerden derlenmiştir.

(*): Hırvatistan’ın göstergeleri 2005 yılına aittir.

Tablo 3.4’e göre Türkiye’nin uzun süreli işsizlik oranı olan %3.5’lik oran, AB ortalamalarına yakın bir düzeydedir. 15-24 yaş aralığındaki işsizlik oranını niteleyen genç işsizlik oranı ise Polonya, Bulgaristan ve Romanya’ya göre düşük, AB-15 ve AB-27 ülkelerinin ortalamalarına göre daha yüksektir. Türkiye’nin diğer göstergelere göre en dikkat çekici biçimde farklı olan göstergesi İKO’ya ilişkin oranıdır. Tablodaki geçiş ekonomilerinin İKO’su %63-64, AB-15 ortalaması %71.6 ve AB-27 ortalaması %70.1 iken Türkiye’deki İKO, %51.1 düzeyinde kalmaktadır. Bu konuda EC tarafından yayınlanan veriler ile TÜİK tarafından yayınlanan veriler arasında belirgin bir fark vardır. Zira Komisyon’un yayınladığı raporda %51.1 olarak gözüken İKO, TÜİK’in yayınladığı rapora göre %48.0 düzeyindedir.³⁹¹ Ancak her iki durumda da Türkiye’deki İKO’nun görece çok düşük olduğu görülmektedir.

³⁸⁹ TÜİK, a.g.r., (Mayıs 2007), s.169.

³⁹⁰ Zeki Erdut, a.g.m., s.4.

³⁹¹ EC, a.g.r., (2007), s.315; TÜİK, a.g.r., (Mayıs 2007), s.162.

Görece düşük düzeyde olan İKO, aktif nüfus içerisinde iş bulma ümidini yitirmiş olanların yüksek olduğuna işaret etmekte ve işsizliği gizleyici bir etki yapmaktadır.

Kadınların İKO'sunun, erkeklerin bu oranından çok daha düşük olması, Türkiye için dikkat çeken bir noktadır. 2006 yılında İKO, kadınlar için %26.7 iken erkekler için %75.5 düzeyindedir. Ayrıca genel olarak İKO azalan bir seyir göstermektedir; 2000 yılında %52.3 düzeyinde olan İKO, 2006 yılında %51.1'e düşmüştür.³⁹² Süreç içerisinde İKO'nun azalmasının en önemli nedenlerinden birisi tarım sektöründeki yapısal dönüşümden dolayı, bu sektördeki istihdamın azalmaya başlamasıdır. 2010 yılına kadar her yıl ortalama olarak 115 bin civarı erkek ve 30 bin civarı kadın çalışan tarım sektörü dışına çıkacaktır. Kadınların büyük bir kısmı ise tarım sektöründen ayrıldıktan sonra işgücünün de dışına çıkmaktadır.³⁹³ Ayrıca yüksek işsizlik oranı, kadın İKO'sunun erkeklerinkine göre oldukça düşük olmasından da anlaşılacağı üzere toplumsal yapı, emeklilik yaşının düşük olması gibi etmenler, İKO'nun azalan bir seyir izlemesinin diğer nedenleri olarak ortaya konulabilir.

Tablo 3.5: Türkiye, Bazı Geçiş Ekonomileri, AB-15 ve AB-27 Ülkelerinin İstihdam Oranları (%)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Polonya	58.9	59.0	57.6	55.0	53.4	51.5	51.2	51.7	52.8	54.5
Bulgaristan	-	-	-	50.4	49.7	50.6	52.5	54.2	55.8	58.6
Romanya	65.4	64.2	63.2	63.0	62.4	57.6	57.6	57.7	57.6	58.8
AB-27	60.7	61.2	61.8	62.2	62.5	62.3	62.5	62.9	63.4	64.3
AB-15	60.7	61.4	62.5	63.4	64.0	64.2	64.3	64.7	65.2	66.0
Türkiye	-	-	-	48.8	47.8	46.9	45.8	46.1	46.0	45.9
Hırvatistan	-	-	-	-	-	53.4	53.4	54.7	55.0	-

Kaynak: EC, a.g.r., (2006), ss.258-286; EC, a.g.r., (2007), ss.284-315'inci sayfalardaki verilerden derlenmiştir.

Türkiye'de 1988 yılında 17 milyon 755 bin olan toplam istihdamdaki kişi sayısı inişli çıkışlı bir seyir izleyerek 2006 yılında 22 milyon 330 bin olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla 18 yılda toplam istihdam edilen kişi sayısı 4 milyon 575 bin artmıştır. 15-64 yaş grubunda istihdam edilen kişi sayısı 2000 yılında 20 milyon 789 bin iken inişli çıkışlı bir seyir izleyerek 2006 yılında 21 milyon 769 bin olarak

³⁹² EC, a.g.r., (2007), s.315.

³⁹³ Seyfettin Gürsel ve diğerleri, a.g.e., (Aralık 2002), s.73.

gerçekleşmiştir. İstihdam oranındaki gelişim seyrine göre ise 2000 yılında %48.8 olan istihdam oranının yine inişli çıkışlı bir seyir göstererek 2006 yılında %45.9 düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Görüldüğü üzere 7 yıllık dönem için 15-64 yaş grubunda istihdam edilen kişi sayısı 490 bin artmış, istihdam oranı ise 2.9 puan düşmüştür.³⁹⁴

AB üyesi geçiş ekonomilerinin 2006 yılında Tablo 2.6'daki verilere göre hesaplanan ortalama istihdam oranı %61.9 civarındadır. Tablo 3.5'e göre 2006 yılında yeni üyelere Bulgaristan'daki istihdam oranı %58.6 ve Romanya'daki istihdam oranı %58.8 düzeyinde iken AB'ye aday ülkelerden biri olan Hırvatistan'daki istihdam oranı ise 2005 yılında %55.0 düzeyindedir. 2006 yılında AB-15 ülkelerindeki ortalama istihdam oranı %66.0, AB genelindeki istihdam oranı %64.3 ve Polonya'daki istihdam oranı %54.5 düzeyindedir. 2006 yılı itibarı ile Türkiye'nin istihdam oranı ise %45.9 düzeyindedir. Görüldüğü üzere Türkiye'deki istihdam oranı Polonya, Romanya, Bulgaristan ve Hırvatistan'ın, AB üyesi geçiş ekonomilerinin, AB-15 ülkelerinin ve AB genelindeki ortalamasının oldukça altında kalmaktadır. İstihdam oranının oldukça düşük olmasının arkasında yatan en önemli nedenlerden biri, kadın istihdam oranının erkek istihdam oranından çok daha düşük olmasıdır. Çünkü 2006 yılı itibarı ile Türkiye'de erkek istihdam oranı %68.2 düzeyinde iken, kadın istihdam oranı %23.9 düzeyindedir.³⁹⁵ Kadınların emek piyasasında ikinci sınıf işgücü olarak kabul edilmesi, toplumsal rol dağılımı açısından evi geçindirme sorumluluğunun erkekte olması, kadının yerinin evi olduğu geleneksel düşüncesi gibi etkenler, emek piyasası ve istihdam konusunda kadınlar ile erkekler arasındaki eşitsiz yapının nedenleridir. Ancak bu alanda AB üyelik sürecinin gerekleri yerine getirilmeye başlamıştır. Süreç tamamlandığında emek piyasasında diskriminasyonun önüne geçmek için gerekli hukuksal yapı oluşturulacağı için, ileride kadınların artan oranda emek piyasasına girişi söz konusu olabilecektir.³⁹⁶

Tablo 3.6'daki verilere göre istihdamın sektörel dağılımındaki oranlarda Türkiye'nin 2006 yılına ilişkin verileri ile emsal olabilecek geçiş ekonomileri ve AB

³⁹⁴ EC, a.g.r., (2007), s.315; TÜİK, a.g.r., (Mayıs 2007), s.163; TÜİK, a.g.r., (Aralık 2006), s.156.

³⁹⁵ EC, a.g.r., (2007), s.315.

³⁹⁶ Dilek Baybora, "Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde Türkiye'de Çalışma Hayatında Kadın Erkek Eşitliği", *Çimento İşveren Dergisi*, Mart 2007, s.56.

ortalamları karşılaştırıldığında, Türkiye’de tarım sektöründeki istihdamın toplam istihdam içindeki payı olan %27.3’lük oranın yüksek, hizmet sektöründeki istihdamın toplam istihdam içindeki payı olan %47.3’lük oranın ise düşük olduğu görülmektedir. Çünkü 2006 yılında tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payı Bulgaristan’da %20.6, Polonya’da %19.2, AB-27 ülkelerinde %6.4 ve AB-15 ülkelerinde %3.7 düzeyinde iken hizmet sektöründeki istihdamın toplam istihdam içindeki payı Bulgaristan’da %51.8, Polonya’da %53.9, AB-27 ülkelerinde %68.6 ve AB-15 ülkelerinde %72.6 düzeyindedir. Sanayi sektöründeki istihdamda ise Türkiye’nin %25.4’lük oranı, AB ortalamalarına yakın bir düzeydedir.

Tablo 3.6: Türkiye, Bazı Geçiş Ekonomileri, AB-15 ve AB-27 Ülkelerinde 2006 Yılında İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)

	Tarım	Sanayi	Hizmetler
Polonya	19.2	26.9	53.9
Bulgaristan	20.6	27.6	51.8
Romanya (*)	36.2	29.9	33.9
AB-27	6.4	25.0	68.6
AB-15	3.7	23.7	72.6
Türkiye	27.3	25.4	47.3
Hırvatistan (*)	16.5	29.9	53.7

Kaynak: EC, a.g.r., (2007), ss.284-315; TÜİK, **Bölgesel İstatistikler**, (<http://www.tuik.gov.tr/BolgeselIstatistik/tabloOlustur.do>, Erişim Tarihi: 26 Kasım 2007), s.1’inci sayfalardaki verilerden derlenmiştir.

(*): Romanya’nın tarım, sanayi ve hizmet sektörlerine ilişkin verileri 2002 yılına, Hırvatistan’ın aynı verileri 2004 yılına aittir.

Türkiye’nin tarım sektöründeki istihdamı kalkınma düzeyine göre oldukça yüksektir. Gelişmiş ülkelerde tarım sektörü istihdamı toplam istihdamın %5’i civarı, Polonya, Yunanistan, Portekiz gibi AB’nin nispeten az gelişmiş ülkelerinde %10-20 aralığında iken Türkiye’de toplam istihdamın yaklaşık üçte biri civarındadır. Ancak son birkaç yıldır tarım sektöründe çalışanların sayısı hem oran olarak ve hem de sayı olarak azalmaktadır.³⁹⁷ Ancak tarım sektöründeki bu azalış belli plan ve programlar çerçevesinde yürütülmemekte, destekleme sisteminin değiştirilmesi, desteklerin azaltılması gibi uygulamaların etkisi ile şekillenmektedir.³⁹⁸

³⁹⁷ Seyfettin Gürsel ve diğerleri, a.g.e., (Aralık 2004), s.17.

³⁹⁸ EC Employment and Social Affairs DG, **Study on the Social Protection Systems in the 13 Applicant Countries – Turkey Country Study**, Author: Fikret Adaman, Studies carried out for the

Türkiye’de istihdam edilenlerin eğitim durumuna göre analizi yapıldığında, 2006 yılında hiç eğitim almayanların toplam istihdam içindeki oranı %9.8, ilköğretim ya da dengi eğitim alanların oranı %56.9, lise ya da dengi eğitim alanların oranı %20.9, lise üstü (yüksek okul, fakülte, vd.) eğitim alanların oranı %12.4 düzeyindedir. 1988 yılında lise ve üstü eğitim alanların toplam istihdam içindeki oranı %13.9 iken, 2006 yılında bu oranın %33.3’e çıktığı görülmektedir. Ancak hala düşük eğitimli kesimin toplam istihdam içindeki oranının ağırlığını koruduğu görülmektedir.³⁹⁹

İşteki duruma göre ele alındığında 2006 yılı için Türkiye’de 22 milyon 330 bin (16 milyon 520 bini erkek, 5 milyon 810 bini kadın) olan toplam istihdamın yaklaşık %49.3’ü ücretli ve maaşlı, %23.5’i kendi hesabına, %14.6’sı ücretsiz aile işçisi, %7.2’si yevmiyeli (mevsimlik, geçici, vb.) ve %5.6’sı işveren olarak çalışmaktadır. Kadınlar arasında ücretli ve maaşlı çalışma ile ücretsiz aile işçiliği yaygınken, erkekler arasında ücretli ve maaşlı çalışma ile kendi hesabına çalışma yaygındır. Tarım sektöründeki istihdam ağırlıklı olarak ücretsiz aile işçiliği ve kendi hesabına çalışma biçiminde iken, sanayi sektöründeki istihdam daha çok ücretli ve maaşlı çalışma biçimindedir. Hizmet sektöründe ise ücretli ve maaşlı çalışma ile kendi hesabına çalışma ağırlıktadır.⁴⁰⁰ 2006 yılı itibarı ile kısmi süreli istihdamın toplam istihdam içindeki oranı Türkiye’de %7.9 düzeyindedir. Bu oran Polonya, Romanya gibi geçiş ekonomilerinde %9-10 civarında iken AB düzeyinde %18-20 civarındadır.⁴⁰¹

Türkiye emek piyasasına ilişkin veriler 2000 – 2006 yılları arasındaki dönem için Tablo 3.7’de bir arada verilmiştir. Buna göre nüfus ve işgücündeki artışa karşılık İKO ve istihdam oranı düşmektedir. İstihdam düşüşü hem tüm yaş grupları için hem de kadın ve erkekler için geçerlidir. Ayrıca kısmi süreli istihdamın toplam istihdam içindeki oranının da dönemin başına göre dönem sonunda düşmüş olduğu görülmektedir. İstihdamın sektörel dağılımı incelendiğinde, Türkiye’de tarımsal

Commission by GVG (Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V.), January 2003, ss.8-9.

³⁹⁹ Özay Göztepe, “Küreselleşme Sürecinde Türkiye İşgücü Piyasası”, **Çalışma ve Toplum – Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, 2007 / 3, s.88.

⁴⁰⁰ TÜİK, **a.g.r.**, (Mayıs 2007), s.167.

⁴⁰¹ EC, **a.g.r.**, (2007), ss.284-315.

istihdamın azaldığı, hizmet ve sanayi sektörlerindeki istihdamın ise arttığı gözlenmektedir. Ancak hizmet sektöründeki artış oranı daha yüksektir. Eksik istihdam oranının dönemin başına göre yarı yarıya azalmış olduğu görülmektedir. Eksik istihdam oranındaki bu düşüşün tarım sektöründeki istihdam azalması ile ilişkili olduğu söylenebilir. 2000 yılında 1 milyon 496 bin olan işsiz kişi sayısı, 2005 yılında dönemin en yüksek düzeyi olan 2 milyon 509 bin kişiye yükselmiştir. 2006 yılında ise 2 milyon 443 bin kişinin işsiz olduğu görülmektedir.

Tablo 3.7: Türkiye Emek Piyasasına İlişkin Genel Görünüm

		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	
Toplam Nüfus (000)		66187	67296	68393	69479	70556	71611	72606	
İşgücü (000)		23078	23491	23818	23640	24289	24565	24776	
İşgücüne Katılma Oranı (%)		52.3	52.3	52.3	51.3	51.5	51.4	51.1	
Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre İstihdam Oranları(%)	<i>Kadın</i>	25.8	26.3	27.0	25.7	24.3	23.8	23.9	
	<i>Erkek</i>	71.8	69.4	66.9	65.9	67.8	68.2	68.2	
	<i>15-64</i>	48.8	47.8	46.9	45.8	46.1	46.0	45.9	
	<i>15-24</i>	37.0	35.3	33.3	30.6	31.6	31.3	30.9	
	<i>25-54</i>	56.5	55.6	54.8	54.2	54.1	54.2	54.2	
	<i>55-64</i>	36.3	35.8	35.7	33.5	33.2	31.0	30.1	
Kısmi Süreli İstihdam (Toplam İstihdamın %'si)		9.2	6.2	6.9	6.3	6.9	5.9	7.9	
İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)	<i>Hizmetler</i>	-	-	-	-	43.0	45.8	47.3	
	<i>Sanayi</i>	-	-	-	-	23.0	24.7	25.4	
	<i>Tarım</i>	-	-	-	-	34.0	29.5	27.3	
Eksik İstihdam Oranı (%)		6.9	6.0	5.4	4.8	4.1	3.3	3.6	
Toplam İşsiz Sayısı (000)		1496	1958	2473	2496	2479	2509	2443	
İşsizlik Oranları (%)	<i>İşsizlik Oranı</i>	<i>Genel</i>	6.5	8.3	10.3	10.5	10.3	10.2	9.9
		<i>Kent</i>	8.8	11.6	14.2	13.8	13.6	12.7	12.1
		<i>Kır</i>	3.9	4.7	5.7	6.5	5.9	6.8	6.5
	<i>Kadın İşsizlik Oranı</i>	6.3	7.4	9.4	10.1	9.7	10.2	10.3	
	<i>Erkek İşsizlik Oranı</i>	6.6	8.7	10.7	10.7	10.5	10.2	9.7	
	<i>Genç İşsizlik Oranı</i>	13.0	16.1	19.1	20.5	19.6	19.2	18.7	
	<i>Uzun Süreli İşsizlik Oranı</i>	1.4	1.8	3.1	2.5	4.0	4.0	3.5	

Kaynak: EC, a.g.r., (2007), s.315; TÜİK, a.g.r., (Aralık 2006), s.156-158; TÜİK, a.g.r., (Mayıs 2007); s.162; TÜİK, Bölgesel İstatistikler, (http://www.tuik.gov.tr/BolgeselIstatistik/tabloOlustur.do, Erişim Tarihi: 26 Kasım 2007), s.1'inci sayfalardaki verilerden derlenmiştir.

Tablo 3.7'ye göre 2000 yılında %6.5 düzeyinde olan işsizlik oranının, 2003 yılında dönemin en yüksek düzeyi olan %10.5 düzeyine çıktığı ve daha sonra düşük

oranlarda da olsa azalmaya başlayarak 2006 yılında %9.9'a gerilediği görülmektedir. Kentlerde işsizlik oranı, kırsal alanlara göre yaklaşık iki kat daha yüksek gerçekleşmektedir. 2000 – 2006 yılları arasındaki dönem ele alındığında, hem kentlerde hem de kırsal alanda işsizlik oranı, dönemin başına göre 2006 yılında daha yüksek gerçekleşmiştir. Aynı biçimde kadın ve erkek işsizlik oranlarının da dönemin başına göre yükselmiş olduğu gözlenmektedir. Ancak 2006 yılında kadın işsizlik oranı, erkek işsizlik oranından daha yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Genç işsizlik oranındaki gelişim seyri ile işsizlik oranındaki gelişim seyri birbirine benzemektedir. 2000 yılında %13 düzeyinde olan genç işsizlik oranının, 2003 yılında %20.5'e çıktığı ve daha sonra düşük oranlarda da olsa azalmaya başlayarak 2006 yılında %18.7 düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. 2000 yılında, bir yıl ve daha uzun süredir işsiz olanları niteleyen uzun süreli işsizlik oran %1.4 seviyesinde iken iki kattan daha fazla artarak 2006 yılında %3.5 seviyesine gelmiştir.

Bu veriler ışığında Türkiye emek piyasasını niteleyen özellikler şöyle ortaya konulabilir:

- İşsizlik oranı, AB ortalamasına ve AB üyesi geçiş ekonomilerinin ortalamasına göre daha yüksek, Polonya'ya göre daha düşüktür.
- Genç işsizlik oranı AB ortalamalarının biraz üzerinde iken kentlerdeki eğitimli genç nüfus arasında işsizlik oldukça yaygındır.
- Kadın işsizlik oranı, erkek işsizlik oranına göre daha yüksektir.
- Kırsal alanlara göre kentlerde işsizlik oranı daha yüksek iken eksik istihdam oranı kırsal alanlarda kentlere göre daha yüksektir.
- Coğrafi bölgeler arasında işsizlik oranı farkı yüksektir, ancak bu farkın yoğun göçlerin etkisi ile azalmakta olduğu gözlenmektedir.
- Uzun süreli işsizlik oranı AB ortalamalarına yakındır.
- İKO, AB ortalamasına, AB üyesi geçiş ekonomilerinin ortalamasına ve Polonya'ya göre oldukça düşüktür.
- Kadınların İKO'su erkeklerin bu oranından çok daha düşüktür.
- İstihdam oranı AB ortalamasına, AB üyesi geçiş ekonomilerinin ortalamasına ve Polonya'ya göre daha düşüktür.
- Yaşlı istihdam oranı ve kadın istihdam oranı görece olarak oldukça düşüktür.

- Tarım sektöründeki istihdamın toplam istihdam içindeki payı AB ortalamalarının oldukça üzerindedir.
- Düşük eğitilmiş kesimin toplam istihdam içindeki oranı görece olarak yüksektir.

Ayrıca Hanehalkı İşgücü Araştırması 2007 Ağustos Dönemi sonuçlarına göre son bir yıllık süreç itibarı ile işsizlerin: %69.7'si erkeklerden oluşmaktadır; %54.2'si lise altı eğitimlidir; %28.8'i bir yıl ve daha uzun süredir iş aramaktadır; %79.2'si (1 milyon 887 bin kişi) daha önce bir işte çalışmıştır. Daha önce bir işte çalışmış olan işsizlerin %51.3'ü hizmetler, %23.8'i sanayi, %16.8'i inşaat, %8.1'i ise tarım sektöründe çalışmıştır. İş arama durumu değerlendirildiğinde işsizlerin çoğunlukla (%29.9) tanıdıkları (eş-dost) vasıtasıyla iş aradığı görülmektedir.⁴⁰²

Aynı araştırmaya göre bu dönemde istihdam edilenlerin: %73.6'sı erkeklerden oluşmaktadır; %61.1'i lise altı eğitimlidir; %57.5'i ücretli, maaşlı ve yevmiyeli, %26.9'u kendi hesabına ve işveren, %15.6'sı ücretsiz aile işçisidir; %62.4'ü "1-9 kişi arası" çalışanı olan işyerlerinde çalışmaktadır; %2.8'inin ek bir işi vardır; %3.4'ü mevcut işini değiştirmek için veya mevcut işinin yanı sıra yapmak için ek bir iş aramaktadır. Ayrıca ücretli olarak çalışanların %85.2'si sürekli bir işte çalışmaktadır.⁴⁰³

3.2 – Türkiye’de Büyüme – İşsizlik Etkileşimi ve İstihdamın Belirleyicileri

“Bir ülkede ekonomik büyüme niçin arzu edilir? Büyüme başlı başına bir amaç ve iyi bir olgu olarak kabul edilebilir mi?” Bu sorular büyüme konusunda oldukça önemli sorulardır. Herhangi bir ülkede büyümenin ne kendinden menkul bir amacı ne de olumlu bir niteliği olabilir. Büyümenin meşruiyet kazandığı nokta, büyüme ile sağlanan sosyal ve ekonomik gelişmelerdir. Bu gelişmelerin başında da toplumun gelir düzeyini artırmak ve toplumdaki bireyleri iş sahibi yaparak sisteme

⁴⁰² TÜİK, Hanehalkı İşgücü Araştırması 2007 Ağustos Dönemi Sonuçları (Temmuz, Ağustos, Eylül 2007), Haber Bülteni, Sayı: 182, Kasım 2007, s.2.

⁴⁰³ TÜİK, a.g.r., (Kasım 2007), s.2.

entegre etmek gelmektedir. Ancak günümüzde ekonomi ve büyümenin insan ile ilişkisi kopmuştur. Günümüzde söz konusu olan “işsiz büyüme”dir.⁴⁰⁴

Genel ekonomi ile emek piyasası arasındaki etkileşimin güçlü olması, büyümenin görece yüksek istihdam yaratması ve işsizlik oranını azaltması olarak ifade edilebilir. Bu gerçekleştiği ölçüde genel ekonomideki iyileşme, toplumdaki düşük gelirli kesimlere etki ederek sosyal iyileşmelere neden olur. Geçiş ekonomileri, Polonya ve Türkiye'nin serbest piyasa ekonomisine dönüşüm sürecinde, genel ekonomideki iyileşmelerin emek piyasasında beklendiği ölçüde etkili olmadığı ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle yeniden yapılanma sürecinde bu ülkelerde büyüme ile istihdam/işsizlik etkileşimi görece zayıf kalmıştır. Geçiş ekonomilerinde, AB üyeliğinden dolayı istihdama ilişkin müktesebatın kabul edilmesi, uygulanmaya başlanması ile AİS'ye uyum, büyüme – istihdam/işsizlik etkileşiminin güçlenmesine katkı vermiştir.

3.2.1 – Büyüme – İşsizlik Etkileşiminin Ekonometrik Analizi

Daha önceki dönemler için yapılan araştırmalar ve iktisat teorisi bilgileri doğrultusunda denilebilir ki, büyüme oranı arttıkça işsizlik oranı azalmaktadır. Bu yüzden burada incelenen büyümeye ilişkin oranların, işsizlik oranı üzerindeki etkilerinin negatif yönlü olması beklenmektedir. Dolayısıyla yapılacak olan bir nedensellik testinden çıkacak sonucun büyümenin işsizlik oranlarını negatif bir biçimde etkilediği yönünde olması gerekmektedir.

Bu amaçla araştırmanın konusu, Türkiye'de 1980 – 2006 yılları arasındaki dönemde büyümenin işsizlik üzerinde etkisinin olup olmadığının “Granger Nedensellik Testi”⁴⁰⁵ ile araştırılması olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada, modele uygunluğundan dolayı En Küçük Kareler (EKK) yöntemi kullanılmıştır. Sonuçların hesaplanması için EViews ve RATS bilgisayar programlarından yararlanılmıştır. Araştırmanın aşamaları şöyledir:

⁴⁰⁴ Meryem Koray, “İşsiz Büyüme Var, Ekonominin İnsanla İlişkisi Kopuyor”, **Milliyet Business**, Röportaj: Tarık Yılmaz, 17 Nisan 2005, s.7.

⁴⁰⁵ Clive W. J. Granger, “Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross – Spectral Methods”, **Econometrica**, Vol. 37, No. 3, 1969, ss.424-438.

- Değişkenlerin belirlenmesi ve değişkenlerin trend etkisi ve sabit etkisinin araştırılması.
- Değişkenlerin durağanlık analizlerinin yapılması.
- Büyüme ile işsizlik arasında büyümenin işsizliği etkilemesi yönünde bir nedensellik ilişkisinin var olup olmadığının Granger Nedensellik Testi ile test edilmesi.⁴⁰⁶

3.2.1.1 – Değişkenlerin Belirlenmesi ve Bunların Trend ve Sabit Etkisinin Araştırılması

$Y_t = f(X_t)$ fonksiyonel ilişkisinde, $Y_t(=ISZ)$; işsizlik oranını ve $X_t(=BYM)$; büyüme oranını nitelemektedir. Büyümenin neden, işsizliğin ise sonuç olacağı yani işsizlik oranının büyüme oranından negatif etkileneceği varsayımından hareketle değişkenler arasında ilişkiyi sağlayan katsayılar aşağıdaki şekilde formüle edilmiştir:

İlk (kısıtlı) model:
$$Y_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \beta_i Y_{t-i} + u_t$$

İkinci (kısıtlamasız) model:
$$Y_t = \delta + \sum_{i=1}^m \gamma_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \lambda_i X_{t-i} + v_t$$

Burada “m” gecikme uzunluğunu göstermektedir. İlişkideki hata terimlerinin kareleri toplamını ifade eden “u” ile “v” hata terimlerinin birbirinden bağımsız olduğu varsayılmaktadır.

İlk denklemde önce bağımlı değişken (Y) uygun gecikme sayısı ile modele dahil edilmekte daha sonra bağımsız değişken (X) de aynı gecikme sayısı ile modele katılmaktadır. Yapılan hesaplamadan sonra ortaya çıkan modellere ait hata terimlerinin karelerinin toplamları bulunmakta ve “F hesap” değerinin bulunması için kullanılmaktadır.

⁴⁰⁶ Bu ekonometrik analizden elde edilen sonuçlar, tezin “Ek 1” kısmında verilmiştir.

Analize geçmeden önce ilk yapılması gereken, serilerde sabit ve trend etkisinin araştırılması ve bu etkiler varsa serilerin bu etkilerden arındırılmasıdır. Çünkü eğer bu etkiler söz konusu ise, değişkenlere ait ilişki gerçek olmaktan çok “sahte regresyon” biçiminde olacaktır.⁴⁰⁷

Tablo 3.8: Değişkenler İçin Sabit ve Trend Etkisi Ölçüm Sonuçları

<i>Seriler</i>	<i>Sabit Etkisi</i>	<i>Trend Etkisi</i>
ISZ	0.0000	0.0055
DISZ	1.0000	1.0000
BYM	0.0454	0.7194

Serilerdeki sabit etkisi ve trend etkisine ilişkin analizde işsizlik oranını gösteren ISZ serisinin sabit etkisi ve trend etkisi taşıdığı görülmüştür. Bu etkilerden arındırılan seriye DISZ adı verilmiştir. Büyüme oranını gösteren BYM serisinin trend etkisi taşımadığı görülmüştür. Görülen sabit etkisi ise, analiz sabitli model ile yapıldığı için ortadan kalkacaktır.

3.2.1.2 – Değişkenlerin Durağanlık Analizlerinin Yapılması

Zaman serilerinin önemli özelliklerinden biri durağan olup olmamalarıdır. Eğer bir zaman serisi durağansa ortalaması, varyansı ve kovaryansı zaman içerisinde değişmemektedir. Makroekonomik zaman serileri genellikle durağan değildir. Herhangi bir zaman serisi durağan değilse, bu zaman serisi ile yapılacak olan testler yanıltıcı sonuçlar ortaya çıkarabilecektir. Bu yüzden durağan olmayan serilerin durağan hale getirildikten sonra analizde kullanılması gerekmektedir. Bu özelliğe sahip olan seriler birinci veya ikinci farkları ya da logaritmaları alınarak durağan hale getirilmektedir.⁴⁰⁸ Durağanlığın saptanabilmesi için bu çalışmada değişkenlere ait verilerin durağanlığı, (bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerini bağımsız değişken olarak modele dahil eden) Genişletilmiş Dickey-Fuller birim kök testi (ADF) kullanılarak test edilecektir.

⁴⁰⁷ Recep Tari, **Ekonometri**, Kocaeli Üniversitesi Yayın No: 172, 2. Baskı, Eylül 2005, s.380.

⁴⁰⁸ Özlem Göktaş Yılmaz, “Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı: 2, 29 Kasım 2005, s.69.

Buna göre her bir değişkenin gecikmeli değerlerinin bağımsız değişken olarak dahil edildiği model şöyle yazılabilir: $Y_t = \alpha Y_{t-1} + u_t$

Bu çerçevede hipotezler şöyle ortaya konulabilir;

$H_0 : \alpha=0$ (Seri durağan değildir, yani birim köke sahiptir)

$H_1 : \alpha \neq 0$ (Seri durağandır, yani birim köke sahip değildir)

H_0 hipotezi serinin durağan olmadığını ve birim köke sahip olduğunu, alternatif hipotez H_1 ise serinin durağan olduğunu göstermektedir. Bu noktada elde edilecek olan “ τ ” değeri, Dickey-Fuller tarafından hesaplanan (Mac Kinnon tarafından yeniden düzenlenen) tablo değerleri ile karşılaştırılarak hipotez test edilmektedir. Eğer “ τ ” istatistiğinin mutlak değeri, çeşitli anlamlılık düzeylerine göre bulunan Mac Kinnon kritik değerlerin mutlak değerinden küçükse serinin durağan olmadığı ($H_0 : \alpha=0$ hipotezi kabul edilir), büyükse serinin durağan olduğu ($H_1 : \alpha \neq 0$ hipotezi kabul edilir) kabul edilir.⁴⁰⁹

Tablo 3.9: Değişkenler İçin Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi (ADF) Sonuçları

<i>Seriler</i>	<i>Kritik Değerler</i>	<i>Düzye Değeri</i>	<i>Kritik Değerler</i>	<i>Birinci Farklar</i>
DISZ	%1 -3.71	-2.04	%1 -3.72	-4.49
	%5 -2.98		%5 -2.99	
BYM	%10 -2.63	-6.66	%10 -2.63	-

Burada durağan olmadığı görülen işsizlik oranı (DISZ) serisi, birinci farkı alınarak durağan hale getirilmiş ve DDISZ olarak yeniden adlandırılmıştır. Büyüme oranına ilişkin serinin ise durağan olduğu görülmektedir.

3.2.1.3 – Granger Nedensellik Testi

Bu çalışmada, Granger Nedensellik Testi ile değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi test edilmektedir. Yani Türkiye'nin yeniden yapılanma dönemi olan 1980 – 2006 verileri ele alınarak büyüme oranlarının işsizlik oranları üzerinde

⁴⁰⁹ Recep Tarı, **a.g.e.**, ss.393-396; Özlem Göktaş Yılmaz, **a.g.m.**, s.69.

etkili olup olmadığı Granger Nedensellik Testi kullanılarak test edilmektedir. Burada uygun gecikme uzunluğu Schwarz kriterine göre 8 olarak bulunmuştur.

1. Aşama: Hipotezin kurulması:

$H_0: \Sigma b_i = 0$ (X'ten Y'ye doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur)

$H_1: \Sigma b_i \neq 0$ (X'ten Y'ye doğru bir nedensellik ilişkisi vardır)

2. Aşama: Elde edilen sonuçlar ile F değerinin hesaplanması:

Aşağıdaki formülde yer alan ifadelerin anlamları şöyledir;

RSS_R: Kısıtlı ilişkideki hata terimlerinin kareleri toplamı

RSS_{UR}: Kısıtlamasız ilişkideki hata terimlerinin kareleri toplamı

m: Dışarıda bırakılan gecikmeli değişken sayısı

n: örnek hacmi

k: kısıtlamasız regresyonda tahmin edilen parametre sayısı⁴¹⁰

F hesap = $((RSS_R - RSS_{UR}) / m) / (RSS_{UR} / n - k)$

= **1.18427**

3. Aşama: F tablo değerinin bulunması:

F tablo = $F_{\alpha}(m, n-k)$

$F_{\alpha}(m, n-k) = F_{0,05}(8, 19) = \mathbf{2.48}$

4. Aşama: F hesap ve F tablo değerlerinin karşılaştırılması ve karar verilmesi:

Tablo 3.10: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

<i>Nedenselliğin Yönü</i>	<i>F hesap Değeri</i>	<i>Olasılık Değeri</i>	<i>F tablo Değeri</i>	<i>Karar</i>
BYM ⇒ DDISZ	1.18427	0.53518	2.48	Reddedilmiştir

F hesap = 1.18427 < F tablo = 2.48 olduğu için, X'ten Y'ye doğru nedensellik olmadığı ($H_0: \Sigma b_i = 0$) hipotezi kabul, X'ten Y'ye doğru nedensellik olduğu ($H_1: \Sigma b_i \neq 0$) hipotezi reddedilir. Yani Türkiye'de 1980 – 2006 yılları arasındaki dönem için “büyüme, işsizlik üzerinde etkili değildir” sonucu çıkmaktadır.

Elde edilen bu sonuç, literatürdeki birçok ilgili çalışma ile uyumludur. Örneğin Yüceol'un Türkiye'nin 1950 – 2004 yılları arasındaki dönemi için yaptığı

⁴¹⁰ Recep Tarı, a.g.e., ss.420-421.

analize göre, dışa açık büyüme stratejisinin uygulamaya konulduğu 1980 yılı sonrasında büyümenin işsizliği azaltma yönündeki etkisinin azaldığı sonucu çıkmıştır.⁴¹¹ Kara ve Duruel'in çalışmasında da "1980'li yıllardaki istikrarlı büyüme ve yatırım olanaklarının tükenmesi, hızlı nüfus artışı, kırsal kesimden kentlere göç olgusu, verimlilik artışları, işgücü piyasasındaki yapısal katlıklar ve siyasi istikrarsızlıklarla birlikte 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'de büyümenin istihdam yaratma kabiliyetinin zayıfladığı" ortaya konulmaktadır.⁴¹² Ceylan-Ataman'ın çalışmasında, istihdam yaratmayan büyüme tartışmalarına değinilerek son dönemdeki yüksek büyüme oranlarının işsizliğin çözümüne katkısının çok sınırlı olduğu, 2002 yılında başlayan ve devam eden hızlı büyümeye rağmen işsizliğin azalmadığı belirtilmektedir.⁴¹³ Göktaş Yılmaz'ın 1978 – 2004 yılları arasındaki döneme ilişkin verileri kullanarak yaptığı çalışmaya göre Türkiye ekonomisinde büyüme oranı ile işsizlik oranı arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada nedensellik ilişkisinin yönünün işsizlik oranından büyüme oranına doğru olduğu, büyüme oranından işsizlik oranına doğru bir nedensellik ilişkisinin ise bulunmadığı ortaya konulmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada işsizlik oranında gerçekleşen yüksek seviyenin nedenlerinin büyüme oranı ile ilişkisinin bulunmadığı, işsizliğin oluşmasının başka faktörlere bağlı bulunduğu açıklanmaktadır. "Bu sonuç aynı zamanda Türkiye ekonomisinde yüksek büyüme oranı gerçekleştirerek işsizliği önleme amaçlı uygulanan iktisat politikalarının yanlışlığını ortaya koymaktadır."⁴¹⁴

3.2.2 – İstihdamın Belirleyicilerinin Ekonometrik Analizi

Yapılan araştırmalar ve iktisat teorisi bilgileri doğrultusunda denilebilir ki, GSYİH, ihracat ve doğrudan yabancı yatırım düzeyi arttıkça istihdam artmakta, reel ücretler arttıkça istihdam azalmaktadır. Bu yüzden burada incelenen GSYİH, ihracat

⁴¹¹ Hüseyin Mualla Yüceol, "Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve İşsizlik İlişkisinin Dinamikleri", **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl:21, Sayı: 243, Haziran 2006, ss.81-95.

⁴¹² Mehmet Kara, Mehmet Duruel, "Türkiye'de Ekonomik Büyümenin İstihdam Yaratamama Sorunu", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi (Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş'a Armağan)**, Sayı: 50, Yıl: 2005, ss.367-396.

⁴¹³ Berrin Ceylan-Ataman, "Türkiye'de 2000-2005 Dönemi İşsizlik Üzerine Tartışmalar", **İktisat, İşletme ve Finans**, Yıl: 21, Sayı: 239, Şubat 2006, ss.93-107.

⁴¹⁴ Özlem Göktaş Yılmaz, **a.g.m.**, ss.74-75.

ve doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin artışların istihdam üzerindeki etkilerinin pozitif, reel ücretlerdeki artışların istihdam üzerindeki etkisinin negatif yönlü olması beklenmektedir. Dolayısıyla yapılacak olan bir ekonometrik analizin sonucunun büyüme, ihracat ve doğrudan yabancı yatırımların istihdam oranını pozitif, reel ücretlerin negatif bir biçimde etkilediği yönünde olması beklenmektedir. Ayrıca bu çalışma özelinde AB üyelik sürecinin istihdamı pozitif etkilediği varsayılmaktadır.

Bu amaçla araştırmanın konusu, Türkiye’de 1980 – 2006 yılları arasındaki dönemde GSYİH, ihracat, doğrudan yabancı yatırımlar, AB üyelik süreci ve reel ücretlerin istihdam üzerinde etkisinin çoklu ekonometrik modeller ile ortaya konulması olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada, modele uygunluğundan dolayı EKK yöntemi kullanılmıştır. Sonuçların hesaplanması için EViews ve RATS bilgisayar programlarından yararlanılmıştır. Araştırmanın aşamaları ise şöyledir:

- Değişkenlerin belirlenmesi ve değişkenlerin trend etkisi ve sabit etkisinin araştırılması.
- Değişkenlerin durağanlık analizlerinin yapılması.
- İstihdamın belirleyicilerinin çoklu ekonometrik model ile ortaya konulması.⁴¹⁵

3.2.2.1 – Değişkenlerin Belirlenmesi ve Bunların Trend ve Sabit Etkisinin Araştırılması

$Y_t = f (X_{1t}, X_{2t}, X_{3t}, X_{4t}, X_{5t})$ fonksiyonel ilişkisinde, Y_t (=İST); istihdamı, X_{1t} (=GSYİH); GSYİH’yi, X_{2t} (=IHR); ihracatı, X_{3t} (=DYY); doğrudan yabancı yatırımları X_{4t} (=RU); reel ücretleri ve X_{5t} (=AB); Avrupa Birliği’ni ifade etmek için kullanılan kukla değişkeni nitelemektedir.

$Y_t = f (Z_{1t}, Z_{2t})$ fonksiyonel ilişkisinde ise, Y_t (=İST); istihdamı, Z_{1t} (=GSYİH); GSYİH’yi, Z_{2t} (=AB); Avrupa Birliği’ni ifade etmek için kullanılan kukla değişkeni nitelemektedir.

⁴¹⁵ Bu ekonometrik analizden elde edilen sonuçlar, tezin “Ek 2” kısmında verilmiştir.

Her iki fonksiyonel ilişkide de AB üyelik süreci, Türkiye ve AB arasında gümrük birliği oluşturulan 1995 yılı öncesi ve sonrası dikkate alınarak kukla değişken ile modele dahil edilmiştir. Ayrıca verilerin standardize edilebilmesi amacıyla logaritmik dönüşümleri kullanılmıştır. Aşağıda GSYİH, ihracat, doğrudan yabancı yatırımlar, reel ücretler ve Avrupa Birliği'ni ifade eden kukla değişkenin bağımsız, istihdamın ise bağımlı değişken olması varsayımından hareketle değişkenler arasında ilişkiyi sağlayan katsayılar formüle edilmiştir.

$$\text{İlk model: } Y_t = \alpha + \beta X_{1t} + \delta X_{2t} + \gamma X_{3t} + \lambda X_{4t} + \psi X_{5t} + u_t$$

$$\text{İkinci model: } Y_t = \alpha + \beta Z_{1t} + \delta Z_{2t} + v_t$$

Daha önce açıklandığı üzere analize geçilmeden önce ilk yapılması gereken, serilerde sabit ve trend etkisinin araştırılması ve bu etkiler varsa serilerin bu etkilerden arındırılmasıdır.

Tablo 3.11: Değişkenler İçin Sabit ve Trend Etkisi Ölçüm Sonuçları

<i>Seriler</i>	<i>Sabit Etkisi</i>	<i>Trend Etkisi</i>
LIST	0.0000	0.0000
DLIST	1.0000	1.0000
LGSYIH	0.0000	0.0000
DLGSYIH	1.0000	1.0000
LIHR	0.0000	0.0000
DLIHR	1.0000	1.0000
LDYY	0.0000	0.0000
DLDYY	1.0000	1.0000
LRU	0.0000	0.1427

Serilerdeki sabit etkisi ve trend etkisine ilişkin analizde istihdam edilen kişi sayısını gösteren LIST serisinin sabit etkisi ve trend etkisi taşıdığı görülmüştür. Bu etkilerden arındırılan seriye DLIST adı verilmiştir. GSYİH'yi gösteren LGSYIH serisinin sabit etkisi ve trend etkisi taşıdığı görülmüştür. Bu etkilerden arındırılan seriye DLGSYIH adı verilmiştir. İhracatı gösteren LIHR serisinin sabit etkisi ve trend etkisi taşıdığı görülmüştür. Bu etkilerden arındırılan seriye DLIHR adı verilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımları gösteren LDYY serisinin sabit etkisi ve trend etkisi taşıdığı görülmüştür. Bu etkilerden arındırılan seriye DLDYY adı

verilmiştir. Reel ücretleri gösteren LRU serisinin sabit etkisi taşıdığı ancak trend etkisi taşımadığı görülmüştür. Görülen sabit etkisi, analiz sabitli model ile yapıldığı için ortadan kalkacaktır.

3.2.2.2 – Değişkenlerin Durağanlık Analizlerinin Yapılması

Daha önceki analizde uygulandığı gibi durağanlığın saptanabilmesi için bu çalışmada değişkenlere ait verilerin durağanlığı Genişletilmiş Dickey-Fuller birim kök testi (ADF) kullanılarak test edilecektir.

Buna göre her bir değişkenin gecikmeli değerlerinin bağımsız değişken olarak dahil edildiği model şöyle yazılabilir: $Y_t = \alpha Y_{t-1} + u_t$

Bu çerçevede hipotezler ortaya konulabilir;

$H_0 : \alpha=0$ (Seri durağan değildir, yani birim köke sahiptir)

$H_1 : \alpha \neq 0$ (Seri durağandır, yani birim köke sahip değildir)

Tablo 3.12: Değişkenler İçin Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi (ADF) Sonuçları

<i>Seriler</i>	<i>Kritik Değerler</i>	<i>Düzye Değeri</i>	<i>Kritik Değerler</i>	<i>Birinci Farklar</i>
DLIST		-1.63		-5.49
DLGSYIH	%1 -3.71	-2.59	%1 -3.72	-6.26
DLIHR	%5 -2.98	-2.95	%5 -2.99	-
DLDYY	%10 -2.63	-2.86	%10 -2.63	-6.61
LRU		-2.67		-4.43

Burada durağan olmayan istihdam (DLIST) serisi, birinci farkı alınarak durağan hale getirilmiş ve DDLIST (Y) olarak yeniden adlandırılmıştır. Durağan olmayan GSYİH (DLGSYIH) serisi, birinci farkı alınarak durağan hale getirilmiş ve DDLGSYIH (X1) olarak yeniden adlandırılmıştır. İhracat (DLIHR) (X2) serisinin durağan olduğu görülmüştür. Durağan olmayan doğrudan yabancı yatırımlar (DLDYY) serisi, birinci farkı alınarak durağan hale getirilmiş ve DDLDYY (X3)

olarak yeniden adlandırılmıştır. Durağan olmayan reel ücretler (LUR) serisi, birinci farkı alınarak durağan hale getirilmiş ve DLUR (X4) olarak yeniden adlandırılmıştır.

3.2.2.3 – Çoklu Ekonometrik Modeller

Bu araştırmada, çoklu ekonometrik model kullanılarak bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişki test edilmektedir. Yani Türkiye'nin 1980 – 2006 verileri ele alınarak istihdam düzeyinin GSYİH, ihracat, doğrudan yabancı yatırımlar, reel ücretler ve AB üyelik sürecinden nasıl etkilendiği test edilmektedir.

Tablo 3.13'de sunulmuş olan ilk modelden elde edilen sonuçlara göre; bağımsız değişkenlerin anlamlılık testi açısından 0.10 önemlilik düzeyinde t tablo değeri 1.32 olarak bulunmuştur. Buna göre t hesap değeri 2.32 olan GSYİH ve 1.32 olan AB anlamlılık testini geçmiş; 1.31 olan ihracat, 0.71 olan doğrudan yabancı yatırımlar ve 0.57 olan reel ücretler geçememiştir. Modeldeki bağımsız değişkenlerin tümü için anlamlılık düzeyini ölçen F testi sonucu 2.38 olarak elde edilmiştir. Modeldeki verilere göre 0.10 önemlilik derecesinde bulunan F tablo değerinin 2.23 olduğu düşünüldüğünde modelin anlamlılık testini geçtiği ortaya çıkmaktadır. Belirlilik katsayısı olan R²'nin 0.37 düzeyinde olması, istihdamdaki değişmelerin %37'sinin modele katılan değişkenler ile açıklanabileceğini ortaya koymaktadır. İstihdamın belirleyicilerinin sadece ele alınan değişkenlerden ibaret olmadığı ve Türkiye'de kayıt dışı ekonomi ve istihdamın yaygınlığı düşünüldüğünde bu sonuçlar normal olarak kabul edilebilir. Durbin-Watson d istatistiği olan 1.56'lık değer; 0.05 önemlilik derecesinde tablo değeri 0.98 (dL) ile 1.87 (dU) arasında yer aldığı için modelde otokorelasyonun olup olmadığına karar verilememektedir.

Ayrıca beş bağımsız değişkenin olduğu modelde çoklu doğrusal bağlantı olup olmadığını anlamak üzere yardımcı regresyonlar yönteminden yararlanılmıştır.⁴¹⁶ Buna göre ilk olarak, GSYİH bağımsız değişkeninin diğer bağımsız değişkenler ile regresyonu bulunmuş ve buradaki R² değerinden hareketle elde edilen F hesap değerinin 4.758 olduğu görülmüştür. F tablo değeri ise 5.66 olarak elde edilmiştir. F

⁴¹⁶ Recep Tarı, a.g.e., ss.166-167.

hesap = 4.758 < F tablo = 5.66 olduğu için GSYİH değişkenine göre çoklu doğrusal bağlantı olmadığına karar verilmektedir. İkinci olarak, İhracat bağımsız değişkeninin diğer bağımsız değişkenler ile regresyonu bulunmuş ve buradan hareketle elde edilen F hesap değerinin 14.22 olduğu görülmüştür. F hesap = 14.22 > F tablo = 5.66 olduğu için İhracat değişkenine göre çoklu doğrusal bağlantı olduğuna karar verilmektedir. Üçüncü olarak, Doğrudan Yabancı Yatırımlar bağımsız değişkeninin diğer bağımsız değişkenler ile regresyonu bulunmuş ve buradan hareketle elde edilen F hesap değerinin 10.44 olduğu görülmüştür. F hesap = 10.44 > F tablo = 5.66 olduğu için Doğrudan Yabancı Yatırımlar değişkenine göre çoklu doğrusal bağlantı olduğuna karar verilmektedir. Dördüncü olarak, Reel Ücretler bağımsız değişkeninin diğer bağımsız değişkenler ile regresyonu bulunmuş ve buradan hareketle elde edilen F hesap değerinin 8.426 olduğu görülmüştür. F hesap = 8.426 > F tablo = 5.66 olduğu için Reel Ücretler değişkenine göre çoklu doğrusal bağlantı olduğuna karar verilmektedir. Son olarak, Avrupa Birliği bağımsız değişkeninin diğer bağımsız değişkenler ile regresyonu bulunmuş ve buradan hareketle elde edilen F hesap değerinin 2.822 olduğu görülmüştür. F hesap = 2.822 < F tablo = 5.66 olduğu için Avrupa Birliği değişkenine göre çoklu doğrusal bağlantı olmadığına karar verilmektedir. Modelde Türkiye'nin yeniden yapılanma süreci analiz edildiği için örnek sayısını artırmak ya da azaltmak olası değildir. Ayrıca bu dönem için üçer aylık veriler de yoktur. Bu yüzden çoklu doğrusal bağlantının söz konusu olduğu değişkenlerin modelden çıkarılarak modelin daraltılması yoluna gidilmiş ve böylece GSYİH ve Avrupa Birliği bağımsız değişkenlerinin yer aldığı ikinci model kurulmuştur.

Bu ekonometrik analize göre 1980 – 2006 yılları arasındaki dönem için Türkiye'de istihdam düzeyi GSYİH artışından ve AB üyelik sürecinden pozitif bir biçimde etkilenmektedir. İhracat, doğrudan yabancı yatırımlar ve reel ücret⁴¹⁷ değişkenleri anlamlılık testini geçemediği için bu değişkenlerin istihdamın açıklanmasında anlamlı değişkenler olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu analizden elde edilen sonuçlara göre, Türkiye'de %10 civarındaki GSYİH artışı, istihdamı %3

⁴¹⁷ Reel ücretlere ilişkin veriler imalat sanayisi verileri olduğu için reel ücretler değişkeni genel istihdamın açıklanmasında anlamsız bir değişken olarak çıkmış olabilir. Bu yüzden bu bölümün 2.3 numaralı başlığı altında imalat sanayisinde reel ücretler - istihdam etkileşimi analiz edilecektir.

civarı artırabilmektedir. AB üyelik sürecinden dolayı ise, her yıl istihdam %0.2 civarında artış göstermektedir.

Tablo 3.13: Regresyon Modelleri

Model 1	$Y_t = \alpha + \beta X_{1t} + \delta X_{2t} + \gamma X_{3t} + \lambda X_{4t} + \psi X_{5t} + u_t$ $Y = -0.331696 + 0.314727 * X_1 - 0.0782 * X_2 + 0.009573 * X_3 + 0.021812 * X_4 + 0.016193 * X_5$	
	$R^2 = 0.372875$ $F = 2.378311$ $DW = 1.562446$	$t_{x1} = 2.31642$ $t_{x2} = -1.311363$ $t_{x3} = 0.711432$ $t_{x4} = 0.567386$ $t_{x5} = 1.318166$
Model 2	$Y_t = \alpha + \beta Z_{1t} + \delta Z_{2t} + v_t$ $Y = -0.005164 + 0.240032 * Z_1 + 0.011619 * Z_2$	
	$R^2 = 0.149002$ $F = 2.10109$ $DW = 0.887982$	$t_{z1} = 1.912521$ $t_{z2} = 0.975332$

Tablo 3.13’de sunulmuş olan ikinci modelden elde edilen sonuçlara göre; bağımsız değişkenlerin anlamlılık testi açısından 0.10 önemlilik düzeyinde t tablo değeri 1.32 olarak bulunmuştur. Buna göre t hesap değeri 1.91 olan GSYİH anlamlılık testini geçmiş, 0.98 olan AB anlamlılık testini geçememiştir. Modeldeki bağımsız değişkenlerin tümü için anlamlılık düzeyini ölçen F testi sonucu 2.1 olarak elde edilmiştir. Modeldeki verilere göre 0.10 önemlilik derecesinde bulunan F tablo değerinin 2.92 olduğu düşünüldüğünde modelin anlamlılık testini geçemediği ortaya çıkmaktadır. Belirlilik katsayısı olan R²’nin 0.15 düzeyinde olması, istihdamdaki değişmelerin %15’inin modele katılan değişkenler ile açıklanabileceğini ortaya koymaktadır. İstihdamın belirleyicilerinin sadece ele alınan değişkenlerden ibaret olmadığı, Türkiye’de kayıt dışı ekonomi ve istihdamın yaygınlığı düşünüldüğünde bu sonuçlar normal olarak kabul edilebilir. Durbin-Watson d istatistiği olan 0.89’luk değer; 0.05 önemlilik derecesinde tablo değeri 1.24 (dL) ile 1.56 (dU) arasında yer aldığı için modelde otokorelasyon probleminin var olduğuna karar verilmektedir. Birçok açıklayıcı değişkenin modelin dışında tutulduğu düşünüldüğünde bu sonucun da normal olduğu kabul edilebilir.

İstihdamın belirleyicilerinden sadece GSYİH ve AB üyelik sürecinin dikkate alındığı ikinci modelden elde edilen sonuçlara göre 1980 – 2006 yılları arasındaki

dönem için Türkiye’de istihdam düzeyi GSYİH artışından pozitif bir biçimde etkilenmektedir.

3.2.3 – Reel Ücretler İstihdam Etkileşiminin Ekonometrik Analizi⁴¹⁸

Daha önceki dönemler için yapılan araştırmalar ve iktisat teorisi bilgileri doğrultusunda denilebilir ki, reel ücretler arttıkça istihdam azalmaktadır. Bu yüzden burada incelenen reel ücretlere ilişkin verilerin, istihdam üzerindeki etkilerinin negatif yönlü olması beklenmektedir. Dolayısıyla yapılacak olan bir nedensellik testinden çıkacak sonucun reel ücret artışlarının istihdamı negatif bir biçimde etkilediği yönünde olması gerekmektedir.

Bu amaçla araştırmanın konusu, Türkiye İmalat Sanayisinde 1980 – 2005 yılları arasındaki dönemde reel ücretlerin istihdam üzerinde etkisinin olup olmadığının “Granger Nedensellik Testi” ile araştırılması olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada, modele uygunluğundan dolayı EKK yöntemi kullanılmıştır. Sonuçların hesaplanması için EViews ve RATS bilgisayar programlarından yararlanılmıştır. İlk aşamada değişkenler belirlenecek ve değişkenlerin trend etkisi ve sabit etkisi araştırılacaktır.

$Y_t = f (X_t)$ fonksiyonel ilişkisinde, $Y_t(=IST)$; imalat sanayinde istihdam edilen kişi sayısını ve $X_t(=RU)$; imalat sanayisinde reel ücretleri nitelemektedir. Reel ücretlerin neden, istihdamın ise sonuç olacağı yani istihdamın reel ücretlerden negatif etkileneceği varsayımından hareketle değişkenler arasında ilişkiyi sağlayan katsayılar aşağıdaki şekilde formüle edilmiştir:

İlk (kısıtlı) model:
$$Y_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \beta_i Y_{t-i} + u_t$$

İkinci (kısıtlı) model:
$$Y_t = \delta + \sum_{i=1}^m \gamma_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \lambda_i X_{t-i} + v_t$$

⁴¹⁸ Daha önce “büyüme işsizlik etkileşimi” analizinde etraflı bir biçimde ortaya konulan Granger Nedensellik Testi, bu kısımda da reel ücretler ile istihdam arasındaki etkileşimi ölçmek için kullanılacağından analize ilişkin aşamalar kısaltılarak verilmiştir. Ayrıca bu ekonometrik analizden elde edilen sonuçlar, tezin “Ek 3” kısmında verilmiştir.

Burada “m” gecikme uzunluğunu göstermekte ve ilişkideki hata terimlerinin kareleri toplamını ifade eden “u_t” ile “v_t” hata terimlerinin birbirinden bağımsız olduğu varsayılmaktadır. İlk denklemde önce bağımlı değişken (Y) uygun gecikme sayısı ile modele dahil edilmekte daha sonra bağımsız değişken (X) de aynı gecikme sayısı ile modele katılmaktadır. Yapılan hesaplamadan sonra ortaya çıkan modellere ait hata karelerinin toplamaları bulunmakta ve “F hesap” değerinin bulunması için kullanılmaktadır.

Serilerdeki sabit etkisi ve trend etkisine ilişkin analizde istihdamı gösteren IST serisinin sabit etkisi ve trend etkisi taşıdığı görülmüştür. Bu etkilerden arındırılan seriye DIST adı verilmiştir. Reel ücret serisini gösteren RU serisinin trend etkisi taşımadığı görülmüştür. Görülen sabit etkisi ise, analiz sabitli model ile yapıldığı için ortadan kalkacaktır.

İkinci aşamada değişkenlerin durağanlık analizleri yapılacaktır. Durağanlığın saptanabilmesi için bu çalışmada değişkenlere ait verilerin durağanlığı, Genişletilmiş Dickey-Fuller birim kök testi (ADF) kullanılarak test edilecektir. Buna göre her bir değişkenin gecikmeli değerlerinin bağımsız değişken olarak dahil edildiği model şöyle yazılabilir; $Y_t = \alpha Y_{t-i} + u_t$

Bu çerçevede hipotezler ortaya konulabilir;

H₀ : $\alpha=0$ (Seri durağan değildir, yani birim köke sahiptir)

H₁ : $\alpha \neq 0$ (Seri durağandır, yani birim köke sahip değildir)

Burada sabit etkisi ve trend etkisinden arındırılan istihdama ilişkin serinin (DIST) durağan olduğu görülmektedir. Reel ücretlere ilişkin serinin ise durağan olmadığı görülmüş, birinci farkı alınarak durağan hale getirilmiş ve DRU olarak yeniden adlandırılmıştır.

Bu araştırmada, Granger Nedensellik Testi ile değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi test edilmektedir. Yani Türkiye'nin yeniden yapılanma dönemi olan 1980 – 2005 verileri ele alınarak imalat sanayisinde reel ücretlerin istihdam üzerinde etkili olup olmadığı Granger Nedensellik Testi kullanılarak test

edilmektedir. Burada uygun gecikme uzunluğu Schwarz kriterine göre 8 olarak bulunmuştur.

1. Aşama: Hipotezin kurulması.

Ho: $\Sigma b_i=0$ (X'ten Y'ye doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur)

H1: $\Sigma b_i \neq 0$ (X'ten Y'ye doğru bir nedensellik ilişkisi vardır)

2. Aşama: Elde edilen sonuçlar ile F değerinin hesaplanması.

$$F \text{ hesap} = ((RSS_R - RSS_{UR}) / m) / (RSS_{UR} / n - k) \\ = 49.8084$$

3. Aşama: F tablo değerinin bulunması.

$$F \text{ tablo} = F_{\alpha} (m, n-k)$$

$$F_{\alpha} (m, n-k) = F_{0,05} (8, 18) = 2.51$$

4. Aşama: F hesap ve F tablo değerlerinin karşılaştırılması ve karar verilmesi.

Tablo 3.14: Granger Nedensellik Testinin ve Regresyon Analizinin Sonuçları

<i>Nedenselliğin Yönü</i>	<i>F hesap Değeri</i>	<i>Olasılık Değeri</i>	<i>F tablo Değeri</i>	<i>Karar</i>
DRU ⇒ DIST	49.8084	0.10917	2.51	Kabul Edilmiştir
DIST ⇒ DRU	0.41691	0.83996	2.51	Reddedilmiştir
Regresyon Modeli	$Y_t = \alpha + \beta X_t + u_t \Rightarrow Y = 102436 - 0.031755 * X$			
	$R^2 = 0.045403, F = 1.141506, DW = 1.499577$			

Granger Nedensellik Testi için $F \text{ hesap} = 49.8084 > F \text{ tablo} = 2.51$ olduğu için, X'ten Y'ye doğru nedensellik olmadığı (Ho: $\Sigma b_i=0$) hipotezi red, X'ten Y'ye doğru nedensellik olduğu (H1: $\Sigma b_i \neq 0$) hipotezi kabul edilir. Yani Türkiye'de 1980 – 2005 yılları arasındaki dönem için “imalat sanayisinde reel ücretler istihdam üzerinde etkilidir” sonucu çıkmaktadır. Ayrıca bu analize göre imalat sanayisinde istihdamın, reel ücretler üzerinde etkili olup olmadığı incelendiğinde, 1980 – 2005 yılları arasındaki dönem için bu yönlü etkileşimin olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 3.14'de sunulmuş olan regresyon modelinden elde edilen sonuçlara göre; Modelin anlamlılık düzeyini ölçen F testi sonucu 1.14 olarak elde edilmiştir.

Modeldeki verilere göre 0.10 önemlilik derecesinde bulunan F tablo değerinin 2.92 olduğu düşünüldüğünde modelin anlamlılık testini geçemediği ortaya çıkmaktadır. Belirlilik katsayısı olan R^2 'nin 0.05 düzeyinde olması, istihdamdaki değişmelerin %5'inin modele katılan değişkenler ile açıklanabileceğini ortaya koymaktadır. İstihdamın belirleyicilerinin sadece ele alınan değişkenlerden ibaret olmadığı, Türkiye'de kayıt dışı ekonomi ve istihdamın yaygınlığı düşünüldüğünde bu sonuçlar normal olarak kabul edilebilir. Durbin-Watson d istatistiği olan 1.50'lik değer; 0.05 önemlilik derecesinde tablo değeri 1.30 (dL) ile 1.46 (dU) değerinin üzerinde yer aldığı için modelde otokorelasyonun olmadığına karar verilmektedir. Model anlamlılık testini geçemediği için ilişkinin derecesi ortaya konulamamasına rağmen reel ücretler ile istihdam arasındaki etkileşimin yönünün negatif olduğu sonucuna ulaşılabilir.

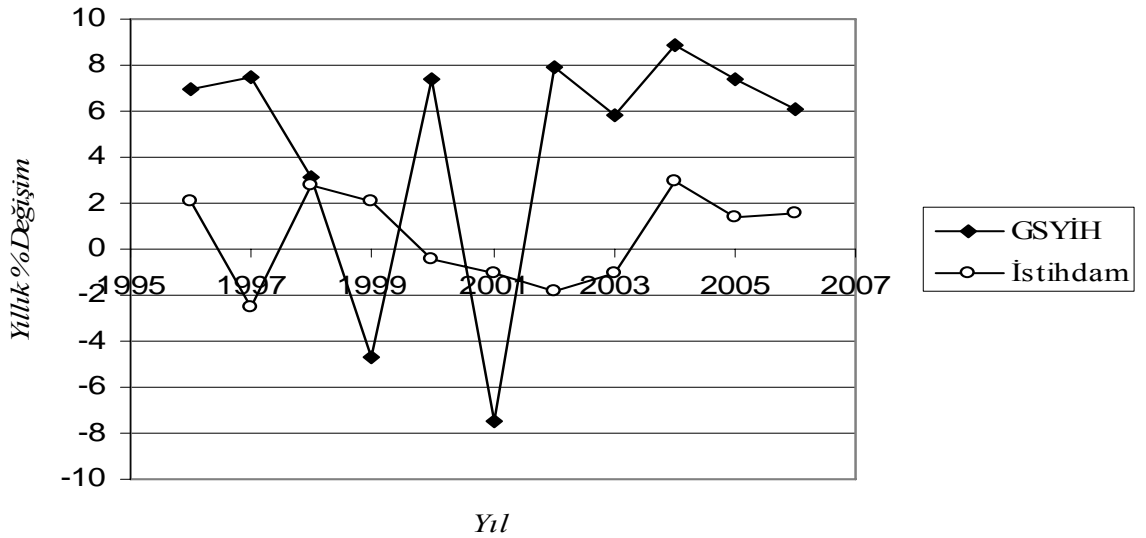
Görüldüğü üzere her üç ekonometrik model için de ekonometrik testlerden geçen ve iktisadi bekleyişlere uygun sonuçlar veren değişkenlerin yanı sıra bu duruma uymayan değişkenlerin varlığı da söz konusudur. Örneğin reel ücretlere ilişkin veriler imalat sanayisi verileri olduğu için reel ücretler değişkeni ile genel istihdam düzeyi arasında anlamlı ilişkiler kurulamamış olabileceği düşünülerek imalat sanayisinde reel ücretler istihdam etkileşimi analiz edilmiş ve anlamlı ilişkiler elde edilmiştir. Ancak bunun ötesinde iktisat teorisi bilgileri ve bekleyişler ile uyumsuz sonuçların ortaya çıkmasının nedenleri, sonuçların değerlendirilmesi kısmında tartışılacaktır.

3.2.4 – Büyüme – İşsizlik Etkileşimi ve İstihdamın Belirleyicileri Analizlerinin Sonuçlarının Değerlendirilmesi

2001 krizi sonrasındaki dönemde Türkiye'nin büyüme performansı oldukça etkileyicidir. Ancak bu dönem için yapılan analizlere göre istihdam ve işsizlik performansında durum olumsuzdur. Bu olumsuz performansın en önemli nedenlerden biri ise, büyümenin gerektiği ölçüde istihdam yaratmamasıdır. Gerçekte aynı büyüme oranı farklı oranlarda istihdam artışı yaratabilir. Büyümenin “istihdam dostu” ya da görece olarak yeterince istihdam yaratan bir büyüme olması her ülke için arzu edilen bir durumdur. Fakat Türkiye'deki büyüme, istihdam dostu bir büyüme

olarak nitelendirilmemektedir. Grafik 3.1'den de gözlenebileceği üzere büyüme oranı, istihdam oranını oldukça geç ve zayıf bir biçimde etkileyebilmektedir. Bu yüzden istihdam oranını artırmak ve işsizlik oranını düşürmek için büyüme – istihdam/işsizlik etkileşiminin güçlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla sorunun çözümü, istihdam yaratabilen büyümeyi sağlamaktan geçmektedir.⁴¹⁹

Grafik 3.1: Türkiye’de Büyüme – İstihdam Etkileşimi (1996 – 2006)

Kaynak: EC, a.g.r., (2007), ss. 282 ve 315’inci sayfalardaki verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Grafik 3.1, 1996 – 2006 yılları arasındaki dönem için Türkiye’de büyüme ve istihdam artış oranlarının genel seyrini vermektedir. Bu dönem için Türkiye’de 1999 ve 2001 yıllarında küçülme yaşanmıştır. 2001 yılından itibaren ortalama olarak yıllık %7 civarı bir büyüme oranı söz konusudur. Bu dönemde 1997, 2000, 2001, 2002 ve 2003 yıllarında istihdam artış oranı negatiftir. Yani bu yıllarda istihdam edilen kişi sayısı azalmıştır. 2000 – 2003 yılları arasındaki dönemde istihdam düzeyinin azalmış olmasında 1999 ve 2001 yıllarında yaşanan krizlerin ve dolayısıyla reel sektörde yaşanan küçülmenin etkisinin olduğu söylenebilir. 2003 yılından itibaren istihdam edilen kişi sayısı artmaya başlamıştır. Ancak yüksek ortalama büyüme oranına rağmen istihdam artış oranı görece sınırlı kalmıştır. Türkiye’de büyüme oranı ile istihdam artış oranı arasındaki fark, AB ortalamasına ve Polonya’nın aynı dönemlerdeki verilerine göre daha yüksektir. Türkiye’de 2004 yılında büyüme oranı

⁴¹⁹ Seyfettin Gürsel ve diğerleri, a.g.e., (Aralık 2004), s.19.

(%8.9) ile istihdam artış oranı (%3) arasındaki fark 5.9 puan, AB’de 1.8 puan ve Polonya’da 4.0 puandır. Aynı fark 2005 yılında Türkiye’de 6.0, AB’de 0.9 ve Polonya’da 1.2 puandır. 2006 yılında ise bu fark Türkiye’de 4.5, AB’de 1.6 ve Polonya’da 2.5 puandır.⁴²⁰ Görüldüğü üzere Türkiye’de büyüme, AB ve Polonya ile karşılaştırıldığında daha az istihdam yaratmaktadır.

Tablo 3.1’de ortaya konulduğu üzere, Türkiye’de 2001 yılından sonra yıllık ortalama büyüme oranı %7’nin üzerinde gerçekleştiği halde işsizlik oranı azalmamış, biraz yükselerek %10 bandına yerleşmiştir. Ayrıca büyüme oranındaki artış düzeyi ile istihdam oranındaki artış düzeyi arasında görece yüksek bir fark olduğu yani büyüme – istihdam etkileşiminin de oldukça zayıf olduğu görülmektedir. Yapılmış olan ekonometrik analize göre 1980 – 2006 yılları arasındaki Türkiye’nin yeniden yapılanma sürecinde büyüme ile işsizlik arasında herhangi bir etkileşimin söz konusu olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı dönem için yapılan diğer ekonometrik analize göre Türkiye’de %10’luk GSYİH artışının (büyüme) istihdamı %3 civarı artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu etkileşim AB, geçiş ekonomileri ve Polonya ile karşılaştırıldığında zayıf kalmaktadır. Türkiye’de özellikle son dönemde belirginleşen ve ekonometrik analizlerle de ortaya konulan büyüme ile işsizlik arasında etkileşimin olmamasının ve büyümenin istihdama etkisinin sınırlı kalmasının birçok nedeni bulunmaktadır.

Türkiye’de genç nüfusun (15+ yaş grubunun) toplam nüfus içindeki oranı hızla artmaktadır. Şöyle ki bu oran 1988 yılında %63.3 iken 2006 yılında %71.2’ye yükselmiştir.⁴²¹ Genç nüfustaki yüksek artış oranının yanı sıra tarım sektöründeki yapısal dönüşüm sonucunda tarım sektöründen ayrılmakta olan önemli sayıda işgücü söz konusudur. Yapılan tahminlere göre 2002 – 2010 yılları arasındaki dönemde her yıl ortalama olarak 142 bin kişi tarım sektörü dışına çıkarak iş aramaya başlayacaktır.⁴²² Dolayısıyla çalışma çağındaki nüfusun toplam nüfus içindeki oranının giderek artmasının yanında tarım sektöründeki istihdam oranının azalması da diğer sektörlerde yaratılan işlerin, işsizleri istihdam etmek için yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Çünkü Türkiye’de 2001 – 2006 döneminde 608 bini imalat sanayi, 1

⁴²⁰ EC, **a.g.r.**, (2007), ss. 23, 275, 280, 282, 315.

⁴²¹ TÜİK, **a.g.r.**, (Aralık 2006), s.156; TÜİK, **a.g.r.**, (Mayıs 2007), s.162.

⁴²² Seyfettin Gürsel ve diğerleri, **a.g.e.**, (Aralık 2002), s.73.

milyon 934 bini de hizmetler sektöründe olmak üzere toplam 2 milyon 542 bin yeni istihdam yaratılmasına rağmen, işsizlik oranının aynı dönemde %8.4'den %10.3'e çıktığı görülmektedir.⁴²³

Sektörlere göre büyüme oranları incelendiğinde, son dönemde sektörler arasında önemli farklılıkların söz konusu olduğu görülmektedir. 1999 ve 2001 yıllarındaki krizlerin ve küçülmenin de içinde bulunduğu 1998 – 2007 yılları arasındaki dönemde, ortalama olarak sanayi sektörü ve imalat sanayi sektörü yıllık %4 büyürken, taşıt araçları imalat sanayi sektörü ortalama olarak yıllık %16.6 düzeyinde büyümüştür. Buna karşılık deri imalat sanayi sektöründeki ortalama yıllık büyüme oranı %1'de, giyim sanayi sektöründeki ortalama yıllık büyüme oranı %0.1'de kalmıştır. Tekstil sanayi sektörü ise aynı dönemde ortalama olarak yıllık %0.5 oranında küçülmüştür. İçinde küçülmenin yer almadığı, sanayi sektörünün yıllık ortalama %8 büyüdüğü 2002 – 2007 yılları arasındaki dönemde ise, ortalama olarak imalat sanayi sektörü yıllık %8.4 büyürken, taşıt araçları imalat sanayi sektörü ortalama olarak yıllık %31.4 büyümüştür. Buna karşılık deri imalat sanayi sektöründeki ortalama yıllık büyüme oranı %5.7'de, tekstil sanayi sektöründeki ortalama yıllık büyüme oranı %0.5'de kalmıştır. Giyim sanayi sektörü ise aynı dönemde ortalama olarak yıllık %1.2 oranında küçülmüştür.⁴²⁴ Görüldüğü üzere Türkiye'de teknoloji yoğun sektörlerdeki büyüme oranı çok yüksek iken emek yoğun sektörlerdeki büyüme oranı çok düşük kalmıştır. Hatta kimi emek yoğun sektörlerde, genel ekonomideki bu yüksek büyüme evresinde, küçülme ile karşı karşıya kalmıştır.

Daha önce ortaya konulduğu üzere, Türkiye ekonomisinde özellikle 1980 yılı sonrasındaki dönemde tüm sektörler için emek verimliliğindeki yıllık ortalama artış oranı, sermaye verimliliğindeki ortalama yıllık artış oranından çok daha yüksek gerçekleşmiştir.⁴²⁵ Dolayısıyla büyüme daha çok sermaye stokuna yapılan yatırımlardan dolayı ortaya çıkan verimlilik artışlarının sonucunda gerçekleşmiştir.

⁴²³ TEPAV (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı), **22 Temmuz 2007 Seçimlerinin Ardından İkinci Nesil Reform Sürecinin Özellikleri**, TEPAV Ekonomi Etüdüleri Programı, Ağustos 2007, s.26; TÜİK, **a.g.r.**, (Aralık 2006), s.156; TÜİK, **a.g.r.**, (Mayıs 2007), s.162.

⁴²⁴ Fatih Özatay, “‘Neden Hissetmediğimiz’ Ayan Beyan Ortada”, **Radikal Gazetesi**, 01 Nisan 2007, s.14.

⁴²⁵ Ümit İzmen ve diğerleri, **a.g.e.**, ss.30-32.

Çünkü ihracata dönük sanayileşme stratejisinin yürürlükte olduğu dışa açık büyüme sürecinde daha rekabetçi büyüme stratejileri benimsenmekte, büyüme ile istihdam etkileşimi zayıflamaktadır.

Tablo 3.15: İhracata İlişkin Bazı Göstergelerdeki Yıllık % Değişim

	Tekstil	Giyim	Toplam	Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Teçhizat	Motorlu Kara Taşıtı ve Römorklar
2002	12.0	22.6	11.5	32.8	35.6
2003	23.7	23.3	31.0	50.1	51.0
2004	17.0	14.5	33.7	25.5	62.1
2005	9.3	6.3	16.3	24.3	16.0
2006	6.0	2.5	16.4	23.4	24.0
2001-2007 Arası Toplam Değişim	87.4	88.5	164.5	283.9	377.2

Kaynak: TÜİK, **Ekonomik Faaliyetlere (USSS, 3. Rev) Göre İhracat**, (<http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do>, Erişim Tarihi: 13 Aralık 2007), ss.2-7'deki verilerden hesaplanmıştır.

Türkiye’de ihracatın yapısı ve miktarı 1980’li yıllara göre değişmektedir. 1990’lı yılların başından itibaren sermaye/teknoloji yoğun sektörlerin toplam ihracat içindeki payı, emek yoğun sektörlerin payı ile karşılaştırıldığında artmaktadır. 1991 – 2001 yılları arasındaki dönemde toplam ihracat içinde taşıt araçları, malzeme ve parçaları ihracatının payı %2.3’ten %12.3’e, elektrik ve elektronik makine ve cihazlar ihracatının payı %4.8’den %8.4’e, makine sanayi mamulleri ihracatının payı %2’den %6’ya yükselmiştir.⁴²⁶ Türkiye’nin 2001 yılından sonraki yıllara ait ihracata ilişkin verileri de yukarıdaki kanyı destekler niteliktedir. Tablo 3.15’deki verilere göre tekstil, giyim sanayisi gibi emek yoğun sektörlerdeki ihracat artış oranları, 2002 yılından sonra toplam ihracattaki artış oranının gerisinde kalmış, 2005 ve 2006 yıllarında oldukça düşük gerçekleşmiştir. Buna karşılık taşıt araçları, makine sanayisi gibi görece sermaye yoğun sektörlerdeki ihracat artış oranı, toplam ihracattaki artış oranının üzerinde gerçekleşmiştir. 2001 – 2007 yılları arasındaki dönemin tamamı için yapılan toplu değerlendirmeye göre emek yoğun sektörlerdeki ihracat artış oranı, hem toplam ihracattaki hem de sermaye yoğun sektörlerdeki artış oranlarının

⁴²⁶ İTO, a.g.e., ss.88-89.

gerisinde kalmıştır. İhracat artışından dolayı elde edilen üretim artışlarının arkasındaki temel sektörlerin sermaye yoğun üretim yapan sektörler olduğu söylenebilir. Ayrıca ihracat artış düzeyinin oldukça yüksek olduğu son on yıl içinde Türkiye ekonomisinde ortaya çıkan ekonomik krizlerin reel sektörü etkileyerek istihdamı azaltması söz konusudur. İşte bu nedenlerden dolayı ihracat düzeyinin yükselmesi ile istihdam düzeyinin yükselmesi arasında paralellik olması gerekirken, 1980 – 2006 yılları arasındaki Türkiye'nin yeniden yapılanma süreci esas alınarak yapılmış olan ekonometrik analizden; ihracatın, istihdamın açıklanmasında önemli bir değişken olmadığı sonucu çıkmış olabilir.

Ayrıca ithalata ilişkin veriler incelendiğinde; 2006 yılında toplam ithalatın yaklaşık %88'lik kısmının “yatırım (sermaye) malları” ve “ara mallar”dan oluştuğu görülmektedir. 2001 – 2007 yılları arasındaki dönemde yaklaşık olarak ihracattaki %164.5'lik artış oranına karşılık, ithalat yaklaşık olarak %237.1'lik bir artış göstermiştir. Özendirici (düşük) kur yurt dışından alınabilecek ve işgücünü ikame edebilecek olan makine-teçhizatın maliyetini azalttığı için yurt dışından yatırım malları ve ara malların ithali yoğunlaşmakta ve dolayısıyla üretim daha sermaye yoğun bir biçim almaktadır.⁴²⁷ İthalatın büyük bir kısmının yatırım malları ve ara mallardan oluşması, aynı zamanda Türkiye'de ihracatın önemli oranda ithalata bağlı (dayalı) olduğunu göstermektedir.

GSYİH artışı ve dış ticaretin yanı sıra herhangi bir ülkede istihdama etki eden unsurlardan biri de doğrudan yabancı yatırım düzeyidir. Herhangi bir ülkede doğrudan yabancı yatırım düzeyinin artırılmasının en önemli koşulu ise makroekonomik istikrarın sağlanmasıdır. Doğrudan yabancı yatırımlardaki artışlar hem istihdam hem de teknoloji transferi açısından önem taşımaktadır. Türkiye 1993 – 2004 yılları arasındaki dönemde yeni AB üyesi ülkelere göre oldukça düşük düzeyde doğrudan yabancı yatırım çekebilmiştir. Son dönemde ise AB üyelik sürecinin etkisi, makroekonomik istikrarın sağlanması ve doğrudan yabancı sermaye girişinin önündeki bürokratik engellerin önemli oranda azaltılmış olması, ülkeye

⁴²⁷ TÜİK, **Ekonomik Faaliyetlere (USSS, 3. Rev) Göre İhracat**, (<http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do>, Erişim Tarihi: 13 Aralık 2007), ss.2-7; TÜİK, **Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına (GEGS) Göre İthalat**, (<http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do>, Erişim Tarihi: 13 Aralık 2007), s.2; Fatih Özatay, **a.g.m.**, s.14'deki verilerden hesaplanmıştır.

giren doğrudan yabancı yatırım miktarını oldukça artırmıştır.⁴²⁸ Her ne kadar yabancı sermaye alan ülkelerde yabancı sermayenin istihdama etkisinin pozitif olduğu yönünde çalışmalar⁴²⁹ söz konusu olsa da, Türkiye için bu çalışma kapsamında istihdamın belirleyicilerini ortaya koymak amacıyla 1980 – 2006 yılları arasındaki Türkiye'nin yeniden yapılanma süreci esas alınarak yapılan ekonometrik analizden, doğrudan yabancı yatırımların istihdam üzerinde açıklayıcı bir değişken olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonucun literatürde Türkiye üzerine yapılan çalışmalar ile uyumlu olduğu görülmektedir. Örneğin Karagöz'ün Türkiye için yaptığı çalışmaya göre, doğrudan yabancı yatırımlar ile istihdam arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların istihdam üzerindeki etkisinin sınırlı kalmasının nedenlerinden biri doğrudan yabancı yatırımların, GSYİH içindeki payının oldukça düşük olmasıdır. Diğer neden ise doğrudan yabancı yatırımların (özellikle son dönemde artan bir biçimde) mülkiyet devri ya da özelleştirme yoluyla satın alma veya birleşme amacıyla Türkiye'ye giriş yapmasıdır.⁴³⁰ Her iki durumda da doğrudan yabancı yatırımların istihdam üzerindeki etkileri sınırlı kalacaktır.

Türkiye'de yeniden yapılanma süreci olarak ele alınan 1980 – 2005 yılları arasındaki dönem için istihdamın belirleyicilerini ortaya koymak amacıyla yapılan ekonometrik analizlerden reel ücretler ile istihdam arasında anlamlı bir ilişkinin söz konusu olmadığı sonucu çıkmıştır. Bu sonucun en önemli nedenini, bu analizde, tüm ekonomideki reel ücretleri yansıtacak istatistik veriler bulunmadığından, imalat sanayisi için tutulmuş olan reel ücret istatistiklerinin kullanılması olabilir. Bu nedenle ikinci bir ekonometrik analiz ile Türkiye imalat sanayisinde reel ücretler ile istihdam arasında herhangi bir nedenselliğin söz konusu olup olmadığı araştırılmış ve nedenselliğin söz konusu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yani Türkiye'de yeniden yapılanma süreci olarak ele alınan 1980 – 2005 yılları arasındaki dönem için imalat sanayisinde reel ücretlerin istihdamı etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. İkinci olarak bu nedenselliğin işaret ettiği ilişkinin ne yönlü olduğu araştırılmış ve ilişkinin yönünün negatif olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak Türkiye'de kayıt dışı ekonomi ve kayıt

⁴²⁸ S. Serpil Atalay, **a.g.e.**, ss.66-67.

⁴²⁹ Bkz. Faruk Cömert, "İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye", **Hazine Dergisi**, Sayı: 13, Ocak 2000, ss.5-7; S. Serpil Atalay, **a.g.e.**, ss.66-67.

⁴³⁰ Kadir Karagöz, "Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdama Etkisi: Türkiye Örneği", **8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi**, İnönü Üniversitesi, Malatya, 24-25 Mayıs 2007, s.8.

dışı istihdamın yaygınlığından, kayıtlı istihdam içinde bile ücretli veya maaşlı kesimin oranının %49.3 gibi düşük bir düzeyde olması gibi hususlardan dolayı ortaya çıkan sonuçlara temkinli yaklaşılması gerekmektedir.⁴³¹

AB ile Türkiye arasında 1995 yılında oluşturulmuş olan gümrük birliğinden itibaren ilişkiler ve etkileşim artmaya başlamıştır. Bu süreç, Türkiye'ye aday ülke statüsünün verildiği 1999 yılından itibaren hızlanmış ve 2005 yılında tam üyelik (katılım) müzakereleri başlamıştır. Bu süreçte gerek ticaret hacminin gerekse ülkenin aldığı doğrudan yabancı yatırım miktarının en önemli belirleyicilerinden birinin AB üyelik süreci olduğu düşünülmektedir. Türkiye'de (1995 yılı öncesi ve sonrası dikkate alınarak) yeniden yapılanma dönemi olarak ele alınabilecek olan 1980 – 2006 yılları arasındaki dönem için yapılan ekonometrik analizden ise AB üyelik sürecinin Türkiye'de istihdamı pozitif etkilediği sonucu çıkmıştır.

Bu kısımda yapılan sayısal analizlerin ilkinde, Türkiye'nin yeniden yapılanma sürecinde büyüme – işsizlik etkileşiminin düzeyi ortaya konulmaktadır. Buna göre büyüme ile işsizlik arasında herhangi bir etkileşimin söz konusu olmadığı ortaya konulmuştur. Yapılan sayısal analizlerin ikincisinde, Türkiye'nin yeniden yapılanma sürecinde istihdamın belirleyicileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Buna göre istihdam beklendiği gibi GSYİH artışı ve AB üyelik sürecinden pozitif etkilenmektedir. Ancak bunun yanında beklenmeyen bir biçimde istihdamın açıklanmasında ihracat, doğrudan yabancı yatırımlar ve reel ücretlerin anlamlı değişkenler olmadığı ortaya çıkmıştır. Sayısal analizlerin üçüncüsünde ise, Türkiye'nin yeniden yapılanma sürecinde imalat sanayisinde, reel ücretler ile istihdam arasında herhangi bir nedenselliğin söz konusu olup olmadığı araştırılmıştır. Bu çerçevede reel ücretler ile istihdam arasında nedenselliğin söz konusu olduğu sonucu çıkmıştır. Bu analizlerden çıkan en önemli sonuç, Türkiye'de büyüme ile işsizlik arasında herhangi bir etkileşimin söz konusu olmamasıdır. Ayrıca her ne kadar istihdamın GSYİH artışından pozitif etkilendiği sonucuna ulaşılmışsa da, etkileşimin zayıf kaldığını belirtmek gerekmektedir. Çünkü Türkiye'de %10 civarındaki GSYİH artışı, istihdamı ancak %3 civarında artırabilmektedir. Bunun en önemli nedeni ise uygulanmakta olan ekonomi politikaları kapsamında planlı bir

⁴³¹ TÜİK, a.g.r., (Mayıs 2007), s.167.

istihdam politikasının yer almamasıdır. İşte bu noktada daha önce bu tecrübeleri yaşamış olan AB üyesi geçiş ekonomilerinin deneyimlerinin Türkiye açısından oldukça önemli olduğunu belirtmek gerekmektedir.

3.3 – Avrupa Birliği Bağlamında Türkiye Emek Piyasasında Yaşanan Dönüşümler

Türkiye'nin AET'ye 1959 yılındaki başvurusu ile başlayan Türkiye – AB ilişkileri, günümüze kadar çeşitli sorunlardan dolayı olağan dışı dönemlerden geçmiştir. İlişkilerin hukuki temelini oluşturan ilk antlaşma 1963 yılında imzalanan, 1964 yılında yürürlüğe giren Ankara Antlaşması'dır. Bu antlaşmaya göre Türkiye'nin AB'ye tam üye olarak katılması ve taraflar arasında sermaye, kişi, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımının sağlanması öngörülmüştür.⁴³² Başlangıçta iyi giden ilişkiler hem Türkiye'den hem de AB'den kaynaklanan sorunlardan dolayı 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren bozulmaya başlamıştır. 1980 yılında durmuş olan ilişkiler, Türkiye'nin Birliğe 1987 yılındaki tam üyelik başvurusu ile yeniden başlamış ve bugün tam üyelik müzakere sürecinin yürümekte olduğu döneme kadar gelinmiştir.

DPT tarafından hazırlanan kalkınma planlarının emek piyasasına ilişkin bölümlerinden de anlaşılacağı üzere, 1990'lı yıllardan itibaren istihdamı artırmaya odaklanan emek piyasası politikalarının daha önceki dönemlere göre yaygınlık kazandığı görülmektedir. Bunda AB'ye yapılan tam üyelik başvurusunun kabul edilmesi beklentisi içinde olan hükümetlerin emek piyasası politikaları konusunda daha duyarlı davranmaları temel rolü oynamıştır.⁴³³ Ancak kalkınma planlarında öngörülen birçok düzenlemenin kağıt üzerinde kaldığını, uygulanmadığını belirtmek gerekmektedir.

⁴³² İrfan Kaya Ülger, **Avrupa Birliği'nin ABC'si**, Türk Demokrasi Vakfı ve Konrad Adenauer Vakfı desteği ile Sinemis Yayınları tarafından basılmıştır. Ankara, Mayıs 2003, s.213.

⁴³³ Adem Korkmaz, Adnan Mahiroğulları, **İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları – Türkiye ve AB Ülkeleri**, Ekin Yayınevi, 2. Baskı, Şubat 2007, s.105.

3.3.1 – Emek Piyasası ve İstihdam Politikası Ekseninde Avrupa Birliği’ne Uyum

AB’ye uyum sürecinde çalışma ilişkilerine yönelik düzenlemelerin uzlaşmaya dayalı bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla, Türkiye ve AB’nin ortak finansmanıya ÇSGB tarafından yürütülen Sosyal Diyalog Projesi, 1 Şubat 2006 tarihinde başlatılmıştır. Bu proje ile AB müktesebatına uyum sağlanması, müktesebatın uygulanma sürecinin hızlandırılması, her düzeyde sosyal diyalogun güçlendirilmesi ve (üyelik sonrası da dahil olmak üzere) AB sosyal politikaları çerçevesindeki yükümlülükler hazırlanması amaçlanmaktadır.⁴³⁴

2003 yılında çıkarılan Türkiye İş Kurumu Yasası ile Türkiye’nin AİS’ye uyum sağlama sürecinin koordinatörlüğü Türkiye İş Kurumu’na (İŞKUR) verilmiştir. Buna göre İŞKUR, iş ve işçi bulma hizmetlerinin yanı sıra birkaç alanda daha faaliyette bulunacaktır. İlk olarak emek piyasasının izlenmesi ve emek piyasası bilgi sisteminin oluşturulması kurum tarafından yerine getirilecektir. İkinci olarak iş yaratmaya yönelik tedbirler, işgücüne vasıf kazandırma, işbaşında eğitim, meslek ve kariyer danışmanlığı gibi aktif emek piyasası tedbirleri kurum tarafından uygulanacaktır. Son olarak işsizlik sigortası, ücret garanti fonu kapsamındaki uygulamalar, iş kaybı tazminatı gibi pasif emek piyasası tedbirlerinin uygulanması yine kurum tarafından yürütülecektir.⁴³⁵

Türkiye’de AB’ye katılım sürecinde, AİS’ye uyum çalışmaları kapsamında ilk olarak emek piyasasını tüm özellikleriyle ortaya koymuş olan İstihdam Durum Raporu* İŞKUR koordinatörlüğünde hazırlanmış ve EC’ye sunulmuştur. İstihdam konusundaki önceliklerin ve izlenecek politikaların belirlendiği Ortak Değerlendirme Belgesi ise, ikinci aşamada ortaya konulacaktır.

⁴³⁴ YPK (Yüksek Planlama Kurulu), **2006 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı**, (Yüksek Planlama Kurulu’nun 30 Kasım 2006 tarih ve 2006/91 sayılı kararıyla kabul edilmiştir.), Ankara, Kasım 2006, ss.174-175.

⁴³⁵ Adem Korkmaz, Adnan Mahiroğulları, **a.g.e.**, s.106.

* İnsan Tunalı, **Background Study on Labour Market and Employment in Turkey**, Turkey Employment Background Study – Final Report, Turkish Employment Agency (Türkiye İş Kurumu – İŞKUR), June 27, 2003.

2007 yılında Avrupa Komisyon'u tarafından yayımlanmış olan Türkiye 2007 İlerleme Raporu değerlendirildiğinde, müzakere sürecinde üzerinde çalışılan iki numaralı müzakere başlığı olan “İşçilerin Serbest Dolaşımı” konusunda genel olarak, sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir. Bu alanda idari kapasitenin daha da güçlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla uyum başlangıç aşamasındadır. Emek piyasasına erişim alanında, yabancılar için mevzuata ilişkin düzenlemeler ile çeşitli kolaylıklar sağlanmış, İŞKUR'un kapasitesini artırma yönündeki çabalar devam etmiş ve iş arayan kişilere internet üzerinden iş bulma imkanı sağlamak amacıyla çalışmalar başlatılmıştır. Ayrıca sosyal güvenlik sistemlerinin eşgüdümü konusunda Birlik mevzuatına göre yetkili kurum olan Sosyal Güvenlik Kurumu dahilinde AB dairesi kurularak idari kapasitesinin güçlendirilmesi yönündeki çabalar devam ettirilmiştir. Ancak Avrupa İstihdam Hizmetleri (European Employment Services, EURES) ağına katılım hazırlıkları için ilave çabalar gerekmektedir. Avrupa sağlık sigortası kartı uygulamasına yönelik hazırlıklar ise henüz başlatılmamıştır.⁴³⁶

Müzakere sürecinde üzerinde çalışılan on dokuz numaralı müzakere başlığı olan “İstihdam ve Sosyal Politika” konusunda, Türkiye genel olarak müktesebata uyum konusunda sınırlı ilerleme gerçekleştirmiştir. Bu başlıkta Türkiye'nin durumu şöyledir:

- Çalışma hukuku alanında bazı direktiflerin mevzuata aktarımında eksiklikler söz konusudur ve ilerleme kaydedilmemiştir.
- Ulusal Çocuk İşçi Araştırması'na göre ekonomik faaliyetlere katılan çocuk sayısı 1999 yılında %10.3 iken 2006 yılında %5.9'a düşmüştür. Ancak mevcut mevzuatın bu konuda eksiklikleri vardır. İş Kanunu, 18 yaş altı çocukların gece çalıştırılmasını sadece sanayi sektörü için yasaklamakta, 50'den az işçi çalıştıran tarım işletmelerinde çalışan çocuklar için bir koruma getirmemekte, çocukların sanatsal ve kültürel faaliyetlerde ve medyada çalıştırılmasını düzenlememekte ve sokaklarda çalışan çocuklar meselesini de ele almamaktadır.
- İş sağlığı ve güvenliği alanında Türkiye, AB müktesebatı ile iyi derecede uyum sağlamıştır. Ancak bu konu ile ilgili olan direktifin aktarımına ilişkin

⁴³⁶ Commission of the European Communities, **Turkey 2007 Progress Report**, Commission Staff Working Document, Brussels, 06 November 2007, ss.34-35.

yeni mevzuat hala kabul edilmemiştir. Ayrıca mevcut mevzuat, kamu sektöründe çalışan işçileri ve özel sektörde çalışan işçilerin bir kısmını kapsamamaktadır.

- Sosyal diyalog alanındaki ilerleme sınırlı kalmıştır. Sendikaların yönetici organlarına seçilebilmek için en az 10 yıl çalışmış olma zorunluluğu kaldırılmıştır. Ancak halen uygulanan Sendikalar Kanunu ve Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu'nu ILO ve AB standartlarıyla uyumlu hale getirmeyi amaçlayan yasa tasarısı çıkarılmamıştır. Genel olarak sosyal diyalog zayıf ve (özellikle Ekonomik ve Sosyal Konsey olmak üzere) üçlü sosyal diyalog mekanizmaları etkisiz kalmaktadır. Ayrıca toplu sözleşme kapsamındaki işçilerin sayısı düşüktür ve bu sayı azalmaya devam etmektedir.
- İstihdam politikası ile ilgili olarak fazla ilerleme kaydedilmemiştir. 2006 yılında işsizlik oranı % 9.9'a düşmüş, toplam istihdam oranı ise 2005 yılına göre biraz daha düşük gerçekleşmiştir. Emek piyasasında, (özellikle kadınlar arasında) düşük İKO ve istihdam oranları ile genç nüfusun yüksek düzeyde işsizliği göze çarpmaktadır.
- Kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ve kentsel emek piyasaları ile kırsal emek piyasaları arasındaki büyük fark, başlıca sorunları teşkil etmektedir. Çalışanların yarısından fazlası herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı değildir. Kayıt dışı istihdamla mücadele konusundaki Başbakanlık genelgesi birçok hedef ve faaliyet belirlemektedir. Ancak sosyal paydaşlarla birlikte bu sorunla mücadele etmek için daha somut politika ve önlemlere ihtiyaç söz konusudur. İstihdama ilişkin önceliklerin ortaya konulacağı Ortak Değerlendirme Belgesi'nin sonuçlandırılması konusunda herhangi bir ilerleme sağlanamamıştır.
- Türkiye, Avrupa Sosyal Fonu programlarının uygulanmasına Katılım Öncesi Yardım Aracı (Instrument for Pre-accession Assistance, IPA) ile hazırlanacaktır. İstihdam, eğitim ve öğretim ile sosyal içerme alanındaki faaliyetleri desteklemek amacıyla yardımın programlanması konusunda ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, IPA'nın İnsan Kaynakları Geliştirme Bileşeni'ni uygulamaya koymak için gerekli yapıları kurmaya başlamıştır.

- Sosyal içermeye ilişkin olarak fazla ilerleme kaydedilmemiştir. Yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele etmek için hazırlanması gereken Ortak İçerme Belgesi (Joint Inclusion Memorandum, JIM) adlı rapora ilişkin çalışma süreci tamamlanmamıştır. Yoksulluk riski altında yaşayan nüfusun oranı üye ve aday ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça yüksektir. Etkili sosyal transferlerin eksikliği çalışan yoksulluğunu ve çocuk yoksulluğunu artırmıştır. Engellilerin istihdam edilebilirliklerini artırmaya tahsis edilen kaynakların artmış olması bir ilerleme olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca bu alanda ilerlemeyi ölçmek için sosyal içerme politikalarının uygulamalarını izlemeye yönelik güçlü mekanizmaların kurulması gerekmektedir.
- Sosyal koruma alanında düşük bir ilerleme kaydedilmiştir. Sosyal Güvenlik Reformunun uygulanması 2008 yılına ertelenmiştir. Sosyal yardım almak için gereken prosedürün basitleştirilmesi amacıyla “tek noktadan hizmet”i öngören bir Başbakanlık Genelgesi yayımlanmıştır. Sosyal Güvenlik Kurumu ilave personel almış ve teknik altyapısını güçlendirmiştir.
- Ayrımcılıkla mücadele ve eşit fırsatlar alanında düşük bir gelişme kaydedilmiştir. Kadınların emek piyasasına katılım oranının düşüklüğü ve eğitim imkanlarına erişimi endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Irk veya etnik köken, din veya inanç, engellilik, yaş ve cinsel yönelim temelinde ayrımcılığa ilişkin ilgili direktiflerin aktarımı tamamlanmamıştır. İŞKUR tarafından işe alımlarda cinsiyet ayrımını yasaklayan bir genelge yayımlanmıştır. Erkek hemşirelere artık izin verilmektedir. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün idari kapasitesi güçlendirilmiştir. Ayrımcılığın önlenmesi ve eşit muamelenin teşviki için etkin ve bağımsız bir “Eşitlik Kurulu” oluşturulmasına ihtiyaç vardır.⁴³⁷

Türkiye’nin AB emek piyasasına entegrasyon ve AİS’ye uyum amacıyla tam üyelik müzakere sürecinde şimdiye kadar yaptığı düzenlemelerin yeterli olmadığı ortadadır. Türkiye, AB’ye tam üyelik amacını gerçekleştirmek üzere 2007 – 2013 döneminde AB müktesebatına uyumun tamamlanmasını hedefleyen, diğer birçok alan ile birlikte emek piyasasının entegrasyonuna ilişkin düzenlemeleri de içeren bir

⁴³⁷ Commission of the European Communities, **a.g.r.**, (06 November 2007), ss.52-54.

program hazırlamıştır. Dolayısıyla Türkiye için “AB yol haritası” olarak nitelendirilen yedi yıllık bir düzenleme programı dönemi ortaya konulmuştur.

Bu program çerçevesinde 1 Ekim 2007 tarihinden 30 Eylül 2008 tarihine kadar iki numaralı müzakere başlığı olan “İşçilerin Serbest Dolaşımı” konusunda öngörülen yasal düzenlemeler şöyledir:

- Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun: Bu düzenleme ile mesleki hizmetlerde, uluslararası ve ulusal projelerde çalışacak yabancıların çalışma izin taleplerine ilişkin ihtiyaçların giderilmesi ve çalışma izin sürecinin kolaylaştırılması amaçlanmaktadır.
- Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu: Bu düzenleme ile 2006 yılında çıkarılmış olan 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanun’una ilişkin Anayasa Mahkemesi iptal kararı sonrasında ilgili mevzuatın yeniden düzenlenmesi amaçlanmaktadır.⁴³⁸

Ancak Mayıs 2008 tarihi itibarı ile Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun hala çıkarılmamıştır.⁴³⁹

Aynı programa göre 1 Ekim 2007 tarihinden 30 Eylül 2008 tarihine kadar dokuz numaralı müzakere başlığı olan “İstihdam ve Sosyal Politika” konusunda öngörülen yasal düzenlemeler şöyledir:

- Devlet Memurları Kanunu ve İş Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun: Bu düzenleme ile ücretsiz doğum izninin anne ve baba arasında paylaşılmasıyla ebeveyn izni oluşturulması amaçlanmaktadır.
- Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu: Burada, daha önceki düzenleme Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildiği için ilgili mevzuatın revize edilmesi amaçlanmaktadır.

⁴³⁸ Kriter Dergisi, **Müzakere Süreci: Türkiye’nin Programında İlk Etap**, Sayı: 11, Mayıs 2007, ss.24-25.

⁴³⁹ Kriter Dergisi, **Müzakere Süreci: Müktesebat Uyum Programı (MUP) Karnesi Zayıf / Hükümetin Elini Tutan Ne?”**, Sayı: 23, Mayıs 2008, s.33.

- Sendikalar Kanunu: Yeni bir Sendikalar Kanunu ile sendikal haklarda sınırlamaların kaldırılması amaçlanmaktadır.
- Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine İlişkin Kanun: Burada amaç sendikal özgürlüklerin önünü açmaktır.
- İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu: İş sağlığı ve güvenliğine ilişkin düzenlemelerin yasalaştırılması amacıyla çıkarılacaktır.
- Sosyal Hizmet ve Yardımlar Hakkında Kanun: Buradaki amaç korunmaya, bakıma ve yardıma muhtaç birey, aile ve gruplara sunulan sosyal hizmetlerin esas, model ve niteliklerinin tespit edilmesidir. Ayrıca sosyal hizmetlerde rehberlik ve denetim esaslarının düzenlenmesi de amaçlanmaktadır.
- Hava İş Kanunu: Burada hava taşıma işlerinde çalışanların çalışma koşullarının özel bir yasa ile düzenlenmesi amaçlanmaktadır.
- Kamu Görevlileri Sendikaları Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun: Düzenleme ile kamu görevlilerinin sendikal haklarının artırılması amaçlanmaktadır.⁴⁴⁰

Ancak Mayıs 2008 tarihi itibarı ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu hariç, taahhüt edilen düzenlemelerin hiçbiri çıkarılmamıştır. Ayrıca İstihdam ve Sosyal Politika ile İşçilerin Serbest Dolaşımı başlıklarında henüz müzakerelere başlanmamıştır.⁴⁴¹

Bu programın daha sonraki kısmında ise Türkiye'nin 2008 – 2013 yılları arasındaki döneminin planı yer almaktadır. Bu dönemde dokuz numaralı müzakere başlığı olan İstihdam ve Sosyal Politika konusunda çıkarılması öngörülen yasal düzenlemeler ise şöyledir:

- İş Kanunu'nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun: 2008 – 2009 yasama döneminde çıkarılacak bu yasa ile 18 yaşından küçük çocukların güzel sanatlar alanındaki işlerle sirk, radyo, televizyon, film çekimi, reklam, modellik gibi sanatsal faaliyetlerde çalıştırılmasının düzenlenmesi amaçlanmaktadır.

⁴⁴⁰ Kriter Dergisi, **a.g.h.**, (Mayıs 2007), s.28.

⁴⁴¹ Kriter Dergisi, **a.g.h.**, (Mayıs 2008), ss.32-36.

- Korumalı işyerlerinde devlet tarafından sağlanacak teknik ve mali desteğe ilişkin kanun ile korumalı işyerlerinin açılması, işletilmesi ve bunlara yapılacak devlet teknik ve mali desteklerinin tespit edilmesinin yasayla belirlenmesi amaçlanmaktadır.
- Sosyal politika ve istihdamda uyumlaştırılmış hususlarda hazırlanacak olan eylem planı kapsamında sosyal uyum paketinin uygulamaya konulması: Burada 2013 yılına kadar ilgili konularda AB müktesebatına uyumun sağlanması amaçlanmaktadır.⁴⁴²

Türkiye’de, AB üyelik sürecinde ortaya konulan bu amaç ve hedeflerden de anlaşılacağı üzere, 2013 yılına kadar diğer müzakere başlıkları ile birlikte emek piyasasına ilişkin başlıklarda da AB ile eşgüdümün sağlanması hedeflenmektedir. Açıktır ki bu başarılabildiği takdirde, AİS konusunda da AB ile eşgüdüm sağlanacaktır.

3.3.2 – İstihdam Politikaları ve Avrupa İstihdam Stratejisi

Türkiye’nin 1999 yılında AB’ye aday ülke olmasıyla başlayan süreçte, diğer aday ülkeler ile birlikte istihdam konusunda işbirliği süreci de başlamıştır. Bu süreç içinde kademeli geçiş ile istihdam politikalarının ve ilgili kurumların AİS’ye uyumlu hale getirilmesi amaçlanmaktadır.⁴⁴³

İstihdama ilişkin yıllık planlar, planların izlenmesi, kontrol edilmesi ve yeni eklerde bulunulması şeklinde bir işleyişe sahip olan AİS’ye aday ve üye ülkelerin uyum süreci, Türkiye açısından işlemektedir. Bu çerçevede 2003 yılında İstihdam Durum Raporu, EC’ye sunulduğu halde henüz Ortak Değerlendirme Belgesi tamamlanamamıştır. AB üyelik sürecinde, Türkiye’de uygulanmakta olan emek piyasası politika ve uygulamaları, aktif ve pasif emek piyasası politikaları biçiminde ikiye ayrılarak incelenebilir.

⁴⁴² Kriter Dergisi, **Müzakere Süreci: Türkiye’nin AB Yol Haritasında 2008 – 2013 Dönemi / 5 Yıllık Uyum Planı**, Sayı: 12, Haziran 2007, ss.16, 20.

⁴⁴³ Ahmet Selamoğlu, Kuvvet Lordoğlu, **a.g.e.**, s.215.

Pasif emek piyasası politikaları çerçevesinde yürütülen uygulamaların başında işsizlik sigortası gelmektedir. Yasaya göre işsizlik sigortası, “bir işyerinde çalışırken, çalışma istek, sağlık ve yeterliğinde olmasına rağmen, herhangi bir kasıt ve kusuru olmaksızın işini kaybeden sigortalılara işsiz kalmaları nedeniyle uğradıkları gelir kaybını belli ölçüde karşılayan, sigortacılık tekniğiyle faaliyet gösteren zorunlu bir sigortadır” biçiminde tanımlanmıştır.⁴⁴⁴ Buna göre işsizlik sigortası kapsamında geçici bir süre işsiz kalan sigortalıya, ücret gelirinin yerine geçmek üzere işçi, işveren ve devletten kesilen işsizlik sigortası primleri ile oluşturulmuş olan işsizlik fonundan, işsizlik ödeneği adı altında parasal bir yardım yapılması amaçlanmaktadır.⁴⁴⁵

İşsizlik sigortasının uygulanmaya başladığı Mart 2002 tarihinden, 31 Ekim 2007 tarihine kadar sisteme 1 milyon 28 bin 854 kişi başvuruda bulunmuş, 923 bin 608 kişi işsizlik ödeneği almaya hak kazanmış ve bu kişilere yaklaşık olarak 1 milyar 281 milyon YTL ödemede bulunulmuştur. 30 Kasım 2007 tarihi itibarıyla İşsizlik Sigortası Fonu'nun toplam varlığı 30 milyar 58 milyon YTL'dir.⁴⁴⁶ Dolayısıyla İşsizlik Sigortası Fonu'nda yüksek miktarda para birikmesine rağmen işsizlik ödeneği almaya hak kazanma koşulları çok ağır olduğu için, işsizlerin çok küçük bir kısmı bu haktan yararlanabilmektedir.

Diğer bir pasif emek piyasası tedbiri, 4857 sayılı İş Kanunu'nun 33. maddesine göre uygulama alanı bulan Ücret Garanti Fonu aracılığı ile işsiz kalan kimselere belli bir ödeme yapılmasıdır. SSK tarafından tahsilatı yapılarak, İşsizlik Sigortası Fonu'na aktarılan primler üzerinden işveren payı olarak hesaplanan miktarın yüzde biri, Ağustos 2003 tarihinden itibaren oluşturulan (İşsizlik Sigortası Fonu içinde değerlendirilmekte olan) Ücret Garanti Fonu'na aktarılmaktadır. Buna göre bu tedbir işveren için aciz vesikası alınması, işverenin konkordato ilan etmesi veya iflası nedeni ile ödeme güçlüğüne düştüğü hallerde geçerli olmak üzere,

⁴⁴⁴ TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi), **İşsizlik Sigortası Kanunu**, Kanun No: 4447, Kabul Tarihi: 25 Temmuz 1999, Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı: 08/09/1999 – 23810, 1999, s.2.

⁴⁴⁵ Ali Güzel, “4447 Sayılı Kanuna Göre İşsizlik Sigortası” **Prof. Dr. Nusret Ekin'e Armağan**, TÜHİS (Türk Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası) Yayını, Yayın No: 38, Ankara 2000, ss.820, 827.

⁴⁴⁶ İŞKUR (Türkiye İş Kurumu), **İşsizlik Sigortası Fonu Aylık Basın Bülteni**, Aralık 2007, ss.1-3.

işçilerin iş ilişkisinden kaynaklanan son üç aylık ücret alacaklarının otuz gün içinde başvurmaları halinde kendilerine ödenmesinden ibarettir. 30 Kasım 2007 tarihi itibarıyla Ücret Garanti Fonu'nun varlığı, 61 milyon 85 bin 313 YTL civarındır. 2005 yılında toplam 1269 kişiye 3 milyon 283 bin 75 YTL, 2006 yılında toplam 1134 kişiye 1 milyon 711 bin 294 YTL ve 2007 yılının ilk on bir ayında 2219 kişiye 3 milyon 600 bin 984 YTL ödeme yapılmıştır.⁴⁴⁷

4857 sayılı İş Kanunu'nun 65. maddesinde düzenlenmiş olan “kısa çalışma ödeneği” de bir pasif emek piyasası tedbiri olarak değerlendirilebilir. Buna göre, genel ekonomik kriz veya zorlayıcı sebeplerle işyerinde işin geçici olarak en az dört hafta durması veya kısa çalışma hallerinde; işçilere çalıştırılmadıkları süre için en fazla üç ay süre ile ÇSGB tarafından yapılan tespit işleminden sonra İşsizlik Sigortası Fonu'ndan ödeme yapılmaktadır. Yıllara göre kısa çalışma ödeneğinden faydalananlar incelendiğinde; 2005 yılında 21 kişiye 10 bin 566 YTL, 2006 yılında 217 kişiye 64 bin 398 YTL ve 2007 yılının ilk altı ayında 40 kişiye 22 bin 51 YTL civarı kısa çalışma ödeneği ödendiği görülmektedir.⁴⁴⁸

4046 sayılı Kanun gereğince iştirakler hariç özelleştirme kapsamına alınan kamu kuruluşlarında bir hizmet akdine dayalı olarak ücret karşılığı çalışırken kanunda sayılan nedenlerden biriyle iş akdi sona eren işsizlere, “iş kaybı tazminatı” adı altında belli bir tazminat ödenmektedir. Bu çerçevede işçilere belirli bir süre gelir sağlanması ve sosyal güvenliğe ilişkin primlerinin yatırılmasından ibaret olan iş kaybı tazminatı, başka bir pasif emek piyasası tedbiri olarak ortaya konulabilir.⁴⁴⁹

4857 sayılı İş Kanunu'nun 17. maddesine göre belirsiz süreli iş sözleşmelerinin feshinde hem işveren hem de işçi tarafı ilgili tarafa feshi önceden bildirmek zorundadır. İşçinin kıdemine göre bildirim süresi 2 ile 8 hafta arasında değişmektedir. Bildirim şartına uymayan taraf, bildirim süresine ilişkin ücret

⁴⁴⁷ İŞKUR, a.g.b., (Aralık 2007), s.2.

⁴⁴⁸ İŞKUR, a.g.b., (Aralık 2007), s.2.

⁴⁴⁹ İŞKUR, **İş Kaybı Tazminatı**, (<http://www.iskur.gov.tr/mydocu/tazminat.html>, Erişim Tarihi: 18 Aralık 2007), s.1.

tutarında tazminat ödemek zorundadır. Bir pasif emek piyasası tedbiri olarak kabul edilebilecek olan bu uygulama, ihbar tazminatı olarak nitelendirilmektedir.⁴⁵⁰

1936 yılında 3008 sayılı ilk İş Kanunu ile uygulanmasına başlanan ve günümüzde de uygulaması devam eden kıdem tazminatı diğer bir pasif emek piyasası tedbiri olarak nitelendirilebilir. 2003 yılındaki 4857 sayılı İş Kanunu'nun geçici 6. maddesine göre bir "kıdem tazminatı fonu" oluşturulacağı, fonun oluşturulmasına ilişkin kanunun yürürlüğe gireceği tarihe kadar işçilerin kıdem tazminatlarının bir önceki (1475 sayılı) İş Kanunu'nun ilgili hükümlerine göre hesaplanacağı belirtilmiştir. Buna göre işçinin hizmet sözleşmesi kanunda belirtilen şekillerden biri ile sona ermişse işçinin işyerinde çalıştığı her bir yıl için en son ayda hak ettiği devamlılık arz eden ücret toplamının brüt tutarı kadar işçiye ödeme yapılmaktadır.⁴⁵¹

Emek piyasalarında pasif önlemlere verilen yaygın örneklerden biri olan kıdem tazminatı ile ilgili olarak literatürde çeşitli değerlendirmeler bulunmaktadır. Herhangi bir krizde normal olan, Türkiye'de olduğu gibi öncelikle çalışma sürelerinin azaltılmasıdır. Ancak Türkiye'de emek maliyetinin çoğunluğunun çalışılan saatten bağımsız, sabit maliyet olması nedeniyle, işçi çıkarma gereği daha esnek emek piyasalarına sahip ülkelere oranla hızlı doğabilmektedir. Böylece ilk olarak düşük nitelikli (kıdem tazminatı yükü olmayan ya da düşük olan) işçiler işten çıkarılır. İşletme, ancak son aşamada nitelikli insan gücünü elden çıkarmak isteyecektir. Dolayısıyla Türkiye için ele alındığında kıdem tazminatı gibi bir istihdam koruma düzenlemesinin istihdama etkisinin, emek piyasasındaki diğer oluşumlardan bağımsız bir biçimde ele alınması doğru olmayacaktır.⁴⁵²

Türkiye'de pasif emek piyasası tedbirlerinin yanı sıra özellikle son dönemde artan bir biçimde aktif emek piyasası politikaları da uygulama alanı bulmaktadır. Aktif emek piyasası politikalarının uygulayıcısı konumundaki İŞKUR tarafından uygulanmakta olan işgücü yetiştirme kursları çerçevesinde istihdam garantili mesleki eğitim programları, kendi işini kurmak isteyenlere yönelik programlar, özürllülere

⁴⁵⁰ TBMM, **İş Kanunu**, Kanun No: 4857, Kabul Tarihi: 22 Mayıs 2003, Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı: 10/06/2003 – 25134, 2003, ss.9-10.

⁴⁵¹ Adem Korkmaz, Adnan Mahiroğulları, **a.g.e.**, ss.118-120.

⁴⁵² Hakan Ercan, "AB Sosyal Politikası Çerçevesinde Türkiye'nin İstihdam Stratejisi", **TİSK Akademi**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2006, ss.59-61.

yönelik mesleki eğitim ve rehabilitasyon faaliyetleri, eski hükümlülerin mesleki eğitimlerine yönelik çalışmalar ve işsizlik sigortası kapsamındaki işsizlere verilen eğitimler başlıca aktif emek piyasası politikaları olarak öne çıkmaktadır. Bunların yanı sıra İŞKUR, iş ve meslek danışmanlığı faaliyetleri de yürütmektedir.⁴⁵³

Aktif emek piyasası tedbirlerinden biri olarak hayata geçen uygulamalardan biri Aktif İşgücü Piyasası Programları Projesi'dir. Buna göre 2003 – 2006 yılları arasında Türkiye ve AB'nin ortak finansmanıya, İŞKUR tarafından işsizlikten daha fazla etkilenen grupların istihdam edilebilirliğini artırmak, iş arayan kesim için bilgilendirme ve danışmanlık faaliyetinde bulunmak ve açık işlere göre iş arayanların becerilerini uyumlaştırmak amacıyla Aktif İşgücü Piyasası Programları Projesi yürütülmüştür.⁴⁵⁴ Bunun yanı sıra İŞKUR, istihdam politikaları bünyesinde çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu çerçevede Kurum, aktif emek piyasası politikalarının daha etkin uygulanması amacıyla DB ve kamu bütçesi ile finanse edilen İstihdam ve Eğitim Projesi'ni hayata geçirmiştir. Ayrıca Kurum, özelleştirme sonrası ortaya çıkması muhtemel işsizliği önlemek ve/veya işsizliğin süresini kısaltmak amacıyla İşgücü Uyum Programı, Özelleştirme Sosyal Destek Projesi, Toplum Yararına Çalışma Projesi ve Bilişim Çırakları gibi programlarla çeşitli hizmetler sunmaya devam etmektedir.⁴⁵⁵ Bugüne kadar İŞKUR tarafından yürütülmekte olan Aktif İşgücü Piyasası Programları Projesi bünyesinde yaklaşık 50 bin kişi eğitilmiş ve bu kişilerin 9 binden fazlası istihdam edilmiştir.⁴⁵⁶

Aktif emek piyasası politikaları çerçevesinde yatırım ve istihdamın özendirilmesine ilişkin destekler devam etmektedir. 2005 yılı Aralık ayı itibarıyla yatırım ve istihdam teşviklerinden toplam 141 bin 415 kişi yararlanmıştır.⁴⁵⁷ 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren yoğunlaşan bu desteklerin çoğu, işverene yönelik teşvikler biçimindedir. Örneğin buldukları bölgeye göre belirli sayının üstünde işçi çalıştıran işletmeler kurumlar vergisi, gelir vergisi, gelir vergisi stopajı ve sigorta primleri konusunda indirim uygulamasından faydalanmakta ya da bu

⁴⁵³ Şelale Uşen, "Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'de Aktif Emek Piyasası Politikaları", **Çalışma ve Toplum – Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, 2007 / 2, ss.85-90.

⁴⁵⁴ YPK, **a.g.r.**, s.74.

⁴⁵⁵ Şelale Uşen, **a.g.m.**, ss.85-86.

⁴⁵⁶ YPK, **a.g.r.**, s.74.

⁴⁵⁷ YPK, **a.g.r.**, s.74.

yükümlülüklerden muaf tutulmaktadır. Belirli alanlarda yatırım yapacak olan işletmelerin elektrik enerjisi giderlerinin (çalıştırılacak işçi sayısına göre) %20 ile %50 arasında değişen oranlardaki kısmı hazine tarafından karşılanmaktadır. Ayrıca belirli alanlarda yatırım yapmak şartı ile işletmelere yatırım yeri bedelsiz olarak tahsis edilmektedir. Nihayet belirli bölgelerde çalışanların ücretlerinden kesilen damga vergisi ve gelir vergisi iki yıl süre ile ertelenebilmektedir.⁴⁵⁸ Küçük ve Orta Ölçekli Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) aracılığı ile yürütülen bu teşviklerin Olağanüstü Hal Bölgesi ve kalkınmada öncelikli bölge ve illere dönük uygulamalar olduğu dikkati çekmektedir.

KOSGEB, İŞKUR ve Vakıfbank işbirliği ile KOBİ'lerde nitelikli ve kayıtlı işgücü istihdamının teşviki ve artırılması amacıyla, 2005 yılının Eylül ayında Nitelikli Eleman İstihdamına Yönelik Kredi Programı başlatılmıştır. 2006 yılının Mayıs ayı itibarıyla sona eren program kapsamında toplam 3692 KOBİ'ye 88.7 milyon YTL tutarında kredi desteği sağlanmıştır.⁴⁵⁹

KOSGEB, İŞKUR ve Türkiye Vakıflar Bankası işbirliği ile uygulanan kredi programı çerçevesinde faizi KOSGEB tarafından ödenen banka kredisi, "faiz destekli istihdam kredisi" ile şartları sağlayan herhangi bir işletmeye, 100 bin YTL'yi geçmemek üzere her istihdam edilen kişi başına, 20 bin YTL faizsiz kredi verilmektedir. Ayrıca işe alınan kişi, meslek lisesi ya da meslek yüksekokulu mezunuysa kredi miktarı 40 bin YTL'ye, yüksek lisans ya da doktora mezunuysa 50 bin YTL'ye çıkmaktadır. Bu kredinin %40'ı kalkınmada öncelikli bölgelere, %50'si ise KOBİ'lere ayrılmıştır. Bugüne kadar bu kredi ile KOBİ'ler bünyesinde 18 bin 590 kişiye iş sağlanmıştır. Bu kredinin devam ettirileceği ifade edilmiş ve bu çerçevede 2007 yılı bütçesine 40 milyon YTL konulmuştur.⁴⁶⁰ Ancak yürütülen tüm çalışmalara rağmen emek piyasası göstergelerinde istikrarlı bir düzelmeye elde edilememektedir.

⁴⁵⁸ Adem Korkmaz, Adnan Mahiroğulları, **a.g.e.**, ss.127-133.

⁴⁵⁹ YPK, **a.g.r.**, s.74.

⁴⁶⁰ Radikal, "Faizsiz Kredi 18 Bin Kişiye İş Yarattı – Hükümet Yeni Kaynağı Devreye Sokuyor", (Veriler Türkiye'nin Sanayi Bakanı Zafer Çağlayan'dan, Radikal Gazetesi tarafından aktarılmıştır.) **Radikal Gazetesi**, 9 Aralık 2007, s.15.

Emek piyasası göstergelerindeki olumsuzlukları gidermek üzere 2008 yılında İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun adı ile yeni bir yasal düzenleme yapılmıştır. Çalışma yaşamında esnekliği artırıcı önlemler içeren bu düzenlemeyle, özellikle özel sektör işverenlerinin sosyal sorumluluklardan ve vergi yükünden kaynaklanan maliyetlerini azaltacak tedbirler yürürlüğe konulmuştur. Ayrıca düşük kadın istihdamını artırmak ve genç işsizliğini azaltmak için kadın ve genç işgücü istihdamında işverenin yükümlülüklerinin bir kısmını devlet üstlenmektedir.⁴⁶¹

Tablo 3.16: Türkiye Emek Piyasasına İlişkin Göstergeler (Ağustos 2006 – Ağustos 2007 Dönemi)

	Türkiye		Kent		Kır	
	2006	2007	2006	2007	2006	2007
Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus (000)	72 724	73 643	45 511	46 531	27 213	27 112
15 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfus (000)	51 770	52 644	32 817	33 647	18 953	18 997
İşgücüne Dahil Olmayanlar (000)	26 148	26 712	17 687	18 070	8 461	8 643
İşgücü (000)	25 622	25 931	15 130	15 577	10 491	10 354
<i>İstihdam (000)</i>	23 279	23 548	13 345	13 771	9 934	9 777
<i>İşsiz (000)</i>	2 343	2 383	1 785	1 806	558	577
İKO (%)	49.5	49.3	46.1	46.3	55.4	54.5
İstihdam Oranı (%)	45.0	44.7	40.7	40.9	52.4	51.5
İşsizlik Oranı (%)	9.1	9.2	11.8	11.6	5.3	5.6
<i>Tarım Dışı İşsizlik Oranı (%)</i>	12.0	11.9	12.3	12.0	11.2	11.8
<i>Genç Nüfusta (15-24 Yaş Grubu) İşsizlik Oranı (%)</i>	17.5	19.2	22.2	23.2	10.8	13.0
Eksik İstihdam Oranı (%)	3.4	2.8	3.0	2.6	4.1	3.3
<i>Genç nüfusta (15-24 Yaş Grubu) Eksik İstihdam Oranı (%)</i>	4.1	2.9	3.1	2.6	5.7	3.4

Kaynak: TÜİK, a.g.r., (Kasım 2007), s.1.

Hanehalkı İşgücü Araştırması 2007 Ağustos Dönemi sonuçlarına göre, Türkiye’de kurumsal olmayan sivil nüfus bir önceki yılın aynı dönemine göre 919 bin kişilik bir artış ile 73 milyon 643 bin kişiye, kurumsal olmayan çalışma çağındaki

⁴⁶¹ TBMM, **İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun**, Kanun No: 5763, Kabul Tarihi: 15 Mayıs 2008, (<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5763.html>, Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2008), ss.1-17.

nüfus ise 874 bin kişilik bir artış ile 52 milyon 644 bin kişiye ulaşmıştır. 2007 yılı Ağustos döneminde istihdam edilenlerin sayısı, geçen yılın aynı dönemine göre 269 bin kişi artarak, 23 milyon 548 bin kişiye çıkmıştır. Bu dönemde tarım sektöründe çalışan sayısı 218 bin kişi azalmış, tarım dışı sektörlerde çalışan sayısı ise 487 bin kişi artmıştır. Türkiye genelinde işsiz sayısı geçen yılın aynı dönemine göre 40 bin kişi artarak 2 milyon 383 bin kişiye ulaşmıştır. İşsizlik oranı ise 0.1 puanlık artışla %9.2 seviyesinde gerçekleşmiştir. Kentsel yerlerde işsizlik oranı 0.2 puanlık azalışla %11.6, kırsal yerlerde ise 0.3 puanlık artışla %5.6 olmuştur. Tarım dışı işsizlik oranı geçen yılın aynı dönemine göre 0.1 puanlık azalışla %11.9 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu oran erkeklerde geçen yılın aynı dönemine göre değişmeyerek %10.3, kadınlarda ise 0.4 puanlık düşüşle %18.7 olarak gerçekleşmiştir.⁴⁶²

Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde Türkiye’de görece yüksek olan işsizlik oranı ve genç işsizlik oranının yükselmeye, görece düşük olan İKO ve istihdam oranının düşmeye devam ettiği ortaya çıkmaktadır.

Türkiye için EC tarafından hazırlanmış olan 2007 İlerleme Raporu’nda ortaya konulan eksiklerin giderilmesinin ne kadar önemli olduğunu anlayabilmek için Hanehalkı İşgücü Araştırması 2007 Ağustos Dönemi sonuçlarının yanı sıra AİS çerçevesinde ortaya konulmuş olan 2010 istihdam hedeflerine göre Türkiye’nin durumunu (Tablo 3.17) ortaya koymak yeterlidir. Çünkü AB’ye aday ve üye ülkeler arasında her üç hedefe de en uzak olan ülkelerden biri Türkiye’dir. Ayrıca Türkiye’nin bu konudaki son beş yıllık performansı, herhangi bir ilerlemenin söz konusu olmadığını, aksine bu oranların üçünde de gerileme olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.17’ye göre Türkiye AİS çerçevesinde ortaya konulmuş olan 2010 istihdam hedeflerine oldukça uzaktır. Bunun yanında asıl sorun istihdam oranlarının azalan bir seyir göstermesidir. 2006 yılı için istihdam oranı %45.9 olup hedeften 24.1 puan geridedir. 2000 – 2006 yılları arasında istihdam oranı 2.9 puan azalmıştır. Türkiye’nin en uzak olduğu hedef, kadın istihdamı konusunda konulmuş olan hedeftir. Çünkü kadın istihdam oranı %23.9 olup, hedeften 36.1 puan geridedir. 2000 – 2006 yılları arasında kadın istihdam oranı 1.9 puan azalmıştır. Yaşlı istihdam oranı

⁴⁶² TÜİK, a.g.r., (Kasım 2007), ss.1-2.

ise %30.1 olup, hedeften 19.9 puan geridedir. 2000 – 2006 yılları arasında yaşlı istihdam oranı 6.2 puan azalmıştır. Hem oran olarak hem de ilerleme performansı açısından AB genelinden çok daha olumsuz veriler söz konusudur.

Tablo 3.17: Türkiye, Bazı Geçiş Ekonomileri, AB-15 ve AB-27 Ülkelerinde İstihdam Oranları (2006) ve Lizbon ve Stockholm’de Belirlenen 2010 İstihdam Hedeflerine Göre İlerleme Durumu

	Toplam İstihdam Oranı(%)			Kadın İstihdam Oranı(%)			Yaşlı İstihdam Oranı(%)		
	2006	2000-2006 Değişim	2010 Amacına Uzaklık	2006	2000-2006 Değişim	2010 Amacına Uzaklık	2006	2000-2006 Değişim	2010 Amacına Uzaklık
Polonya	54.5	-0.5	15.5	48.2	-0.7	11.8	28.1	-0.3	21.9
Bulgaristan	58.6	8.2	11.4	54.6	8.3	5.4	39.6	18.8	10.4
Romanya	58.8	1.2	11.2	53.0	1.2	7.0	41.7	4.4	8.3
AB-27	64.3	2.1	5.7	57.1	3.4	2.9	43.5	6.6	6.5
AB-15	66.0	2.6	4.0	58.4	4.3	1.6	45.3	7.5	4.7
Türkiye	45.9	-2.9	24.1	23.9	-1.9	36.1	30.1	-6.2	19.9
Hırvatistan*	55.0	1.6	15	48.6	1.9	11.4	32.6	7.8	17.4
2010 Amacı	%70			%60’ın üstü			%50		

Kaynak: EC, a.g.r., (2007), ss.24, 314-315’ten derlenmiştir.

*: Hırvatistan’ın verileri 2005 yılına aittir. Ayrıca Hırvatistan’ın ilerleme performansı 2002-2005 yılları arasındaki dönme ilişkin ilerleme performansıdır.

Türkiye’de istihdam oranlarının artış ve azalışı istikrarsız bir seyir izlemektedir. Ancak 2000 – 2006 dönemi toplu olarak değerlendirildiğinde istihdama ilişkin tüm göstergelerde azalmanın söz konusu olduğu ortaya çıkmaktadır. AB üyesi ülkeler arasında istihdam hedefleri konusunda durumu Türkiye’ye benzer olan ülkelerden biri, geçiş ekonomilerinden Polonya’dır. Çünkü Polonya, ortaya konulmuş olan 2010 istihdam hedeflerine en uzak olan AB üyesi ülkelerden biridir. Ancak Türkiye’nin aksine Polonya’da istihdam hedeflerine ulaşma konusunda ilerleme performansının önceki döneme göre iyileştiğini belirtmek gerekmektedir. Şöyle ki, 1997 – 2003 yılları arasındaki dönemde istihdam oranının 7.7 puan azaldığı Polonya’da, AB üyeliğinin gerçekleştiği 2004 yılından itibaren istihdam oranı 3.3 puan artmıştır.⁴⁶³

⁴⁶³ EC, a.g.r., (2007), ss.24, 306, 314-315.

3.4 – Geçiş Ekonomileri ve Polonya'nın Deneyimleri Işığında, Küreselleşme ve Avrupa Birliği Emek Piyasaları Açısından Türkiye'nin Emek Piyasası ve İstihdam Politikası

Geçiş ekonomilerinin ve bu ülkelerden Polonya'nın geçiş sürecindeki dönüşümü ile çeşitli paralellikler arz eden Türkiye'nin kendine özgü geçiş (dönüşüm) süreci 1980 yılında başlamıştır. Geçiş ekonomilerinin dönüşüm sürecinden yaklaşık on yıl önce başlayan Türkiye'nin yeniden yapılanma döneminde, küresel kuruluşların desteği ile uygulanan reformlar bir bütün olarak değerlendirildiğine neo-liberal bakış açısına uygun bir biçimde tasarlandıkları görülmektedir.

Türkiye'nin sosyo-ekonomik yeniden yapılanması, 1980'li yılların ortalarından itibaren AB üyelik süreci ile birleşmiştir. Dolayısıyla Türkiye, karma ekonomik anlayıştan serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinin gerektirdiği politika ve programlar ile AB üyelik sürecinin gerektirdiği politika ve programların iç içe geçtiği bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. Özellikle 1995 yılında, Türkiye ve AB arasında oluşturulmuş olan gümrük birliğinden sonra, ilişkiler ve tam üyelik süreci aşama aşama hızlanarak 3 Ekim 2005 tarihinde tam üyelik müzakerelerinin başladığı yeni bir sürece girmiştir.

3.4.1 – Küreselleşme Çerçevesinde Türkiye Emek Piyasası

Dönüşüm sürecinden önce Türkiye'de karma ekonomik anlayış ve ithal ikameci sanayileşme modeli ile dizayn edilmiş ve DPT eli ile yönlendirilen bir ekonomik yapı söz konusudur. Bu yapı içinde dış ticaret politikası tarım ve imalat sanayisinin geliştirilmesi hedefine göre düzenlenmiş ve ithalat yasakları, denetimli kambiyo rejimi, serbest piyasa fiyatlarının etkinliğini sınırlayan katlı kur sistemi, bu hedef doğrultusunda yönlendirilmiştir. Bu dönemde sosyal güvenlik sisteminin geliştirilmesi, toplu sözleşme ve grev haklarının yasal güvenceye kavuşturulması, kamuya ait toprakların dağıtılması, destekleme alımları yoluyla yüksek tutulan tarım ürünleri fiyatları, işçi ve memur ücretlerinin yüksek tutulması ve dolayısıyla önceki dönemlere göre gelir bölüşümünün daha adaletli olması sosyal açıdan bu sistemin

çeşitli özellikleri olarak ortaya konulabilir. Ayrıca bu dönemin başında OECD çerçevesinde oluşturulan Türkiye yardım konsorsiyumu tarafından sağlanan krediler, DB ve yan kuruluşlarından alınan proje kredileri, dönem boyunca likidite sıkışıklığı durumunda başvuru IMF ve bu çerçevede uygulanan istikrar programları ülkenin küresel kuruluşlar ile bağının devam ettiğini göstermektedir.⁴⁶⁴ Daha önce ortaya konulmuş olan çeşitli nedenlerle 1970’li yılların sonunda bu planlı kalkınma dönemine nokta konulmuş ve ülke, 1980 yılında 24 Ocak Ekonomik İstikrar Kararları ile dönüşüm sürecine sokulmuştur.

Türkiye’nin 1980’li yılların başında başlayan dönüşüm sürecinde uygulanmış ve uygulanmakta olan politika ve programların içeriğinin ortaya konulması, ülkenin kapitalizmin hangi biçimine doğru dönüştüğünü ortaya koyacak ve emek piyasasında ortaya çıkan sonuçların nedenlerine ışık tutacaktır.

Türkiye ekonomisinde 1980 yılından 1990’lı yılların başına kadar olan dönemde döviz piyasası, sermaye piyasası, dış ticaret ve sermaye hareketlerini serbestleştirmeye dönük düzenlemeler yapılmış ve sermaye üzerindeki vergiler düşürülerek yabancı sermaye çekebilmek için özendirici tedbirler devreye sokulmuştur. Ayrıca bu dönemde fiyat kontrolleri kaldırılmış, fiyatların piyasada belirlenmesi için çeşitli önlemler alınmış ve enflasyonu düşürmek için ücret ve maaşlar baskı altında tutulmuştur. Bunun yanı sıra kamu kesiminde KİT’leri özelleştirme, bütçe dengesini sağlama, kamu harcamalarını kısma gibi çeşitli düzenlemeler yapılmıştır.

1990’lı yıllar boyunca da temel anlayış değiştirilmeden çeşitli uygulamalara gidilmiştir. Bu dönemde Türkiye DB, IMF gibi küresel kredi kuruluşlarına verdiği taahhütlere uygun bir biçimde kısa vadeli sermaye ithali için sermaye piyasalarını daha da serbestleştirmeye ve ulusal paranın konvertibilitesini sağlamaya dönük çabalar göstermiştir. Ayrıca 1994 yılındaki krizin de etkisi ile kamu kesiminin personel alımını durdurmaya, kamu kesimi tüketim ve yatırım harcamalarını daraltmaya ve bazı ek vergi uygulamaları ile kamu gelirlerini artırmaya odaklı politikalar uygulanmıştır. Bu önlemlerin geçiş ekonomilerinde uygulanmakta olan

⁴⁶⁴ Gülten Kazgan, **a.g.e.**, (Mart 2002), ss.95-98.

liberalizasyon, makroekonomik stabilizasyon, özelleştirme düzenlemeleri, sıkı para politikası, fiyatların ve döviz kuru rejimlerinin geniş ölçüde serbestleştirilmesi, iç ve dış ticaretin serbestleştirilmesi, vergi sisteminin yeniden düzenlenmesi ve bütçedeki sosyal güvenlik harcamalarının kısılmasına ilişkin önlemler ile oldukça benzer olduğu görülmektedir.

Türkiye’de 1980 yılından, geçiş ekonomilerinde 1989 yılından itibaren uygulamaya konulan politika ve programlar birlikte değerlendirildiğinde genel anlamda bu ülkelerin serbest piyasa ekonomisinin önündeki her türlü engelin kaldırılması ve piyasaya dışarıdan herhangi bir müdahalenin yapılmaması gerektiği anlayışına dayanan neo-liberal yaklaşıma göre reforme edildiği ortaya çıkmaktadır.

Bu politika ve programların uygulanmaya çalışıldığı ilgili dönem için DPT’nin yaptığı değerlendirme şöyledir: “1990’lı yıllar boyunca uygulanan maliye ve para politikalarına bağlı olarak makroekonomik yapıda artan kırılganlıklar, Türkiye ekonomisini istikrarlı büyüme ortamından uzaklaştırmış, yüksek büyüme sağlanan yılları ekonomik daralma veya düşük büyüme oranları takip etmiştir. Bu dönemde, istikrarsız büyüme yanında yüksek enflasyon, artan kamu açıkları, faiz harcamaları ve borç stoku ile verimsizlik ekonominin temel sorunları olmuştur. Dünyada küreselleşme ve ticaretin serbestleşmesi eğilimlerine bağlı olarak uluslararası rekabetin ve ekonomik dönüşümlerin yaşandığı 1990’lı yıllar Türkiye ekonomisi için kayıp yıllar olmuştur.”⁴⁶⁵ Bu olumsuzluklara 1997 yılında Güneydoğu Asya ülkelerinde, 1998 yılında Rusya’da ortaya çıkan ve küresel etkileri Türkiye’de de fazlasıyla hissedilen krizler ve 1999 yılında ülkede yaşanan iki büyük deprem eklenince Türkiye bir sosyo-ekonomik buhran süreci ile karşı karşıya kalmıştır.

Bu yapının bir sonucu olarak 1999 – 2002 yılları arasında ortaya çıkan krizler ülke ekonomisini derin bir biçimde etkilemiş ve olumsuz göstergelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kriz sonrası dönemde ortaya konulan IMF destekli Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, günümüze kadar devam ettirilmiştir. Bu dönemde sıkı para ve maliye politikaları uygulanmış, makroekonomik istikrarı sürekli kılacak ve

⁴⁶⁵ DPT, **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007 – 2013**, DPT Yayını, Ankara 2006, s.23.

ekonominin etkin ve esnek bir yapıya kavuşmasını sağlayacak olan yapısal reformlar konusunda kararlı bir tutum sergilenmiştir. Bu kapsamda kamu maliyesinde etkinliğin sağlanması, mali sektörün güçlendirilmesi ve özel sektörün ekonomideki rolünün artırılması yönünde düzenlemeler yapılmıştır.⁴⁶⁶ Böylece ülke kriz ortamından çıkarılarak makroekonomik istikrar ve fiyat istikrarı sağlanmış, kamunun mali yapısı güçlendirilmiştir.

Tablo 3.18: Polonya ve Türkiye'nin Yeniden Yapılanma Süreci

<i>Yeniden Yapılanma Süreçleri</i>	Polonya (Geçiş Süreci)	Türkiye (Dönüşüm Süreci)
<i>Başlangıç ve Bitiş Tarihi</i>	1989 / ...	1980 / ...
<i>Uygulanan Politikalar</i>	Neo-liberal Politikalar	Neo-liberal Politikalar
<i>Sosyal Ortakların Rolü</i>	- Sürece Destek Vermişlerdir	- Süreçte Etkisiz Kalmışlardır
<i>Ekonomi Politikalarının Odaklandığı Alanlar</i>	- Büyüme - Enflasyonu Düşürme - Kamu Açıklarının Kontrolü	- Büyüme - Enflasyonu Düşürme - Kamu Açıklarının Kontrolü
<i>Genel Ekonomide Ortaya Çıkan Sonuçlar</i>	- Düşük Büyüme - Enflasyon Azalışı	- İstikrarsız Büyüme - 1980 - 2001 Arası Yüksek Enflasyon - 2001 Sonrası Enflasyon Azalışı
<i>Emek Piyasalarında Ortaya Çıkan Sonuçlar</i>	- İstihdam Azalışı - İKO Azalışı - İşsizlik Artışı - Sendikalaşmada Azalış	- İstihdam Azalışı - İKO Azalışı, - İşsizlik Artışı - Sendikalaşmada Azalış
<i>Emek Piyasasında Ortaya Çıkan Sonuçların Nedenleri</i>	- İstihdam Artışının Ekonomi Politikalarının Odaklandığı Alanlardan Biri Olmaması - Planlı Bir Ulusal İstihdam Politikasını Olmaması - Büyümenin Zayıf Kalması - Büyümenin Sermaye/Teknoloji Yoğun Sektörlerden Kaynaklanması - Dışa Açık Ekonomide Rekabetçi Büyüme Stratejilerinin Benimsenmesi	- İstihdam Artışının Ekonomi Politikalarının Odaklandığı Alanlardan Biri Olmaması - Planlı Bir Ulusal İstihdam Politikasını Olmaması - Büyümenin İstikrarsız Olması - Büyümenin Sermaye/Teknoloji Yoğun Sektörlerden Kaynaklanması - Dışa Açık Ekonomide Rekabetçi Büyüme Stratejilerinin Benimsenmesi

Bu dönemde en göze çarpan değişim fiyat istikrarı ve enflasyonun seyrinde ortaya çıkmıştır. Polonya ve diğer geçiş ekonomilerindekine benzer bir biçimde, Tablo 3.18'de ortaya konulduğu üzere Türkiye'de de uygulanmakta olan ve ücret kontrolleri, bütçe disiplini, sıkı para politikası ile kredilerin sınırlanması ve ulusal paranın dövize karşı rekabetçi bir oranda tutulması ile konvertibilitesinin

⁴⁶⁶ DPT, a.g.r., (Ankara 2006), ss.23-24.

sağlanmasını içeren neo-liberal anlayışa uygun makroekonomik program ile enflasyon aşağı çekilmiştir. Şöyle ki, 2000 yılında %50'nin üzerinde seyreden enflasyon oranı günümüzde %8-9 civarına çekilmiştir.⁴⁶⁷ Fakat son dönemdeki küçük artışlar ve hedeflerden sapmalar, bu alanda da henüz tam anlamıyla istikrar sağlanmadığını göstermektedir. Yine de varılan nokta, monetarist anlayışın para arzına ilişkin önermelerine uygun bir biçimde sıkı para politikası ve makroekonomik tedbirler ile Türkiye'de enflasyon oranının kontrol altına alındığını göstermektedir. Ancak bu işleyişte Polonya ve Slovakya gibi geçiş ekonomilerinde de olduğu gibi, monetarist yaklaşıma göre öngörülemeyen nokta, istihdam oranlarının 2000 yılına göre daha da düşmüş, işsizlik oranlarının biraz daha yükselmiş olmasıdır. Dolayısıyla Türkiye'de fiyatlar genel düzeyindeki düşüşe karşılık, işsizlik oranının artmakta oluşu birlikte değerlendirildiğinde, değiştirilmiş Phillips Eğrisi analizinin öngördüğü bir yönelim ortaya çıkmaktadır.

Bu süreçte emek piyasasına ilişkin göstergeler diğer alanlardaki iyileşmenin emek piyasasında görülmediğini ortaya koymaktadır. Hatta emek piyasasına ilişkin göstergeler 2000 yılına göre daha olumsuz bir tablo sergilemektedir. Şöyle ki, 2000 yılına göre 2006 yılında İKO ve genel istihdam oranı ile tüm yaş gruplarında ve hem kadınlar hem de erkeklerde istihdam oranı azalmış, işsiz sayısı ve genel işsizlik oranı ile kadın, erkek ve genç işsizlik oranları yükselmiştir. Dolayısıyla bu dönemdeki sosyo-ekonomik politika ve programların yumuşak karnının emek piyasası ya da istihdam ve işsizlik olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır.

Görüldüğü üzere, Türkiye'de görece yüksek işsizlik söz konusudur. Diğer bir deyişle ekonomi, tam istihdamı ifade eden potansiyel-reel GSYİH'nin gerisindedir. Sendikalar, asgari ücret yasası, işçi devir maliyetlerinin yüksek olması, işsizlik sigortası gibi nedenlerden dolayı (özellikle nominal) ücretlerin aşağı doğru esnek olmadığı, bu yüzden "işsizlik varsa ücretler düşecek böylece istihdam artacaktır" biçimindeki neo-klasik anlayışın işlemediği iddia edilmektedir. Ancak Türkiye'de kayıt dışı sektörün yaygınlığı, yeni İş Kanunu ile getirilen birçok esnek düzenleme ve kriz dönemlerinde ücret ayarlanabilirliğinin oldukça yüksek olmasından dolayı sendikalar, asgari ücret yasası, işçi devir maliyetlerinin yüksek olması, işsizlik

⁴⁶⁷ EC, a.g.r., (2007), s.282.

sigortası gibi emek piyasası oluşumlarının (Onaran ve Tunçcan-Ongan'ın da belirttiği gibi⁴⁶⁸) ücret esnekliği ve dolayısıyla istihdam artışı önünde engel olarak nitelendirilmesini zorlaştırmaktadır.

Dolayısıyla kayıt dışı istihdam ve kriz dönemleri sayesinde ücret esnekliği de sağlandığı halde Polonya ve diğer AB üyesi geçiş ekonomilerinde olduğu gibi Türkiye'de de işsizlik varsa ücretler düşecek böylece istihdam artacaktır biçimindeki neo-klasik anlayış işlememekte, ücret ayarlanabilirliği sağlandığı halde güçlü bir istihdam artışı gerçekleşmemektedir. Buna karşılık Keynesyen anlayışa uygun bir biçimde ekonomi, genelde eksik istihdam koşullarında dengeye (işsizliğin olduğu bir denge) gelmektedir.

Rasyonel beklentiler teorisine göre değerlendirildiğinde geçiş ekonomilerinde işsizlik oranlarının doğal işsizlik oranının üzerinde seyretmesinden dolayı, rasyonel beklentiler teorisinin öngörülerinin gerçekleşmediği daha önce ortaya konulmuştu. Türkiye'de de işsizlik oranlarının doğal işsizlik oranının üzerinde seyretmesinden dolayı rasyonel beklentiler teorisinin öngörülerinin gerçekleşmediği görülmektedir.

İçeridekiler-dışarıdakiler yaklaşımı çerçevesinde ele alındığında Türkiye'de (istisnalar olmak kaydıyla) genel olarak içeridekiler ve dışarıdakiler olarak nitelendirilebilecek işçi grupları şöyle ortaya konulabilir:

- Kayıtlı sektörde sosyal güvenceye sahip olarak çalışanlar içeridekiler, kayıt dışı sektörde güvencesiz çalışanlar dışarıdakiler,
- Toplu iş sözleşmesi kapsamında olan işçiler içeridekiler kapsam dışı olanlar dışarıdakiler,
- On ve daha fazla işçi çalıştıran işletmelerde çalışan işçiler içeridekiler geri kalanlar dışarıdakiler,
- Erkek işçiler içeridekiler kadın, genç ve yaşlı işçiler dışarıdakiler,
- Finans ve inşaat sektörlerinde çalışan işçiler içeridekiler, madencilik, taş ocakçılığı ve hizmet sektörlerinde çalışan işçiler dışarıdakiler ve

⁴⁶⁸ Nilgün Tunçcan Ongan, "Esneklik Yaklaşımının İstihdam Hacmi Açısından Değerlendirilmesi", **Çalışma ve Toplum – Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, 2004 / 3, ss.132-135; Özlem Onaran, **a.g.m.**, s.3.

- Eğitim düzeyi yüksek işçiler içeridekiler, eğitim düzeyi düşük işçiler ise dışarıdakiler olarak nitelendirilebilir.

İçeridekiler ve dışarıdakiler olarak nitelendirilen gruplar incelendiğinde AB üyesi geçiş ekonomileri ile Türkiye arasında önemli oranda benzerlikler olduğu görülmektedir. Yaş gruplarına göre ele alındığında başta Polonya olmak üzere AB üyesi geçiş ekonomilerinde özellikle gençler aleyhine emek piyasasında bölümlenme söz konusudur. Türkiye’de ise 15-24 yaş grubu ve 55-64 yaş grubundaki nüfusun istihdam oranı görece düşük iken 15-24 yaş grubundaki nüfusun işsizlik oranı görece yüksektir. Bu durum diğer gruplar ile aralarında bu grupların aleyhine olmak üzere gelir, sosyal koruma, sosyal statü ve yoksulluk farkı oluşturduğu için emek piyasalarındaki bölümlenme açısından bu grupları dezavantajlı kılmaktadır.

Türkiye’de istihdamın yaklaşık olarak yarısının kayıt dışı sektörde olduğu tahmin edilmektedir. Kayıt dışı çalışma tarım sektörü ve imalat sanayinde yoğunlaşmaktadır. Öyle ki kayıt dışı çalışanların yarısının, yaygın bir biçimde gizli işsizliğin söz konusu olduğu tarım sektöründe çalıştığı tahmin edilmektedir. Ayrıca kayıt dışı istihdam, ücretsiz aile işçileri ve kendi hesabına çalışanlar arasında diğer kesimlere göre çok daha yaygındır.⁴⁶⁹ Dolayısıyla bu kesimler emek piyasasında bölümlenme açısından dezavantajlı konumdadır.

Eğitim durumuna göre emek piyasasında bölümlenme ele alındığında Türkiye ve AB üyesi geçiş ekonomileri arasında önemli bir fark söz konusudur. Çünkü AB üyesi geçiş ekonomilerinde işsizlik, eğitim seviyesi nispeten düşük işçiler arasında daha yaygın iken Türkiye’de kentlerdeki eğitilmiş genç nüfus (lise ve üniversite diploması olan 15-24 yaş grubu gençler) arasında çok daha yaygındır.⁴⁷⁰ Bu durum demografik kompozisyondaki değişim, yetersiz yatırım düzeyi gibi etkenlerin yanı sıra açık işlerin gerektirdiği nitelikler ile işgücüne yeni katılan nüfusun nitelikleri arasındaki uyumsuzluğa işaret etmektedir.

⁴⁶⁹ ÇSGB, a.g.r., (Ağustos 2004), ss.43-44.

⁴⁷⁰ İnsan Tunalı, a.g.r., s.4.

Türkiye’de iş olanaklarının kısıtlı olması ve işsizlik oranının yüksek olması nedeniyle işsizlerin iş aramayı bırakmaları ya da ev kadını, öğrenci vd. olarak emek piyasasından çekilmeleri sonucunda İKO oldukça düşük düzeyde kalmış ve cesareti kırılmış işsizler olgusu ortaya çıkmıştır. Bu azalmada esas etkili olan unsur ise, kırdan kente göç olgusu sonucunda, kadınların emek piyasasından geri çekilmesidir. Türkiye’deki kadar belirgin olmasa da İKO’nun görece düşük kalması, Polonya ve diğer AB üyesi geçiş ekonomilerinde de söz konusudur. Dolayısıyla Türkiye’de emek piyasası bölümlenmesi açısından dezavantajlı grupların genç ya da yaşlı işgücü, kayıt dışı sektörde çalışan işgücü, eğitilmiş işgücü, kadın işgücü ve cesareti kırılmış işsizlerden oluşan gruplar olduğu ortaya çıkmaktadır.

Küreselleşme sürecinde, özellikle Türkiye ekonomisinin dışa açıklık oranının %40’tan %53’e çıktığı 2000 – 2005 yılları arasındaki dönemde, Türkiye emek piyasasının dünya emek piyasaları ile eklemlenmesi açısından emek piyasası bölümlenmekte ve çalışma ilişkileri parçalanmaktadır. Türkiye, 24 Ocak 1980 tarihinden başlayarak uygulanmakta olan neo-liberal ekonomi politikalarının bir gereği olarak ticaret, sermayenin dolaşımı ve borçlanma yoluyla küresel ekonomiye eklemlenmiştir. Bu yapılanmanın bir sonucu olarak emek piyasasının işleyişinde dışsal ve içsel katman olarak iki parça ortaya çıkmıştır. Dış katman olarak nitelendirilen dünya emek piyasaları ile iç katman olarak nitelendirilen Türkiye emek piyasasının eklemlenmesi, uyum değişkeni haline getirilen ucuz işgücü aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu işgücü de genellikle kayıt dışı istihdam edilen işgücüdür. Dolayısıyla emek piyasasının içsel katmanının ticaret, sermayenin dolaşımı ve borçlanma yoluyla dışsal katmanlarla eklemlenmeye uyarlanmış olması, “piyasa mantığının emek piyasasında yaygınlaştırıldıkça, yani emek piyasası esnekleştirildikçe, ekonomik alandaki risklerin iş ilişkisi aracılığıyla aktif nüfusa aktarımının yollarının açıldığı” anlamına gelmektedir.⁴⁷¹

Polonya ve diğer AB üyesi geçiş ekonomilerinde olduğu gibi DB, IMF, DTÖ gibi küresel kuruluşlar tarafından önerilen neo-liberal yaklaşıma göre, emek piyasası için de önerilen tam rekabet piyasası şartlarının oluşturulması yani emek piyasasının reforme edilişi sürecinde, Türkiye’de bu anlayışa uymayan çeşitli düzenlemeler

⁴⁷¹ Zeki Erdut, **a.g.m.**, ss.5-17.

mevcuttur. Bunlar istihdamın korunmasına ilişkin düzenlemeler, kıdem tazminatı, asgari ücret, işsizlik sigortası gibi sosyal kazanım olarak da nitelendirilebilecek olan düzenlemelerdir.

Buna karşılık Türkiye, sendikalaşma oranı ve toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçi sayısı açısından hem AB üyesi geçiş ekonomilerindeki düzeyin hem de AB ortalamasının altında kalmaktadır.⁴⁷²

Bu noktada görece yüksek işsizlik oranları, düşük istihdam oranları, düşük İKO gibi emek piyasası sorunları ile karşı karşıya kalmış olan Türkiye, Polonya ve diğer AB üyesi geçiş ekonomilerine küresel kuruluşlar tarafından önerilen “reformlar”ın içeriği önem kazanmaktadır.

Türkiye’de özellikle 2000 yılından itibaren DB, IMF gibi küresel kuruluşlar tarafından desteklenmekte olan politika ve uygulamalar;

- KİT’lerin açıklarının azaltılması,
- Tarıma ilişkin sübvansiyonların ve fiyat desteklerinin kaldırılması,
- Emeklilik sisteminin açıklarının kontrol altına alınması,
- Özelleştirme programının hızlandırılması,
- Bütçe dışı harcamaların bütçeye dahil edilmesi ve bütçe disiplininin sağlanması,
- Hükümet harcamalarına bütçe dışı fon sağlamak için kullanılan devlet bankalarının borç ödeyebilir hale getirilmesi,
- Bankacılık sektöründeki bozuklukların giderilmesi,
- Ekonomi yönetiminin şeffaflığının sağlanması,
- Özel sektörün, ekonominin yeniden yapılandırılması sürecindeki rolünün geliştirilmesi,
- Ücret kontrolleri ve sıkı para politikası gibi uygulamaların sürdürülmesi,
- Finansal istikrarın sağlanması ve enflasyonla mücadeleye ilişkin politika ve programların devam ettirilmesi olarak ortaya konulabilir.⁴⁷³

⁴⁷² ÇSGB, **a.g.r.**, (Nisan 2007), s.7; Aziz Çelik, Kuvvet Lordoğlu, **a.g.m.**, ss.18.

⁴⁷³ The World Bank Independent Evaluation Group, **a.g.r.**, ss.21-23; T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **a.g.m.**, ss.3-5.

Ayrıca bu politika ve programlar 1999 yılından itibaren çeşitli kurumsal ve yasal düzenlemeler ile desteklenmiştir. Bu süreçte liberalleştirilen finansal sistemin daha rahat işleyebilmesi için Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) bağımsızlaştırılarak, bankanın başlıca görevinin fiyat istikrarına ulaşmak ve onu korumak olduğu yasalaştırılmıştır. Kamu sektörü ile ilgili olarak şeffaflığı artırma, finansman ve yönetimi güçlendirme yönünde reformlar yapılmıştır. Tarım sektöründeki destek programları (sübvansiyonlar) aşamalı olarak kaldırılmış ve bunun yerine doğrudan gelir desteği uygulamasına geçilmiştir. Sosyal güvenlik sisteminde ilk olarak asgari emeklilik yaşı, sisteme yeni giren erkeklerde 60 ve kadınlarda 58 olarak belirlenmiş, daha önce sistemde kayıtlı olanlar için ise kademeli bir geçiş olanağı sağlanmıştır. İkinci olarak, SSK ve Bağ-Kur'a yeni üye olanlar için emeklilik aylığının hesaplanmasında kullanılan formül değiştirilmiştir. Üçüncü olarak, “ödenen primler ve sağlanan faydalar arasındaki uyumu sağlamak amacıyla”, referans ücret için prim yatırma süresinin kademeli olarak artırılması öngörülmüştür. Son olarak, önceden hükümet tarafından belirlenen ve genellikle memur maaş artışına endekslenen emeklilik aylıklarının, tüketici fiyatlarındaki artışa endekslenmesi sağlanmıştır. Ayrıca gönüllü özel emeklilik sisteminin önü açılmıştır. İşsizlik sigortası uygulaması yasalaştırılmış ve bu sistemin yönetimi ile birlikte Türkiye'nin AİS'ye uyum sağlama sürecinin koordinatörlüğü için İŞKUR kurulmuştur.⁴⁷⁴

Neo-liberal anlayışın egemen olduğu bu politika ve uygulamalar ile ilgili olarak vurgulanması gereken birkaç önemli nokta söz konusudur. Öncelikle küresel kuruluşlar tarafından genelde gelişmekte olan ülkelere, özelde ise geçiş ekonomilerine önerilen (daha önce ortaya konulmuş olan) politika ve programların Türkiye'ye önerilen ve çoğu hayata geçen uygulamalar ile önemli oranda benzerlikler içerdiğini belirtmek gerekmektedir. Bu politika ve programların ve dünya ekonomisindeki likidite bolluğu gibi dışsal faktörlerin etkisi ile hem Türkiye hem de başta Polonya olmak üzere AB üyesi geçiş ekonomilerinde makroekonomik istikrarın sağlandığı, enflasyon oranlarının kontrol altına alındığı, (Türkiye için 2001 yılından itibaren olmak üzere) düzenli bir büyüme sürecinin yakalandığı görülmektedir.

⁴⁷⁴ The Central Bank of the Republic of Turkey, *a.g.r.*, ss.54-58.

Ancak çokuluslu şirketler açısından ucuz emek, yüksek kar, ihracat pazarı ve spekülâtif finansal yatırım alanı olarak kabul edilen, Türkiye ve AB üyesi geçiş ekonomilerinin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde uygulanmakta olan DB ve IMF destekli istikrar programları ile çokuluslu şirketlere oldukça geniş bir hareket alanının sağlandığı görülmektedir. Bu istikrar programları ile çokuluslu şirketlere emek, doğal kaynaklar ve finansal piyasaları sömürmek için elverişli koşulların var olduğu bir ekonomik yapı yaratıldığı iddiası dikkate değerdir.⁴⁷⁵ Ayrıca emek piyasalarında ortaya çıkan sonuçların makroekonomik istikrar, enflasyon ve büyüme konusunda elde edilen sonuçlardan farklı olarak oldukça olumsuz bir tablo oluşturduğu görülmektedir.

Bu düzenlemelerin söz konusu olduğu 2000 – 2007 yılları arasındaki dönemde Türkiye’de İKO 1.2 puan, istihdam oranı 2.9 puan, yaşlı (55-64 yaş grubu) istihdam oranı 6.2 puan, genç (15-24 yaş grubu) istihdam oranı 6.1 puan azalmış; işsizlik oranı 3.4 puan, genç işsizlik oranı 5.7 puan, uzun süreli işsizlik oranı 2.1 puan yükselmiştir. Ayrıca işsiz sayısı 947 bin kişi artmıştır.⁴⁷⁶ Dolayısıyla Türkiye emek piyasasında aktif nüfusa yeni katılan insanların önemli bir kısmı işgücü içine çekilememekte, işgücüne yeni katılan insanlara ve tarım sektöründe işsiz kalan insanlara yeni iş alanı sağlamakta yetersiz kalınmakta, büyüme ile istihdam/işsizlik etkileşimi güçlendirilememektedir.

Bu noktada Türkiye’nin emek piyasasında yaşadığı sorunların temel nedenleri şöyle sıralanabilir:

- Aktif nüfusa katılmakta olan nüfusun oranı görece olarak oldukça yüksektir.
- Dönüşüme giren tarım sektöründeki çalışanlar artan oranda işsiz kalmaya başlamıştır.
- Reel sektör yatırımlarını artırmaya dönük kapsamlı bir destekleme mekanizması oluşturulamamıştır.
- Yasal olarak 45 saat olan haftalık çalışma süresi, fiiliyatta 52 saat civarındadır.
- Aktif emek piyasası politikaları yetersizdir ve eğitim istihdam ilişkisi kurulamamaktadır.

⁴⁷⁵ Mehmet Odekon, **a.g.e.**, ss.28-29.

⁴⁷⁶ EC, **a.g.r.**, (2007), s.315.

- Teknolojik değişim ve küreselleşme sürecinde açık iş ve işsizlerin nitelikleri arasında ortaya çıkan uyuşmazlıklar giderilememektedir.
- Mesleki eğitim ve vasıf kazandırma faaliyetleri yetersiz kalmaktadır.
- Büyüme ile istihdam/işsizlik etkileşimi oldukça zayıftır.
- Uygulanmakta olan ekonomik politika ve programlar (büyüme, enflasyonu düşürme, mali disiplini sağlama gibi) farklı alanlara odaklanmakta ve planlı bir ulusal istihdam politikası ortaya konulamamaktadır.⁴⁷⁷

Emek piyasasında ortaya konulan olumsuz tablo ve bu olumsuz tablonun temel nedenleri, Türkiye’de çözüm amaçlı politika ve programlar hakkında bir fikir vermektedir. DB, IMF gibi küresel kuruluşlar tarafından Türkiye’ye önerilen çeşitli önlemler söz konusudur. Buna göre ilk olarak Türkiye’de yüksek olduğu iddia edilen istihdam üzerindeki vergi ve prim yükünün azaltılması, katı olduğu iddia edilen istihdam koruma düzenlemelerinin esnekleştirilmesi, geçici, yarı zamanlı ve belirli süreli iş sözleşmelerinin yaygınlaştırılması önerilmektedir. İkinci olarak kayıtlı sektörde istihdam yaratımının desteklenmesi için aktif emek piyasası politika ve programları ile vasıf kazandırmaya ilişkin uygulamalara ağırlık verilmesi ve daha esnek iş güvencesi düzenlemeleri önerilmektedir. Üçüncü olarak kapsamlı bir emek piyasası reformu ile kıdem tazminatlarının aşağı çekilmesi, çalışma şartlarının esnekleştirilmesi, OECD standartlarına göre yüksek olduğu iddia edilen kamu çalışanlarının (örneğin öğretmenlerin) ücret ve maaşlarının azaltılması önerilmektedir.⁴⁷⁸ Mevcut yapı içinde emek piyasasındaki sorunların çözümü için Türkiye’ye küresel kuruluşlar tarafından önerilmekte olan politika ve programların temelde neo-liberal bakış açısına uygun olduğu görülmektedir. Dolayısıyla emek piyasasında esneklik ve deregülasyon uygulamaları içeren bu politika ve program önerileri, tüm ekonomik yapı için önerilen önlemler ile bir arada düşünüldüğünde,

⁴⁷⁷ The World Bank, **Turkey Labor Market Study**, The World Bank, Poverty Reduction and Economic Management Unit Europe and Central Asia Region, April 14, 2006, s.83; Süleyman Özdemir ve diğerleri, **İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ’lerin Desteklenmesi**, İTO Yayını, Yayın No: 2006-45, İstanbul, 2006, ss.116-124; Seyfettin Gürsel ve diğerleri, **a.g.e.**, (Aralık 2004), ss.17-18.

⁴⁷⁸ The World Bank, **Turkey Country Economic Memorandum / Promoting Sustained Growth and Convergence with the European Union**, The World Bank, Poverty Reduction and Economic Management Unit Europe and Central Asia Region, Report No: 33549, February 23, 2006, ss.44-48; NTV-MSNBC, “DB: Öğretmen Maaşlarını Düşürün”, **Ekonomi Sayfası**, DB Türkiye Direktörü Ulrich Zachau’dan aktaran Sezer Kılıç, (<http://www.ntvmsnbc.com/news/433121.asp>, Erişim Tarihi: 25 Ocak 2007), s.1.

Polonya ve diğer AB üyesi geçiş ekonomileri için önerilen neo-liberal anlayıştaki reçetelerin Türkiye'nin de önüne konulduğu görülmektedir.

Ancak ülkeler açısından istihdam ve işsizlik olguları içsel ve dışsal birçok faktörden etkilenmekte, bu faktörlerin etki düzeyleri farklı değişkenlere bağlı olarak değişmekte ve ortaya farklı sonuçlar çıkabilmektedir. Dolayısıyla birbirine benzer ya da aynı politikalar farklı ülkelerde farklı sonuçlar yaratabilmektedir.⁴⁷⁹ Literatürde Türkiye emek piyasasının esneklik düzeyi ile ilgili küresel kuruluşların iddialarının aksine görüşler vardır. Onaran'a göre uluslararası rekabete uyum ve kriz dönemlerinde temel uyum değişkeni işçi ücretleri ve çalışma koşulları olmuştur. Dolayısıyla 1994 ve 2001 krizleri, Türkiye emek piyasasının, iddiaların aksine ne kadar esnek olduğunu göstermiştir.⁴⁸⁰ Dolayısıyla kayıt dışı istihdamın yaygınlığı, krizlerin etkisi, eski İş Kanunu'na göre kısmi süreli çalışma, çağrı üzerine çalışma, ödünç iş ilişkisi gibi birçok esnekleştirilmiş düzenleme içeren yeni İş Kanunu'nun bu alanda işverene sağladığı hareket alanı ve kriz dönemlerinde görülen reel ücretlerdeki esneklik düzeyi Türkiye emek piyasasının aslında öne sürülenden daha esnek bir yapıda olduğunu göstermektedir.

Ayrıca neo-liberal anlayışa uygun politika ve programların uygulamada olduğu 1980 yılı sonrasındaki dönemde Türkiye'de gelir dağılımı adaletsizliğinin daha da arttığı, işsizlik ve yoksulluk düzeyinin yükseldiği bilinen bir gerçektir.⁴⁸¹ Dolayısıyla kronik işsizliğin, gelir dağılımında adaletsizlik ve yoksulluk ile ikame edilmeye çalışılması çeşitli sorunlar doğurmaktadır. Çünkü emek piyasasında alınacak deregülasyon ve esneklik temelli önlemler sonucunda gelir dağılımı adaletsizliğinin ve yoksulluk düzeyinin daha da yükselmesi durumunda toplumda daha geniş önlemlere ihtiyaç ortaya çıkmaktadır.⁴⁸² Bu da daha önce değinildiği üzere geçiş ekonomilerinde de olduğu gibi Türkiye'de, neo-liberal ağırlıklı düzenlemelerin uygulandığı dönemde ortaya çıkmış olan görece yüksek işsizlik oranları, düşük istihdam oranları ve yoksulluk olgularından dolayı ironik bir biçimde

⁴⁷⁹ Ahmet Selamoğlu, **a.g.m.**, ss.171-172.

⁴⁸⁰ Özlem Onaran, **a.g.m.**, s.3.

⁴⁸¹ Süleyman Özdemir ve diğerleri, **a.g.e.**, s.110.

⁴⁸² Şelale Uşen, **a.g.m.**, s.130.

devlete, neo-liberal anlayışın karşı çıktığı yeni sorumluluklar yüklenmesi anlamına gelmektedir.

Türkiye'nin içinde bulunduğu içsel ve dışsal şartlar göz önünde tutulduğunda emek piyasasında var olan sorunların temelinde yer alan nedenlere eğilerek çözüm önerileri geliştirilmesi oldukça önemlidir. Bu noktada uygulamaya konulabilecek olan politika ve programlar şöyle sıralanabilir:

- Yatırım kaynaklı ve istihdam odaklı sürdürülebilir büyüme ortamının sağlanması gerekmektedir.
- Tarım sektöründeki istihdam azalışının emilmesinin, tek başına (günümüz koşullarında rekabet gücü açısından teknolojik ilerlemeye odaklanmış olan) sanayi sektöründen beklenemeyeceği gerçeğinden hareketle hizmet sektöründeki imkanların kullanılması gerekmektedir. Bu noktada mesleki eğitim, yeniden eğitim ve vasıf kazandırma işlevlerinin etkinleştirilmesi önemli bir rol oynayacaktır.
- Etkin bir üretim ve istihdamı teşvik sistemi oluşturulmalıdır. Ayrıca küresel rekabet koşullarında KOBİ'ler dinamik yapıları ve gerçekleştirdikleri yatırımlar ile ekonominin gelişmesine ve dinamizm kazanmasına önemli katkılar sağladıkları için, yeni oluşturulacak KOBİ'ler ve halihazırda var olanlara dönük kapsamlı bir desteleme mekanizmasının oluşturulması gerekmektedir. Ancak Türkiye'de bu işletmelere sağlanan teşvik ve desteklerin DPT, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlıkları, KOSGEB ve kamu bankaları arasında dağıldığı ve halen tek merkezden yürütülemediği görülmektedir.
- Kadınlar, gençler gibi dezavantajlı gruplara dönük olarak istihdam olanaklarını geliştirecek politika ve programlar ortaya konulmalı ve eş zamanlı bir biçimde uygulanmalıdır.
- Haftalık yasal çalışma süresinin kısaltılması gerekmektedir. Çünkü yapılan araştırmalara göre Fransa ve diğer bazı OECD ülkelerinde çalışma saatlerinin kısaltılmasıyla istihdam artışı arasında pozitif bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak Polonya ve Slovakya gibi geçiş ekonomilerinde olduğu gibi Türkiye'de haftalık çalışma süresi görece olarak uzundur. Yasal olarak 45 saat olan haftalık çalışma süresinin, fiiliyatta 52 saat civarı olduğu

düşünüldüğünde, var olan düzenlemenin uygulanması durumunda dahi önemli oranda istihdam artışı sağlanabilecektir. Gerçekten de 52 saat yerine 45 saatlik haftalık çalışma süresinin uygulanması durumunda 500 bin kişiye daha iş sağlanabileceği tahmin edilmektedir.

- Kamu ve özel istihdam kurumlarının etkinlik ve işlevleri artırılmalıdır.
- Hayat boyu öğrenim, mesleki ve teknik eğitim, eğitim – istihdam bağlantısı çerçevesinde ele alınarak istihdam politika ve programları eğitim politikaları ile bütünleştirilmelidir.
- Sosyal güvenceden yoksun, kötü çalışma koşulları, düşük verimlilik ve düşük ücretli istihdamın hakim olduğu kayıt dışı sektörü kayıt altına alma çabaları ile kayıt dışı istihdamı azaltma çabaları bir arada yürütülmelidir.
- Yerel yönetimler eli ile yerel düzeyde istihdam yaratılmasına dönük politika ve programların uygulamaya konulması gerekmektedir.⁴⁸³

Bu sıralanan önlemlerin başarılabilmesi açısından çok önemli iki faktör söz konusudur. Daha önce Türkiye’de uygulanmakta olan ekonomi politikalarının odaklandıkları alanların büyüme, mali disiplin, fiyat istikrarı ve enflasyonun düşürülmesi olduğu ortaya konulmuştur. İşte ilk olarak uygulanmakta olan ekonomi politikalarının odaklanması gereken alanlardan bir diğerinin istihdam olması hatta istihdama ilişkin amaçların diğer odaklanılan alanlara yönelik uygulamalarda da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Zira emek piyasasındaki düşük istihdam, yüksek işsizlik gibi sorunların çözümünün ekonominin diğer alanlarındaki iyileşme ve ilerlemelerle başarılamayacağı ortadadır. Öyle ki aralarında neden sonuç ilişkisi bulunması gereken büyüme ile istihdam olgularının bile çok zayıf bir etkileşim içinde olduğu, yapılmış olan ekonometrik analizler ile ortaya konulmuştur.

İkinci olarak Türkiye’de kapsamlı, planlı bir ulusal istihdam politikasının ortaya konulamamış olması, farklı kurumlar tarafından dağınık bir biçimde uygulanmaya çalışılan emek piyasasına ilişkin politika ve programların koordinasyondan uzak oluşu dikkate alınarak çeşitli önlemlerin alınması gerekmektedir. Ortaya konulacak olan bir istihdam politikasının genel ekonomik

⁴⁸³ Şelale Uşen, **a.g.m.**, ss.120-145; The World Bank **a.g.r.**, (April 14, 2006), ss.9, 83; Süleyman Özdemir ve diğerleri, **a.g.e.**, ss.128-132.

politika ve programlar ile emek piyasasına ilişkin uygulamaları istihdamı artırma, işsizliği azaltma çerçevesinde koordine etme noktasında da faydalı olacağı açıktır. Aslında bu alanda ilk adım olarak; AB üyelik sürecinde AİS'ye uyum sağlamak amacıyla emek piyasasının izlenmesi, emek piyasası bilgi sisteminin oluşturulması, aktif ve pasif emek piyasası politika ve programlarının uygulanması görevleri, yeniden yapılandırılan İŞKUR'a verilmiştir. Ancak henüz bu başlangıç niteliğindeki açılımın ardı getirilmemiştir.

3.4.2 – Türkiye Emek Piyasasının Avrupa Birliği Emek Piyasalarına Eklemlenmesi

Türkiye ve AB arasındaki ilişkiler 1960'lı yılların ilk yarısında başlamıştır. Bu süreç diğer AB üyesi ülkelerin üyelik süreci ile karşılaştırıldığında hem çok daha zor hem de çok daha uzun sürmüştür. Üyelik süreci olarak kırk yıl geride kaldığı halde henüz tam üyeliğin ne zaman gerçekleşeceği belirsizliğini korumaktadır. Çeşitli nedenlerle 1970'li yılların ikinci yarısında kopmuş olan ilişkiler, Türkiye'nin Birliğe 1987 yılındaki tam üyelik başvurusu ile yeniden başlamıştır. 1995 yılında Türkiye ve AB arasında gerçekleşen gümrük birliği sonrasında özellikle aday ülke statüsünün kazanıldığı 1999 yılından itibaren üyelik sürecindeki ilişkiler ivme kazanmış ve 2005 yılında tam üyelik (katılım) müzakereleri başlamıştır.⁴⁸⁴ Dolayısıyla AB'ye üye olan geçiş ekonomilerinde olduğu gibi Türkiye'nin de geçiş süreci ve AB'ye entegrasyon süreci çakışmıştır. Türkiye'nin 1980 yılından itibaren başlayan kendine özgü geçiş sürecinde başlarda daha ağır basan geçiş tedbirleri, bir süre sonra Avrupa'ya entegrasyon süreci aracılığı ile AB üyelik sürecine ilişkin düzenlemelere evrilmiştir.

EC tarafından yayınlanan Türkiye'ye ilişkin 2007 İlerleme Raporu'nda IMF ile yapılan Stand-by Anlaşması'na, 2006 yılında gözden geçirilen DB ile Ülke Yardım Stratejisi'ne ve küresel finans kuruluşlarıyla mutabık kalınan ekonomik politikalara bağlı kalınmasına destek verilmektedir.⁴⁸⁵ Dolayısıyla çakışmış olan

⁴⁸⁴ Yusuf Bayraktutan, **Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri / Bölgeselleşme ve Küreselleşme**, Nobel Yayını, 3. Baskı, Ankara, Eylül 2006, ss.135-140.

⁴⁸⁵ Commission of the European Communities, **a.g.r.**, (06 November 2007), s.26.

Türkiye'nin geçiş süreci ile AB entegrasyon sürecindeki bir çok düzenlemenin, paralellik arz ettiğini belirtmek gerekmektedir.

Türkiye'nin müzakere sürecinde AB'ye katılım amacı ile gerçekleştirmeye çalıştığı kriterler, Kopenhag Kriterleri olarak adlandırılmaktadır. Bu çerçevede politik kriterler, ekonomik kriterler ve topluluk mevzuatının benimsenmesi kriteri esas alınarak çeşitli düzenlemeler yapılmaktadır. Görüldüğü üzere ülkenin sosyo-ekonomik yapısı kapsamlı bir dönüşüm sürecine sokulmuştur.

AB üyelik sürecinden dolayı Türkiye'deki dönüşüm sürecinde emek piyasası çeşitli etkiler ile karşı karşıya kalacaktır. AB'ye tam üyelik kriterleri olan Kopenhag Kriterleri'nde ortaya konulduğu üzere; Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısına dayanabilecek kapasitede olmak vurgusu, emek piyasalarında da, diğer piyasalardaki gibi yoğun bir rekabet ile karşı karşıya kalınacağına işaret etmektedir. Ayrıca ürün piyasalarında yoğunlaşacak olan rekabetin de emek piyasalarına yansımaları söz konusu olacaktır. Nihayet AB müktesebatı kabul edilirken hem istihdam hem de sosyal politika alanında Türkiye'yi oldukça zorlayacak düzenlemelerin olduğunu belirtmek gerekmektedir.⁴⁸⁶

İçinde bulunulan dönemde Türkiye 35 başlıkta kendi sosyo-ekonomik yapısını, AB'ye uyum amacı ile dönüştürmeye yönelik düzenlemeler yapmaktadır. Şüphesiz bu yapılan düzenlemelerin tümü dolaylı ya da dolaysız olarak emek piyasasını da etkilemektedir. Doğrudan emek piyasası ile ilgili olabilecek olan müzakere başlıkları (2 numaralı başlık) İşçilerin Serbest Dolaşımı, (3 numaralı başlık) İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunma Serbestisi, (17 numaralı başlık) Ekonomik ve Parasal Politika, (19 numaralı başlık) İstihdam ve Soysal Politika ve (20 numaralı başlık) İşletmeler ve Sanayi Politikası başlıklarıdır. Türkiye'nin bu alanlarda AB'ye uyum amacıyla yaptığı düzenlemelerin oldukça ağır ilerlediği görülmektedir.

Türkiye ve AB ülkeleri arasında ekonomik ve sosyal açıdan çeşitli benzerlikler söz konusudur. Özellikle AB'ye 2004 ve 2007 yıllarında üye olan geçiş

⁴⁸⁶ Erol Taymaz, Şule Özler, "Labor Market Policies and EU Accession: Problems and Prospects for Turkey", **ERC (Economic Research Center) Working Papers in Economics**, 04/05, March 2004, ss.6-7.

ekonomileri ile Türkiye arasındaki ortak noktalar çok fazladır. AB üyesi geçiş ekonomilerinden Polonya sosyo-ekonomik yapısı, emek piyasası özellikleri, yeniden yapılanma sürecinde yaşadığı sıkıntılar ile Türkiye'ye en yakın örnek konumundadır. Türkiye ve Polonya'nın dönüşüm sürecinin yanı sıra AB üyelik süreci de birlikte değerlendirildiğinde yararlı değerlendirmeler ortaya çıkacaktır. Bu iki ülkenin AB üyelik sürecinde yaşadığı dönüşüm, Tablo 3.19'da etraflı bir biçimde değerlendirilmiştir.

Tablo 3.19: Polonya ve Türkiye'nin AB Üyelik Süreci

<i>Yeniden Yapılanma Süreçleri</i>	Polonya (AB Üyelik Süreci)	Türkiye (AB Üyelik Süreci)
<i>Başlangıç ve Bitiş Tarihi</i>	Başlangıç: 1994 Bitiş: 2004	Başlangıç(Ankara Antlaşması): 1963 Gümrük Birliğinin Başlangıcı: 1995
<i>Uygulanan Politikalar</i>	Neo-liberal Politikalar	Neo-liberal Politikalar
<i>Sosyal Ortakların Rolü</i>	- Sürece Destek Vermişlerdir	- Sürece Destek Vermişlerdir
<i>Ekonomi Politikalarının Odaklandığı Alanlar</i>	- Büyüme - Enflasyonu Düşürme - Kamu Açıklarının Kontrolü - İstihdam Artışı - Genel İstihdam Oranı, Kadın İstihdam Oranı ve Yaşlı İstihdam Oranı İçin Hedeflerin Belirlenmiş Olması	- Büyüme - Enflasyonu Düşürme - Kamu Açıklarının Kontrolü
<i>Genel Ekonomide Ortaya Çıkan Sonuçlar</i>	- Yüksek Büyüme - Enflasyon Azalışı	- İstikrarsız Büyüme - Enflasyon Azalışı
<i>Emek Piyasalarında Ortaya Çıkan Sonuçlar</i>	- İstihdam Artışı - İKO Artışı - İşsizlik Azalışı	- İstihdam Azalışı - İKO Azalışı - İşsizlik Artışı - Özellikle Kadın İstihdamının Düşük Kalması ve Eğitimli Genç İşsizliğinin Artış Göstermesi
<i>Emek Piyasasında Ortaya Çıkan Sonuçların Nedenleri</i>	- Doğrudan Yabancı Yatırımların Artışı - Dış Ticaret ve İhracatın Artışı - AB İçinde Serbest Dolaşım Hakkının Elde Edilmesi - AB'nin Üyelik Öncesi ve Sonrası Fonları - AİS Çatısı Altında Ulusal İstihdam Politikasının Oluşturulması	-Büyüme, İhracat ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar İle İstihdam Arasındaki Etkileşimin Zayıf Kalması - Planlı Bir Ulusal İstihdam Politikasının Olmaması - İstihdam Artışının Ekonomi Politikalarının Odaklandığı Alanlardan Biri Olmaması - AB Üyelik Sürecinin Gereklerinin Yerine Getirilmemesi ve Sürecin Uzaması

Nüfus açısından ele alındığında Türkiye, Avrupa'nın en kalabalık ülkelerinden biridir. AB üyelerinden sadece Almanya'nın nüfusu Türkiye'nin nüfusundan daha fazladır. Makroekonomik veriler ve özellikle büyüme oranları açısından ele alındığında 2001 yılından sonraki dönemde Türkiye'nin performansı, AB-27 ve AB üyesi geçiş ekonomilerinin ortalama performansından daha iyidir. Geçiş ekonomilerinden Estonya, Letonya ve Litvanya'nın büyüme performansı ile Türkiye'nin performansı yakındır. 2001 yılı sonrasında emek verimliliğindeki artış oranı Türkiye ve Polonya'da birbirine yakındır ve bu oran AB-27 ülkelerinin ortalamasından daha yüksektir. Enflasyon oranı açısından ele alındığında 2001 yılı sonrasındaki yönelim Türkiye ve AB üyesi geçiş ekonomilerinde oldukça benzerdir. Bu süreçte Türkiye AB üyesi geçiş ekonomilerinde olduğu gibi yüksek olan enflasyon oranını tek haneli rakamlara indirmeyi başarmıştır. 2007 yılı itibarı ile %9 civarı bir enflasyon oranı söz konusudur ve bu oran AB-27 ortalamasına göre hala yüksektir. Ayrıca yüksek büyüme performansına karşılık düşük emek piyasası performansının var olmasından anlaşılacağı üzere, büyüme – istihdam/işsizlik etkileşimi AB'nin yeni üyelerinde olduğu gibi zayıf kalmaktadır. Türkiye'de büyüme oranı ile istihdam artış oranı arasındaki fark, AB ortalamasına ve Polonya'nın aynı dönemlerdeki verilerine göre daha fazladır.⁴⁸⁷ Zaten Türkiye'de büyümenin işsizlik düzeyini hiç etkilemediği ve istihdam düzeyine etkisinin ise sınırlı kaldığı ekonometrik analizlerle ortaya konulmuştur. Dolayısıyla Türkiye ve AB ülkeleri arasındaki en önemli farklılıkların istihdam ve işsizliğe ilişkin göstergelerde ortaya çıktığı görülmektedir.

2006 yılında Türkiye'de işsizlik oranı %9.9 iken bu oran AB-15 ülkelerinde ortalama olarak %7.4, AB-27 ülkelerinde ortalama olarak %7.9, AB üyesi geçiş ekonomilerinde ortalama olarak %8.25 ve Polonya'da %13.8 düzeyindedir. Bu oranın ve genç işsizlik oranı ile kadın işsizlik oranının da AB ortalamalarından daha yüksek olduğu görülmektedir. 2006 yılı itibarı ile 2010 istihdam hedefleri açısından incelendiğinde genel istihdam oranında Türkiye'nin %70'lik istihdam hedefine 24.1 puan uzak olduğu görülmektedir. Genel istihdam hedefinde ortalama olarak AB-15 ülkeleri 4 puan, AB-27 ülkeleri 5.7 puan hedefin gerisinde iken, AB üyesi geçiş ekonomileri 8.15 puan ve Polonya 15.5 puan hedefin gerisindedir. Kadın istihdam

⁴⁸⁷ EC, a.g.r., (2007), s.275-315.

oranında Türkiye %60'lık istihdam hedefine 36.1 puan uzak iken ortalama olarak AB-15 ülkeleri 1.6 puan, AB-27 ülkeleri 2.9 puan, AB üyesi geçiş ekonomileri 7.4 puan ve Polonya 11.8 puan hedefin gerisindedir. Yaşlı istihdam oranında Türkiye %50'lik istihdam hedefine 19.9 puan uzak iken ortalama olarak AB-15 ülkeleri 4.7 puan, AB-27 ülkeleri 6.5 puan, AB üyesi geçiş ekonomileri 12.1 puan ve Polonya 21.9 puan hedefin gerisindedir.⁴⁸⁸

Türkiye'de AB üyesi geçiş ekonomilerinin çoğunda olduğu gibi eski AB üyelerine oranla tarım ve sanayi sektörlerinin üretim ve istihdamdaki payı daha yüksek, hizmetler sektörünün payı ise daha düşüktür. Türkiye'de tarım sektörünün üretim ve istihdamdaki payı düşerken sanayi ve hizmet sektörlerinin payı yükselmektedir. Bu sektörel dönüşüm emek talebi ile arzı arasında mesleki nitelik uyumsuzluğu ve arz fazlası oluşturabilmekte; istihdam oranının düşmesi, işsizlik oranının yükselmesine neden olabilmektedir. Çünkü yeni ortaya çıkan işlerin gerektirdiği nitelikler ile tarım sektöründe işsiz kalan işçilerin sahip oldukları nitelikler arasında uyumsuzluk söz konusudur. Bu uyumsuzluk yeni işlerin yüksek nitelik ve yüksek eğitim gerektirmesine karşın bu niteliklere sahip emek arzının kısıtlı olmasından kaynaklanmaktadır. Emek talebi ve arzı arasındaki mesleki nitelik uyumsuzluğu yeni iş yaratılmasının önündeki en önemli engellerdir.⁴⁸⁹ Bu sorunların çözümü için eğitim, yeniden eğitim, mesleki eğitim gibi aktif emek piyasası politikalarına ağırlık verilmesi gerekmektedir.

Görüldüğü üzere Türkiye'nin 1980 yılından itibaren girdiği kendine özgü geçiş sürecinde uygulanmış ve uygulanmakta olan politikaların etkisi ile karma ekonomik yapı ve ithal ikameci sanayileşme modelinin, ihracata dönük sanayileşme modeline dayalı serbest piyasa ekonomisine dönüştürülmesi süreci önemli oranda mesafe almıştır. Ancak ekonomik ve sosyal dönüşümün emek piyasasına ilişkin sonuçlarının olumlu olmadığı ortadadır. Bu noktada ilgili düzenlemelerin özellikle

⁴⁸⁸ EC, **a.g.r.**, (2007), ss.24, 284-315.

⁴⁸⁹ Commission of the European Communities, **a.g.r.**, (06 November 2007), s.27. Aslında DB, IMF gibi küresel kuruluşların bakış açısına uygun bir biçimde, EC'nin adı geçen raporunda Türkiye'de işe alım ve çıkarmanın maliyetlerinin yüksek olmasının da yeni iş yaratılmasının önünde engel oluşturduğu iddia edilmektedir. Ancak daha önce ortaya konulduğu üzere yaygın kayıt dışı istihdam, kriz dönemlerinde ücret ayarlanabilirliğinin oldukça yüksek olması, eski İş Kanunu'na göre kısmi süreli çalışma, çağrı üzerine çalışma, ödünç iş ilişkisi gibi birçok esnekleştirilmiş düzenleme içeren yeni İş Kanunu'nun bu alanda işverene sağladığı hareket alanı istihdama ilişkin maliyetlerin istihdam artışı önünde engel olarak nitelendirilmesinin zor olduğunu ortaya koymaktadır.

1999 yılından itibaren ivme kazanmış olan AB üyelik süreci ile çakışmış olması bir şans gibi gözükmemektedir. Çünkü Türkiye’de ekonomik ve sosyal dönüşümünden dolayı ortaya çıkmakta olan olumsuzlukların giderilebilmesi noktasında, AB üyelik sürecinin ve eğer gerçekleştirilebilirse AB tam üyeliğinin çeşitli katkıları söz konusu olabilecektir. Zaten Türkiye’de yeniden yapılanma dönemi olan 1980 – 2006 yılları arasındaki dönem için istihdamın belirleyicilerini ortaya koyabilmek amacıyla yapılan ekonometrik analizden, AB üyelik sürecinin Türkiye’de istihdamı pozitif etkilediği sonucu çıkmıştır.

Üyelik sürecinde AB üyesi geçiş ekonomileri ile eski AB üyesi ülkeler arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik farkının azaldığı, yani reel yakınsamanın olduğu gerçeğinden hareketle Türkiye’nin durumu ortaya konulabilir. Türkiye 2001 yılından günümüze reel yakınsama konusunda önemli adımlar atmasına rağmen halen AB-15 ülkelerinin oldukça gerisindedir. Ayrıca reel yakınsama alanındaki ilerleme performansı AB üyesi geçiş ekonomileri ile karşılaştırıldığında zayıf kalmaktadır. Bu zayıflığın nedenlerinden biri, 2001 yılındaki krizden dolayı kişi başına GSYİH’nin önemli oranda azalmış olmasıdır. İkinci olarak, istihdam ve işsizliğe ilişkin temel sorunların var olduğu emek piyasasında, eğitim, bilim ve teknolojinin geliştirilmesi ile ilgili alanlarda kapsamlı politikaların olmaması reel yakınsama düzeyini zayıflatmaktadır. Üçüncü olarak, sıkı maliye politikası ve kriz ortamı sonrasındaki belirsizliklerden dolayı kamu sektörünün sabit sermaye yatırımlarının ve doğrudan yabancı yatırımların azalması, dolayısıyla toplam sabit sermaye yatırımlarının ancak 2003 yılından itibaren artmaya başlaması, reel yakınsama düzeyinin zayıf kalmasına etki yapmıştır.⁴⁹⁰ Ayrıca Türkiye’de ihracatın önemli oranda (çoğunluğu yatırım malları ve ara mallardan oluşan) ithalata dayalı olması da reel yakınsamayı zayıflatıcı bir etki doğurabilir. Nihayet, bu sorunları aşmaya ve ülkenin zayıf olan AB ile reel yakınsama performansını artırmaya dönük politika ve programlardan yoksun olduğu görülmektedir. Ancak AB üyesi geçiş ekonomilerinin deneyimlerinin gösterdiği gibi, bu zayıflıkları yaratan nedenlerin çoğunun AB üyelik sürecinde gerçekleştirilmeye çalışılan Kopenhag Kriterleri ve parasal birlik (tek para birimi) için gerçekleştirilmeye çalışılan Maastricht Kriterleri ile aşılabileceği ortadadır.

⁴⁹⁰ S. Serpil Atalay, **a.g.e.**, ss.30-44.

Türkiye'nin yönelmiş olduğu iktisadi yapı içinde doğrudan yabancı yatırımların ekonominin gelişimi, istihdamın artırılması ve işsizliğin azaltılması gibi önemli katkılar sağladığı bilinmektedir. Türkiye'de yeniden yapılanma döneminde (1980 – 2006 dönemi) istihdamın belirleyicilerini ortaya koymak amacıyla yapılmış olan ekonometrik analizin sonuçlarına göre doğrudan yabancı yatırımlar ile istihdam arasında anlamlı bir etkileşim elde edilememesine rağmen Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınması için doğrudan yabancı yatırımların önemli bir etkisinin söz konusu olduğunu belirtmek gerekmektedir. Eğer Türkiye, gelen yabancı sermayeyi artırmayı başarabilirse ve gelen yabancı sermayeyi reel sektöre kanalize edebilirse doğrudan yabancı yatırımlar ile istihdam etkileşimini güçlendirebilecektir.

Gelişmekte olan ülkelere gelen yabancı sermaye; sermaye açığını kapatmaya, borç riskinden kurtarmaya, yeni teknolojiler ile ihracatı geliştirmeye, iş idaresi ve yönetim anlayışını değiştirmeye dönük işlevler görmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar ile gelen teknoloji ve bilgi birikimi hem dolaylı hem de dolaysız olarak istihdama katkıda bulunmaktadır. Türkiye 1990 – 1999 yılları arasındaki dönemde yıllık ortalama 1 milyar dolar yabancı sermaye çekebilmiştir. 1999 yılı sonu itibarı ile Türkiye'ye gelen yabancı sermayenin büyük bir kısmı AB ülkelerinden, %90 civarı ise OECD ülkelerinden gelmiştir.⁴⁹¹ Aslında uzun süredir Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların GSMH'ye oranında çok belirgin bir artış gözlemlenmemiş, bu oran 1970'lerdeki %0.1'lik düzeyinden, 1990'larda %0.4'e çıkabilmiştir. Türkiye'de, 1980 – 2001 yılları arasında 31.3 milyar ABD doları tutarında yabancı yatırım için izin düzenlenmiş, ancak bu miktarın sadece 17.2 milyar dolarlık kısmı ülkeye gelmiştir. Dolayısıyla Türkiye'de 1980'lerde kalkınmayı hızlandırmak ve daha çok istihdam imkânı yaratmak için doğrudan yabancı yatırımların teşvik edilmesine yönelik olarak ortaya konan liberalleşme politikalarının olumlu yönlerine fazla tanıklık edilememiştir.⁴⁹² Son dönemde bu alanda da iyileşmelerin söz konusu olduğu görülmektedir. 2004 yılı itibarı ile Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırım miktarı 2 milyar 733 milyon dolar düzeyindedir ve Türkiye bu doğrudan yabancı yatırım giriş miktarı ile 140 ülke

⁴⁹¹ Faruk Cömert, **a.g.m.**, ss.5-13.

⁴⁹² The Central Bank of the Republic of Turkey, **a.g.r.**, ss.21-22.

arasında 35. sıradadır.⁴⁹³ Bu noktada AB üyesi geçiş ekonomilerinin deneyimleri Türkiye'ye ışık tutacak niteliktedir. Zira bu ülkelerin önemli miktarda doğrudan yabancı yatırım çekmesinin temelinde AB üyeliği yer almaktadır. Diğer AB üyesi ülkelerden gelen doğrudan yabancı yatırımların yanı sıra ABD, Japonya ve Rusya gibi ülkelerden de doğrudan yabancı yatırımların alınmasının nedenleri AB üyeliğinden dolayı istikrarlı bir ekonomik yapının ortaya çıkmış olması, AB pazarı içerisinde oldukları için mal ve hizmetlerin serbest dolaşımından faydalanmaları ve AB standartlarında yatırım olanakları sağlamalarıdır.⁴⁹⁴

Serbest piyasa ekonomisi anlayışının istihdam açısından önem arz eden diğer bir noktası dış ticarettir. Çünkü bu anlayışta ihracatın artırılması hem büyüme hem de istihdamı artırma açısından yaşamsal önemdedir. Türkiye 1980 yılından itibaren dış ticaretin liberalizasyonuna ilişkin çeşitli önlemler alarak ithalat vergisi oranlarını düşürmüştü ve miktar kısıtlamalarını (kotaları) azaltmıştır. 1995 yılında Türkiye ve AB arasında oluşturulmuş olan “gümrük birliği”nden dolayı AB ve EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Birliği) ülkeleri menşeli malların ağırlıklı koruma oranı %5.9'dan sifıra düşürülmüş, üçüncü ülkelerden gelen mallara uygulanan ithalat koruma oranı %10.8'den %6'ya düşürülmüştür. Otomobil, kamyon, deri, ayakkabı, seramik gibi bazı özel mallara uygulanan ithalat vergileri ise kademeli olarak düşürülmüş ve 2001 yılında AB'nin üçüncü ülkeler için öngördüğü ortak gümrük vergisi oranı düzeyine indirilmiştir.⁴⁹⁵

Türkiye 1995 yılından itibaren AB ile gümrük birliği oluşturduğu için ticari entegrasyonda önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Gümrük birliği gerçekleşikten sonra ticaret hacminin ve GSYİH içinde ihracatın payının oldukça yükselmiş olduğu görülmektedir. Bu süreçte malların serbest dolaşımı konusunda AB ve Türkiye piyasaları önemli düzeyde eklenmiştir. Öyle ki Türkiye bu alanda yeni AB üyelerinden ve aday ülkelerden daha yüksek bir entegrasyon derecesine ulaşmıştır.⁴⁹⁶ Türkiye'de yeniden yapılanma döneminde (1980 – 2006 dönemi) istihdamın

⁴⁹³ TİSK, **İşsizliğin Çözümü: Girişimci Odaklı Yaklaşım**, TİSK Yayını, Yayın No: 267, Mart 2006, ss.25-27.

⁴⁹⁴ Jan Svejnar, **a.g.m.**, s.14; DEİK, **a.g.r.**, (Şubat 2006), ss.6-8.

⁴⁹⁵ The Central Bank of the Republic of Turkey, **a.g.r.**, s.10.

⁴⁹⁶ Ansgar Belke, “Turkey and the EU: On the Costs and Benefits of Integrating a Small but Dynamic Economy”, **Hohenheimer Diskussionsbeitrag**, Universität Hohenheim, Nr. 247/2004, s.3.

belirleyicilerini ortaya koymak amacıyla yapılmış olan ekonometrik analizin sonuçlarına göre ihracat ile istihdam arasında anlamlı bir etkileşimin söz konusu olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. İktisat teorisi bilgileri ve iktisadi beklentilerle uyuşmayan bu sonucun nedenlerinden en önemlisinin ihracat artışından dolayı elde edilen üretim artışlarının arkasındaki temel sektörlerin sermaye/teknoloji yoğun üretim yapan sektörlerin olması olduğu düşünülmektedir. Ancak planlı, programlı bir istihdam politikası ile emek yoğun sektörlerin ihracatı desteklenerek ihracat ile istihdam arasındaki etkileşim güçlendirilebilir.

AB üyesi geçiş ekonomileri için olduğu gibi Türkiye için de Avrupa ülkeleri önemli bir ticari ortaktır. Türkiye 2000 yılı verilerine göre ihracatının yarısından daha fazlasını (%52.5'ini), ithalatının yarısına yakınına (%48.9'unu) AB ile gerçekleştirmektedir. AB açısından bakıldığında Türkiye %1.71'lik payla AB'nin ithalat pazarları arasında 12. sırada, ihracat pazarları arasında ise %3.18'lik payla ABD, İsviçre, Japonya ve Polonya'dan sonra 5. sıradadır. Ayrıca Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ilk sekiz ülkenin yedisi AB üyesi ülkedir.⁴⁹⁷ Bulgaristan ve Romanya'nın içinde olmadığı AB-25 ülkelerinin 2000 yılında en çok ithalat yaptığı ülkeler arasında Türkiye, 18.2 milyar Euro ile 12. sırada iken 2004 yılında 30.9 milyar Euro ile 7. sıraya yükselmiştir.⁴⁹⁸ 2006 yılına ilişkin verilere göre Türkiye yaklaşık 85.5 milyar dolar düzeyinde olan toplam ihracatının yaklaşık 44 milyar dolarını AB-25 ülkelere yapmaktadır. Bu çerçevede AB-25'in toplam ihracat içindeki payı yaklaşık olarak %51.5 civarındadır. Aynı yılın verilerine göre Türkiye, yaklaşık 137.5 milyar dolar düzeyinde olan toplam ithalatının ise yaklaşık 54 milyar dolarını AB-25 ülkelere yapmaktadır. Bu çerçevede AB-25'in toplam ithalat içindeki payı yaklaşık olarak %39 civarındadır. Bu verilere göre Türkiye AB dışı ülkeler ile yaptığı ticaretten dolayı yaklaşık olarak 52 milyar dolar, AB ile yaptığı ticaretten dolayı yaklaşık 10 milyar dolar dış ticaret açığı vermektedir.⁴⁹⁹ Ayrıca 2005 yılı sonrasındaki dönemde AB ile yapılan ticaretten dolayı ortaya çıkan dış ticaret açığı hem mutlak hem de nispi olarak azalmaktadır.⁵⁰⁰ Dolayısıyla Türkiye

⁴⁹⁷ İTO, **a.g.e.**, ss.29, 94.

⁴⁹⁸ Murat Kavalalı, **a.g.e.**, s.68.

⁴⁹⁹ TÜİK, **a.g.r.**, (Mayıs 2007), ss.259-260.

⁵⁰⁰ DTM, **2006 Yılı**, Dış Ticaretin Görünümü - Periyodik Yayınlar, (<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/DisTicaretDegerelendirmeDb/DT2006-YILLIK.doc>, Erişim Tarihi: 27 Aralık 2007), s.12.

ekonomisi için mevcut risklerin en önemlilerinden biri olan ve dış ticarete göre şekillenen cari açık, AB ülkelerinden ziyade AB dışı ülkeler ile yapılan ticaretten kaynaklanmaktadır. Ayrıca AB üyesi geçiş ekonomilerinin AB üyeliği ve dolayısıyla gümrük birliği gerçekleştikten sonra AB ile olan ticaret hacminin büyümüş olmasının da etkisi ile emek piyasalarında olumlu sonuçlar elde etmeye başlamaları, Türkiye için AB üyeliğinin önemini ortaya koymaktadır.

Türkiye ve AB arasında istihdam ve işsizliğe ilişkin göstergelerin oldukça farklı olduğu ilgili bölümlerde ortaya konulmuştur. AB üyelik sürecinde sermayenin, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımına ilişkin tüm engellerin ortadan kaldırılması yönünde çeşitli düzenlemeler yapılmaktadır. İşçilerin serbest dolaşımına ilişkin müzakereler de devam etmektedir. Ancak tam üyelik gerçekleştiği zaman, AB'nin sınırlarını süresiz bir biçimde Türkiye'deki vatandaşlara kapatması (kalıcı derogasyon) söz konusudur. Türkiye'nin emek piyasasındaki sorunlarının çözümünde AB'nin katkısının olabileceği alanlardan biri, Türkiye ve AB arasında işçilerin serbest dolaşımının sağlanmasıdır. Bu yüzden Türkiye'nin bu kısıtlamayı aşabilmek için yoğun çaba sarf etmesi gerekmektedir. 2004 yılında üye olan 10 ülkenin dokuzuna, 2007 yılının sonunda sınırlarını açmış olan AB ülkelerinin, Türkiye için de makul bir geçiş sürecinden sonra sınırlarını açmaya ikna edilmesi gerekmektedir.

Ancak serbest dolaşımın sağlanmasının Türkiye açısından önemli bir dezavantajı söz konusu olabilecektir. AB ile serbest dolaşımın sağlanması durumunda eğitimli nüfus arasında işsizlik oranının yüksek olmasından, ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklardan dolayı beyin göçünün (beşeri sermaye kaybının) daha da yaygınlaşması, Türkiye'nin karşılaşılabileceği önemli sorunlardan biridir.⁵⁰¹

Mali yardım konusunda AB tarafından IPA çerçevesinde 2007 yılında Türkiye'ye 500 milyon Euro tahsis edilmiştir. Bunun yanında Türkiye, IPA aracılığı ile birçok bölgesel programdan faydalanmaktadır. 2006 yılı Ulusal Programı (National Programme, NP) çerçevesinde AB destekli projeler için 370 milyon Euro sağlayan iki finansman anlaşması imzalanmıştır. Bu program çerçevesinde 21.5

⁵⁰¹ Aysıt Tansel, Nil Demet Güngör, "Türkiye'den Yurt Dışına Beyin Göçü: Ampirik Bir Uygulama", **ERC Working Papers in Economics**, 04/02, January 2004, s.1.

milyon Euro'luk bir fon Eylül 2007 tarihinde seçilen projeler aracılığıyla, AB ile Türkiye arasındaki sivil toplum diyalogunu desteklemek için kullanılacaktır. Ayrıca EC, Türkiye'nin Komisyon program ve kurumlarına katılımının ortak finansmanı amacıyla 2007 yılında 62 milyon Euro tahsis etmiştir. Türkiye'nin kırsal kalkınma konusunda ilerlemenin başlangıç aşamasında olduğu gözlemlenmektedir. Kırsal kalkınma ve tarımdaki dönüşüm konusunda öngörülmüş olan Katılım Öncesi Kırsal Kalkınma Yardım Aracı (Pre-accession Assistance Instrument for Rural Development, IPARD) ile AB, Türkiye'ye destek vermektedir. İdari yapılarla ilgili olarak, IPARD için ödemeleri yapacak ajansın kurulmasına ilişkin düzenleme yasalaşmıştır. IPARD ajansının ulusal akreditasyonu konusundaki hazırlıklar devam etmektedir. Kabul edilebilir bir IPARD programının Komisyon'a zamanında sunulması, Türkiye'nin IPARD fonlarından tam olarak yararlanabilmesi konusunda ön şarttır. Ancak katılım öncesi fonların hazmedilmesinde, yavaş bir gelişme kaydedilmektedir. Türkiye'nin bu alana ilişkin kurumlarını güçlendirmesi ve proje ve programların kalitesi ile etkinliğini artırması için daha fazla çaba sarf etmesi gerekmektedir.⁵⁰² Görüldüğü üzere daha önce AB'ye üye olan geçiş ekonomilerinde olduğu gibi katılım sürecinde Türkiye, AB'den önemli düzeyde mali ve teknik destek almaktadır. Yapısal uyum çerçevesinde kullanılacak bu fonlarla, özellikle Avrupa Sosyal Fonu aracılığı ile emek piyasasına ilişkin sorun alanları üzerine yoğunlaşılabilir. Ayrıca tarım sektöründeki yapısal dönüşümün emek piyasasına olumsuz etkisinin sınırlanması açısından da bu fonlar önem arz etmektedir.

Türkiye'nin emek piyasası, istihdam ve işsizlik açısından en önemli eksiklerinden biri planlı bir ulusal istihdam politikasının olmamasıdır. AB, bu eksikliği 1990'lı yıllarda yaşamaya başlamış ve ortaya çıkan emek piyasası sorunlarının doğurduğu sıkıntıları gidermek için ağırlık aktif emek piyasası politikalarında olmak üzere bir dizi aktif ve pasif emek piyasası tedbirinin bileşiminden meydana gelen AİS'yi oluşturmuş ve bu çerçevede üye ülkelerin önüne somut istihdam hedefleri koymuştur. Daha önce açıklanmış olan istihdam edilebilirlik, girişimciliğin desteklenmesi, uyarlanabilirlik ve eşit fırsatların yaratılması olarak dört temel ayak üzerine oturan AİS, ülkelerin öznel koşullarına göre uyarlanabilmektedir. Bu uygulama; ulusal politikaların ülkelerin kendileri

⁵⁰² Commission of the European Communities, **a.g.r.**, (06 November 2007), ss.5-6, 44.

tarafından, olabilecek en uygun biçimde oluşturulabilmesi için başarılı deneyimlerin geliştirilmesi ve paylaşılmasına yönelik bir öğrenme süreci organizasyonu olan AKY olarak adlandırılmaktadır. İşte bu çerçevede içinde oldukça uzak olduğu istihdama ilişkin hedeflere ulaşabilmesi için Türkiye'nin, ihtiyacı olan ulusal istihdam politikasını, AKY ile AİS'ye uygun bir biçimde oluşturması gerekmektedir.⁵⁰³ Çünkü Türkiye emek piyasasında var olan sorunların uygulanmakta olan ekonomik politika ve programların odaklandığı büyüme, enflasyonu düşürme, mali disiplini sağlama gibi ekonominin diğer alanlarındaki iyileşmelerle aşılamayacağı ortadadır.

İstihdam politikasının yanı sıra sosyal politika açısından da AB ile uyum ve eşgüdümün sağlanması Türkiye'yi sosyo-ekonomik olarak biraz daha ileriye taşıyacak, toplumun yeniden yapılanma sürecine olan desteğini artıracaktır. Çünkü Türkiye'de çalışanların yarısından fazlası herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı değildir. Yoksulluk riski altında yaşayan nüfusun oranı, AB'ye üye ve aday ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça yüksektir. Kadınların emek piyasasına ve eğitim imkanlarına erişimi kısıtlıdır. Bunun yanı sıra yeniden yapılanma sürecinde işsizlik, yoksulluk gibi sorunlarla karşı karşıya kalan kesimlerin sosyo-ekonomik politikalarla desteklenmesi konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Ayrıca son dönemde yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele ve sosyal içermeye ilişkin fazla ilerleme kaydedilmemiştir. ILO ve AB standartlarına göre çok daha kısıtlayıcı olan Sendikalar Kanunu ve Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu'nu değiştirilmemiştir. Sosyal diyalog konusunda Ekonomik ve Sosyal Konsey oluşturulmasına rağmen oldukça etkisiz kalmıştır. Nihayet görece az olan sendika üyesi ve toplu sözleşme kapsamındaki işçilerin oranı daha da azalmıştır.

Türkiye 1961 tarihli Avrupa Sosyal Şartı'nı 1989'da adil çalışma şartları hakkı, işçi sağlığı ve iş güvenliği hakkı, sendika hakkı, toplu pazarlık hakkı, çalışan kadınların korunması, bedensel veya zihinsel özürlülerin meslek eğitimi hakkı ile mesleki ve yeniden uyum hakkı maddelerine çekince koyarak onaylamış olan bir ülkedir. 1996 tarihli Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı ise henüz Türkiye

⁵⁰³ AB'de bu çerçevede değerlendirilmesi gereken yeni bir yaklaşım söz konusudur. Güvenceli esneklik olarak nitelendirilen bu yaklaşımda esneklik ile güvence arasında bir denge oluşturulmaya çalışılmaktadır. Ancak henüz AB düzeyinde üzerinde uzlaşı sağlanamadığı ve tanımı netleşmediği için güvenceli esneklik yaklaşımının Türkiye açısından değerlendirilmesi olası değildir.

tarafından onaylanmamıştır. Aslında Türkiye hukuksal olarak AB sosyal politikasına uyum konusunda, sosyal hakları kapsayan ilgili sözleşmeler söz konusu olduğunda ya bu sözleşmeleri geç onaylamakta ya içeriğini boşaltacak çekinceler koymakta ya da iç hukukta gereklerini yapmayıp uluslararası denetim organlarınca eleştirilmektedir.⁵⁰⁴ Dolayısıyla sosyal politika konusunda AB ile uyum ve eşgüdümün sağlanması noktasında Türkiye çok zayıf kalmıştır.

⁵⁰⁴ Aziz Çelik, “Avrupa Birliği Sosyal Politikası: Gelişimi, Kapsamı ve Türkiye’nin Uyum Süreci-2”, **Sendikal Notlar**, Sayı: 25, Mart 2005, s.2.

SONUÇ

Sosyolog Ralf Dahrendorg bir söyleşisinde sosyalizm sonrası doğu Avrupa ülkelerindeki geçiş sürecini şöyle özetlemiştir: “Her devrimci değişimin ardından yeni refaha giden yol bir gözyaşı vadisinden geçer. Sosyalizmin çöküşü sonrası, başarılı bir piyasa ekonomisinin bolluğuna doğruca geçiş mümkün olamaz. Kısıtlı, fakat gerçek sosyalist refah ve güvenlik lağvedilmek zorundaydı ve bu ilk adımlar haliyle acı verici olmuştur.”⁵⁰⁵

Geçiş ekonomileri ve Türkiye'nin yeniden yapılanma sürecinde uygulanmakta olan liberalizasyon, makroekonomik stabilizasyon, özelleştirme, sıkı para politikası, iç ve dış ticaretin serbestleştirilmesi, vergi ve sosyal güvenlik sistemi reformu gibi politika ve programlar bir bütün olarak incelendiğinde neo-liberal anlayışın hakimiyeti ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede dönüşüm sürecine sokulan iktisadi yapı, neo-liberal anlayışa uygun biçimde reforme edilmektedir. İstihdam ve işsizlik olguları ise iktisadi yapının emek piyasası yapılanmasında önemli bir yer işgal etmektedir. Çünkü istihdam ve işsizlik olguları, hem bireysel hem de toplumsal açıdan herhangi bir iktisadi anlayışın emek piyasası yapılanması aracılığıyla insan unsuruna temas ettiği iletim noktalarında yer almaktadır.

1980'li yıllardan itibaren IMF, DB, DTÖ gibi küresel kuruluşların yönlendirmesi ile ekonomik yapılanmalarını dönüşüm sürecine sokmuş olan geçiş ekonomileri ve Türkiye, emek piyasasında derinleşen sorunlar ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu süreçte emek piyasalarında yaşanan yüksek işsizlik, düşük İKO ve istihdamın yanı sıra ücret eşitsizliklerinde artış, gelir dağılımında bozukluklar ve yüksek düzeyde yoksulluk ortaya çıkmıştır. Bu sorunların en ağır biçimde yaşandığı ülkelerden biri Türkiye ile benzerlikleri olan Polonya'dır.

AB'de daha önceki dönemlerin de etkisi ile 1990'lı yılların başında ortaya çıkan düşük istihdam ve yüksek işsizlik oranları gibi sorunlar ciddi sıkıntılar doğurmuştur. Böylece emek piyasasına yönelik kapsamlı düzenlemelere

⁵⁰⁵ Aktaran: Slavoj Žižek, “What if China now is our past and future? / Tibet: dream and reality”, **Le Monde diplomatique**, (<http://mondediplo.com/2008/05/09tibet>, Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2008), May 2008, s.2.

başlanmıştır. AB, olumsuz sosyoekonomik sonuçları olan düşük istihdam, yüksek işsizlik ve yeni iş yaratma sorunları ile mücadele etmek amacıyla, 1990'lı yılların ikinci yarısında AİS'yi oluşturmuştur. Bu strateji ile birlikte çoğunluğu aktif emek piyasası politikaları olan planlı bir uygulamalar bütünü yürürlüğe konulmuştur.

Geçiş sürecinde emek piyasası açısından çeşitli sıkıntılar ile karşı karşıya bulunan Avrupa'daki geçiş ekonomileri 1990'lı yılların ortalarında, AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuşlardır. Bu dönemden itibaren geçiş sürecine koşut bir biçimde ilerleyen AB üyelik sürecinin başlamış olmasının, diğer birçok alan gibi, emek piyasasında da çeşitli etkileri söz konusu olmuştur. Aslında AB'nin tam üyeliğe kabul kriterleri olan Kopenhag Kriterleri ve tek para birimine geçiş kriterleri olan Maastricht Kriterleri ayrıntılı olarak incelendiğinde, genel olarak küresel kuruluşların önerdiği neo-liberal bakış açısına uygun ekonomik yaptırımların söz konusu olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, AB üyeliğinin, geçiş ekonomilerinin emek piyasalarında olumlu sonuçlar yaratan etkilerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla bu ülkeler için AB üyeliğinin geçiş süreci ile çakışmış olması bir şans gibi gözükmemektedir. AB üyesi geçiş ekonomilerinde ekonomik ve sosyal dönüşüm sürecinde ortaya çıkan emek piyasalarına yönelik sorunların çözümünde AB üyeliğinin çeşitli katkıları olmuştur.

Geçiş ekonomilerinin yönelmiş olduğu iktisadi yapı içinde doğrudan yabancı yatırımların büyüme, istihdamın artırılması ve işsizliğin azaltılması açısından önemli katkılar sağladığı bilinmektedir. Kısaca geçiş ekonomilerine AB üyeliğinin en önemli katkılarından birinin bu ülkelere doğrudan yabancı yatırımları artırmış olmasıdır. Bu ülkelerde AB üyeliğinden dolayı, yabancı yatırımların artmasının nedenleri AB üyeliğinin de etkisi ile makroekonomik istikrarın sağlanmış olması, AB pazarı içerisinde oldukları için mal ve hizmetlerin serbest dolaşımından faydalanmaları ve AB standartlarında yatırım olanakları sağlamalarıdır.

Geçiş ekonomilerine AB üyeliğinin diğer önemli katkılarından biri ihracatın önemli oranda artış göstermesidir. Geçiş ekonomileri için büyüme ve istihdam açısından ihracat artışı önemli katkılar sağlamaktadır. Dış ticaretinin önemli bir kısmını AB üyesi ülkeler ile yapan bu ülkeler katılım sürecinde ve tam üyelik

gerçekleştikten sonra daha rahat dış ticaret olanaklarına kavuşarak dış ticaret hacmini ve ihracatı artırmışlardır.

Geçiş ekonomilerine AB üyeliğinin en önemli katkılarından biri serbest dolaşım aracılığı ile gerçekleşmektedir. Eski AB üyesi ülkelere göç veren yeni üyelere işsizlik oranlarının azalmaya başladığı görülmektedir. Uzun dönemde ise göçü veren ülke döviz girdisini ve işgücünün bilgi ve niteliklerini artırma fırsatı yakalayacaktır. Ancak bu ülkelerin yaşayacağı beşeri sermaye kaybı dikkat edilmesi gereken bir konudur.

AB üyeliğinin geçiş ekonomilerine sağladığı olanaklardan biri de dönüşüm maliyetlerinin bir kısmının hem üyelikten önce hem de üyelik gerçekleştikten sonra, AB'nin ilgili fonlarından⁵⁰⁶ karşılanmasıdır. Gerçekten de, AB'ye tam üye olan Polonya ve diğer geçiş ekonomilerinin tam üyelik sürecinde yapısal dönüşümü gerçekleştirebilmek amacıyla önemli oranda AB'nin giriş öncesi fonlarından yararlandıkları görülmektedir.

Geçiş ekonomileri açısından ulusal istihdam politikası oluşturma noktasında da AB'nin önemli bir katkısı söz konusudur. Zira bu ülkeler Açık Koordinasyon Yöntemi ile AİS çatısı altında ulusal istihdam politikalarını oluşturmuşlardır. Planlı bir istihdam politikasının oluşturulması, bu ülkelerde genel ekonomi ile emek piyasası arasındaki bağlantıyı güçlendirerek, büyüme – istihdam/işsizlik etkileşiminin artmasına da katkı vermiştir.

Dolayısıyla doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret, serbest dolaşım, katılım öncesi dönüşümü desteklemeye dönük fonlar ve planlı bir ulusal istihdam stratejisinin oluşturulmasını olası kılan AB üyeliği, ekonomik ve sosyal açıdan geçiş tedbirlerinin olumsuz sonuçlarını gidermeye yardımcı olacak ve bu tedbirlerin başarı şansını önemli oranda artıracaktır.

⁵⁰⁶ Bu fonların başlıca örnekleri; aday ülkeleri AB üyeliğine hazırlayan mali yardım aracı PHARE Programı, sürdürülebilir tarımsal ve kırsal kalkınmayı desteklemek amacıyla oluşturulmuş SAPARD mali yardım programı ve aday ülkelerin çevre ve ulaştırma alt yapısını geliştirmek amacıyla oluşturulmuş ISPA mali yardım programıdır.

Zaten AB'ye yeni üye olan geçiş ekonomileri ile AB'nin eski üyelerinin karşılaştırıldığı çalışmalara göre bu ülkeler arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik farkının düşük düzeyde de olsa kapanmakta olduğu görülmektedir. Yani AB üyelik sürecinde, AB üyesi geçiş ekonomileri ile eski AB üyesi ülkeler arasında “reel yakınsama” söz konusudur.

Türkiye, geçiş ekonomisi olarak nitelendirilen ülkeler arasında yer almamaktadır. Buna rağmen ülke, 1980 yılından itibaren kendine özgü “geçiş süreci” olarak nitelendirilebilecek bir dönüşüm sürecine girmiştir. 1990 yılından önce sosyalist sisteme sahip olan AB üyesi geçiş ekonomileri ile 1980 yılından önce karma ekonomik sisteme sahip olan Türkiye arasında ortak yönler söz konusudur. Benzerlilerden biri, Türkiye ve bu ülkelerin yeniden yapılanma sürecinde neo-liberal anlayışa göre dönüştürülmeleridir. İkincisi, geçiş ekonomilerinin bir kısmı ve Türkiye için geçiş süreci ile AB üyelik sürecinin aynı zaman dilimine tekabül etmesidir. Üçüncüsü, Türkiye ve bu ülkelerde tarım sektörünün GSYİH ve istihdamdaki payının diğer AB üyesi ülkelere göre hala önemli oranda yüksek olmasıdır. Dördüncüsü ise, istihdam, işsizlik, emek piyasası performansı, istihdamın sektörel dağılımı, kayıt dışı istihdam, büyüme – istihdam etkileşimi, gelir dağılımı ve yoksulluk gibi konularda benzer yönelimlerin ortaya çıkmasıdır.

Ana hatları ile Türkiye'nin emek piyasası açısından durumu, AB üyelik sürecinden önce Polonya'nın durumuna oldukça benzemektedir. Çünkü Türkiye'de işsizlik oranı, genç işsizlik oranı ve kadın işsizlik oranı oldukça yüksek iken istihdam oranı, kadın istihdam oranı, yaşlı istihdam oranı, İKO ve kadın İKO'su oldukça düşüktür. Bunun yanında kırsal alanlara göre kentlerde işsizlik oranı daha yüksek iken eksik istihdam oranı kırsal alanlarda kentlere göre daha yüksektir. Coğrafi bölgeler arasında işsizlik oranı farkı yüksektir. Tarım sektöründeki istihdamın toplam istihdam içindeki payı AB ortalamalarının oldukça üzerindedir. Düşük eğitimli kesimin toplam istihdam içindeki oranı görece olarak yüksektir.

Geçiş ekonomileri ve özellikle Polonya örneğinden elde edilen sonuçların da gösterdiği gibi, bu sorunların çözümünde AB üyelik sürecinin ve gerçekleştirilebilirse tam üyeliğin çeşitli katkıları olacaktır.

Geçiş ekonomileri ve Polonya için yapılan analizler göstermiştir ki, büyüme, doğrudan yabancı yatırımlar, ihracat gibi makroekonomik değişkenler istihdam açısından önem arz etmektedir. Ayrıca bu unsurlar Türkiye'nin yönelmiş olduğu serbest piyasa ekonomisinde istihdam için oldukça önemlidir. Bundan dolayı ilgili değişkenlerin Türkiye'de istihdam açısından önemini ortaya koyabilmek amacıyla, ekonometrik analizler yapılmıştır.

Türkiye için yapılmış olan ekonometrik analizin sonuçlarına göre, doğrudan yabancı yatırımlar ile istihdam arasında anlamlı bir etkileşim elde edilememesine rağmen, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınması için doğrudan yabancı yatırımların önemli bir etkisinin söz konusu olduğu bir gerçektir. Eğer Türkiye, gelen yabancı sermayeyi artırarak reel sektöre kanalize edebilirse, doğrudan yabancı yatırımlar ile istihdam etkileşimini güçlendirebilir. Geçiş ekonomileri ve Polonya deneyimleri ışığında bunun sağlanabilmesinin en önemli koşullarından biri AB üyeliğidir.

Türkiye 1995 yılından itibaren AB ile gümrük birliği oluşturduğu için ticari entegrasyonda önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Gümrük birliği gerçekleşikten sonra AB ülkelerinden kaynaklanan ticaret hacminin ve GSYİH içinde ihracatın payının oldukça yükselmiş olduğu görülmektedir. Bu süreçte malların serbest dolaşımı konusunda AB ve Türkiye piyasaları önemli düzeyde eklemlenmiştir. Türkiye için yapılmış olan ekonometrik analizin sonuçlarına göre, ihracat ile istihdam arasında da anlamlı bir etkileşim elde edilememiştir. Ancak ihracata dönük üretim yapan sektörlerden, sermaye/teknoloji yoğun sektörlerin ihracat düzeyinin artış oranlarının yüksek, emek yoğun sektörlerin ihracat düzeyinin artış oranlarının düşük olması ve bir istihdam politikasının söz konusu olmaması bu sonuçları doğurmaktadır. Ülkenin ihracatının artırılması ve ihracat istihdam etkileşiminin güçlendirilmesi açısından, AB üyeliği oldukça önemlidir. Geçiş ekonomileri ve Polonya'nın deneyimleri göstermektedir ki uzun dönemde AB üyeliği ihracat hacmini artırmakta, ihracat istihdam bağlantısını güçlendirmektedir.

AB üyesi geçiş ekonomilerinin çoğu ve Polonya için işçilerin serbest dolaşımı sağlanmıştır. Türkiye'nin emek piyasasındaki sorunlarının çözümünde AB

üyelüğünün katkısının olabileceği alanlardan biri, Türkiye ve AB arasında işçilerin serbest dolaşımının sağlanmasıdır. Ancak yürütülen müzakerelere rağmen tam üyelik gerçekleştiği zaman, AB'nin sınırlarını süresiz bir biçimde Türkiye'deki vatandaşlara kapatması (kalıcı derogasyon) söz konusudur. Türkiye'nin çalışma çağı nüfusundaki yüksek oranlı artıştan dolayı işgücüne yeni katılanları ve tarım sektöründeki dönüşümden dolayı ortaya çıkan işgücünü kısa dönemde kendi potansiyeli ile emebilmesi zor görünmektedir. Bu yüzden AB'nin makul bir geçiş sürecinden sonra sınırlarını Türkiye'deki işçilere açmaya ikna edilmesi gerekmektedir.

AB'ye üye geçiş ekonomilerinde olduğu gibi katılım sürecinde Türkiye, AB'den önemli düzeyde mali ve teknik destek almaktadır. Yapısal uyum çerçevesinde kullanılacak olan fonlarla emek piyasasına ilişkin sorun alanlarına ve tarım sektöründeki yapısal dönüşümün emek piyasasına olumsuz etkilerine müdahale edilebilir. Ayrıca AB üyesi geçiş ekonomilerinin üyelik gerçekleştikten sonra da AB'nin ilgili fonlarından yararlanmaya devam ettikleri bilinmektedir. Dolayısıyla Türkiye, hem üyelik sürecinde hem de gerçekleştirilebilirse tam üye olduktan sonra yeniden yapılanma sürecinin maliyetlerinin bir kısmını bu fonlar ile giderebilecektir.

AB, 1990'lı yıllarda ortaya çıkan emek piyasası sorunlarının doğurduğu sıkıntıları gidermek için, ağırlık aktif emek piyasası politikalarında olmak üzere, bir dizi aktif ve pasif emek piyasası tedbirinin bileşiminden meydana gelen AİS'yi oluşturmuş ve bu çerçevede üye ülkelerin önüne somut istihdam hedefleri koymuştur. Dolayısıyla Polonya ve diğer AB üyesi geçiş ekonomileri açısından ulusal istihdam politikası oluşturma noktasında AB'nin önemli bir katkısının olduğunu belirtmek gerekmektedir. Türkiye'nin emek piyasası açısından önemli eksiklerinin başında, bir ulusal istihdam politikasının olmaması gelmektedir. Yapılan ekonometrik analizler, Türkiye'de büyüme ile işsizlik arasında bir nedensellik ilişkisinin olmadığını, büyüme – istihdam etkileşiminin ise oldukça zayıf olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum aslında Türkiye emek piyasasında var olan sorunların uygulanmakta olan ekonomik politika ve programların odaklandığı büyüme, enflasyonu düşürme, mali disiplini sağlama gibi ekonominin diğer alanlarındaki iyileşmelerle aşılamayacağını göstermektedir. Polonya ve diğer AB üyesi geçiş ekonomilerinin deneyimleri göstermektedir ki Türkiye'nin AB üyeliği ile planlı bir

istihdam politikası oluşturması durumunda, ÷lkede genel ekonomi ile emek piyasası arasındaki bağlantı güçlenecek ve büyüme – istihdam/işsizlik etkileşimi artacaktır.

Türkiye’de çalışanların önemli bir kısmı herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı değildir. Yoksulluk riski altında yaşayan nüfusun oranı AB ÷lkeleri ile karşılaştırıldığında oldukça yüksektir. Kadınların emek piyasasına ve eğitim imkanlarına erişimi oldukça kısıtlıdır. Bunun yanı sıra yeniden yapılanma sürecinde işsizlik, yoksulluk gibi sorunlarla karşı karşıya kalan kesimlerin sosyal politikalarla desteklenmesi konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Sosyal alandaki bu sorunların aşılması konusunda da AB ile uyum ve eşgüdümün sağlanması Türkiye’ye sosyal politikalar konusunda önemli katkılar sağlayacağı, Türkiye’den önce AB’ye tam üye olan Polonya ve diğer geçiş ekonomilerinin deneyimlerinden anlaşılmaktadır. Zira AİS ile Birliğe uyum sürecinde aday ÷lkelerin emek piyasasında; cinsiyet, etnik köken açısından ayrımcılığın önlenmesi, sendikal hak ve özgürlüklerin genişletilmesi, dezavantajlı grupların desteklenmesi ve pozitif ayrımcılık gibi alanlarda iyileşme sağlamaktadır. Ayrıca istihdama ilişkin konulan hedefler ile bir yandan dezavantajlı grupların istihdamı desteklenirken, bir yandan da sosyal güvenlik sistemine işlerlik kazandırılmaya çalışılmaktadır.

Ancak Türkiye’nin, henüz yeniden yapılanma sürecinde emek piyasasında ortaya çıkan olumsuzluklarla mücadelede AB üyeliğinin sağlayabileceği katkıları kullanamadığı gör÷lmektedir. Zaten Türkiye, 2001 yılından günümüze AB ÷lkelerine reel yakınsama konusunda önemli ilerlemeler kaydetmesine rağmen halen AB-15 ÷lkelerinin oldukça gerisindedir. Reel yakınsama alanındaki ilerleme performansı, AB üyesi geçiş ekonomileri ile karşılaştırıldığında zayıf kalmaktadır. Ayrıca ÷lkenin 2000 – 2005 yılları arasındaki döneme göre 2005 yılından itibaren AB üyelik sürecindeki ilerleme performansı açısından oldukça gerilediği gör÷lmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

AKGÜL YILMAZ, Gülay. **Kayıt Dışı Ekonomi ve Çözüm Yolları**, İSMMMMO (İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası) Yayını, 2006.

ANSAL, Hacer; Suat KÜÇÜKÇİFÇİ; Özlem ONARAN ve Benan Zeki ORBAY. **Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, Kasım 2000.

ATALAY, S. Serpil. **Yeni Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye’de Reel Yakınsama**, (Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, Şubat 2007.

AVRUPA KONSEYİ. **İstihdam, Ekonomik Reformlar ve Toplumsal Uzlaşma**, Lizbon Avrupa Konseyi AB Başkanlar Konseyi Belgesi 23-24 Mart 2000, TÜSİAD Yayını (Yayın No. TÜSİAD-T/2003/1-346), Ocak 2003.

AVRUPA KONVANSİYONU. **Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma Taslağı**, Brüksel, 18 Temmuz 2003.

BALKIR, Canan; Muzaffer DEMİRCİ. **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği**, Filiz Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1989.

BAYRAKTUTAN, Yusuf. **Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri / Bölgeselleşme ve Küreselleşme**, Nobel Yayını, 3. Baskı, Ankara, Eylül 2006.

BEGG, David; Stanley FISCHER, Rudiger DORNBUSCH. **Makro İktisat**, Bölüm Çevirileri: Mustafa Aykaç, Esra Hatipoğlu, Editör: Vildan Serin, Alkım Yayınları, 2001.

BENLİKOL, Sabahattin; Muhsin AKGÜR. **Avrupa Birliği'nde Kayıtdışı Faaliyetlerin Kontrolü ve Denetimi**, İstanbul Ticaret Odası (İTO) Yayını, Yayın No: 2002-14, İstanbul, Nisan 2002.

BİÇERLİ, M. Kemal. **Çalışma Ekonomisi**, Beta Yayını, İstanbul, Ekim 2000.

BULUTAY, Tuncer. **Employment, Unemployment and Wages in Turkey**, International Labour Organization (ILO) Publications, Ankara, 1995.

COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES. **Strengthening the Implementation of the European Employment Strategy**, Presented by the Commission,
(http://europa.eu.int/comm/employment_social/employment_strategy/prop_2004/com_2004_0239_en.pdf, Erişim Tarihi: 20 Ocak 2006), Brussels, 2004.

COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES. **Turkey 2007 Progress Report**, Commission Staff Working Document, Brussels, 06 November 2007.

COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION. **Joint Employment Report 2006/2007**, Brussels, 23 February 2007.

COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION. **Joint Employment Report 2003/2004**, Brussels, 5 March 2004.

ÇSGB (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı). **Kayıt Dışı İstihdam ve Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı**, Genel Yayın No: 116, Ankara, Ağustos 2004.

ÇSGB. **Türkiye'de İşsizliğin Önlenmesi ve İstihdamın Artırılması**, Editör: M. Cem Toker, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Raporu, Genel Yayın No: 117, 2004.

DİLEKLİ, Selin; Tarık ERASLAN. **AB Üyesi Ülkelerde ve Aday Ülkelerde Ekonomik Gelişmeler**, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşarlığı AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü Raporu, Şubat 2007.

DİNLER, Zeynel. **İktisada Giriş**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2004.

DPT (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı). **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007 – 2013**, DPT Yayını, Ankara 2006.

DTM (T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı). **1923'ten Günümüze Türkiye Ekonomisi**, DTM Araştırma Raporu, (<http://www.dtm.gov.tr/Ekonomi/Trkekon.htm>, Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2005), 1995.

DTM. **2006 Yılı**, Dış Ticaretin Görünümü - Periyodik Yayınlar, (<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/DisTicaretDegerelendirmeDb/DT2006-YILLIK.doc>, Erişim Tarihi: 27 Aralık 2007).

EBRD (European Bank for Reconstruction and Development). **Transition Report 2000**, EBRD Published, London, 2000.

EBRD. **Transition Report Update 2004**, EBRD Published, London, April 2004.

EHRENBERG, Ronald G.; Robert S. SMITH. **Modern Labor Economics: Theory and Public Policy**, Pearson Educatin Inc. (The Addison-Wesley Series in Economics), Eighth Edition, 2003.

ERDOĞAN, Necmi (Edt.). **Yoksulluk Halleri – Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, Ağustos 2002.

ERKAN, Hüsnü. **Sistem Sorununun Çözümünden Sorunların Çözümüne: Türkiye İçin Sosyal Piyasa Ekonomisi**, Konrad Adenauer Vakfı Yayını, Ankara, 2001.

ERSUN, Cengiz; Muhsin AKGÜR. **Polonya Ekonomisi: İTO Ülke Profili**, İTO Yayın No: 1998-27, İstanbul, Haziran 1998.

EU ADVISORY SERVICES. **Poland – European Union**, EU Review – Summary, Ernst & Young, ([http://webapp01.ey.com.pl/EYP/WEB/eycom_download.nsf/resources/EU_Review_2003_04_eng.pdf/\\$FILE/EU_Review_April_2003.pdf](http://webapp01.ey.com.pl/EYP/WEB/eycom_download.nsf/resources/EU_Review_2003_04_eng.pdf/$FILE/EU_Review_April_2003.pdf), Erişim Tarihi: 21 Ocak 2006), April 2003.

EUROPEAN COMMISSION (EC), Directorate-General for Economic and Financial Affairs. **Labour Market and Wage Developments in 2005, With Special Focus on Labour Market Adjustment in The Euro Area**, (The complete and definitive version will be published as European Economy Special Report N° 4/2006), Brussels, 2006.

EC, Employment and Social Affairs DG. **Study on the Social Protection Systems in the 13 Applicant Countries – Poland Country Study**, Studies carried out for the Commission by GVG (Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V.), January 2003.

EC, Employment and Social Affairs DG. **Study on the Social Protection Systems in the 13 Applicant Countries – Turkey Country Study**, Author: Fikret Adaman, Studies carried out for the Commission by GVG (Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V.), January 2003.

EC. **Employment in Europe 2005 – Recent Trends and Prospects**, Employment & Social Affairs (This report was produced by DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities in close collaboration with Eurostat), September 2005.

EC. **Employment in Europe 2006**, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (This report was produced by Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities in close collaboration with Eurostat), October 2006.

EC. **Employment in Europe 2007**, Prepared by Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities; Employment Analysis Unit, Brussels, October 2007.

EC. **The European Employment Strategy: Investing in people / Investing in more and better jobs**, Employment & Social Affairs, Belgium, 1999.

GALBRAITH, John Kenneth. **İktisat Tarihi**, Çeviri: Müfit Günay, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, Ağustos 2004.

GUNDERSON, Morley; W. Craig RIDDELL. **Labour Market Economics – Theory, Evidence and Policy in Canada**, McGraw-Hill Ryerson Limited, 2nd Edition, 1988.

GÜRSEL, Seyfettin ve diğerleri. **Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Avrupa Birliği ile Karşılaştırma**, TÜSİAD Yayını, İstanbul, 2000.

GÜRSEL, Seyfettin ve diğerleri. **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, TÜSİAD Yayını (Yayın No. TÜSİAD-T/2004-11/381), Aralık 2004.

GÜRSEL, Seyfettin ve diğerleri. **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, TÜSİAD Yayını (Yayın No. TÜSİAD-T/2002/12-354), Aralık 2002.

GÜRSEL, Seyfettin; Veysel ULUSOY. **Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam**, Yapı Kredi Yayınları, Cogito / Ekonomi – 87, İstanbul, Ağustos 1999.

HESAPÇIOĞLU, Muhsin. **İnsan Kaynakları Yönetimi ve Ekonomisi**, Beta Yayını, İstanbul, Kasım 1994.

ILO (International Labour Office). **World Employment Report 2004-05: Employment, Productivity and Poverty Reduction**, Geneva, 2005.

İPEK KÖSTEKLİ, Şeyma. **İstihdam Stratejileri ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi**, İstanbul Sanayi Odası (İSO) Yayını, İstanbul, Temmuz 2006.

İTO (İstanbul Ticaret Odası). **Türkiye Ekonomisinin Dünya Pazarlarında Oryantasyonu**, İTO yayını, Yayın No: 2003-06, İstanbul, Ocak 2003.

İZMEN, Ümit ve diğerleri. **2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürülebilir Büyümeye**, TÜSİAD Yayını (Yayın No. TÜSİAD-T/2005-12-414), Aralık 2005.

JESSOP, Bop. **Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet**, Derleyenler: Betül Yarar, Alev Özkazanç, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

KAASA, Anneli. **Factors Influencing Income Inequality in Transition Economies**, Tartu University Pres, Order No. 207, Tartu 2003.

KAVALALI, Murat. **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile İlişkileri**, DPT Müsteşarlığı, AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü Raporu, Ankara, Ekim 2005.

KAZGAN, Gülten. **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Remzi Kitabevi, 11. Basım, Haziran 2004.

KAZGAN, Gülten. **Küreselleşme ve Ulus Devlet – Yeni Ekonomik Düzen**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, Ekim 2002.

KAZGAN, Gülten. **Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Mart 2002.

KORAY, Meryem. **Avrupa Toplum Modeli (Nereden Nereye)**, TÜSES Yayınları, Ekim 2002.

KORKMAZ, Adem; Adnan MAHİROĞULLARI. **İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları – Türkiye ve AB Ülkeleri**, Ekin Yayınevi, 2. Baskı, Şubat 2007.

LIPSEY, Richard G. and the other. **İktisat**, Çeviri: Ahmet Çakmak, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 1990.

MARX, Karl. **Ekonomi Yazıları**, Çeviri: Ahmet Fethi, Hil Yayın, Aralık 2004.

MUNCK, Ronaldo. **Emeğin Yeni Dünyası / Küresel Mücadele, Küresel Dayanışma**, Çeviren: Mahmut Tekçe, Kitap Yayınevi, İstanbul, Ocak 2003.

ODEKON, Mehmet. **The Costs of Economic Liberalization in Turkey**, Lehigh University Press, 2005.

ORHAN, Osman Z.; Seyfettin ERDOĞAN. **İktisada Giriş**, Baskı: Avcı Ofset, 2. Baskı, 2006.

ÖZDEK, Yasemin (Edt.). **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, TODAİE (Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü) Yayını, Mayıs 2002.

ÖZDEMİR, Süleyman ve diğerleri. **İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ'lerin Desteklenmesi**, İTO Yayını, Yayın No: 2006-45, İstanbul, 2006.

PARASIZ, İlker; Melike BİLDİRİCİ. **Modern Emek Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, Mart 2002.

POLAND MINISTRY OF ECONOMIC AFFAIRS & LABOUR. **National Strategy of Employment Growth and Human Resource Development for 2000-2006**, Accepted by the Council of Ministers on 4 January 2000, Warsaw, 2001.

POLAND MINISTRY OF ECONOMIC AFFAIRS AND LABOUR. **Poland 2005. Report Labour Market**, Prepared by Ministry of Economic Affairs and Labour Economic Analyses and Forecasting Department, Warsaw, 2005.

POLAND MINISTRY OF ECONOMY AND LABOUR, Department of Economic Analyses and Forecasts. **Employment in Poland 2005**, Edited by Maciej Bukowski, Translation from Polish: Krzysztof Szczygielski, Agnieszka Weinar, Publisher: Ministerstwo Gospodarki i Pracy, Warsaw, 2005.

R. McCONNELL, Campbell and Stanley L. BRUE, **Macroeconomics (Chapter 23 Web: Transition Economies: Russia and China)**, McGraw-Hill/Irwin 16th Edition, 2005.

REYNOLDS, Lloyd G. **Labor Economics and Labor Relations**, Prentice-Hall, Inc., 6th Edition, New Jersey, 1974.

REYNOLDS, Lloyd G.; Stanley H. MASTERS; Colletta H. MOSER. **Economics of Labor**, Prentice-Hall, Inc., New Jersey, 1987.

RUTKOWSKI, Jan J., Stefano SCARPETTA and the others. **Enhancing Job Opportunities: Eastern Europe and the Former Soviet Union**, The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank Published, 2005.

SELA MOĞLU, Ahmet; Kuvvet LORDOĞLU. **Katılım Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye’de İşgücü ve İstihdamın Görünümü**, Belediye-İş Yayınları (AB’ye Sosyal Uyum Dizisi), Kasım 2006.

SEYHUN, Ömer Kayhan. **Avrupa Birliği’ndeki Demografik Dönüşümün Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Üyeligi Çerçevesinde İş Gücü Piyasalarına Yansımaları**, (Uzmanlık Yeterlik Tezi), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, Kasım 2006.

SÖNMEZ, Mustafa. **100 Göstergede Kriz ve Yoksullaşma**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

TARI, Recep. **Ekonometri**, Alfa Yayını, Güncellenmiş 2. Basım, Eylül 2002.

THE CENTRAL BANK OF THE REPUBLIC OF TURKEY. **The Impact of Globalization on the Turkish Economy**, First Publication, Printed in: Banknote Printing Plant Department, Ankara, Turkey, June 2002.

THE WORLD BANK INDEPENDENT EVALUATION GROUP. **The World Bank in Turkey, 1993–2004: An Independent Evaluation Group (IEG) country assistance evaluation**, The World Bank Published, 2006.

THE WORLD BANK. **Poland's Labor Market – The Challenge of Job Creation**, The World Bank Country Study, Manufactured in the United States of America, October 2001.

THE WORLD BANK. **Turkey Country Economic Memorandum / Promoting Sustained Growth and Convergence with the European Union**, The World Bank, Poverty Reduction and Economic Management Unit Europe and Central Asia Region, Report No: 33549, February 23, 2006.

THE WORLD BANK. **Turkey Labor Market Study**, The World Bank, Poverty Reduction and Economic Management Unit Europe and Central Asia Region, April 14, 2006.

TİSK (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu). **İşsizliğin Çözümü: Girişimci Odaklı Yaklaşım**, TİSK Yayını, Yayın No: 267, Mart 2006.

TUNALI, İnsan. **Background Study on Labour Market and Employment in Turkey**, Turkey Employment Background Study – Final Report, Turkish Employment Agency (Türkiye İş Kurumu –İŞKUR), June 27, 2003.

TUNÇCAN ONGAN, Nilgün. **Ekonomik Krizin Emek Piyasalarına Etkileri**, Birleşik Metal – İş Yayınları, No: 16 / 2005.

TÜİK (T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu). **İstatistik Göstergeler 1923 – 2005**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, Aralık 2006.

TÜİK. **Türkiye İstatistik Yılığ 2006**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, Mayıs 2007

TÜRKAN, Ercan. **Türkiye’de İşgücünün Yapı ve Nitelikleri: Gelişme ve Değerlendirmeler**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayını, (<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/isgucu%20piyasasi.pdf>, Erişim Tarihi: 04 Eylül 2007), 16 Aralık 2005.

ULAGAY, Osman. **24 Ocak Deneyimi Üzerine**, Hil Yayınları, 1984.

UNDP (United Nations Development Programme). **Human Development Report Poland 2004: Working out Employment**, Edited by the UNDP, Warsaw, 2004.

ÜLGENER, Sabri F. **Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme**, Der Yayınevi, Altıncı Baskı, İstanbul, 1980.

ÜLGER, İrfan Kaya. **Avrupa Birliği’nin ABC’si**, Türk Demokrasi Vakfı ve Konrad Adenauer Vakfı desteği ile Sinemis Yayınları tarafından basılmıştır. Ankara, Mayıs 2003.

YAVAN, Zafer Ali. **Türkiye’de İşsizlik: Yapısal ve Yapısal Olmayan Özellikleri (Enflasyonu Hızlandırmayan İşsizlik Oranı (NAIRU) Tahmini)**, TÜSİAD Tartışma Tebliğleri Dizisi-1 (Yayın No. TÜSİAD-T/97, 10-218), Ekim 1997.

YPK (Yüksek Planlama Kurulu). **2006 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı**, (Yüksek Planlama Kurulu’nun 30 Kasım 2006 tarih ve 2006/91 sayılı kararıyla kabul edilmiştir.), Ankara, Kasım 2006.

Makaleler, Tebliğler ve Tartışma Metinleri

ALBRECHT, Barthold and Marcel THUM, **“Privatization, Labour Participation, and the Threat of Bankruptcy: The Case of Poland”**, Journal of Institutional and Theoretical Economics, 150, August 1994, ss.710-725.

ALTAY, Asuman. **“Geçiş Ekonomilerinde Devletin Ekonomik Roller, Görevleri ve KOBİ’lerin Durumu”**, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Maliye Araştırma Merkezi Yayın No: 86, Kırkbirinci Seri-Yıl 2002, İstanbul 2003.

ARRATIBEL O. and the other. **“Determinants of Growth in The Central and Eastern European EU Member States – A Production Function Approach”**, European Central Bank Occasioanal Paper Series, No. 61, April 2007.

AUER, Peter. **“Comparing Employment Strategies: EES, GEA, OECD and MERCOSUR Jobs Strategy”**, ILO EMP/Analysis, (www.esquel.org/arquivos/november1-2004-presentation.ppt, Erişim Tarihi: 11 Ağustos 2006), Genava, 2004.

BAĞIMSIZ SOSYAL BİLİMCİLER. **2005 Başında Türkiye’nin Ekonomik ve Siyasal Yaşamı Üzerine Değerlendirmeler**, (http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/BSB2005Mart.pdf, Erişim Tarihi: 31 Mayıs 2006), Ankara, Mart 2005.

BALCEROWICZ, Ewa. **“The Impact of EU Accession on Poland's Economy”**, Beyond Transition (The Newsletter About Reforming Economies), Volume 18, No. 1, January-March 2007, ss.11-12.

BALCEROWICZ, Ewa. **“The Impact of Poland’s EU Accession on its Economy”**, Studies & Analyses CASE (Center for Social and Economic Research), No. 335, Warsaw, 2007.

BALCEROWICZ, Leszek. **“Poland’s Transformation”**, Finance & Development (A quarterly magazine of the IMF), Volume 37, Number 3, September 2000, ss.14-16.

BARRELL, Ray; John FITZ GERALD and Rebecca RILEY. **“EU Enlargement and Migration: Assessing the Macroeconomic Impacts”**, National Institute of Economic and Social Research (NIESR) Discussion Paper, No. 292, London, March 2007.

BAYBORA, Dilek. **“Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde Türkiye’de Çalışma Hayatında Kadın Erkek Eşitliği”**, Çimento İşveren Dergisi, Mart 2007, ss.38-57.

BELKE, Ansgar. **“Turkey and the EU: On the Costs and Benefits of Integrating a Small but Dynamic Economy”**, Hohenheimer Diskussionsbeiträge, Universität Hohenheim, Nr. 247/2004.

BETCHERMAN, Gordon. **“An Overview of Labor Markets World-wide: Key Trends and Major Policy Issues”**, Social Protection Discussion Paper 0205, World Bank, Washington, April 2002.

BHADURI, Amit. **“Macroeconomic Policies for Higher Employment in the Era of Globalization”**, ILO Employment Strategy Papers, 2005/11.

BHORAT, Haroon and Paul LUNDALL. **“Employment and Labour Market Effects of Globalization: Selected Issues for Policy Management”**, ILO Employment Strategy Papers, Geneva 2004/3.

BIAGI, Marco; Michele TIRABOSCHI. **“İş Yaratma Politikalarında İş Hukukunun Rolü: İtalyan Bakış Açısı”**, İş Yaratma ve İş Hukuku, Editör: Marco Biagi, Çeviri: Zülfü Dicleli, Ahmet Kardam, MESS Yayını, İstanbul, Mayıs 2003, ss.259-281.

BLASZCZYK, Barbara; Jacek Cukrowski and Joanna Siwinska. **Evaluation of the World Bank's Role in the Transition: Poland**, Center for Social & Economic Research Foundation, Warsaw, July 3, 2002.

BLIEN, Uwe; Nicole LITZEL, Joachim MÖLLER. **"The Development of European Labour Markets"**, Institute for Employment Research (IAB) Labour Market Research Topics 42, Scientific contributions presented at the Conference of the European Association of Labour Economists (EALE) in Regensburg, 2000.

BORATAV, Korkut; A. Erinc YELDAN; Ahmet H. KÖSE. **"Globalization, Distribution and Social Policy: Turkey, 1980 – 1998"**, CEPA (Center for Economic Policy Analysis) Working Paper Series I, Working Paper No.20, February 2000.

BRANDT, Nicola; Jean-Marc BURNIAUX and Romain DUVAL. **"Assessing the OECD Jobs Strategy: Past Developments and Reforms"**, OECD Economics Department Working Paper, No. 429, ECO/WKP(2005)16, 2005.

BRESSER-PEREIRA, Luiz Carlos; Jose Maria MARAVALL and Adam PRZEWORSKI. **"Economic Reforms in New Democracies: A Social-Democratic Approach"**, Theoretical and Comparative Perspectives for the 1990s, Eds.: William C. Smith, Carlos H. Acuna and Eduardo Gamarra, Transaction Books, New Brunswick, USA, 1994, ss.181-212.

BRUSSE, Wendy Asbeek and Anton HEMERIJCK. **"Deepening Social Europe in an Enlarged Union"**, Work and Welfare in the Enlarging Euroland, Michael Dauderstadt/Lothar Witte (Eds.), Friedrich Ebert Foundation-International Policy Analysis Unit. 2002, ss.113-133.

BUDELMEYER, Hielke; Gilles MOURRE and Melanie WARD-WARMEDINGER. **"Part-Time Work in EU Countries / Labour Market, Mobility, Entry and Exit"**, European Central Bank Working Paper Series, No. 460, March 2005.

BURKETT, Brian W.; John D.R. CRAIG, “**Labour Law and Challenges of Globalization**”, Prepared by Heenan Blaikie for the Canadian Employers Council,

(http://www.lexpert.ca/labour/files/Globalization%20Paper%20_Oct%2012_.pdf, Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2007), October 2001.

CANBEY ÖZGÜLER, Verda; Betül YÜCE. “**Geçiş Ekonomilerinde İstihdam, İşsizlik ve AB Politikaları: Polonya Örneği**”, Uluslararası “Avrupa Birliği’ne Giriş Sürecinde KOBİ’ler: Türkiye ve Benzer Ülke Deneyimleri” Sempozyumu, Balıkesir Üniversitesi, Bandırma İİBF, 19-22 Mayıs 2005.

CAMARA, Carmen (de la). “**Assessment of Employment Policies in Poland**”, Paper Presented to the VIIth EACES Conference, Forli, Italy, June 6-8 2002.

CASEY, Bernard H. “**The OECD Jobs Strategy and the European Employment Strategy: two views of the labour market and of the welfare state**”, European Journal of Industrial Relations, 10 (3), November 2004, ss.1-19.

CEYLAN-ATAMAN, Berrin. “**İşsizlik Sorunu ve Türkiye’nin AB İstihdam Stratejisine Uyumu**”, TİSK – İşveren Dergisi, Ekim 2003.

CEYLAN-ATAMAN, Berrin. “**Türkiye’de 2000-2005 Dönemi İşsizlik Üzerine Tartışmalar**”, İktisat, İşletme ve Finans, Yıl: 21, Sayı: 239, Şubat 2006, ss.93-107.

CÖMERT, Faruk. “**İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye**”, Hazine Dergisi, Sayı: 13, Ocak 2000, ss.1-27.

ÇELİK, Aziz. “**Avrupa Birliği Sosyal Politikası: Gelişimi, Kapsamı ve Türkiye’nin Uyum Süreci-1**”, Sendikal Notlar, Sayı: 24, Kasım 2004, ss.1-22.

ÇELİK, Aziz. “**Avrupa Birliği Sosyal Politikası: Gelişimi, Kapsamı ve Türkiye’nin Uyum Süreci-2**”, Sendikal Notlar, Sayı: 25, Mart 2005, ss.1-19.

ÇELİK, Aziz; Kuvvet LORDOĞLU. **“Türkiye’de Resmi Sendikalaşma İstatistiklerinin Sorunları Üstüne”**, Çalışma ve Toplum – Ekonomi ve Hukuk Dergisi, 2006 / 2, ss.11-30.

ÇSGB. **“Avrupa Birliği Asgari Ücret Araştırması”**, AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Bülteni, Sayı: 14, Temmuz 2006.

ÇSGB. **“Avrupa Birliği’nde Serbest Dolaşım Önündeki Sınırlamalar Halen Mevcut”**, AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Bülteni, Sayı: 1, Haziran 2005.

ÇSGB. **“Avrupa’da Endüstriyel İlişkiler 2006 Raporu”**, AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Bülteni, Çeviri: Nurettin Çakıroğlu, Sayı: 23, Nisan 2007.

ÇSGB. **“Avrupa İstihdam Stratejisi ve AB’nin Yeni Uyum Politikası”**, AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Bülteni, Sayı: 17, Ekim 2006.

ÇSGB. **“Avrupa Parlamentosu (AP) Üyeleri İstihdam Güvencesini İş Garantisinin Önünde Tutuyor”**, AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Bülteni, Çeviri: Murat Soğangöz, Sayı: 25, Haziran 2007.

ÇSGB. **“Komisyonun Güvenceli Esnekliğe İlişkin Rehberleri”**, Çeviri: Murat Soğangöz, AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Bülteni, Sayı: 27, Ağustos 2007.

DAUDERSTADT, Michael. **“The Enlarging Euroland: Deepening and Widening Unemployment and Inequality?”**, Work and Welfare in the Enlarging Euroland, Michael Dauderstadt/Lothar Witte (Eds.), Friedrich Ebert Foundation-International Policy Analysis Unit, 2002, ss.7-30.

DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu). **AB 8 – Baltık Ülkeleri ve Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri Karşılaştırmalı Bilgi Notu**, Türk-Orta Avrupa İş Konseyleri, Şubat 2006.

DEİK. **Polonya Ülke Bülteni**, Türk-Polonya İş Konseyi, Şubat 2006.

DOĞAN, Erhan. “**Sendikalar ve Türkiye’nin Avrupa Birliği Siyaseti**”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, (6), 2003, ss.19-43.

DORE, Ronald. “**Global Markets and National Employment Systems**”, Work in the Global Economy, (Papers and Proceedings of an International Symposium, University of Tokyo, Tokyo, 1-3 December 2003), Edited by Jean-Pierre Lavieç, Mitsuko Horiuchi, Kazuo Sugeno, Geneva, 2004, ss.147-159.

DUTZ, Mark and the other. “**Labour Market States, Mobility and Entrepreneurship in Transition Economies**”, European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) Working Paper, No: 65, November 2001.

EDERVEEN, Sjef and Laura THISSEN. “**Can Labour Market Institutions Explain Unemployment Rates in New EU Member States?**”, European Network of Economic Policy Research Institutes Working Paper, No. 27, June 2004.

ERCAN, Hakan. “**AB Sosyal Politikası Çerçevesinde Türkiye’nin İstihdam Stratejisi**”, TİSK Akademi, Cilt: 1, Sayı: 2, 2006, ss.50-63.

ERDUT, Zeki. “**Dönüşüm Sürecinde İşgücü Piyasaları**”, İkinci Ulusal Sosyal Politika Kongresi – Sosyal Adalet İçin Ekonomi Politikaları, Ankara, 23-24 Kasım 2006.

EROĞLU, Nadir. “**Türkiye’de İktisat Politikalarının Gelişimi (1923-2003)**”, 80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 29-31 Ekim 2003.

FELDMANN, Horst. **“Labour Market Institutions and Labour Market Performance in Transition Countries”**, Post-Communist Economies, Vol. 17, No. 1, March 2005, ss.47-82.

FIELDS, Gary S. **“A Guide to Multisector Labor Market Models”**, The World Bank Social Protection Discussion Paper Series, No:0505, April 2005.

FREEMAN, Richard B. **“Are European Labor Markets as Awful as All That?”**, CEP (Centre for Economic Performance) Discussion Paper, No: 644, August 2004.

FREEMAN, Richard B. **“War of the models: Which labour market institutions for the 21st century?”**, Labour Economics, 5, 1998, ss.1-24.

GABRISCH, Hubert and Herbert BUSCHER. **“The Relationship between Unemployment and Output in Post-communist Countries”**, Post-Communist Economies, Vol. 18, No. 3, September 2006, ss.261-276.

GÖKTAŞ YILMAZ, Özlem. **“Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi”**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, Sayı: 2, 29 Kasım 2005, ss.63-76.

GÖZTEPE, Özay. **“Küreselleşme Sürecinde Türkiye İşgücü Piyasası”**, Çalışma ve Toplum – Ekonomi ve Hukuk Dergisi, 2007 / 3, ss.81-118.

GRANGER, Clive W. J. **“Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross – Spectral Methods”**, Econometrica, Vol. 37, No. 3, 1969, ss.424-438.

GÜLER, Birgül Ayman. **“Devlette Reform”**, 3 Mart 2003 Mimarlar Odası Sunuşu, Ankara, 2003.

GÜNDOĞAN, Naci. “Avrupa Birliği’nde Yeni Bir Yönetişim Biçimi Olarak Açık Koordinasyon Yöntemi ve Avrupa İstihdam Stratejisi”, Çimento İşveren Dergisi, Ocak 2006, ss.12-26.

GÜZEL, Ali. “4447 Sayılı Kanuna Göre İşsizlik Sigortası”, Prof. Dr. Nusret Ekin’e Armağan, Türk Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Yayını, Yayın No: 38, Ankara, 2000, ss.817-844.

HAQUE, Irfan ul. “Globalization, Neoliberalism, and Labour”, UNACTAD Discussion Papers, No. 173, July 2004.

HEISE, Arne. “Boosting Employment through Coordinated Macro Policies: A Viable Option for the EU”, Work and Welfare in the Enlarging Euroland, Michael Dauderstadt/Lothar Witte (Eds.), Friedrich Ebert Foundation-International Policy Analysis Unit, 2002, ss.63-74.

ILO. “Global Employment Agenda”, ILO Discussion Paper, Geneva, March 2002.

IMF (International Monetary Fund). **Transition Economies: An IMF Perspective on Progress and Prospects**, (<http://www.imf.org/external/np/exr/ib/2000/110300.htm#II>, Erişim Tarihi: 18 Şubat 2007), November 3, 2000.

IZYUMOV, Alexei and John VAHALY. “The Unemployment-Output Tradeoff in Transition Economies does Okun’s Law Apply”, Economics of Planning, 35, 2002, ss.317-331.

İŞKUR (Türkiye İş Kurumu). **İş Kaybı Tazminatı**, (<http://www.iskur.gov.tr/mydocu/tazminat.html>, Erişim Tarihi: 18 Aralık 2007).

İŞKUR. **İşsizlik Sigortası Fonu Aylık Basın Bülteni**, İŞKUR Yayını, Aralık 2007.

KARA, Mehmet; Mehmet DURUEL. **“Türkiye’de Ekonomik Büyümenin İstihdam Yaratamama Sorunu”**, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi (Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş’a Armağan), Sayı: 50, Yıl: 2005, ss.367-396.

KARAGÖZ, Kadir. **“Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdama Etkisi: Türkiye Örneği”**, 8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi, İnönü Üniversitesi, Malatya, 24-25 Mayıs 2007.

KENAR, Necdet. **“Avrupa İstihdam Stratejisi ve Türkiye”**, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Yıl: 19, Sayı: 223, Ekim 2004, ss.71-90.

KESİCİ, Mehmet Rauf; Ahmet SELAMOĞLU. **“Genel Hatlarıyla Avrupa İstihdam Stratejisi ve Geçirdiği Dönüşüm”**, “İş, Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, Haziran 2005, ss.25-51.

KORAY, Meryem. **“İşsiz Büyüme Var, Ekonominin İnsanla İlişkisi Kopuyor”**, Milliyet Business, Röportaj: Tarık Yılmaz, 17 Nisan 2005.

KORAY, Meryem. **“Küreselleşmeye Eleştirel Bir Bakış ve Yeni Bir Küresel Anlayışın ve Örgütlenmenin Kaçınılmazlığı”**, 2000-2003 Petrol-İş Yıllığı, Petrol-İş Sendikası Yayını, Yayın No: 85, Eylül 2003, ss.47-89.

KORKUSUZ, M. Refik. **“Günümüz Polonya’sında İşçi Sendikalarının Yapıları ve Mesleki Faaliyetleri”**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, 2003, ss.80-103.

KOYUNCU, Murat; Fikret ŞENSES. **“Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri”**, ERC (Economic Research Center) Working Papers in Economics, 04/13, October 2004.

KRETSCHEMER, Hans Jörg. **“Yeni Avrupa İstihdam Stratejisi’nin Üye ve Üyeliği Kesinleşen Ülkelere ve Türkiye’ye Etkileri”**, TİSK-İşveren Dergisi, Ekim 2003.

KRİTER DERGİSİ (Türkiye AB İlişkileri Haber – Yorum Dergisi). **Müzakere Süreci: Müktesebat Uyum Programı (MUP) Karnesi Zayıf / Hükümetin Elini Tutan Ne?**, Sayı: 23, Mayıs 2008 ss.32-36.

KRİTER DERGİSİ. **Müzakere Süreci: Türkiye'nin AB Yol Haritasında 2008 – 2013 Dönemi / 5 Yıllık Uyum Planı**, Sayı: 12, Haziran 2007, ss.16-24.

KRİTER DERGİSİ. **Müzakere Süreci: Türkiye'nin Programında İlk Etap**, Sayı: 11, Mayıs 2007, ss.24-32.

KRİTER DERGİSİ. **Jerzy Plewa: AB'ye Üyelik Sürecinde İşsizlik Azalıyor**, Kriter Dergisi'nin Polonya Baş Müzakerecisi Jerzy Plewa ile Yaptığı Söyleşi, Sayı: 1, Temmuz 2006, ss.58-60.

KWA, Aileen. **“WTO and Developing Countries”**, Foreign Policy in Focus, Vol. 3, No. 37, November 1998, ss.1-3.

LALL, Sanjaya. **“The Employment Impact of Globalization in Developing Countries”**, QEH (Queen Elizabeth House) Working Paper Series – QEHWPS93, Oxford University, 2002.

LINN, Johannes. **“Challenges for Transition Economies, Challenges for the World Bank”**, Beyond Transition (The Newsletter About Reforming Economies), Volume 15, No. 1, October/November/December 2004, ss.20-21.

MARANGOS, John. **“A Political Economy Approach to the Neoclassical Gradualist Model of Transition”**, Journal of Economic Surveys, Vol. 19, No. 2, 2005, ss.263-293.

MARANGOS, John. **“A Political Economy Approach to the Neoclassical Model of Transition (New Perspectives on Transition Economics: Europe)”**, American Journal of Economics and Sociology, Vol. 61, Issue 1, 2002, ss.259-276.

MARANGOS, John. **“The Political Economy of Shock Therapy”**, Journal of Economic Surveys, Vol. 16, No. 1, 2002, ss.41-76.

MARLEAU, Veronique. **“İş Yaratma Stratejisi, İstihdam Politikası ve İş Hukukunun Rolü: ABD ve AB İstihdam Stratejilerinin Karşılaştırmalı Analizinden Çıkan Dersler”**, İş Yaratma ve İş Hukuku, Editör: Marco Biagi, Çeviri: Zülfü Dicleli, Ahmet Kardam, MESS Yayını, İstanbul, Mayıs 2003, ss.43-86.

MAY, Bernhard. **“Serbest Ticaret İçin Yeni Talepler”**, Yeni Yüzyılda Yeni Dünya Politikası, Karl Kaiser, Hans-Peter Schwarz, Çeviri: Müjdat Kayayerli, Sinemis Yayınları, Ankara 2005, ss.233-243.

MERİÇ, Metin. **“Geçiş Sürecinde Türk Cumhuriyetleri’nde IMF’nin Rolü”**, (<http://web.deu.edu.tr/ab/MAKALE/deu%20MAK/0001.doc> Erişim Tarihi: 16 Şubat 2007), ss.1-7.

MIURA, Mari. **“Globalization and Reforms of Labor Market Institutions: Japan and Major OECD Countries”**, Institute of Social Science Domestic Politics Project, No. 4, July 2001.

NESPOROVA, Alena. **“Unemployment in the Transition Economies”**, Employment Strategy Department, ILO, (<http://www.unece.org/ead/sem/sem2002/papers/Nesporova.pdf>, Erişim Tarihi: 20 Ocak 2006), Genava, 2002.

NTV-MSNBC. **“AB’de Serbest Dolaşım Alanı Genişletiliyor”**, Dünya Haberleri, (<http://www.ntvmsnbc.com/news/429988.asp#storyContinues>, Erişim Tarihi: 18 Aralık 2007).

NTV-MSNBC. **“DB: Öğretmen Maaşlarını Düşürün”**, Ekonomi Sayfası, DB Türkiye Direktörü Ulrich Zachau’dan aktaran Sezer Kılıç, (<http://www.ntvmsnbc.com/news/433121.asp>, Erişim Tarihi: 25 Ocak 2007).

ONARAN, Özlem. “**İşsizlik ve Alternatif Politikalar**”, Türkiye’de İşsizliğin Çözüm Yolları ve Sendikalar Çalıştayı, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), 14 Nisan 2007.

ÖZATAY, Fatih. “**‘Neden Hissetmediğimiz’ Ayan Beyan Ortada**”, Radikal Gazetesi, 01 Nisan 2007.

PACI, Pierella; Marcin J. SASIN and Jos WERBEEK. “**Economic Growth, Income Distribution and Poverty in Poland During Transition**”, Beyond Transition (The Newsletter About Reforming Economies), Volume 16, No. 2, April-June 2005, ss.8-9.

PIAZOLO, Daniel. “**Eastern Europe Between Transition and Accession: An Analysis of Reform Requirements**”, Kiel Working Paper No. 991, July 2000.

PLOMIEN, Ania. “**Half Full or Half Empty? Labour Market Policy Making in Post Socialist Poland**”, EUSA Ninth Biennial International Conference, Austin, Texas, March 31-April 2, 2005.

RADİKAL. “**Bakan Çelik: 10 Milyon Kayıt Dışı Çalışan Var**”, (Bilgiler ve veriler Türkiye’nin ÇSGB Bakanı Faruk Çelik’ten, Radikal Gazetesi tarafından aktarılmıştır.), Radikal Gazetesi, 10 Aralık 2007.

RADİKAL. “**Eski Doğu Bloku’nda Schengen Coşkusu**”, Radikal Gazetesi Dış Haberler, 21 Aralık 2007.

RADİKAL. “**Faizsiz Kredi 18 Bin Kişiyi İş Yarattı – Hükümet Yeni Kaynağı Devreye Sokuyor**”, (Veriler Türkiye’nin Sanayi Bakanı Zafer Çağlayan’dan, Radikal Gazetesi tarafından aktarılmıştır.) Radikal Gazetesi, 9 Aralık 2007.

REDDY, Sanjay G. “**Globalization, Labour Markets and Social Outcomes in Developing Countries**”, Understanding Globalization, Employment and Poverty Reduction, Edited by Eddy Lee and Marco Vivarelli, Publisher: Palgrave Macmillian, 2004, ss.309-326.

SARI GERŞİL, Gülşen. “**Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmelerin Çalışma İlişkilerine Etkileri**”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt. 6, Sayı. 1, 2004, ss.147-157.

SCHMID, Günther. “**Transitional Labour Markets: A New European Employment Strategy**”, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung, Discussion Paper FSI 98-206, 1998.

SELAMOĞLU, Ahmet. “**İstihdam Politikaları, Esneklik Arayışı ve Etkileri**”, 2000-2003 Petrol-İş Yıllığı, Petrol-İş Sendikası Yayını, Yayın No: 85, Eylül 2003, ss.163-196.

SIMPSON, Barry Dean and Scot A. KJAR. “**A Diagrammatic Exposition of the Socialist Calculation Argument**”, New Perspectives on Political Economy, Volume 2, Number 1, 2006, ss.47-59.

SOCHA, Mieczyslaw Waclaw and Yaacov WEISBERG. “**Poland in Transition: Labor Market Data Collection**”, Monthly Labor Review, September 1999, ss.9-21.

STEWART, Frances and Valpy FITZ GERALD. “**The IMF and the Global Economy: Implications for Developing Countries**”, QEH Working Paper Series, No:3, (<http://www2.qeh.ox.ac.uk/pdf/qehwp/qehwps03.pdf>, Erişim Tarihi: 11 Kasım 2004).

SUNER, Derya ve diğeri. **“6 Ekim Tarihli Komisyon Raporu’nun 5. Genişleme ve Diğer Aday Ülkeler ile Karşılaştırılması”**, The Journal of Turkish Weekly, (<http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=41>, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2005).

SURDEJ, Aleksander. **“Managing Labor Market Reforms: Case Study of Poland”**, Background paper prepared for the World Development Report 2005, Draft, February 20, 2004.

SVEJNAR, Jan. **“Strategies for Growth: Central and Eastern Europe”**, Conference Paper, University of Michigan, 2006.

SVEJNAR, Jan. **“Transition Economies: Performance and Challenges”**, The Journal of Economic Perspectives, Vol. 16, No. 1, Winter 2002, ss.3-28.

SZCZERBIAK, Aleks. **“The Political Context of EU Accession in Poland”**, The Royal Institute of International Affairs, European Programme, Briefing Paper, London, November 2002.

ŞENSES, Fikret. **“Neoliberal Ekonomi Politikaları, İşgücü Piyasaları ve İstihdam”**, 2000-2003 Petrol-İş Yıllığı, Petrol-İş Sendikası Yayını, Yayın No: 85, Eylül 2003, ss.149-162.

ŞİMŞEK, Birgül. **“İşgücü Piyasalarının Küreselleşmesi ve Küresel İşgücü Piyasalarında Ulusal İşgücü Piyasalarının Yeri”**, İş-Güç.Org Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, 2000, ss.1-9.

TANSEL, Aysıt; Nil Demet GÜNGÖR. **“Türkiye’den Yurt Dışına Beyin Göçü: Ampirik Bir Uygulama”**, ERC Working Papers in Economics, 04/02, January 2004.

TATLIDİL, Ercan; Yota XANTHACOU. “**Türk İşgücünün Yapısı ve Avrupa Birliği İstihdam Politikaları**”, Ege Akademik Bakış Dergisi (Ekonomi, İşletme, Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimleri Dergisi), Cilt: 2, Sayı: 2, Temmuz 2002, ss.1-14.

TAYMAZ, Erol; Şule ÖZLER. “**Labor Market Policies and EU Accession: Problems and Prospects for Turkey**”, ERC (Economic Research Center) Working Papers in Economics, 04/05, March 2004.

TEPAV (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı). **22 Temmuz 2007 Seçimlerinin Ardından İkinci Nesil Reform Sürecinin Özellikleri**, TEPAV Ekonomi Etüdüleri Programı, Ağustos 2007.

TOYE, John. “**Fiscal Crisis and Fiscal Reform in Developing Countries**”, Cambridge Journal of Economics, 24, 2000, ss.21-44.

TUNÇCAN ONGAN, Nilgün. “**Esneklik Yaklaşımının İstihdam Hacmi Açısından Değerlendirilmesi**”, Çalışma ve Toplum – Ekonomi ve Hukuk Dergisi, 2004 / 3, ss.123-142.

TURAN, Güngör. “**Geçiş Ekonomilerinde Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Emek Piyasaları**”, Kamu-İş (İş Hukuku ve İktisat Dergisi), Cilt: 9, Sayı: 1, 2007, ss.53-69.

TÜİK. **Hanehalkı İşgücü Araştırması 2007 Ağustos Dönemi Sonuçları (Temmuz, Ağustos, Eylül 2007)**, Haber Bülteni, Sayı: 182, Kasım 2007.

UNECE (United Nations Economic Commission for Europe). “**The Transition Economies**”, Economic Survey of Europe, (http://www.unece.org/ead/pub/011/011_c3.pdf, Erişim Tarihi: 20 Ocak 2006), No:1, 2001.

UNECE. “**Unemployment in the Transition Economies**”, Economic Survey of Europe, (http://www.unece.org/ead/pub/022/022_3.pdf, Erişim Tarihi: 20 Ocak 2006), No:2, 2002.

UŞEN, Şelale. “**Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’de Aktif Emek Piyasası Politikaları**”, alışma ve Toplum – Ekonomi ve Hukuk Dergisi, 2007 / 2, ss.65-95.

ÜLGER, İrfan Kaya. “**Avrupa Birliği Hukukunu Ne Derece Tanıyoruz?**”, Dış Ticaret Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 5, Nisan 1997, ss.99-107.

VOSTROKNUTOVA, Ekaterina. “**Polish Stabilization: What Can We Learn from the I(2) Cointegration Analysis?**”, EUI (European University Institute) Working Paper, ECO No. 2003/6, March 2003.

WILTHAGEN, Ton. “**Balancing Flexibility and Security in European Labour Markets**”, Paper presented at the Conference on Recent Developments in European Industrial Relations, organised by the Dutch Socio-Economic Council (SER) within the framework of the Dutch EU presidency, The Hague, 7-8 October 2004.

WYPLOSZ, Charles. “**Economic Growth and the Labor Markets: Europe’s Challenge**”, NBB (National Bank of Belgium) Working Paper, No. 8, May 2000.

YALINPALA, Jale. “**Küreselleşmenin Emek Piyasası ve İstihdam Üzerindeki Etkileri**”, Küreselleşme \ İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar, Derleyen: Alkan Soyak, Om Yayınevi, İstanbul 2002, ss.263-304.

YAMAN, Sevinç. “**Avrupa Birliği’nin İstihdam ve Sosyal Politikaları**”, T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Aylık Bülten, Aralık 2001.

YAVUZ, Hasan Bilgehan. “**Geçiş Ekonomilerinde Ekonomik Büyüme**”, Türk İdare Dergisi, Sayı: 451, Yıl: 78, Haziran 2006, ss.89-105.

YORGUN, Sayim. “**Küreselleşme Sürecinde Türk Sendikacılığında Yeni Yönelişler ve Alternatif Öneriler**”, Çalışma ve Toplum – Ekonomi ve Hukuk Dergisi, 2005 / 3, ss.137-162.

YÜCEOL, Hüseyin Mualla. “**Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve İşsizlik İlişkisinin Dinamikleri**”, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Yıl:21, Sayı: 243, Haziran 2006, ss.81-95.

ZENGİNGÖNÜL, Oğuz. “**Sosyal Politika – Esnek Çalışma Biçimleri Paradoksunda Avrupa Birliği Örneği**”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 4, 2003, ss.157-171.

ZIESCHANK, Roland and Aleksandra ZLOBINSKA. “**Poland Case Study (Analysis of National Strategies for Sustainable Development)**”, Unedited Working Paper, (http://www.iisd.org/measure/capacity/sdsip.aspxhttp://www.gtz.de/rioplus/download, Erişim Tarihi: 04 Nisan 2006), June 2004.

ZIGURAS, Stephen and the others. “**From Risk to Opportunity: Labour Markets in Transition**”, Centre for Public Policy University of Melbourne, March 2004.

ZIZEK, Slavoj. “**What if China now is our past and future? / Tibet: dream and reality**”, Le Monde diplomatique, (http://mondediplo.com/2008/05/09tibet, Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2008), May 2008, ss.1-3.

Diğer Kaynaklar

ÇSGB. **İşçi Sayısı ve Sendikalaşma Oranları**, Çalışma Genel Müdürlüğü İstatistik Şubesi, (http://www.calisma.gov.tr/istatistik/cgm/sendikalasma_oranlari.htm, Erişim Tarihi: 13 Kasım 2007), Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı, 2007.

DPT. **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950 - 2006)**, (<http://ekutup.dpt.gov.tr/ek+C56onomi/gosterge/tr/1950-06/esg.htm>, Erişim Tarihi: 17 Mart 2008).

DPT. **“Temel Makroekonomik Büyüklüklerdeki Gelişmeler”**, (<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/tmeg/2006.xls>, Erişim Tarihi: 13 Aralık 2007).

FEDEE (Federation of European Employers). **Trade unions across Europe**, (<http://www.fedee.com/tradeunions.html#Poland>, Erişim Tarihi: 01 Mayıs 2008).

TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi). **İş Kanunu**, Kanun No: 4857, Kabul Tarihi: 22 Mayıs 2003, Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı: 10/06/2003 – 25134, 2003.

TBMM. **İşsizlik Sigortası Kanunu**, Kanun No: 4447, Kabul Tarihi: 25 Temmuz 1999, Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı: 08/09/1999 – 23810, 1999.

TBMM. **İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun**, Kanun No: 5763, Kabul Tarihi: 15 Mayıs 2008, (<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5763.html>, Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2008).

T.C. BAŞBAKANLIK HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI. **Niyet Mektubu** (3 Mayıs 2001 tarihinde IMF’ye sunulan Niyet Mektubu), Sayı: B.02.1.HM.0.DEİ.02.00.500/, Ankara, 3 Mayıs 2001.

TÜİK. **Bölgesel İstatistikler,**
(<http://www.tuik.gov.tr/BolgeselIstatistik/tabloOlustur.do>, Erişim Tarihi: 26 Kasım 2007).

TÜİK. **Ekonomik Faaliyetlere (USSS, 3. Rev) Göre İhracat,**
(<http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do>, Erişim Tarihi: 13 Aralık 2007).

TÜİK. **Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına (GEGS) Göre İthalat,**
(<http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do>, Erişim Tarihi: 13 Aralık 2007).

EKLER

EK 1 – Büyüme İşsizlik Etkileşiminin Ekonometrik Analizinde Kullanılan Veriler ve Elde Edilen Sonuçlar

Tablo 1.1: Türkiye’de İşsizlik ve Büyüme Oranları (1980 – 2006)

YIL	İşsizlik Oranı (%) (İSZ)	Büyüme Oranı (%) (BYM)
1980	8.1	-2.4
1981	7.1	4.9
1982	7	3.6
1983	7.7	5
1984	7.6	6.7
1985	7.1	4.2
1986	7.9	7
1987	8.3	9.5
1988	8.4	2.1
1989	8.6	0.3
1990	8	9.3
1991	8.2	0.9
1992	8.5	6
1993	8.9	8
1994	8.6	-5.5
1995	7.6	7.2
1996	6.6	7
1997	6.8	7.5
1998	6.9	3.1
1999	7.7	-4.7
2000	6.5	7.4
2001	8.4	-7.5
2002	10.3	7.9
2003	10.5	5.8
2004	10.3	8.9
2005	10.3	7.4
2006	9.9	6.1

Kaynak: Tuncer Bulutay, **Employment, Unemployment and Wages in Turkey**, ILO Publications, Ankara, 1995, s.262; DPT (TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı), “Temel Makroekonomik Büyüklüklerdeki Gelişmeler”, (<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/tmeg/2006.xls>, Erişim Tarihi: 13 Aralık 2007), s.2; TÜİK, **İstatistik Göstergeler 1923 – 2005**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, Aralık 2006, s.156; TÜİK, **Türkiye İstatistik Yıllığı 2006**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, Mayıs 2007, s.162’deki verilerden derlenmiştir.

Tablo 1.2: İşsizlik Oranı Serisinde Sabit ve Trend Etkisi

Dependent Variable: ISZ

Method: Least Squares

Date: 03/17/08 Time: 01:36

Sample: 1980 2006

Included observations: 27

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	7.203704	0.387732	18.57909	0.0000
@TREND	0.077778	0.025585	3.039996	0.0055
R-squared	0.269893	Mean dependent var		8.214815
Adjusted R-squared	0.240689	S.D. dependent var		1.188310
S.E. of regression	1.035474	Akaike info criterion		2.978784
Sum squared resid	26.80519	Schwarz criterion		3.074772
Log likelihood	-38.21358	F-statistic		9.241578
Durbin-Watson stat	0.552777	Prob(F-statistic)		0.005484

İşsizlik oranına ilişkin serinin sabitinin ve trendinin olasılık değeri %10'un altında olduğu için seride sabit etkisi ve trend etkisinin söz konusu olduğu görülmektedir.

Tablo 1.3: Düzeltilmiş İşsizlik Oranı Serisinde Sabit ve Trend Etkisi

Dependent Variable: DISZ

Method: Least Squares

Date: 03/17/08 Time: 01:39

Sample: 1980 2006

Included observations: 27

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	1.41E-15	0.387732	3.65E-15	1.0000
@TREND	-6.12E-17	0.025585	-2.39E-15	1.0000
R-squared	0.000000	Mean dependent var		6.00E-16
Adjusted R-squared	-0.040000	S.D. dependent var		1.015366
S.E. of regression	1.035474	Akaike info criterion		2.978784
Sum squared resid	26.80519	Schwarz criterion		3.074772
Log likelihood	-38.21358	F-statistic		3.31E-15
Durbin-Watson stat	0.552777	Prob(F-statistic)		1.000000

İşsizlik oranına ilişkin serinin sabit etkisi ve trend etkisinden arındırıldığını göstermektedir.

Tablo 1.4: Düzeltilmiş İşsizlik Oranı Serisinin Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi (ADF) Sonuçları ve Korelogramı

Null Hypothesis: DISZ has a unit root
 Exogenous: Constant
 Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=6)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-2.038718	0.2695
Test critical values: 1% level	-3.711457	
5% level	-2.981038	
10% level	-2.629906	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(DISZ)
 Method: Least Squares
 Date: 03/19/08 Time: 20:55
 Sample (adjusted): 1981 2006
 Included observations: 26 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
DISZ(-1)	-0.288186	0.141356	-2.038718	0.0526
C	-0.016018	0.142307	-0.112563	0.9113
R-squared	0.147617	Mean dependent var	-0.008547	
Adjusted R-squared	0.112101	S.D. dependent var	0.769815	
S.E. of regression	0.725384	Akaike info criterion	2.269573	
Sum squared resid	12.62838	Schwarz criterion	2.366350	
Log likelihood	-27.50445	F-statistic	4.156371	
Durbin-Watson stat	1.499585	Prob(F-statistic)	0.052640	

Date: 03/17/08 Time: 01:41
 Sample: 1980 2006
 Included observations: 27

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob
1	0.671	0.671	13.567	0.000	
2	0.273	-0.322	15.907	0.000	
3	0.064	0.076	16.039	0.001	
4	0.058	0.112	16.153	0.003	
5	0.020	-0.162	16.167	0.006	
6	-0.080	-0.075	16.406	0.012	
7	-0.077	0.147	16.636	0.020	
8	-0.095	-0.219	17.005	0.030	
9	-0.060	0.135	17.163	0.046	
10	0.001	0.081	17.163	0.071	
11	-0.006	-0.217	17.165	0.103	
12	0.003	0.194	17.165	0.143	

Sabit etkisi ve trend etkisinden arındırılan işsizlik oranına ilişkin serinin durağan olmadığını göstermektedir.

Tablo 1.5: Birinci Farkı Alınmış, Düzeltilmiş İşsizlik Oranı Serisinin Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi (ADF) Sonuçları ve Korelogramı

Null Hypothesis: D(DISZ) has a unit root
 Exogenous: Constant
 Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=6)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-4.485183	0.0017
Test critical values: 1% level	-3.724070	
5% level	-2.986225	
10% level	-2.632604	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(DISZ,2)
 Method: Least Squares
 Date: 03/19/08 Time: 20:57
 Sample (adjusted): 1982 2006
 Included observations: 25 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(DISZ(-1))	-0.898974	0.200432	-4.485183	0.0002
C	0.033190	0.153112	0.216766	0.8303
R-squared	0.466566	Mean dependent var		0.024000
Adjusted R-squared	0.443373	S.D. dependent var		1.026028
S.E. of regression	0.765493	Akaike info criterion		2.380025
Sum squared resid	13.47753	Schwarz criterion		2.477535
Log likelihood	-27.75031	F-statistic		20.11687
Durbin-Watson stat	1.955021	Prob(F-statistic)		0.000168

Date: 03/17/08 Time: 01:44
 Sample: 1980 2006
 Included observations: 26

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob
		1 0.099	0.099	0.2833	0.595
		2 -0.187	-0.198	1.3400	0.512
		3 -0.007	0.037	1.3414	0.719
		4 0.066	0.027	1.4869	0.829
		5 -0.039	-0.047	1.5399	0.908
		6 0.090	0.126	1.8375	0.934
		7 -0.040	-0.092	1.9000	0.965
		8 -0.056	-0.000	2.0273	0.980
		9 -0.009	-0.022	2.0310	0.991
		10 -0.005	-0.033	2.0324	0.996
		11 -0.024	-0.002	2.0602	0.998
		12 -0.020	-0.042	2.0803	0.999

Düzeltilmiş işsizlik oranına ilişkin serinin 1. farkının alınarak durağan hale getirildiğini göstermektedir.

Tablo 1.6: Büyüme Oranı Serisinde Sabit ve Trend Etkisi

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	3.732804	1.771955	2.106602	0.0454
@TREND	0.042491	0.116924	0.363406	0.7194
R-squared	0.005255	Mean dependent var		4.285185
Adjusted R-squared	-0.034535	S.D. dependent var		4.652518
S.E. of regression	4.732174	Akaike info criterion		6.017834
Sum squared resid	559.8367	Schwarz criterion		6.113821
Log likelihood	-79.24075	F-statistic		0.132064
Durbin-Watson stat	2.441131	Prob(F-statistic)		0.719357

Büyüme oranına ilişkin serinin trend etkisi taşımadığını göstermektedir. Görülen sabit etkisi ise analiz sabitli model ile yapıldığı için ortadan kalkacaktır.

Tablo 1.7: Büyüme Oranı Serisinin Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi (ADF) Sonuçları ve Korelogramı

Date: 03/19/08 Time: 21:03
Sample: 1980 2006
Included observations: 27

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob
		1 -0.267	-0.267	2.1538	0.142
		2 0.068	-0.004	2.2988	0.317
		3 0.055	0.078	2.3986	0.494
		4 -0.235	-0.218	4.2857	0.369
		5 0.159	0.044	5.1803	0.394
		6 -0.059	0.010	5.3106	0.505
		7 -0.163	-0.188	6.3480	0.500
		8 -0.046	-0.211	6.4355	0.599
		9 0.103	0.130	6.8994	0.648
		10 -0.090	-0.046	7.2722	0.700
		11 0.038	-0.111	7.3415	0.771
		12 -0.004	-0.023	7.3426	0.834

Büyüme oranına ilişkin serinin durağan olduğunu göstermektedir.

Null Hypothesis: BYM has a unit root
 Exogenous: Constant
 Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=6)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-6.659785	0.0000
Test critical values: 1% level	-3.711457	
5% level	-2.981038	
10% level	-2.629906	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(BYM)
 Method: Least Squares
 Date: 03/19/08 Time: 21:01
 Sample (adjusted): 1981 2006
 Included observations: 26 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
BYM(-1)	-1.258122	0.188913	-6.659785	0.0000
C	5.630393	1.184049	4.755202	0.0001
R-squared	0.648880	Mean dependent var		0.326923
Adjusted R-squared	0.634250	S.D. dependent var		7.387912
S.E. of regression	4.468006	Akaike info criterion		5.905565
Sum squared resid	479.1140	Schwarz criterion		6.002342
Log likelihood	-74.77235	F-statistic		44.35273
Durbin-Watson stat	2.008610	Prob(F-statistic)		0.000001

Tablo 1.8: Büyüme İşsizlik Etkileşiminin Granger Nedensellik Analizi

Pairwise Granger Causality Tests
 Date: 04/04/08 Time: 03:00
 Sample: 1980 2006
 Lags: 8

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Probability
BYM does not Granger Cause DDISZ	19	1.18427	0.53518
DDISZ does not Granger Cause BYM		2.24907	0.34401

EK 2 – İstihdamın Belirleyicileri Ekonometrik Analizinde Kullanılan Veriler ve Elde Edilen Sonuçlar

Tablo 2.1: Türkiye’de İstihdam, Büyüme, İhracat, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Reel Ücretler (1980 – 2006)

YIL	İstihdam Edilen Kişi Sayısı (IST)	1987 Sabit Fiyatları ile GSYİH (GSYİH) (000 000 TL)	İhracat (IHR) (000 000 \$)	Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY) (000 000 \$)	Reel Ücretler (RU) (000 TL)	Avrupa Birliği (AB)
1980	15702127	50296000	2910	18	2924918	0
1981	15839014	52739000	4703	95	3134191	0
1982	16005942	54618000	5746	55	3036488	0
1983	16169270	57333000	5728	46	2871886	0
1984	16419342	61181000	7134	113	2542878	0
1985	16699204	63776000	7958	99	2420705	0
1986	17009503	68248000	7457	125	2346237	0
1987	17401735	74416000	10190	115	2513136	0
1988	17755000	76143000	11662	354	2371668	0
1989	18222000	76364000	11625	663	2973752	0
1990	18539000	83371000	12959	684	3596709	0
1991	19288000	84271000	13593	810	4675484	0
1992	19459000	88893000	14715	844	4437093	0
1993	18500000	96391000	15345	636	4640658	0
1994	20006000	91600000	18106	608	3619600	0
1995	20586000	97729000	21637	885	3345668	1
1996	21194000	104746000	23225	722	3235393	1
1997	21204000	112892000	26261	805	3350517	1
1998	21779000	116541000	26974	940	3309252	1
1999	22048000	111083000	26587	783	3586302	1
2000	21581000	119147000	27775	982	3586892	1
2001	21524000	110267000	31334	3352	3131579	1
2002	21354000	118923000	36059	1137	3585292	1
2003	21147000	125778000	47253	1752	2777516	1
2004	21791000	137110000	63167	2883	2847101	1
2005	22046000	147200000	73476	9803	3010979	1
2006	22330000	156249000	85309	20106	-	1

Kaynak: Tuncer Bulutay, a.g.e., s.262; DPT, a.g.r., (13 Aralık 2007), s.2; DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950 - 2006), (<http://ekutup.dpt.gov.tr/ek+C56onomi/gosterge/tr/1950-06/esg.htm>, Erişim Tarihi: 17 Mart 2008), s.1; TÜİK, a.g.r., (Aralık 2006), s.156; TÜİK, a.g.r., (Mayıs 2007), s.162’deki verilerden derlenmiştir.

Tablo 2.2: İstihdam Serisinde Sabit ve Trend Etkisi

Dependent Variable: LIST
 Method: Least Squares
 Date: 03/27/08 Time: 00:03
 Sample: 1980 2006
 Included observations: 27

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	16.57672	0.012133	1366.234	0.0000
@TREND	0.014830	0.000801	18.52371	0.0000
R-squared	0.932089	Mean dependent var	16.76952	
Adjusted R-squared	0.929372	S.D. dependent var	0.121925	
S.E. of regression	0.032403	Akaike info criterion	-3.949961	
Sum squared resid	0.026248	Schwarz criterion	-3.853973	
Log likelihood	55.32447	F-statistic	343.1279	
Durbin-Watson stat	0.495120	Prob(F-statistic)	0.000000	

İstihdama ilişkin serinin sabit etkisi ve trend etkisi taşıdığını göstermektedir.

Tablo 2.3: Düzeltilmiş İstihdam Serisinde Sabit ve Trend Etkisi

Dependent Variable: DLIST
 Method: Least Squares
 Date: 03/27/08 Time: 00:05
 Sample: 1980 2006
 Included observations: 27

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-7.62E-16	0.012133	-6.28E-14	1.0000
@TREND	7.40E-17	0.000801	9.24E-14	1.0000
R-squared	0.000000	Mean dependent var	2.02E-16	
Adjusted R-squared	-0.040000	S.D. dependent var	0.031773	
S.E. of regression	0.032403	Akaike info criterion	-3.949961	
Sum squared resid	0.026248	Schwarz criterion	-3.853973	
Log likelihood	55.32447	Durbin-Watson stat	0.495120	

İstihdama ilişkin serinin sabit etkisi ve trend etkisinden arındırıldığını göstermektedir.

Tablo 2.4: Düzeltilmiş İstihdam Serisinin Genişletilmiş Dickey-Fuller

Birim Kök Testi (ADF) Sonuçları ve Korelogramı

Null Hypothesis: DLIST has a unit root
 Exogenous: Constant
 Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=6)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-1.633873	0.4517
Test critical values: 1% level	-3.711457	
5% level	-2.981038	
10% level	-2.629906	

İstihdama ilişkin serinin durağan olmadığını göstermektedir.

*Mackinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(DLIST)
 Method: Least Squares
 Date: 03/27/08 Time: 00:07
 Sample (adjusted): 1981 2006
 Included observations: 26 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
DLIST(-1)	-0.229982	0.140759	-1.633873	0.1153
C	-0.000925	0.004328	-0.213785	0.8325
R-squared	0.100097	Mean dependent var		-0.001287
Adjusted R-squared	0.062601	S.D. dependent var		0.022762
S.E. of regression	0.022038	Akaike info criterion		-4.718263
Sum squared resid	0.011657	Schwarz criterion		-4.621487
Log likelihood	63.33742	F-statistic		2.669540
Durbin-Watson stat	1.997655	Prob(F-statistic)		0.115337

Date: 03/27/08 Time: 00:11
 Sample: 1980 2006
 Included observations: 27

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob
		1 0.659	0.659	13.082	0.000
		2 0.375	-0.105	17.481	0.000
		3 0.210	0.012	18.926	0.000
		4 0.174	0.099	19.958	0.001
		5 0.118	-0.053	20.457	0.001
		6 0.052	-0.035	20.556	0.002
		7 0.106	0.177	20.997	0.004
		8 -0.041	-0.340	21.067	0.007
		9 -0.095	0.102	21.461	0.011
		10 -0.098	0.017	21.907	0.016
		11 -0.058	-0.057	22.073	0.024
		12 -0.008	0.120	22.076	0.037

Tablo 2.5: Birinci Farkı Alınmış, Düzeltilmiş İstihdam Serisinin Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi (ADF) Sonuçları ve Korelogramı

Null Hypothesis: D(DLIST) has a unit root
 Exogenous: Constant
 Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=6)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-5.494277	0.0001
Test critical values:		
1% level	-3.724070	
5% level	-2.986225	
10% level	-2.632604	

İstihdama ilişkin serinin 1. farkının alınarak durağan hale getirildiğini göstermektedir.

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(DLIST,2)
 Method: Least Squares
 Date: 03/27/08 Time: 00:12
 Sample (adjusted): 1982 2006
 Included observations: 25 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(DLIST(-1))	-1.134200	0.206433	-5.494277	0.0000
C	-0.001261	0.004706	-0.267935	0.7911
R-squared	0.567564	Mean dependent var		0.000165
Adjusted R-squared	0.548763	S.D. dependent var		0.034975
S.E. of regression	0.023494	Akaike info criterion		-4.587530
Sum squared resid	0.012695	Schwarz criterion		-4.490020
Log likelihood	59.34412	F-statistic		30.18708
Durbin-Watson stat	2.028403	Prob(F-statistic)		0.000014

Date: 03/27/08 Time: 00:14
 Sample: 1980 2006
 Included observations: 26

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob
		1 -0.134 -0.134	0.5252	0.469	
		2 -0.082 -0.101	0.7270	0.695	
		3 0.078 0.054	0.9187	0.821	
		4 0.080 0.094	1.1317	0.889	
		5 -0.058 -0.023	1.2497	0.940	
		6 -0.196 -0.207	2.6541	0.851	
		7 0.064 -0.015	2.8112	0.902	
		8 0.005 -0.016	2.8120	0.946	
		9 0.012 0.059	2.8179	0.971	
		10 0.027 0.066	2.8507	0.985	
		11 0.002 -0.007	2.8509	0.993	
		12 0.009 -0.035	2.8549	0.996	

Tablo 2.6: GSYİH Serisinde Sabit ve Trend Etkisi

Dependent Variable: LGSYIH
 Method: Least Squares
 Date: 03/27/08 Time: 00:16
 Sample: 1980 2006
 Included observations: 27

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	31.59743	0.018353	1721.611	0.0000
@TREND	0.040539	0.001211	33.47391	0.0000
R-squared	0.978176	Mean dependent var	32.12444	
Adjusted R-squared	0.977303	S.D. dependent var	0.325339	
S.E. of regression	0.049015	Akaike info criterion	-3.122213	
Sum squared resid	0.060061	Schwarz criterion	-3.026226	
Log likelihood	44.14988	F-statistic	1120.503	
Durbin-Watson stat	0.812053	Prob(F-statistic)	0.000000	

GSYİH serisinin
sabit etkisi ve
trend etkisi
taşıdığını
göstermektedir.

Tablo 2.7: Düzeltilmiş GSYİH Serisinde Sabit ve Trend Etkisi

Dependent Variable: DLGSYIH
 Method: Least Squares
 Date: 03/27/08 Time: 00:19
 Sample: 1980 2006
 Included observations: 27

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	1.13E-14	0.018353	6.15E-13	1.0000
@TREND	-4.53E-16	0.001211	-3.74E-13	1.0000
R-squared	0.000000	Mean dependent var	5.40E-15	
Adjusted R-squared	-0.040000	S.D. dependent var	0.048063	
S.E. of regression	0.049015	Akaike info criterion	-3.122213	
Sum squared resid	0.060061	Schwarz criterion	-3.026226	
Log likelihood	44.14988	Durbin-Watson stat	0.812053	

GSYİH serisinin
sabit etkisi ve
trend etkisinden
arındırıldığını
göstermektedir.

Tablo 2.8: Düzeltilmiş GSYİH Serisinin Genişletilmiş Dickey-Fuller

Birim Kök Testi (ADF) Sonuçları

Null Hypothesis: DLGSYIH has a unit root
Exogenous: Constant
Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=6)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-2.585122	0.1087
Test critical values: 1% level	-3.711457	
5% level	-2.981038	
10% level	-2.629906	

*Mackinnon (1996) one-sided p-values.

Düzeltilmiş
GSYİH serisinin
durağan
olmadığını
göstermektedir.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
Dependent Variable: D(DLGSYIH)
Method: Least Squares
Date: 03/27/08 Time: 00:22
Sample (adjusted): 1981 2006
Included observations: 26 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
DLGSYIH(-1)	-0.423043	0.163645	-2.585122	0.0162
C	0.002553	0.007802	0.327253	0.7463
R-squared	0.217804	Mean dependent var		0.003058
Adjusted R-squared	0.185213	S.D. dependent var		0.044059
S.E. of regression	0.039770	Akaike info criterion		-3.537613
Sum squared resid	0.037959	Schwarz criterion		-3.440836
Log likelihood	47.98897	F-statistic		6.682857
Durbin-Watson stat	2.089450	Prob(F-statistic)		0.016241

Tablo 2.9: Birinci Farkı Alınmış, Düzeltilmiş GSYİH Serisinin Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi (ADF) Sonuçları ve Korelogramı

Null Hypothesis: D(DLGSYIH) has a unit root
 Exogenous: Constant
 Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=6)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-6.264392	0.0000
Test critical values: 1% level	-3.724070	
5% level	-2.986225	
10% level	-2.632604	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(DLGSYIH,2)
 Method: Least Squares
 Date: 03/27/08 Time: 00:24
 Sample (adjusted): 1982 2006
 Included observations: 25 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(DLGSYIH(-1))	-1.263572	0.201707	-6.264392	0.0000
C	0.003541	0.008876	0.398997	0.6936
R-squared	0.630478	Mean dependent var	0.000489	
Adjusted R-squared	0.614412	S.D. dependent var	0.071360	
S.E. of regression	0.044312	Akaike info criterion	-3.318515	
Sum squared resid	0.045161	Schwarz criterion	-3.221005	
Log likelihood	43.48144	F-statistic	39.24260	
Durbin-Watson stat	1.966711	Prob(F-statistic)	0.000002	

Date: 03/27/08 Time: 00:27
 Sample: 1980 2006
 Included observations: 26

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob
		1 -0.271	-0.271	2.1408	0.143
		2 0.083	0.010	2.3506	0.309
		3 0.049	0.080	2.4274	0.489
		4 -0.210	-0.193	3.8859	0.422
		5 0.153	0.049	4.6976	0.454
		6 -0.038	0.038	4.7503	0.576
		7 -0.082	-0.089	5.0109	0.659
		8 -0.088	-0.199	5.3238	0.722
		9 0.051	0.042	5.4342	0.795
		10 -0.030	0.011	5.4758	0.857
		11 -0.006	-0.066	5.4776	0.906
		12 0.020	-0.034	5.4978	0.939

Düzeltilmiş
 GSYİH serisinin
 1. farkının
 alınarak durağan
 hale getirildiğini
 göstermektedir.

Tablo 2.10: İhracata İlişkin Seride Sabit ve Trend Etkisi

Dependent Variable: LHR
Method: Least Squares
Date: 03/27/08 Time: 00:35
Sample: 1980 2006
Included observations: 27

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	22.14887	0.055184	401.3622	0.0000
@TREND	0.106971	0.003641	29.37637	0.0000
R-squared	0.971846	Mean dependent var	23.53949	
Adjusted R-squared	0.970720	S.D. dependent var	0.861263	
S.E. of regression	0.147375	Akaike info criterion	-0.920489	
Sum squared resid	0.542983	Schwarz criterion	-0.824501	
Log likelihood	14.42660	F-statistic	862.9713	
Durbin-Watson stat	0.674792	Prob(F-statistic)	0.000000	

İhracata ilişkin serinin sabit etkisi ve trend etkisi taşıdığını göstermektedir.

Tablo 2.11: Düzeltilmiş İhracat Serisinde Sabit ve Trend Etkisi

Dependent Variable: DLHR
Method: Least Squares
Date: 03/27/08 Time: 00:37
Sample: 1980 2006
Included observations: 27

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	3.22E-17	0.055184	5.83E-16	1.0000
@TREND	-1.29E-16	0.003641	-3.54E-14	1.0000
R-squared	0.000000	Mean dependent var	-1.63E-15	
Adjusted R-squared	-0.040000	S.D. dependent var	0.144513	
S.E. of regression	0.147375	Akaike info criterion	-0.920489	
Sum squared resid	0.542983	Schwarz criterion	-0.824501	
Log likelihood	14.42660	Durbin-Watson stat	0.674792	

İhracat serisinin sabit etkisi ve trend etkisinden arındırıldığını göstermektedir.

Tablo 2.12: Düzeltilmiş İhracat Serisinin Genişletilmiş Dickey-Fuller

Birim Kök Testi (ADF) Sonuçları ve Korelogramı

Null Hypothesis: DLIHR has a unit root
 Exogenous: Constant
 Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=6)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-2.948345	0.0535
Test critical values: 1% level	-3.711457	
5% level	-2.981038	
10% level	-2.629906	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(DLIHR)
 Method: Least Squares
 Date: 03/27/08 Time: 00:39
 Sample (adjusted): 1981 2006
 Included observations: 26 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
DLIHR(-1)	-0.440432	0.149383	-2.948345	0.0070
C	0.018901	0.020416	0.925799	0.3638
R-squared	0.265892	Mean dependent var		0.022957
Adjusted R-squared	0.235304	S.D. dependent var		0.118777
S.E. of regression	0.103867	Akaike info criterion		-1.617616
Sum squared resid	0.258918	Schwarz criterion		-1.520840
Log likelihood	23.02901	F-statistic		8.692740
Durbin-Watson stat	1.141849	Prob(F-statistic)		0.007014

Date: 03/27/08 Time: 00:40
 Sample: 1980 2006
 Included observations: 27

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob
		1 0.405	0.405	4.9457	0.026
		2 0.117	-0.057	5.3740	0.068
		3 0.172	0.174	6.3422	0.096
		4 -0.067	-0.244	6.4930	0.165
		5 -0.058	0.090	6.6126	0.251
		6 0.112	0.099	7.0779	0.314
		7 -0.056	-0.135	7.1994	0.408
		8 -0.109	-0.045	7.6855	0.465
		9 -0.057	-0.062	7.8281	0.552
		10 -0.045	0.093	7.9197	0.637
		11 -0.013	-0.016	7.9285	0.720
		12 0.006	-0.033	7.9301	0.791

Sabit etkisi ve trend etkisinden arındırılan düzeltilmiş ihracat serisinin durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 2.13: Doğrudan Yabancı Yatırımlar Serisinde Sabit ve Trend**Etkisi**

Dependent Variable: LDYY
 Method: Least Squares
 Date: 03/27/08 Time: 00:45
 Sample: 1980 2006
 Included observations: 27

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	17.65423	0.231746	76.17935	0.0000
@TREND	0.187664	0.015292	12.27209	0.0000
R-squared	0.857634	Mean dependent var	20.09386	
Adjusted R-squared	0.851940	S.D. dependent var	1.608422	
S.E. of regression	0.618899	Akaike info criterion	1.949436	
Sum squared resid	9.575884	Schwarz criterion	2.045424	
Log likelihood	-24.31739	F-statistic	150.6041	
Durbin-Watson stat	0.988438	Prob(F-statistic)	0.000000	

Doğrudan yabancı yatırımlar serisinin sabit ve trend etkisi taşıdığını göstermektedir.

Tablo 2.14: Düzeltilmiş Doğrudan Yabancı Yatırımlar Serisinde Sabit ve**Trend Etkisi**

Dependent Variable: DLDYY
 Method: Least Squares
 Date: 03/27/08 Time: 00:48
 Sample: 1980 2006
 Included observations: 27

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	9.40E-15	0.231746	4.05E-14	1.0000
@TREND	-4.63E-16	0.015292	-3.03E-14	1.0000
R-squared	0.000000	Mean dependent var	3.40E-15	
Adjusted R-squared	-0.040000	S.D. dependent var	0.606880	
S.E. of regression	0.618899	Akaike info criterion	1.949436	
Sum squared resid	9.575884	Schwarz criterion	2.045424	
Log likelihood	-24.31739	Durbin-Watson stat	0.988438	

Doğrudan yabancı yatırımlar serisinin sabit ve trend etkisinden arındırıldığını göstermektedir.

Tablo 2.15: Düzeltilmiş Doğrudan Yabancı Yatırımlar Serisinin Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi (ADF) Sonuçları

Null Hypothesis: DLDYY has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=6)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-2.860979	0.0638
Test critical values: 1% level	-3.711457	
5% level	-2.981038	
10% level	-2.629906	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(DLDYY)

Method: Least Squares

Date: 03/27/08 Time: 00:50

Sample (adjusted): 1981 2006

Included observations: 26 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
DLDYY(-1)	-0.539937	0.188724	-2.860979	0.0086
C	0.057546	0.105713	0.544354	0.5912
R-squared	0.254316	Mean dependent var		0.082275
Adjusted R-squared	0.223246	S.D. dependent var		0.609563
S.E. of regression	0.537230	Akaike info criterion		1.669023
Sum squared resid	6.926792	Schwarz criterion		1.765800
Log likelihood	-19.69730	F-statistic		8.185203
Durbin-Watson stat	1.569669	Prob(F-statistic)		0.008613

Düzeltilmiş
doğrudan yabancı
yatırımlar
serisinin durağan
olmadığını
göstermektedir.

Tablo 2.16: Birinci Farkı Alınmış, Düzeltilmiş Doğrudan Yabancı Yatırımlar Serisinin Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi (ADF)

Sonuçları

Null Hypothesis: D(DLDYY) has a unit root
 Exogenous: Constant
 Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=6)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-6.607719	0.0000
Test critical values: 1% level	-3.724070	
5% level	-2.986225	
10% level	-2.632604	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(DLDYY,2)
 Method: Least Squares
 Date: 03/27/08 Time: 00:53
 Sample (adjusted): 1982 2006
 Included observations: 25 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(DLDYY(-1))	-1.201224	0.181791	-6.607719	0.0000
C	0.039478	0.110181	0.358304	0.7234
R-squared	0.654976	Mean dependent var		-0.037807
Adjusted R-squared	0.639974	S.D. dependent var		0.912958
S.E. of regression	0.547794	Akaike info criterion		1.710784
Sum squared resid	6.901803	Schwarz criterion		1.808294
Log likelihood	-19.38480	F-statistic		43.66194
Durbin-Watson stat	1.791674	Prob(F-statistic)		0.000001

Düzeltilmiş
 doğrudan yabancı
 yatırımlar
 serisinin 1.
 farkının alınarak
 durağan hale
 getirildiğini
 göstermektedir.

Tablo 2.17: Reel Ücretler Serisinde Sabit ve Trend Etkisi

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	14.87730	0.070550	210.8747	0.0000
@TREND	0.007335	0.004840	1.515638	0.1427
R-squared	0.087354	Mean dependent var	14.96899	
Adjusted R-squared	0.049327	S.D. dependent var	0.189825	
S.E. of regression	0.185084	Akaike info criterion	-0.462213	
Sum squared resid	0.822144	Schwarz criterion	-0.365437	
Log likelihood	8.008772	F-statistic	2.297158	
Durbin-Watson stat	0.461665	Prob(F-statistic)	0.142672	

Reel ücretlere ilişkin serinin trend etkisi taşımadığını göstermektedir. Görülen sabit etkisi ise analiz sabitli model ile yapıldığı için ortadan kalkacaktır.

Tablo 2.18: Reel Ücret Serisinin Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök**Testi (ADF) Sonuçları ve Korelogramı**

Date: 03/27/08 Time: 01:01
Sample: 1980 2006
Included observations: 26

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob	
		1	0.785	0.785	17.936	0.000
		2	0.541	-0.196	26.800	0.000
		3	0.200	-0.416	28.063	0.000
		4	-0.030	0.067	28.093	0.000
		5	-0.219	-0.084	29.761	0.000
		6	-0.240	0.134	31.863	0.000
		7	-0.290	-0.263	35.086	0.000
		8	-0.281	-0.117	38.281	0.000
		9	-0.225	0.244	40.457	0.000
		10	-0.129	-0.015	41.218	0.000
		11	-0.085	-0.227	41.566	0.000
		12	-0.041	-0.081	41.653	0.000

Reel ücret serisinin durağan olmadığını göstermektedir.

Null Hypothesis: LRU has a unit root
 Exogenous: Constant
 Lag Length: 2 (Automatic based on SIC, MAXLAG=5)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-2.673767	0.0937
Test critical values: 1% level	-3.752946	
5% level	-2.998064	
10% level	-2.638752	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(LRU)
 Method: Least Squares
 Date: 03/27/08 Time: 01:00
 Sample (adjusted): 1983 2005
 Included observations: 23 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LRU(-1)	-0.371800	0.139055	-2.673767	0.0150
D(LRU(-1))	0.231808	0.200636	1.155368	0.2623
D(LRU(-2))	0.471050	0.202400	2.327325	0.0312
C	5.569436	2.082962	2.673806	0.0150
R-squared	0.329060	Mean dependent var		-0.000367
Adjusted R-squared	0.223122	S.D. dependent var		0.130184
S.E. of regression	0.114745	Akaike info criterion		-1.335435
Sum squared resid	0.250163	Schwarz criterion		-1.137958
Log likelihood	19.35750	F-statistic		3.106156
Durbin-Watson stat	1.912360	Prob(F-statistic)		0.050987

Tablo 2.19: Birinci Farkı Alınmış Reel Ücret Serisinin Genişletilmiş

Dickey-Fuller Birim Kök Testi (ADF) Sonuçları ve Korelogramı

Null Hypothesis: D(LRU) has a unit root
 Exogenous: Constant
 Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=5)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-4.432611	0.0020
Test critical values: 1% level	-3.737853	
5% level	-2.991878	
10% level	-2.635542	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(LRU,2)
 Method: Least Squares
 Date: 03/27/08 Time: 01:02
 Sample (adjusted): 1982 2005
 Included observations: 24 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(LRU(-1))	-0.941285	0.212355	-4.432611	0.0002
C	-0.001605	0.026562	-0.060428	0.9524
R-squared	0.471764	Mean dependent var	-0.000548	
Adjusted R-squared	0.447753	S.D. dependent var	0.175099	
S.E. of regression	0.130122	Akaike info criterion	-1.161032	
Sum squared resid	0.372499	Schwarz criterion	-1.062861	
Log likelihood	15.93239	F-statistic	19.64804	
Durbin-Watson stat	2.007136	Prob(F-statistic)	0.000210	

Date: 03/27/08 Time: 01:05
 Sample: 1980 2006
 Included observations: 25

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob	
		1	0.059	0.059	0.0967	0.756
		2	0.306	0.304	2.8476	0.241
		3	-0.221	-0.278	4.3487	0.226
		4	-0.158	-0.252	5.1518	0.272
		5	-0.398	-0.271	10.491	0.062
		6	-0.091	0.018	10.786	0.095
		7	-0.196	-0.081	12.230	0.093
		8	0.022	-0.150	12.249	0.140
		9	0.034	-0.046	12.297	0.197
		10	0.140	-0.001	13.174	0.214
		11	0.050	-0.065	13.294	0.275
		12	0.029	-0.159	13.339	0.345

Reel ücret serisinin 1. farkının alınarak serinin durağan hale getirildiğini göstermektedir.

Tablo 2.20: İstihdamın Belirleyicileri Analizi I

Dependent Variable: DDLIST
 Method: Least Squares
 Date: 03/27/08 Time: 01:14
 Sample (adjusted): 1980 2005
 Included observations: 26 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
DDLGSYIH	0.314727	0.135868	2.316420	0.0313
DLIHR	-0.078200	0.059633	-1.311363	0.2046
DDLDYY	0.009573	0.013456	0.711432	0.4850
DLRU	0.021812	0.038444	0.567386	0.5768
AB	0.016193	0.012285	1.318166	0.2023
C	-0.331696	0.574345	-0.577521	0.5700
R-squared	0.372875	Mean dependent var		0.001572
Adjusted R-squared	0.216093	S.D. dependent var		0.031314
S.E. of regression	0.027725	Akaike info criterion		-4.133819
Sum squared resid	0.015373	Schwarz criterion		-3.843489
Log likelihood	59.73964	F-statistic		2.378311
Durbin-Watson stat	1.562446	Prob(F-statistic)		0.075634

Tablo 2.21: İstihdamın Belirleyicileri Analizi II

Dependent Variable: DDLIST
 Method: Least Squares
 Date: 03/29/08 Time: 02:14
 Sample: 1980 2006
 Included observations: 27

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
DDLGSYIH	0.240032	0.125506	1.912521	0.0678
AB	0.011619	0.011913	0.975332	0.3391
C	-0.005164	0.007906	-0.653168	0.5199
R-squared	0.149002	Mean dependent var		2.02E-16
Adjusted R-squared	0.078085	S.D. dependent var		0.031773
S.E. of regression	0.030508	Akaike info criterion		-4.037232
Sum squared resid	0.022337	Schwarz criterion		-3.893250
Log likelihood	57.50263	F-statistic		2.101090
Durbin-Watson stat	0.887982	Prob(F-statistic)		0.144259

EK 3 – İmalat Sanayisinde Reel Ücretler İstihdam Etkileşiminin Ekonometrik Analizinde Kullanılan Veriler ve Elde Edilen Sonuçlar⁵⁰⁷

Tablo 3.1: Türkiye İmalat Sanayisinde Reel Ücretler ve İstihdam (1980 – 2005)

YIL	İstihdam Edilen Kişi Sayısı (IST)	Reel Ücretler (RU) (000 TL)
1980	2060000	2924918
1981	2073000	3134191
1982	2136000	3036488
1983	2208000	2871886
1984	2258000	2542878
1985	2339000	2420705
1986	2373000	2346237
1987	2445000	2513136
1988	2550000	2371668
1989	2635000	2973752
1990	2625000	3596709
1991	2736000	4675484
1992	2949000	4437093
1993	2706000	4640658
1994	3013000	3619600
1995	3027000	3345668
1996	3237000	3235393
1997	3445000	3350517
1998	3463000	3309252
1999	3555000	3586302
2000	3638000	3586892
2001	3581000	3131579
2002	3731000	3585292
2003	3663000	2777516
2004	3801000	2847101
2005	4083000	3010979

Kaynak: Tuncer Bulutay, **a.g.e.**, s.262; DPT, **a.g.r.**, (13 Aralık 2007), s.2; TÜİK, **a.g.r.**, (Aralık 2006), s.156; TÜİK, **a.g.r.**, (Mayıs 2007), s.162'deki verilerden derlenmiştir.

⁵⁰⁷ Reel ücretlere ilişkin serinin sabit ve trend etkisi ile durağanlığına ilişkin sonuçlar, Ek 2 kısmında verildiği için burada tekrar edilmeyecektir.

Tablo 3.2: İstihdam Serisinde Sabit ve Trend Etkisi

Dependent Variable: IST
Method: Least Squares
Date: 04/04/08 Time: 01:51
Sample: 1980 2005
Included observations: 26

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	1932650.	36921.29	52.34513	0.0000
@TREND	80249.57	2532.780	31.68439	0.0000
R-squared	0.976651	Mean dependent var	2935769.	
Adjusted R-squared	0.975679	S.D. dependent var	621084.7	
S.E. of regression	96860.19	Akaike info criterion	25.87373	
Sum squared resid	2.25E+11	Schwarz criterion	25.97050	
Log likelihood	-334.3585	F-statistic	1003.901	
Durbin-Watson stat	1.432498	Prob(F-statistic)	0.000000	

İstihdama ilişkin seride sabit etkisi ve trend etkisinin söz konusu olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.3: Düzeltilmiş İstihdam Serisinde Sabit ve Trend Etkisi

Dependent Variable: DIST
Method: Least Squares
Date: 04/04/08 Time: 01:53
Sample: 1980 2005
Included observations: 26

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-1.50E-09	36921.29	-4.07E-14	1.0000
@TREND	1.12E-10	2532.780	4.44E-14	1.0000
R-squared	-0.000000	Mean dependent var	-9.40E-11	
Adjusted R-squared	-0.041667	S.D. dependent var	94903.22	
S.E. of regression	96860.19	Akaike info criterion	25.87373	
Sum squared resid	2.25E+11	Schwarz criterion	25.97050	
Log likelihood	-334.3585	Durbin-Watson stat	1.432498	

İstihdama ilişkin serinin sabit etkisi ve trend etkisinden arındırıldığını göstermektedir.

Tablo 3.4: Düzeltilmiş İstihdam Serisinin Genişletilmiş Dickey-Fuller

Birim Kök Testi (ADF) Sonuçları ve Korelogramı

Null Hypothesis: DIST has a unit root
 Exogenous: Constant
 Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=5)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-3.791082	0.0086
Test critical values: 1% level	-3.724070	
5% level	-2.986225	
10% level	-2.632604	

Sabit etkisi ve trend etkisinden arındırılan istihdama ilişkin serinin durağan olduğunu göstermektedir.

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(DIST)
 Method: Least Squares
 Date: 04/04/08 Time: 01:55
 Sample (adjusted): 1981 2005
 Included observations: 25 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
DIST(-1)	-0.780594	0.205903	-3.791082	0.0009
C	-3829.262	18617.86	-0.205677	0.8389
R-squared	0.384571	Mean dependent var	670.4274	
Adjusted R-squared	0.357813	S.D. dependent var	115927.0	
S.E. of regression	92899.93	Akaike info criterion	25.79305	
Sum squared resid	1.98E+11	Schwarz criterion	25.89056	
Log likelihood	-320.4131	F-statistic	14.37230	
Durbin-Watson stat	1.994227	Prob(F-statistic)	0.000944	

Date: 04/04/08 Time: 01:56
 Sample: 1980 2005
 Included observations: 26

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob
		1 0.239	0.239	1.6566	0.198
		2 0.303	0.261	4.4417	0.109
		3 0.147	0.036	5.1301	0.163
		4 -0.149	-0.296	5.8654	0.209
		5 -0.077	-0.068	6.0707	0.299
		6 -0.143	0.007	6.8163	0.338
		7 -0.089	0.046	7.1220	0.416
		8 -0.041	-0.013	7.1897	0.516
		9 -0.038	-0.039	7.2523	0.611
		10 -0.118	-0.168	7.8872	0.640
		11 -0.089	-0.064	8.2687	0.689
		12 -0.042	0.081	8.3598	0.756

Tablo 3.5: Reel Ücretler İstihdam Etkileşiminin Granger Nedensellik**Analizi**

Pairwise Granger Causality Tests
 Date: 04/04/08 Time: 02:06
 Sample: 1980 2005
 Lags: 8

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Probability
DRU does not Granger Cause DIST	18	49.8084	0.10917
DIST does not Granger Cause DRU		0.41691	0.83996

Tablo 3.6: Regresyon Analizi

Dependent Variable: DIST
 Method: Least Squares
 Date: 04/04/08 Time: 02:08
 Sample: 1980 2005
 Included observations: 26

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
DRU	-0.031755	0.029721	-1.068413	0.2960
C	102436.0	97656.60	1.048940	0.3047
R-squared	0.045403	Mean dependent var		-9.40E-11
Adjusted R-squared	0.005628	S.D. dependent var		94903.22
S.E. of regression	94635.77	Akaike info criterion		25.82726
Sum squared resid	2.15E+11	Schwarz criterion		25.92404
Log likelihood	-333.7544	F-statistic		1.141506
Durbin-Watson stat	1.499577	Prob(F-statistic)		0.295963

ÖZGEÇMİŞ (CV)

KİŞİSEL BİLGİLER

▪ Adı	Mehmet Rauf
▪ Soyadı	KESİCİ
▪ Doğum Tarihi	15 / 01 / 1976
▪ Doğum Yeri	Hakkari / Yüksekova

EĞİTİM DURUMU

- Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, İktisat Politikası Doktora Programı, Giriş: 2004 / Mezuniyet: 2008
- Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi Ana Bilim Dalı Çalışma Ekonomisi Yüksek Lisans (Master) Programı, Giriş: 2002 / Mezuniyet: 2004
- Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü (Lisans), Giriş: 1998 / Mezuniyet: 2001 (Bölüm Birincisi)
- Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van Meslek Yüksek Okulu, İşletmecilik Bölümü (Ön Lisans), Giriş: 1996 / Mezuniyet: 1998 (Bölüm Birincisi)
- Yüksekova Lisesi, (Orta Okul Dahil) Giriş: 1987 / Mezuniyet: 1992
- Atatürk İlköğretim Okulu, Giriş: 1983 / Mezuniyet: 1987

CALISMA DENEYİMİ

Kocaeli Üniversitesi Kandıra Meslek Yüksekokulu Öğretim Görevlisi (Dışarıdan Görevlendirme), Başlangıç: Ekim 2005 (halen devam etmekte).

Verilen Dersler: İktisada Giriş, Makro İktisat, Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği, Sermaye Piyasası Araçları, Proje Hazırlama I, II (Kandıra – Tlf: 0262 5514750)

ADRES / E-MAIL

- Adres: Kocaeli Ün. İ.İ.B.F., Çal. Ekon. ve End. İliş. Bölümü, Umuttepe / Kocaeli
- E-mail: mehmetrauf@gmail.com